I. GRUZDEV

GORKI

EDITURA TINERETULUI

În romînește de NINA GAFIȚA

И. ГРУЗДЕВ
ГОРКИЙ
Издательство цк влксм
«молодая гвардия»
Москва 1960

Portretul lui A. M. Gorki.

PARTEA ÎNTÎI

CAPITOLUL ÎNTÎI

1

Alexei Maximovici Peşkov (Maxim Gorki) s-a născut la 16 (28) martie 1868 la Nijni-Novgorod. Tatăl său, Maxim Savvatievici Peşkov, tîmplar la atelierele Societăţii fluviale de navigaţie de pe Volga, se căsătorise cu Varvara Vasilievna Kaşirina împotriva voinţei bătrînului Kaşirin.

Vasili Vasilievici Kaşirin, proprietarul unei vopsitorii chimice, fost edecar şi mai tîrziu starostele vopsitorilor din oraş, n-ar fi îngăduit niciodată fiicei sale să se mărite cu un flăcău oarecare, venit din lumea largă; pentru fata lui nu i se părea potrivit decît un nobil; dar dragostea celor doi tineri a fost mai tare şi îndărătnicul vopsitor a trebuit să se supună voinţei lor.

După cum povestesc rudele, Maxim Savvatievici Peşkov era un meşter neîntrecut, un om înţelept, bun şi vesel.

E de presupus că ştia să scrie şi să citească, pentru că după şapte ani de la căsătorie a ajuns administrator al debarcaderului din Astrahan, unde se mutase împreună cu familia în primăvara anului 1871.

Dar Peşkovii n-au rămas multă vreme la Astrahan. Maxim Savvatievici a murit de holeră, iar soţia lui, acum văduvă, a fost nevoită să se întoarcă cu micul ei fiu în oraşul natal, în casa Kaşirinilor.

La Nijni a început pentru băiat o viaţă nouă, cu totul deosebită de viaţa aceea plină de armonie şi bună înţelegere pe care o duseseră Peşkovii la Astrahan.

Farse nesăbuite, umilirea celor slabi, cruzime bestială la beție — iată atmosfera din familia lui Kașirin, stăpînul întreprinderii în care lucrau și cei doi feciori mai mari ai săi.

Dezvoltarea producției mecanizate a țesăturilor de bumbac și întrebuințarea tot mai largă a stămburilor produse în fabrici făceau să aibă mai puțină căutare acum țesăturile de mînă lucrate în casă, și totodată meșteșugul de vopsitor din aceeași branșă. Acest proces apăsa din greu și asupra familiei Kașirin, silind pe fiecare dintre membrii ei să lupte cu disperare pentru a pune mîna măcar pe o parte din rămășițele întreprinderii atît de rentabile altădată, din care cauză aveau loc nesfîrșite certuri și încăierări cumplite.

Despre viața pe care a dus-o în familia Kașirin, Gorki își amintea mai tîrziu ca despre „o istorie năprasnică, însă frumos povestită de un geniu bun, istorie al cărei adevăr mi-a dat mult de furcă". Și adesea, în focul luptei oarbe dintre stăpîni, oropsitul fiu al lui Maxim Peșkov din casa Kașirinilor avea de îndurat grele umilințe, dar nu-și pleca fruntea, ci lupta cît îl ajutau puterile împotriva acestui trai.

În viața lui întunecată și plină de cruzimi din mijlocul Kașirinilor, o singură ființă se desprinde ca o apariție luminoasă. Este bunica lui Gorki, Akulina Ivanovna Kașirina, al cărei chip de baladă, ce-ți rămîne adînc întipărit în minte, l-a zugrăvit scriitorul în nuvela sa autobiografică *Copilăria*.

În tinerețea ei A.I. Kașirina fusese horbotăreasă la Balahino; aceste horbotărese erau vestite nu numai pentru măiestria cu care migăleau horbote, ci și pentru cîntecele lor. Bunica știa pe dinafară nemaipomenit de multe versuri. Era dintre acei păstrători și maeștri ai creației populare, cărora la noi li se spunea „povestași", și numai prin cine știe ce întîmplare a rămas în afara atenției oamenilor de litere, a culegătorilor de folclor.

De fapt, talentul ei era cunoscut nu numai printre ai casei.

Într-una din scrisorile sale, Alexei Maximovici spune:

„Bunica mea, care cunoștea foarte bine fel de fel de cîntece, îmi povestea cum Turcianinov, moșier din Nijni și mare iubitor de teatru, își «alegea» de la ea cîntece. «Cele bune, care-ți mergeau drept la inimă, nu-i plăceau prostuțului».“

Cîntecele „bune, care-ți mergeau drept la inimă“ erau tocmai acelea care vorbeau despre necazurile și durerile țăranilor, în care ei se plîngeau de povara dijmelor, a clăcilor și în general împotriva jugului moșieresc.

Băiatului îi plăcea s-o asculte pe bunica mai ales cînd începea a spune stihurile despre „Maica Domnului care bătea calea grea a pătimirilor noastre pămîntești, rugîndu-se de crăiasa Engalîccova, căpetenia tîlharilor, să nu mai căznească și să nu mai prade norodul rusesc; stihurile despre Alexei, robul Domnului, și acele despre ostașul Ivan, povestea preaînțeleptei Vasilisa, a lui Popa-Capră și a Finului lui Dumnezeu. Mă cuprindea groaza cînd începea a-mi povesti despre Marfa pîrcălăbeasa, despre Baba-Usta, căpitan de tîlhari, despre Maria Egipteanca cea păcătoasă și despre chinurile îndurate de maica unor hoți de codru...“

Printre aceste basme, legende și stihuri, erau de bună seamă și unele creații populare, „proscrise“, care datorită temelor lor sociale nu intrau de obicei în culegerile de bîline și legende publicate.

Cunoșteam de la bunica, din fragedă copilărie, meșteșugul versurilor și eram în stare să rostesc în stihuri, o oră și mai bine, „vorbe de răzvrătire“.

A.I. Kașirina era nu numai o păstrătoare a creației populare; avem motive să credem că ea însăși era un remarcabil poet popular. Alexei Maximovici arată că *Povestea despre Miron-pustnicul*, de care vorbește în *Copilărie*, era „de la bunica“, iar textul acesta și nici alte variante ale lui „nu le-am întîlnit nicăieri, deși m-am ocupat cu rîvnă de folclor“.

Mai tîrziu, Gorki își amintea: „Mi-era capul plin de stihurile bunicii, ca stupul de miere, și pare-mi-se că și cînd gîndeam, gîndul tot în stihuri de-ale ei se rînduia“.

Bunica l-a înfrățit pentru totdeauna cu izvoarele creației populare, cu formele ei poetice și ideile pline de profunzime ale acestei creații. Prin frumusețea neasemuită a sufletului ei, bunica a rămas pentru Gorki — după cum el însuși mărturisește, „ființa cea mai apropiată de inima mea", ființa „cea mai înțelegătoare și prietena cea mai scumpă"; dragostea plină de mărinimie față de oameni i-a îmbogățit sufletul și i-a dat „puterea și tăria să înfrunte greutățile vieții".

Mama n-a avut o influență prea mare asupra desfășurării vieții fiului ei. Ea pleca deseori de la Kașirini, lăsîndu-l pe băiat în grija bunicului.

Cu ajutorul lui, la vîrsta de șase ani, Gorki a început să învețe alfabetul slavon bisericesc, după psaltire și ceaslov, așa cum se mai învăța încă din vremea cnezatelor și în Rusia Moscovită. Bunicul era foarte mulțumit de progresele nepotului, găsind că „are o memorie de piatră. Ce se întipărește în ea, acolo rămîne."

Odată și mama a vrut să dea o mînă de ajutor la învățătura băiatului. Într-o vreme, pe cînd se întorsese în familie, Varvara Vasilievna a început cu multă energie să-și învețe fiul în felul ei.

A cumpărat cărți, își amintea Gorki, și „cu ajutorul uneia din aceste cărți, *Limba maternă* [1], am biruit în cîteva zile greutățile cititului slovelor de tipar, și îndată după aceea mama mi-a spus că de ce n-aș învăța stihuri pe dinafară. De aici au pornit amărăciunile noastre reciproce... Mama începu să ceară de la mine să învăț cît mai multe versuri pe dinafară, pe cînd eu țineam minte tot mai prost strofele acelea egale și în mine creștea și se făcea tot mai stăruitoare dorința de a le schimba, de a le stîlci și de a alege alte cuvinte în locul celor tipărite... îmi veneau în minte roiuri întregi de cuvinte nelalocul lor, care mă făceau să încurc repede cuvintele din carte."

Astfel, această „luptă" cu versurile tipărite a fost prima formă de manifestare a creației lui Gorki.

[1] *Limba maternă* — carte pentru învățămîntul elementar în școlile zemstvei, întocmită de renumitul pedagog rus K. D. Ușinski. (*N.a.*)

În schimb, creația populară, nu literatura tipărită, ci aceea pe care o auzea de la bunica, basmele, legendele și cîntecele, Gorki le memora ușor și în mari cantități. Cînd, în anul 1878, episcopul Hrisanf din Nijni-Novgorod a vizitat școala primară din Kunavino în timpul orelor, el l-a remarcat plin de mirare pe elevul Peșkov Alexei, care i-a recitat pe dinafară legende populare în versuri.

Școala din Kunavino, la care a învățat Gorki — destinată sărăcimii orașului — era pe treapta cea mai de jos din sistemul de învățămînt al Rusiei burghezo-nobiliare. Dar și această treaptă, prima pe care o urca Gorki, s-a dovedit a fi șubredă.

Bătrînul Kașirin, cîndva vopsitor înstărit, scăpătase acum cu desăvîrșire. Locuia în cartierul cel mai sărac al orașului, peste rîu, în mahalaua Kunavino, unde închiriase o cămăruță; fiind în pragul mizeriei, devenise un zgîrcit fără pereche.

Pentru a o ajuta cumva pe bunica, băiatul strîngea tot felul de vechituri pe care le vindea: în zilele de sărbătoare sau în cele de lucru, după orele de școală, el colinda prin curțile și străzile mahalalei Kunavino, de unde aduna oase, cîrpe, hîrtii, cuie.

În primăvara anului 1878 Gorki a căpătat la școală, drept premiu, Evanghelia și Fabulele lui Krîlov, amîndouă în volume legate, o altă carte nelegată, cu un titlu „neînțeles" — *Fata morgana* și o diplomă de merit.

„Cînd am adus acasă toate aceste daruri, bunicul s-a bucurat foarte mult. Era tare mișcat și a spus că toate trebuiesc păstrate și că are să le închidă în sipetul lui. Bunica zăcea bolnavă de cîteva zile și n-avea un ban. Bunicul ofta și țipa:

— Mi-ați mîncat și capul, mi-ați supt măduva din mine. Ehei! Vai de capul vostru...

Am dus cărțile la o dugheniță, unde le-am vîndut cu cincizeci și cinci de copeici, banii i-am dat bunicii, iar diploma am mîzgălit-o cu tot felul de drăcovenii, după care am dat-o bunicului, care a ascuns hîrtia cu grijă,

fără s-o mai despăturească, așa că n-a mai văzut mîzgăliturile."

Diploma „mîzgălită" s-a păstrat. Iată textul:

„Diplomă de merit

Pentru frumoase succese la învățătură și pentru bună purtare, Școala primară din N.S. Kunavino acordă elevului Alexei Peșkov prezenta diplomă de merit pentru a servi drept pildă altora.

Iunie, în 18 zile, anul 1878"

Mîna celui căruia i s-a acordat diploma a inversat într-un fel comic data, a alăturat numelui de familie „Peșkov" porecla „Baștîk" [1], a adăugat după „succesele la învățătură" „și la obrăznicii", iar indicația: N.S. Kunavino (Nijni-Novgorod, Slobozia Kunavino), a răstălmăcit-o astfel: *„Vașe svinskoe Kunavinskoe"* (ceea ce înseamnă Școala noastră porcească din Kunavino). Porecla de „Baștîk" era luată după numele lui Maxim Baștîk, o căpetenie de haiduci, despre ale cărui „fapte de vitejie" îi povestise lui Gorki bunicul.

Inscripțiile acestea „strengărești" de pe diploma de merit constituie primul document, care s-a păstrat pînă acum, scris de mîna lui Gorki.

Cu aceasta Gorki s-a despărțit de școală; „cursurile la această școală nu le-a terminat din pricina sărăciei", după cum s-a arătat mai tîrziu în documentele cu privire la scriitor.

În toamnă el intră „băiat de prăvălie" în magazinul de încălțăminte al negustorului Porhunov de pe strada Bolșaia Pokrovskaia, strada principală din Nijni. În afară de lucrul în magazin era pus să îndeplinească pentru stăpîni diferite munci casnice, așa cum era obiceiul la negustori. A rămas acolo o iarnă întreagă. Către sfîrșit și-a opărit mîinile cu ciorbă clocotită, așa că prima lui angajare „la stăpîn" s-a încheiat cu internarea în spital.

Mai tîrziu i s-a găsit o slujbă la familia lui Sergheev, desenator tehnic și antreprenor de lucrări de construcții.

---

[1] Clugă (în l. rusă). *(N.t.)*

Aici fusese luat ca ucenic, dar nu-l învăța nimeni meseria de desenator, în schimb făcea de toate în casă, spala și vasele, era și slugă la două stăpîne cicălitoare. Freca samovarul și vasele de aramă, simbăta spăla podelele în toate odăile și cele două scări, spărgea și aducea lemne pentru sobe, curăța zarzavatul, dădăcea copiii, se ducea cu stăpîna la piață, căra coșul plin de cumpărături, făcea diverse comisioane. „Munceam mult, aproape pînă la îndobitocire, își amintea el; zilele de lucru ca și cele de sărbătoare erau la fel de încărcate cu treburi mărunte, fără rost, fără nici un rezultat."

Rînduielile din casa Sergheevilor și mulțimea treburilor din gospodărie nu-i permiteau lui Gorki să se bucure de timp liber. Dar stăpînii îl sileau să se ducă să se roage, de aceea biserica deveni aproape singurul loc unde putea rămîne cu el însuși.

De altfel în timpul vecerniilor și liturghiilor, el nu se ruga, ci își alcătuia „rugăciunile" sale, în care cuvintele se legau de la sine, fără greutate, în stihuri pline de tristețe, despre tot urîtul care-l apăsa: „măcar de m-aș face-odată mare!", „s-o mai duc așa încolo, n-am răbdare", „cu învățătura, scofală mare nu-i", stăpîna-i „hîrca dracului", „urlă ca lupul", și tare mi-e „viața-amară". Și certurile, cînd „se lua în colț" cu stăpînii, și izbucnirile strengărești, și pasionatele rugăciuni-jelanie, și visurile confuze dar fierbinți care-l năpădeau în ungherul întunecat al bisericii, toate nu erau decît încercări de a se apăra, de a-și păstra personalitatea în această viață tulbure, apăsătoare.

Chiar și dorința de a cunoaște lumea nu și-o putea satisface decît tot într-un fel original: uneori izbutea să înlocuiască vecernia cu o plimbare sub cerul de iarnă înstelat, pe străzile pustii ale orașului, privind atunci în voie pe ferestrele caselor, dacă se-ntîmpla să nu fie acoperite de gheață sau să n-aibă perdele.

„Multe și de tot felul erau tablourile ce mi-a fost dat să văd prin aceste ferestre. Am văzut oameni rugîndu-se, sărutîndu-se, bătîndu-se, jucînd cărți sau discutînd cu glasuri scăzute și cu fețe îngrijorate. Ca și la panoramele unde plăteam o copeică intrarea, mi se desfășura înaintea ochilor o viață mută, asemănătoare cu

acceea a peştilor". Iar la Sergheevi viaţa se scurgea în „monotonia vorbelor, a noţiunilor încremenite şi a întîmplărilor veşnic aceleaşi" care-i iscau „numai o plictiseală apăsătoare şi plină de furie".

Cîteodată se gîndea: trebuie să fug! „Dar afară stăpînea blestemata de iarnă, noaptea urla viscolul, în pod sufla vîntul şi pîrîiau de ger căprioriі; unde să fugi?"

Totuşi, în primăvară a fugit. Fiindu-i ruşine să se întoarcă lîngă bunica, deoarece îi făgăduise „să rabde pînă s-o mai întări", Gorki nu s-a dus acasă, ci a început să hoinărească pe ţărmul Volgii, care se revărsase mult în acea primăvară, hrănindu-se cu ce primea de la nişte hamali alături de care înnopta pe chei.

Acolo şi-a găsit şi o nouă slujbă.

A intrat ca „băiat" pentru spălatul vaselor pe vaporul *Dobrîi*, aparţinînd aceleiaşi societăţi de navigaţie fluvială la care tatăl său lucrase ca tîmplar.

În vremurile de demult condamnaţii la muncă silnică sau la deportare în Siberia erau duşi din post în post pe renumita *Vladimirka*, şoseaua Moscova-Vladimir. O dată cu construirea, în 1862, a căii ferate Moscova-Nijni, acest drum, cu posturile lui, a fost, în mare măsură, părăsit, condamnaţii fiind duşi pe calea ferată pînă la Nijni, iar de acolo pe Volga, Kama şi Tobol, cu barcazul.

Vaporul *Dobrîi* pe care izbutise să se angajeze Gorki remorcase un astfel de barcaz încărcat cu „condamnaţi" şi făcea naveta Nijni-Perm: o săptămînă încolo, o săptămînă înapoi.

Iată ce-şi aminteşte Gorki despre timpul petrecut pe *Dobrîi*:

„Vaporul călătorea încet, aşa că cei care aveau treburi grabnice luau diligenţa, iar pe bord se strînsese o adunătură de tot felul de trîntori domoli. De dimineaţa pînă seara nu făceau alta decît să mănînce şi să bea, murdărind o groază de farfurii... Slujba mea era să spăl vasele şi să curăţ tacîmurile, şi asta o făceam de la şase dimineaţa pînă aproape de miezul nopţii... În urma vaporului, la celălalt capăt al unei parîme lungi, se tîra

o barja... pe puntea barjalei era așezată o cușcă de fier, în care erau închiși ocnașii osîndiți la muncă silnică și la surghiun... Pe barjaua scăldată din plin de razele lunii, era liniște. Prin rețeaua neagră a gratiilor de fier se vedeau pete nedeslușite, rotunde și cenușii: erau osîndiții care priveau Volga."

Pe lîngă deținuții de drept comun transportați astfel, în anii aceia se afla un mare număr de deținuți politici, întrucît guvernul țarist, speriat de mișcarea narodnicilor revoluționari, aplica împotriva lor cele mai crunte măsuri.

Revoluționarii erau uciși pentru „tentativă de evadare", erau spînzurați cu și fără judecată, erau condamnați cu zecile și sutele la muncă silnică și surghiun în cele mai îndepărtate colțuri ale Siberiei, mai ales după ce a fost emis „înaltul ordin" din 24 mai 1878 și după alte acte ale autocrației, calificate de V. Korolenko drept „legi nelegiuite".

În vara anului 1880, prima sa vară pe care o petrecea ca „băiat" pe vapor, pe șlepul arestaților remorcat de *Dobrîi* a călătorit și Korolenko, care fusese surghiunit în Siberia, ca delicvent politic.

2

În această nouă muncă a sa pe vaporul *Dobrîi*, Gorki a avut noroc: șeful lui direct, bucătarul vasului, a devenit „primul său dascăl".

Nu o dată a vorbit Gorki despre rolul binefăcător pe care l-a jucat în viața sa bucătarul de pe vaporul *Dobrîi*, subofițerul de gardă Mihail Akimovici Smurîi.

„El mi-a trezit interesul pentru cititul cărților, scria Gorki. Smurîi avea o ladă mai ales cu volumașe mici, legate în piele, și aceasta era cea mai ciudată bibliotecă din lume."

Aici, alături de Eckhartshausen puteai afla operele lui Nekrasov, Anna Radcliffe sau vreun număr din

Sovremennik[1]: tot acolo se afla o colecție a revistei *Iskra* pe 1864. *Piatra credinței* și cîteva cărți în limba ucraineană.

Pasionat după cărți, Smurîi nu știa însă să se descurce în ele. Avea multe, mai ales din sec. al XVIII-lea, din acelea care nu mai trebuiau nimănui și pe care anticarii abili le strecoară cititorilor necunoscători.

Smurîi îl silea pe Gorki să-i citească toate aceste cărți fără prea multă alegere. Devotamentul dezinteresat față de carte care-l însuflețea pe bucătar i-a trezit și lui Gorki un interes puternic pentru lectură, l-a silit și pe el să se „convingă de marea importanță pe care o are cartea și s-o îndrăgească".

Printre cărțile lui Smurîi se nimeriseră și cîteva lucrări din literatura clasică. Astfel, o impresie zguduitoare i-a lăsat atît cititorului cît și celui care-l asculta nuvela lui Gogol *Taras Bulba*.

Se întîmpla uneori ca gusturile lor să fie cu totul deosebite. Cartea populară *Legenda soldatului care i-a salvat viața lui Petru cel Mare* i-a plăcut foarte mult lui Gorki de cum a citit-o, însă bucătarul a supus-o unei critici nimicitoare în adevăratul înțeles al cuvîntului: a strîns-o ghemotoc în palmă și a zvîrlit-o peste bord.

În toamna anului 1880 Gorki a fost nevoit să se întoarcă la desenatorul Sergheev.

Pe lîngă dragostea pentru lectură, trezită de Smurîi, viața pe vas în acea primă vară de slujbă i-a dat posibilitatea să culeagă nenumărate și însemnate impresii despre oameni. „Mi se părea că de la începutul verii trecuse o groază de timp, în care trăisem, îmbătrînisem și mă făcusem mai înțelept, pe cînd la stăpînii mei plictiseala era și mai mare."

Întîlnirea cu Smurîi a avut o puternică înrîurire asupra vieții lui Gorki. Pasiunea pentru citit pe care i-o insuflase nu l-a mai părăsit de atunci. Întors în ser-

---

[1] *Sovremennik* (*Contemporanul*) — revistă lunară științifică — politică și literară, fondată de A. S. Puşkin; a apărut la Petersburg între 1836—1866. Oglindind năzuințele democrației revoluționare *Sovremennik* era cea mai progresistă revistă din acea vreme. În 1866 a fost interzisă de guvernul țarist. *(N.t.)*

viciu la Sergheev, a început să citească tot ce-i cădea în mînă.

Patima aceasta a cititului i-a adus și mari satisfacții, dar și multe jigniri adînci. În casa lui Sergheev cititul era prigonit ca o îndeletnicire primejdioasă. Procurîndu-și cărțile cu mari riscuri, Gorki se urca în pod, sau se retrăgea în magazie unde citea noaptea, la lumina lunii sau a unui opaiț pe care și-l făcuse singur, deoarece lumînările constituiau un lux inaccesibil pentru el.

Ce citea Gorki?

În vremea aceea bibliotecile publice semănau de un anumit fel de literatură, care în provincie avea un succes uriaș: erau romanele de „aventuri", în special cele ale unor autori francezi.

Desigur că atunci cînd tînărul Gorki s-a năpustit asupra cărților, prima pe care a împrumutat-o de la o bibliotecă publică din Nijni a fost una de acest fel: *Tragediile Parisului.*

„Era un roman de Xavier de Montepin[1], lung ca toate romanele acestui scriitor, plin de oameni și de întîmplări, și în care era zugrăvită o viață năvalnică de care habar n-aveam... Deodată mă trezeam cuprins de dorința stăruitoare să-l ajut pe unul, să-l opresc pe altul, uitînd că toată viața asta, care se deschisese dintr-o dată înaintea mea, era numai pe hîrtie; în soarta schimbătoare a luptelor uitam totul, cînd cufundat în bucuriile unei file, cînd răscolit de tristețile celei următoare."

Aceste romane îl vrăjeau pe băiat mai ales pentru că viața descrisă în ele nu se asemuia de loc cu aceea pe care era el nevoit s-o ducă. Își amintea: „Oalele, samovarele, morcovii, găinile, blinelele[2], onomasticile, înmormîntările, îndoparea pînă la refuz și îmbătarea porcească pînă la debordare — iată din ce era alcătuită viața oamenilor în mijlocul cărora am început să trăiesc".

[1] Xavier de Montepin (1823—1902) — romancier și autor dramatic francez; a scris numeroase romane-foileton. *(N.t.)*

[2] *blinele* — clătite, mîncare tradițională rusească. *(N.t.)*

Romanele, care-l minunau prin energia nestăvilită a eroilor, prin vicisitudinile soartei acestora și prin desfășurarea vertiginoasă a evenimentelor descrise, îi dezvăluiau însă o altă viață, o viață de mari simțăminte și năzuințe.

Se înțelege că acești „eroi" erau plăsmuiți, iar „faptele mari" pe care le săvîrșeau ei pure fantezii. Dar aceste romane îi vorbeau copilului sensibil, care se înăbușea în atmosfera „mîrșăviilor unei vieți grele ca plumbul", despre altfel de oameni, puternici și curajoși.

Și Gorki își amintea mai tîrziu :

„Rocambole mă învață să fiu dîrz, să nu mă las în voia împrejurărilor, iar eroii lui Dumas îmi trezeau dorința să-mi închin viața unei cauze mari și glorioase." „Și, fiind încă un băiat hărțuit de muncă stupidă, jignit de ocări stupide, îmi făceam mie însumi o solemnă făgăduială, de a-i ajuta pe oameni, de a-i sluji cu cinste cînd voi fi mare."

Scriitorul Gorki s-a format ca un măreț continuator al literaturii clasice ruse. Însă datorită condițiilor în care a trăit, a vieții pe care a dus-o, el a fost absorbit în adolescență de lectura unei literaturi larg răspîndite, dar a cărei calitate era adesea foarte scăzută. Numai datorită forței cu care se manifesta setea sa de cunoaștere și imaginației sale creatoare a reușit să descopere stropul de miere al cunoașterii atît în romanele „de aventuri", aproape toate pe același calapod, cît și în revistele ilustrate așa-zise „de familie".

Confruntarea permanentă a cărților cu viața îi lărgea orizontul cunoștințelor. „Vedeam că există oameni care trăiesc și mai prost, și mai greu ca mine, ceea ce mă consola întrucîtva și mă făcea să nu accept realitatea umilitoare ; mai vedeam că există și oameni care știu să trăiască într-un fel interesant și sărbătoresc, așa cum nu știe s-o facă nimeni dintre cei din jurul meu".

De altfel tehnica romanelor „de aventuri" a devenit curînd clară pentru Gorki. „Mi se-ntîmpla să ghicesc de la întîiele pagini ale unei cărți cine anume avea să biruiască, cine avea să iasă biruit și din felul în care mi-era cunoscută înlănțuirea evenimentelor, căutam s-o dezleg prin puterea fanteziei mele." Monotonia aceasta

a romanelor bazate pe ficțiune „nu era numai plictisitoare, dar îmi trezea și tot felul de bănuieli nelămurite".

Gorki avea treisprezece ani cînd trecea prin această criză de lectură și cînd din mormanul de romane „de aventuri" i-au căzut în mînă cărțile lui Balzac, care au produs asupra lui „o impresie minunată". *Eugenie Grandet* l-a uimit prin adevărul său; în carte „oamenii nu erau nici buni, nici răi, erau numai oameni însă cît se poate de vii".

„Bătrînul Grandet îmi aducea aminte, cu o deosebită putere, de bunicu-meu. Mi-era necaz că era o carte mică și mă minunam de mulțimea de adevăruri pe care le cuprindea. Erau adevăruri pe care le cunoșteam din viață și mă plictisisem de ele, dar în carte ele apăreau într-o altă lumină, cu totul nouă, liniștită și fără nici o răutate."

Aceeași impresie puternică de adevăr exprimat într-o formă artistică a încercat-o Gorki și atunci cînd a cunoscut cărțile lui E. Goncourt, Flaubert, Stendhal. „Îmi aduc aminte că am citit nuvela *O inimă cinstită* a lui Flaubert într-o zi de Rusalii, seara, stînd pe acoperișul unei magazii, unde mă cățărasem ca să scap de veselia festivă a celor din jur. Povestirea mă fermecase într-atît, încît parcă devenisem surd și orb — petrecerea zgomotoasă de primăvară era estompată în fața ochilor mei de figura unei femei simple de tot, o bucătăreasă, care nu săvîrșise nici fapte eroice, nici crime. Era greu de înțeles cum niște cuvinte atît de obișnuite, atît de cunoscute, pe care cineva le rînduise spre a povesti viața «neinteresantă» a unei bucătărese, reușeau să mă emoționeze pînă în adîncul inimii".

Gorki a rămas toată viața credincios operelor lui Balzac, Flaubert, Stendhal. Prețuia mult realismul acestor scriitori francezi. El însuși a învățat de la ei meșteșugul scrisului și la rîndul său îi sfătuia pe tinerii scriitori să se călăuzească cît mai mult după lucrările acestor mari artiști.

Dar o influență incomparabil mai mare au avut asupra lui minunatele opere ale literaturii clasice ruse. I-au căzut în mînă poemele lui Pușkin. „Cuprins de simțămîntul de nesaț, care te copleșește cînd dai de-o prive-

liște frumoasă pe care n-ai mai văzut-o și vrei să ți-o întipărești bine în minte, le-am citit toate pe nerăsuflate. Așa se întîmplă cînd, umblînd multă vreme printr-o pădure mlăștinoasă, nevoit să calci cu luare-aminte numai pe fîșiile de mușchi care arată peticele de pămînt sănătos, ți se deschide deodată în fața ochilor o poiană plină de flori, scăldată toată în soare."

Pușkin l-a făcut să se reîntoarcă la izvoarele creației populare, pe care le cunoștea încă din copilărie și pe care i le-a îmbogățit neobișnuit de mult. „Prologul la *Ruslan* mi-a adus aminte de cele mai bune basme ale bunicii, minunat împletite într-unul singur... Am memorat uimitor de ușor strofele sonore care împodobeau sărbătorește toate lucrurile despre care vorbeau... Versurile sunau ca vestea bună a unei noi existențe... Și mai bine însă înțelegeam minunatele basme ale lui Pușkin, care erau mai aproape de sufletul meu ; citindu-le de cîteva ori la rînd, le-am învățat pe dinafară ; cînd mă culcam, stam întins cu ochii închiși și spuneam versurile în șoaptă pînă ce adormeam."

Operele altor poeți și prozatori ruși au sădit cu încetul în el credința nezdruncinată că „nu sînt singur pe pămînt și n-am să pier!"

Deosebit de arzătoare trebuia să fie această speranță de a nu „pieri", mai ales în acele vremuri cînd îi stătea împotrivă o întreagă lume plină de vrăjmășie aprigă.

„De pretutindeni venea o plictiseală rece, care te întărîta : din pămîntul peste care se așternuse zăpada murdară, din acoperișurile troienite, din clădirile de cărămidă roșie cum e carnea. Plictiseala își înălța din hornuri fumegarea cenușie, tîrîndu-se spre cerul de plumb, jos și pustiu ; aburi de plictiseală se ridicau de pe spinările cailor, iar oamenii răsuflau și ei plictiseală. Și plictiseala asta își avea mirosul ei anumit, un miros greu și înăbușitor, de sudoare, de grăsime, de ulei de cînepă, de plăcinte coapte pe vatră și de fum ; mirosul te bătea la cap, strîngîndu-ți-l ca o căciulă strîmtă, în care ți-e din cale-afară de cald și-ți pătrundeau în piept, dîndu-ți o amețeală ciudată. Te cuprindea o dorință apăsătoare să închizi ochii, să urli de deznădejde, s-o iei razna și să te repezi cu capul în cel dintîi zid ce-ți va ieși în cale."

Această impresie apăsătoare, săpată adînc în memorie, i-a lăsat-o lui Gorki tîrgul din Nijni, unde, după trei ani de serviciu la Sergheev, ajunsese vînzător în prăvălia de icoane a negustorului Salabanov. Ceva mai bine s-a simțit Gorki la atelierul de zugrăvit icoane al aceluiași Salabanov, unde lucra seara. Aici, nou pentru el era faptul că se găsea pentru prima oară într-un colectiv muncitoresc, și că, fiind singurul adolescent printre niște oameni în majoritate mult mai vîrstnici decît el, simțea nevoia să le fie folositor, să le transmită cunoștințele sale.

În atelier domnea o monotonie apăsătoare. Meșteșugul icoanelor era fărîmițat într-o mulțime de operații mecanice, iar ei „nu-l iubeau și erau chinuiți de plictiseală". Uneori, cu povestirile sale, Gorki reușea să destrame, într-o oarecare măsură, această lîncezeală. Era prețuit și ca povestitor, și ca declamator. Le citea meșterilor tot ce-i cădea în mînă : povestirile lui Goliținski, romanele lui Bulgarin, ale baronului Brambeus sau Rafail Zotov, tot ceea ce descoperise în lădița unuia dintre iconari.

Dacă în deceniile opt și nouă *Însemnările din viața de fabrică* ale lui Goliținski erau trecute pînă și în listele de recomandare ale narodnicilor drept cărți pentru lectură, în schimb romanele de moravuri, romanele „sociale" ale lui Bulgarin și nuvelele „fantastice" ale lui Senkovski (baronul Brambeus) cedaseră locul produselor bucătăriei franțuzești chiar și printre micii-burghezi.

Procurînd de undeva un volum de Lermontov, Gorki își amintea cum, citindu-le iconarilor *Demonul*, a simțit puterea poeziei și și-a dat seama de marea înrîurire pe care o exercită aceasta asupra oamenilor. A legat o prietenie strînsă cu ucenicul iconar Pavel Odințov. Acesta era un tînăr vioi și deștept, desenator și caricaturist talentat. În zilele de iarnă, cu viscol năprasnic, cînd plictiseala pătrundea în atelier ca un val greu de plumb, apăsînd oamenii, cînd nici cărțile nu mai erau de nici un folos, Gorki și Odințov se străduiau să-i înveselească pe meșteri cum puteau. Ei se mînjeau pe față

cu funingine și vopsele, își puneau pe cap șomoioage de cîlți în loc de „peruci" și jucau tot felul de „comedii".

Amintindu-și cartea populară *Legenda soldatului care i-a salvat viața lui Petru cel Mare*, Gorki a pus toată întîmplarea aceea „în dialog". Actorii se cățărau pe polata de dormit, unde jucau teatru, tăind voioși capetele unor suedezi închipuiți, în hohotele de rîs ale întregului public. „Mai cu osebire, îi plăcea publicului nostru legenda diavolului chinezesc Țing-Iu-Tong ; Paşka îl juca pe nenorocitul acela de diavol căruia îi dăduse în cap să facă și el o faptă bună, în timp ce eu jucam toate celelalte personaje de amîndouă sexele, plus tot restul de obiecte, spiritul binelui, ba chiar și piatra pe care se odihnea diavolul chinezesc, cuprins de mare tristețe după fiecare încercare neizbutită de a face bine."

Legenda despre diavolul chinezesc era fără îndoială fie o parodie populară, fie însuși romanul lui Rafail Zotov, *Țin-Kiu-Tong, sau cele trei fapte bune ale Duhului Întunericului.*

Un oarecare duh, pe nume Țin-Kiu-Tong, din rîndul îngerilor decăzuți, și-a pus în gînd, spre deosebire de confrații săi, să facă pe pămînt numai bine și nici un rău. De aceea el a început să pună la îndemîna oamenilor aur ; dar se dovedește că această filantropie îi face pe oameni desfrînați și că bieții de ei nu de aur au nevoie, ci de smerenie, de supunere în fața puterii stăpînirii, a legii și religiei. Pentru a prezenta acest subiect plicticos pînă la exasperare, îmbîcsit de morala micburgheză, drept o comedie interesantă, trebuia să ai o imaginație vie și plină de umor.

Și totuși pe Gorki îl mîhnea, îi producea silă, traiul întunecat al celor din atelier, bețiile nesfîrșite, certurile înveninate și încăierările. „În jurul meu clocotea o fiertură murdară în care simțeam că mă topesc cu încetul.

Îmi spuneam : e oare cu putință ca toată viața să fie așa ? Să trăiesc oare și cu mai departe ca oamenii aceștia, fără să găsesc, fără să văd nimic mai bun ?"

Plecînd de la atelier, el intră din nou în serviciu la Sergheev, unde lucrează ca supraveghetor pe șantierele de construcții ale acestuia de prin iarmaroace, petrecîndu-și timpul printre lucrătorii dulgheri și zidari veniți

de la țară, constituiți în artel. Gorki s-a străduit și de data aceasta să se apropie de sufletul oamenilor simpli, pe care nu întotdeauna îi putea înțelege. Constatînd că în caz de nereușită astfel de oameni se lăsau „la fundul" vieții de oraș, el colindă singur pe strada Millionnaia, observîndu-i pe vagabonzii care mișunau pe aici. „Toți oamenii aceștia, străini de restul obișnuit al vieții, își croiseră parcă o viață a lor, veselă și fără stăpîn pe cap. Lipsiți de griji, plini de îndrăzneală cum erau, îmi aminteau de poveștile bunicului cu edecarii de pe Volga, care ajungeau haiduci sau sihaștri."

Dar nici printre acești oameni „străini de rostul vieții", nici printre aceia care erau profund convinși că viața este astfel orînduită anume pentru ei, oameni care socoteau copeica mai prețioasă ca soarele de pe cer, Gorki nu-și afla locul, iar calea scurtă a vieții lui părea că va avea un sfîrșit îngrijorător.

„La vreo cincisprezece ani, își amintește Gorki, nu pășeam tocmai sigur pe pămînt, nu-mi găsisem încă echilibrul, îmi părea că totul se clatină sub mine, se prăbușește și, îndeosebi, mă tulbura un simțămînt ciudat strecurat pe nesimțite în sufletul meu, care mă făcea să-i privesc pe oameni cu antipatie.

Aș fi vrut să fiu un erou, dar viața căuta să mă convingă cu toate glasurile sale:

— Fii șmecher, nu-i mai puțin interesant și e mai avantajos..."

În timpul acestor frămîntări, un oarecare Klești ov, cîntăreț prin cîrciumi, îi trezește niște gînduri pline de neastîmpăr. Klești ov avea o putere tainică, rar întîlnită, de a-i sili pe oamenii de prin cîrciumi să-i dea ascultare, să-i soarbă cîntecele, în care glasul lui răsuna blînd ca o voce din altă lume, mai frumoasă, mai curată, mai plină de omenie.

Gorki se angajează la o panoramă de bîlci ca figurant. Teatrul i-a răscolit din nou pasiunea pentru citit.

„Viconții și marchizii îndrăgostiți, nefericitul actor Iakovlev, eroicul Nesciastlivțev, don César de Bazan, Karl Moor, haiducii, negustorii și Quasimodo, toate aceste pungi prost confecționate, pline de răsunătorii bănuți de aramă ai romantismului, mă amețeau, îmi

trezeau sentimente pe care nu le cunoscusem decît în cărți. Bineînțeles mă și vedeam jucînd rolul genialului Kean și aveam impresia că mi-am găsit menirea. Vreo trei săptămîni am trăit în negura acestor mărețe extazuri și emoții."

O întîmplare stupidă, petrecută în culise, l-a impresionat atît de mult pe Gorki, încît a părăsit panorama, încheindu-și cu aceasta „cariera" sa teatrală.

Tot bagajul acesta pestriț și greoi de impresii din viața adevărată dusă la Nijni, cu sufocantul ei cotidian negustoresc și mic-burghez, cu munca zilnică pentru „stăpînii vieții" ca și viața aflată în cărți, fictivă, plină de romantism, care-l îndemna la acțiuni mărețe, totul s-a învălmășit, s-a împletit în conștiința lui Gorki, provocîndu-i izbucniri puternice, deși contradictorii.

Însuflețit de romantismul cărților, el căuta un astfel de adevăr limpede — „puternic și drept ca o spadă", cu care să poată porni hotărît prin vălmășagul contradicțiilor ce păreau de nebiruit. Viața i-a scos în cale multă ticăloșie și mult noroi. Începea să-i privească pe oameni cu suspiciune, cu dezgust și cu o milă neputincioasă, încerca să se tragă la o parte, visa la o „viață liniștită, izolată în mijlocul cărților, o viață fără oameni, la o mănăstire sau în căsuța unui pădurar, într-un canton de cale ferată, sau în coliba unui paznic de noapte, undeva într-o margine de oraș". Și totuși cu cît viața îi apărea mai întunecată, cu cît mai puternică era forța „prezentului înfricoșător", cu atît mai viguroasă, mai de neclintit creștea în sufletul său pornirea de a lupta. Și atunci, fără zăbavă, hotărît „ca un erou viteaz dintr-un roman franțuzesc, la al treilea cuvînt trăgeam sabia din teacă și luam poziție de luptă" și sub năvala plină de ură a acestei forțe „se apăra cu încordare, strîngînd din dinți, cu pumnii încleștați". Dar forțele erau totuși prea inegale și ajunsese să-și spună tot mai adesea: „Trebuie neapărat să fac ceva cu mine, căci altfel mă prăpădesc"...

În povestirea *La stăpîn*, Gorki vorbește despre aceste încercări de a evada din lumea aceea mic-burgheză

cumplit de dură și apăsătoare, care uneori i se părea de neîndurat.

Avea aproape șaisprezece ani cînd a luat hotărîrea fermă să răzbată la învățătură, la universitate, să facă un fel de „salt din imperiul necesității în cel al libertății", deși asta nu însemna de fapt decît mutarea sa de la Nijni la Kazan, și tocmai acolo, la Kazan, i s-a creat deplina posibilitate de a se „prăpădi".

3

Curînd după ce a ajuns la Kazan, pentru Gorki a devenit clar că nici nu putea fi vorba de universitate. Aici a început o luptă disperată pentru existență. Mai întîi s-a aciuat în familia unui licean pe care-l cunoștea de la Nijni; dar această familie răbda ea însăși de foame.

Gorki pleca de dimineață să caute de lucru și să nu fie o povară pentru cei care-l adăpostiseră, iar pe vreme rea se refugia în subsolul spațios al unei case pe jumătate dărîmată, de pe un maidan. „Acolo... în zgomotul ploii care cădea cu găleata și în vaietele vîntului, nu după multă vreme mi-am dat seama că universitatea era o aiureală... Subsolul acesta, care mi-a rămas adînc întipărit în minte, a fost una din universitățile mele."

În căutare de lucru, Gorki poposește la debarcaderele de pe Volga, muncește pe rîul Ustia, taie lemne, cară poveri și-și duce viața printre vagabonzi, oameni care datorită psihologiei și obiceiurilor lor îi treziseră interesul încă la Nijni, pe strada Millionnaia. Cu singura deosebire că acolo Gorki era numai un observator, pe cînd aici se apropiase de acești oameni devenind una cu ei și integrîndu-se în mediul lor.

În vremea aceea Rusia trecea printr-o criză economică din cele mai grele. Criza din industrie de la începutul și mijlocul deceniului al nouălea aruncase pe drumuri un număr uriaș de șomeri, iar procesul tot mai intens de pauperizare a satului îi silea să-și părăsească familiile pînă și pe țăranii care pînă atunci mai izbutiseră să se întrețină din loturile lor sărăcăcioase. Nu

cît oraș sau măcar tîrgușor ori sat mai mare în care să nu întîlnești o adevărată colonie a vagabonzilor. De altfel, termenul „colonie" este impropriu, pentru că sute de mii de astfel de oameni erau siliți să trăiască, prin forța împrejurărilor, în condiții cu totul necomenești. Ei umpluseră parcurile orașelor, gropile și văgăunele țărmului, mișunau pe pontoane și sub poduri, pe debarcadere și în gheretele de la piață, dormeau în vagoane vechi, părăsite, în magazii, în tot felul de depozite sau pur și simplu „la generalul Lopuhov[1]", adică pe sub brusturii din șanțuri. Fenomenul era același pe toată întinderea uriașă a țării, deși în alte locuri oamenii aceștia erau numiți calici, ciori călătoare, lepădături, pierde-vară, păsări de noapte, flenduroși, sau mai pe scurt „compania de aur". Cei mai mulți dintre ei se adunau la debarcaderele de pe Volga, deoarece aici, cît timp ținea navigația, puteau găsi de lucru ca hamali. Iarna se adăposteau în orașele de pe malul Volgăi, îndurînd foamea și frigul. Din această pricină a apărut o categorie deosebită de oameni întreprinzători, proprietarii unor cocioabe întunecoase transformate în aziluri de noapte; adăpostul pentru o noapte costa două-trei copeici, iar luxul unui braț de paie — cinci copeici. Oamenii dormeau claie peste grămadă, aducîndu-i proprietarului cîștiguri mari de zeci de ruble pe lună. Dar nici azilurile de noapte organizate de dumele orășenești în cîteva centre, nici cele particulare nu-i puteau cuprinde pe toți cei ce aveau nevoie de adăpost, iar plata pentru dormit era departe de a fi la îndemîna oricui.

Guvernul țarist, alarmat de concentrarea în diferite puncte a acestei energii inflamabile, de numărul uriaș al acestor oameni îndîrjiți și iritați, a pornit o adevărată campanie împotriva maselor de șomeri și a celor fără căpătîi. Se înființau pentru ei „case de muncă" cu regim de închisoare, cei fără acte erau îngrămădiți în pușcării, cei care nu-și „aminteau de rude" erau bătuți cu vergile și trimiși în companiile de deținuți; pentru „vagabondaj" se prevedea trimiterea în Siberia Răsăriteană din post în post, în lanțuri. Această vînturare a

[1] De la „lopuh" — în l. rusă — brusture. (*N.t.*)

unor mase mari de oameni, din locurile unde munceau cu ziua în cocioabe și șanțuri, din cocioabe și șanțuri în închisoare, din închisoare în companiile de deținuți, din companiile de deținuți în Siberia, de acolo iarăși pe cîmpiile și drumurile Rusiei, condamnați din nou la muncă cu ziua, la foame și dormit prin șanțuri, această mișcare a milioane de indivizi forma caractere specifice, crea un mod de viață nemaiîntîlnit vreodată.

Traiul acestor oameni condamnați la foame și frig, cu un cîștig întîmplător, care mai totdeauna alunecau în beție, făcea ca din masa lipsită de personalitate a celor năpăstuiți de soartă să se ridice răzvrătiți. Față de societatea îmbuibaților stăpîni ai vieții, ei nutreau disprețul și ura cea mai arzătoare, trecînd de la îndîrjirea temerară la disperarea fără limite. Între ei se înfiripau uneori prietenii, legături care se năsteau cu ușurință, dar care se destrămau cu și mai mare iuțeală.

La Kazan, mare oraș și port, existau în acei ani, la cei o sută douăzeci de mii de locuitori, aproape douăzeci de mii de astfel de osîndiți la o luptă înverșunată pentru existență. În mijlocul acestor oameni a ajuns și Gorki după ce și-a dat seama că visul lui la învățătura nu e decît o himeră și că în locul universității, inaccesibilă pentru el, nu-i rămăseseră decît cocioabele și debarcaderele, larg deschise și cu totul la îndemînă, din Kazan. „Printre hamalii, vagabonzii și potlogarii de acolo mă simțeam ca o bucată de fier vîrîtă între cărbuni încinși. Fiecare zi îmi aducea cu prisosință tot soiul de impresii, care de care mai pătrunzătoare și mai arzătoare. Acolo roia dinaintea ochilor mei o lume de oameni cu instincte grosolane și care își arăta fățiș lăcomia. Îmi plăcea ura lor față de viață, îmi plăcea și firea lor bătăioasă, totdeauna gata să se ia de piept cu toată lumea, precum și nepăsarea lor față de tot ce-i privea. Tot ce trăisem pînă atunci pe pielea mea mă împingea către acești oameni și-mi trezea dorința să mă afund și eu în mijlocul înecăcioasei lor lumi."

Viața plictisitoare și înăbușitoare a exploatatorilor mic-burghezi îi trezea lui Gorki o ură puternică, „romanele de aventuri" îl împingeau să viseze la niște „neobișnuite fapte de vitejie".

În mijlocul tuturor acestor impresii, traiul plin de nenorociri al vagabonzilor îl atrăgea și-i tulbura imaginația. „...Potrivit cu logica tuturor experiențelor mele, își amintea Gorki, ar fi fost cel mai firesc lucru să pornesc pe urmele lor. Obida pe care o simțeam din pricină că nădejdile mele de a învăța și a mă ridica fuseseră înșelate, mă împingea de asemenea către ei."

În ceasurile de foame, de ură și tristețe, aceste violente accese de deznădejde constituiau începutul dorinței de a se „prăpădi", de a se afunda în mijlocul „înnecăcioasei lumi", a celor fără căpătîi, a celor îndîrjiți, înrăiți, dar care formau o masă nepătrunsă. Represiunile polițienești, justiția de clasă, frînghia și cătușele erau sfîrșitul inevitabil al acestei chinuite lumi vagabonde. Faptul că erau sortiți pieirii făcea să se nască adesea, în oamenii aceștia, o goliciune sufletească despre care Gorki vorbea astfel într-una din scrisorile sale de mai tîrziu: „Vagabondul rus este în general un fenomen mai grav decît am reușit eu să-l arăt, e îngrozitor omul acesta mai ales și în primul rînd prin totala sa deznădejde, prin aceea că se neagă pe sine însuși, se elimină din viață".

Voința neclintită și forța tinereții l-au ajutat pe Gorki să scape de sub puterea deznădejdii pasive, iar simțul realității a alungat mirajul literaturii convenționale. „Afară de... romanele ușoare, citisem un număr destul de mare de cărți serioase, cărți ce m-au făcut să năzuiesc către niște lucruri care pluteau nedeslușit în închipuirea mea, dar care știam că sînt mai însemnate decît tot ce văzusem pînă atunci".

I s-a ivit posibilitatea de a se apropia de „lucrurile nedeslușite, dar mai însemnate" cînd, prin intermediul unor cunoștințe întîmplătoare, a putut să pătrundă în băcănia micului negustor Andrei Stepanovici Derenkov din Kazan. Dughenița aceasta era neobișnuită. În casa stăpînului ei, chiar lîngă prăvălie, într-o cămăruță tainică, era ascunsă o bibliotecă „ilegală", adunată treptat, de-a lungul anilor, de către tineretul din Kazan. Derenkov, convins de studenți, își punea bucuros la dispoziție locuința pentru adunările zgomotoase și discuțiile tineretului cu idei revoluționare. Locuința era

bine aleasă ; oricine venea acolo putea fi luat drept cumpărător, astfel că multă vreme poliția n-a bănuit caracterul „criminal" al băcănici.

Și iată-l pe Gorki participînd la adunările gălăgioase ale unor oameni care trăiau „preocupați de soarta poporului rus și veșnic neliniștiți de viitorul Rusiei. Tulburați necontenit de articolele gazetelor, de concluziile pe care le trăgeau din ultimele cărți citite, de cele din urmă întîmplări petrecute în viața orașului și a universității, seara veneau în goană, pe toate ulițele Kazanului, la prăvălioara lui Derenkov, unde se cufundau în discuții aprinse sau șușoteau tainic prin unghere".

Impresiile lui Gorki erau cu atît mai puternice cu cît nu numai discuțiile purtate, ci și felul de a fi al acestor oameni care veneau acolo erau cu totul noi pentru dînsul. „....Pentru prima dată, își amintea el mai tîrziu, aveam în fața mea oameni ale căror interese de viață se extindeau dincolo de limitele grijilor legate de îndestularea personală și de rînduirea unei vieți personale liniștite, oameni care, cunoscînd perfect de bine viața de cenă a poporului muncitor, vorbeau foarte bine despre necesitatea de a schimba această viață și credeau în posibilitatea acestei schimbări."

Lui Gorki i se părea că întreaga experiență de viață pe care o acumulase corespundea cu aceste eforturi. „Problemele pe care încercau ei să le dezlege erau pentru mine limpezi și mă simțeam interesat personal ca ele să fie rezolvate cu succes. Adesea mi se părea că în vorbele studenților răsunau propriile mele gînduri mute și aveam față de dînșii aproape același simțămînt de încîntare pe care îl are un captiv pentru acela care îi făgăduiește libertatea."

Dar despre ce vorbea tineretul din Kazan adunat în prăvălia lui Derenkov?

Revoluționarii narodnici, grupați în organizația *Narodnaia volia*, mai credeau încă în natura socialistă a țărănimii. *Narodnaia volia* a dus o luptă eroică împotriva guvernului țarist. Însă victoria ei cea mai mare, asasinarea țarului Alexandru al II-lea în anul 1881, a însemnat în același timp și nimicirea ei, începutul destrămării sale totale.

Deşi la congresul organizaţiei *Narodnaia volia*, ţinut în 1885 la Ekaterinoslav, se mai arăta că „a început o lungă perioadă de luptă" şi că „e necesar să se ducă o muncă agitatorică şi propagandistică cu ajutorul literaturii, în scopul de a pregăti societatea şi masele largi", în esenţă, acesta devenise de mult programul propagandistic al elementelor liberale ale societăţii şi al oamenilor cu concepţii „radicale" de un caracter foarte general.

Mai rămăsese doar munca în cercurile tineretului muncitoresc, în rîndurile studenţilor, seminariştilor, ale cursanţilor din institutele pedagogice, în cercurile care începeau cu autoinstruirea şi treceau la educaţia politică şi care căpătaseră pe atunci o largă răspîndire atît în reşedinţele guberniilor, cît şi în punctele mai îndepărtate de centru. Un puternic imbold în răspîndirea acestor cercuri l-a constituit apariţia la începutul deceniului al optulea a noului regulament al liceelor clasice, cu predarea a două limbi antice, al căror studiu, după părerea ministrului D. Tolstoi, trebuia să distragă tineretul de la preocupările politice. Regulamentul acesta a fost satirizat de Saltîkov-Şcedrin în proiectul său *Cu privire la necesitatea înăbuşirii gîndirii pentru potolirea vremelnică a simţirii*.

Tot o acţiune a tineretului împotriva sistematicei interziceri şi a îndepărtării din bibliotecile şcolare, universitare şi publice, a moştenirii culturale a deceniului al şaptelea a fost şi organizarea unei vaste reţele de biblioteci „ilegale", datorită cărora tineretul îşi reconstituia fondul de cărţi care-i era atît de necesar şi care fusese distrus de guvern. Una din bibliotecile de acest fel din Kazan era şi aceea din prăvălia lui Derenkov. „O parte din această bibliotecă, îşi aminteşte Gorki, era alcătuită din caiete groase, scrise de mînă, cu cerneală, în care erau copiate tot felul de cărţi, ca de pildă *Scrisorile istorice* ale lui Lavrov [1], *Ce-i de făcut* a lui Cernîşevski, cîteva articole de Pisarev, *Foame-împărat*, *Mecanica complicată*, manuscrise care fuseseră atît de

[1] Lavrov P. L. (1823—1900) — publicist şi sociolog rus, ideolog al narodnicismului. (*N.t.*)

mult citite, încît erau făcute ferfeniță." Nucleul de bază însă îl formau operele publicistice ale democraților-revoluționari, alese cu multă grijă : ale lui Cernîșevski, Dobroliubov, Șcedrin și ale altora.

Cercurile din Kazan au cunoscut o dezvoltare deosebită atît datorită existenței în oraș a cîtorva instituții de învățămînt, printre care și a uneia din cele mai vechi universități, cît și datorită faptului că drumul deportaților politici spre Siberia trecea prin Kazan, astfel că legăturile care se stabileau aici făceau să se ascută interesele politice ale cercurilor.

Cursurile erau conduse de tovarăși vîrstnici mai instruiți. Membrii cercurilor se adunau de două ori pe săptămînă pentru a citi și discuta în colectiv literatura politică, pe ale cărei teme se întocmeau uneori și referate.

La unul din aceste cercuri a prezentat un referat și Gorki.

Însă citirea referatului, întocmit pe marginea cărții *Abecedarul științelor sociale* de Flerovski, s-a terminat, așa cum mărturisește scriitorul, într-un mod cît se poate de scandalos". În locul unei simple expuneri a acestei cărți, foarte populare în rîndurile tineretului narodnicist, el a introdus o idee a sa, arătînd că nu este de acord cu teza „rolului civilizator al triburilor pastorale și pașnice", și că preferă în locul lor triburile de vînători și zurbagii, fapt pentru care a și fost „ironizat cu cruzime" de către persoanele cu autoritate din localitate.

Conducătorii narodnici păstrau cu sfințenie și apărau concepția după care extinderea pașnică a drepturilor obștei țărănești și consolidarea „idealurilor obștei" va însemna trecerea directă la socialism, dată fiind forța înaltelor însușiri etice ale țăranului rus, „socialist înăscut". Această dogmă abstractă a narodnicilor era în flagrantă contradicție cu experiența vieții pe care o trăise Gorki. „Pentru dînșii, poporul era întruchiparea înțelepciunii, a frumuseții spirituale și a bunăstării sufletești, era o ființă aproape dumnezeiască și izvorul

unic din care purced toate minunăţiile, adevărurile şi măreţiile. Întrucît mă priveşte însă, niciodată nu cunoscusem poporul sub aspectul acesta. Eu vedeam în jurul meu dulgheri, hamali, zidari, cunoşteam pe Iakov, pe Osip, pe Grigori..."

Conştiinţa vagă a contradicţiei dintre experienţa sa şi dogma din cărţile narodnicilor, potrivit căreia poporul — ţărănimea — era „o fiinţă aproape dumnezeiască", îndoiala care i se furişase în minte nu stinghereа încă pasiunile înflăcărate ale lui Gorki. „Vorbele acestor adoratori ai poporului căzeau în sufletul meu ca o ploaie răcoritoare; de mare ajutor pentru înţelegerea lor mi-a fost acea literatură naivă ale cărei subiecte erau viaţa întunecată a satului şi a marelui său mucenic — mujicul. Simţeam că numai iubind profund şi cu mare patimă omul, poţi să scoţi din dragostea aceasta puterea de care e nevoie ca să descoperi şi să înţelegi tîlcul vieţii."

În urma discuţiilor conspirative ale cercului, Gorki ştia că „de multă vreme şi pretutindeni se fac încercări de a schimba rînduielile existente, şi că şi acum unii oameni îşi încearcă puterile în această acţiune".

I s-a oferit prilejul să-şi încerce şi el forţele în această acţiune, cînd, după ce petrecuse la Kazan un an plin de grele şi amare suferinţe în mijlocul vagabonzilor, după ce cutreierase azilurile de noapte şi debarcaderele, după timpul petrecut în cocioaba „Marusovka", şi-a găsit în cele din urmă un loc „stabil", fără de care viaţa ar fi devenit pentru el peste măsură de grea.

S-a angajat covrigar la simigeria negustorului Semeonov din Kazan. În nuvela autobiografică *Patronul*, Gorki povesteşte cum s-a petrecut acest lucru: „...Mi-am dat seama că era tare cătrănit de beţie. Pungile roşcate de deasupra ochilor erau acoperite de un puf gălbui care abia se zărea, şi întreaga lui făptură avea o stranie asemănare cu un pui diform, de proporţii uriaşe.

a) Kazan. „*Mariusovka.*“

b) Închisoarea din Nijni-Novgorod unde a stat întemnițat A. M. Gorki.

a) Nijni-Novgorod. Vedere generală.

b) Nijni-Novgorod. Casa familiei Kaşirin

— Haide, ieși afară ! rosti cu un glas plin de voioșie, aruncîndu-mi în față o duhoare grea... I-am întors spatele și-am pornit agale spre poartă.

— Hei ! Cu trei ruble pe lună te-nvoiești ?

Eram sănătos, aveam șaptesprezece ani, carte știam, și să ajung să muncesc la acest bețivan puhav pentru zece copeici pe zi ! Dar cu iarna nu-i de glumă, n-aveam încotro : călcîndu-mi pe inimă am răspuns :

— Fie."

CAPITOLUL AL DOILEA

1

Subsolul întunecos, afumat, al simigerici, a ridicat parcă un zid opac, ascunzînd de ochii lui Gorki lumea zgomotoasă a discuțiilor însuflețite pe care le asculta cu atîta lăcomie. Urmarea acestor discuții a fost „propaganda" pe care el o făcea printre tovarășii săi de muncă. „Dracu' știe ce am putut povesti oamenilor acestora, dar un lucru-i sigur, că încercam să trezesc într-înșii nădejdea într-o viață nouă, mai ușoară și mai cu rost."

Unii covrigari îl tratau prietenește, îl îndrăgiseră fără să dea mare importanță „propagandei" lui ; alții îl socoteau sărac cu duhul și ciudat, sau în cel mai bun căz un povestitor cu haz.

Ei i l-au descris foarte bine pe noul său stăpîn :

„E poznaș, îi place să-și bată joc de oameni pentru a se distra și pentru a-și arăta puterea ; e lacom, ne dă mîncare proastă, doar niște ciorbă cu carne sărată în zile de sărbătoare și cu bojoci în zilele de lucru... Cît despre muncă, ne cere să lucrăm în fiecare zi șapte saci de făină ; ca aluat, asta înseamnă patruzeci și nouă de puduri [1], iar ca să lucrezi un sac îți trebuie două ore și jumătate".

Dar chingile orînduirii chiaburești patriarhale erau atît de puternice, încît nici în condițiile unei astfel de exploatări istovitoare nu era dezrădăcinată din mintea

[1] Un pud = 16,385 kg. (*N.t.*)

omului înrobit, pe jumătate țăran pe jumătate muncitor, ideea că „stăpînul ți-e ca și-un frate" doar puțin mai norocos, că stăpînul „te hrănește", că „trebuie să trudești... nu mănînci doar pîinea lui?"

„Simțeam uneori în suflet, își amintește Gorki, cîte o răbufnire de ură împotriva oamenilor mult prea răbdători cu care lucram. Ce mă scotea mai ales din fire era însușirea lor de a răbda și smerenia deznădăjduită cu care se supuneau batjocurilor aproape nebunești ale stăpînului, totdeauna beat."

Împreună cu alți lucrători ai lui Semeonov, Gorki a colindat și prin alte orașe, căci adeseori, cînd primeau o comandă mare și urgentă, „patronii" obișnuiau să-și „împrumute" unul altuia lucrătorii. El a observat viața a sute de covrigari și a putut să constate peste tot aceeași lipsă de drepturi, aceeași grea exploatare la care erau supuși muncitorii.

Fiind invitat de tovarășii săi să petreacă sărbătorile Paștelui împreună, Gorki a „colindat" timp de două săptămîni din sat în sat, convingîndu-se că pecetea îndobitocirii și a înapoierii e la fel de puternică și în sat, în satul preamărit de narodnici pentru însușirile etice atît de înalte și atît de abstracte ale locuitorilor lui, care chipurile erau socialiști prin însăși firea lor. Observînd viața satului, „uitam, spune Gorki, de cărțile în care se descria în culori trandafirii și frumoase viața țăranilor, prea mărindu-se «înțelepciunea plină de simplitate» a mujicului, uitam de articolele în care se vorbea cu convingere despre socialismul ascuns în obște, despre «spiritul de artel». Multe impresii apăsătoare se adunaseră, și ele erau în vădită opoziție cu cele citite în cărți..."

Imaginea idealistă făurită de această literatură — nuvelele lui Zlatovratski, Zasodimski, Nefedov, Karonin și ale altor scriitori narodnici din deceniul al optulea — pălea și se destrăma nu numai în momentul confruntării cu realitatea de fiecare zi; acestei imagini i se opunea și o altă literatură, aceea a scriitorilor razno-

cinți [1] de formație prenarodnicistă, scriitori care, își amintește Gorki, erau caracterizați prin epitetele: „înrăitul și vulgarul naturalist Nikolai Uspenski", „mohorîtul Reșetnikov", „prudentul și modestul sceptic Slepțov", „talentatul și asprul realist Pomealovski", și care zugrăviseră veridic contradicțiile din realitatea rusă și poverile seculare care apăsau pe umerii poporului muncitor rus.

Gorki citește tovarășilor săi de muncă din opera lui Reșetnikov (ca și din aceea a altor scriitori) străduindu-se să le sădească în suflet, prin lectură și discuții, „nădejdea într-o viață nouă, mai ușoară și mai cu rost". „Uneori acest lucru îmi reușea și văzînd cum fețele lor tumefiate se luminează de o tristețe omenească, iar în ochi li se aprind scînteieri de mînie și ură, mă simțeam nespus de bine și-mi spuneam plin de mîndrie că și eu «lucrez în popor», «luminez poporul»."

Însă adevărata nădejde în posibilitatea unei vieți noi se făurea pe alte căi, nu pe aceea a „luminării" după programul narodnicist.

Traiul în subsolul lui Semeonov, patronul căruia nu-i lipsea nimic ca să fie dintre cei mai monstruoși exploatatori, îl împingea pe Gorki, prin intensitatea contradicțiilor evidente de clasă, pe alte căi, și tocmai de aceea mai tîrziu, polemizînd cu narodnicii, el scria: „Veți spune — e marxist! Da, însă nu prin Marx, ci pentru că așa mi s-a tăbăcit pielea. Am învățat marxismul mai bine și mai mult decît din cărți, la franzelarul Semeonov din Kazan..." [2] Timpul petrecut în atelierul lui Semeonov se reliefează în mod deosebit în viața lui Gorki, pentru că aici s-a manifestat el ca inițiator și organizator al unei greve a muncitorilor.

---

[1] Denumire sub care e cuprinsă intelectualitatea formată în Rusia spre mijlocul secolului al XIX-lea, provenită din rîndurile funcționărimii, ale micii burghezii, ale negustorimii și ale țărănimii, și ai cărei reprezentanți au jucat un rol important în mișcarea revoluționară din Rusia. (*N.t.*)

[2] Gorki vrea să spună că el a ajuns la marxism nu numai și nu atît pe cale livrească, teoretică, ci pentru că însăși viața, lupta muncitorilor împotriva dușmanilor lor de clasă l-a îndrumat spre marxism. (*N.a.*)

Urmasc exemplul unei greve ce se desfășurase chiar sub ochii săi. Nu de mult în anul 1885, izbucnise renumita grevă de la uzinele Morozov, care a constituit începutul unor largi mișcări de masă ale muncitorilor ruși împotriva patronilor și a guvernului țarist. În istoria dezvoltării sociale ruse greva de la uzinele Morozov a jucat un rol uriaș și a constituit în felul său un preludiu al celei de a treia perioade (cum indică Lenin) a mișcării de eliberare din Rusia, perioada proletară. Însă această metodă de luptă revoluționară pentru interesele celor exploatați era în contradicție cu concepția despre lume a narodnicilor tîrzii, care în marea lor majoritate alunecaseră pînă la acea dată pe pozițiile liberalismului burghez, devenind adepți ai „trecerii treptate", ai teoriei și practicii acțiunilor mărunte.

Gorki hotărîse de unul singur organizarea grevei, în ciuda dascălilor săi din Kazan, pentru că într-adevăr în acea vreme îi era de acum „tăbăcită pielea"; tabloul grevei, descris în nuvela autobiografică *Patronul*, cînd muncitorii exploatați, înlănțuiți încă de toate prejudecățile satului, se ridică pentru a se apăra, este o ilustrare unică în literatura rusă, de o excepțională forță artistică, a începuturilor luptei proletariatului în această perioadă timpurie. Sfîrșitul nuvelei este bine cunoscut: patronul, interesat să-i mențină și mai departe pe lucrători în aceleași condiții, se întîlnește cu ei la cîrciumă, îi „cinstește" cu bere și îi tămîiază cu predici împăciuitoare despre interesele care-i leagă pe unii de alții, și care chipurile sînt reciproce: „Doar nu sîntem străini!... Sîntem cu toții de pe aceleași meleaguri, din aceeași regiune..." Și datorită acestei dragoste prefăcute a „patronului — frate", „inimile lor, urgisite de viață, însetate după o vorbă bună s-au muiat, s-au topit cu totul".

De bună seamă, conștiința de clasă a covrigarilor era departe de a se ridica pe treapta de înțelegere la care ajunsese Gorki.

Caracterizînd „formele medievale de exploatare", Lenin arată că acestea erau „camuflate, prin raporturile *personale* dintre senior și supusul său, dintre chiabur

sau negustorul din partea locului şi ţăranii sau meşteşugarii din partea locului, dintre «milionarul» patriarhal «modest şi bărbos» şi «băieţii» lui"... [1]

Descurajat de „împăcarea" lucrătorilor cu patronul, Gorki a plecat de la Semeonov, simţind că locul lui nu este în acest atelier. Un timp e portar, apoi grădinar, pe urmă corist la opera din oraş; desigur ar fi fost nevoit să încerce şi multe alte profesii dacă nu l-ar fi ajutat vechile lui legături.

Andrei Derenkov, care era şi acum, în mod sincer, alături de tinerii cu tendinţe radicale, s-a gîndit să vină în ajutorul tineretului, deschizînd o franzelărie. Această idee, ciudată la prima vedere, a reuşit pe deplin. Proprietarul fictiv al franzelăriei era tatăl lui Derenkov, iar proprietarii adevăraţi, cei care se îngrijeau practic de repartizarea veniturilor, erau cîţiva reprezentanţi ai cercurilor studenţeşti. Lui Gorki, ca unuia care avea o anumită experienţă profesională, i s-a propus să ocupe locul de „ajutor" de brutar. În calitatea sa de „om de-al casei", el trebuia, pe deasupra, să supravegheze ca maistrul franzelar să nu fure din marfă. Faptul că Gorki era la franzelărie „un om de-al casei", nu-l scutea de munca fizică, grea şi istovitoare. „Munceam de la şase seara pînă a doua zi aproape de amiază, iar ziua dormeam, aşa că de citit nu puteam citi decît în timpul lucrului, după ce frămîntam un căpister şi aşteptam să crească aluatul din altă copaie sau după ce puneam pîinea la cuptor."

Şi totuşi această schimbare în viaţa sa a avut o importanţă uriaşă pentru Gorki. Noua apropiere de mediul studenţilor însemna apropierea de bibliotecă, de izvoarele ştiinţei, unde avea să găsească răspuns chinuitoarelor sale căutări. Tînărul s-a „năpustit iar asupra cărţilor întocmai flămîndului asupra codrului de pîine".

Fără îndoială că în aceşti ani Gorki şi-a însuşit toată literatura ştiinţifică şi de cultură generală a deceniilor al şaptelea şi al optulea, şi că tocmai în această perioadă a căpătat acea pasiune pentru ştiinţă, acea

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 1, pag. 396. Ed. Politică, 1958. (*N.t.*)

neclintită credință în puterea nemărginită a acesteia, care l-a stăpînit de-a lungul întregii sale vieți. Printr-o muncă uriașă și stăruitoare, Gorki a reușit să înlăture toate piedicile care stăteau în calea pasiunii lui pentru știință. Aceasta l-a ajutat să devină mai tîrziu un cugetător cu o vastă cultură enciclopedică, cu un orizont nesfîrșit de larg, cu cunoștințe în domeniul istoriei culturii ruse și mondiale rar întîlnite.

Printre cărțile pe care Gorki le-a cunoscut în acești ani petrecuți la Kazan erau și *Reflexele creierului* de Secenov și *Capitalul* lui Marx.

A revenit și la adunările și disputele de cerc asemănătoare acelor care se țineau pe vremuri în locuința de lîngă băcănia lui Derenkov. Cînd, peste doi ani, a avut loc primul proces politic al lui Gorki, jandarmii din Kazan au caracterizat franzelăria lui Derenkov drept o întreprindere înființată „în scopuri cît se poate de suspecte, al cărei rost însă nu am avut putința să-l lămurim". S-a constatat numai că franzelăria slujea drept „loc pentru întrunirile suspecte ale tineretului studios, care se ocupa acolo, printre altele, cu citirea în colectiv a unor articole și lucrări de autoinstruire tendențioase, avînd un spirit antiguvernamental, la care participa și Aleksei Peșkov".

Însă activitatea de cerc nu-l mulțumea pe Gorki. Ca întotdeauna, pe lîngă cărți și tot atît de mult ca și ele, pe Gorki îl interesau oamenii. El trece dincolo de mediul studențesc. Și în rarele zile cînd reușea să aibă mai mult timp liber, începe să se apropie de muncitorii de la fabricile lui Krestovnikov și Alafuzov.

Pe doi dintre muncitorii cunoscuți atunci — Nikita Rubțov și Iakov Sapoșnikov — Gorki i-a zugrăvit în *Universitățile mele*. Ducînd o viață nenorocită, schilodiți de exploatarea sălbatică, tîmplarul care murea de tuberculoză, cuprins de o ură puternică împotriva lui Dumnezeu, și țesătorul gata să orbească, dar mai nădăjduind încă în țarul care-i „va veni de hac patronului", reprezentau acele tulburi și încă informe frămîntări din rîndurile proletariatului, caracteristice perioadei de trezire a conștiinței sale de clasă.

În societatea studenților din Kazan, Gorki nu se simțea în elementul său, se înăbușea asemeni celui „care, avînd acumulată o rezervă destul de variată și nesistematizată de impresii, nimerește din întîmplare în cercul unor oameni foarte bine pregătiți dar cu un fel de înclinație bolnăvicioasă pentru ideile sufocante ale fetișizării poporului."

Asemenea „sufocante idei" erau încă puternic înrădăcinate în acest mediu și narodnicii continuau să blesteme și să „arunce anateme" împotriva acelora care gîndeau altfel decît ei, sau care aveau măcar îndoieli. O ilustrare a acestui fapt o constituie scena descrisă în *Universitățile mele* despre citirea lucrării lui Plehanov, *Divergențele noastre*, care a fost urmată de atacurile fanatice ale narodnicilor ortodocși împotriva autorului cărții.

Lectura aceasta, la care a participat și Gorki, a avut loc în august 1887 în condiții conspirative, în afara orașului. Aici, la adunarea „drept credincioșilor" narodnici, Gorki a întîlnit un „eretic", un marxist. Era Fedoseev, unul dintre primii marxiști, din Rusia, despre care V. I. Lenin scria mai tîrziu: .....Pentru regiunea Volgăi și pentru unele localități din Rusia centrală, rolul pe care l-a jucat Fedoseev a fost, pentru vremea aceea, foarte însemnat, și oamenii din acea perioadă, în cotitura pe care au făcut-o spre marxism, fără doar și poate au suferit într-o măsură considerabilă influența acestui revoluționar extrem de talentat și extrem de devotat cauzei." [1]

Fedoseev, marxist convins, deși pe atunci avea doar optsprezece ani și era elev în clasa a opta de liceu, l-a remarcat și el pe tînărul muncitor Peșkov, despre care începuse să se vorbească la Kazan. Iată ce-și amintește Gorki despre felul cum l-a cunoscut pe Fedoseev în ziua cînd s-a citit cartea lui Plehanov:

„Tînărul de pe prichici se pleacă spre mine și mă-ntreabă:

— Dumneata ești Peșkov, franzelarul? Eu îs Fedoseev. Ar trebui să ne cunoaștem mai bine. Larma asta

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 33, pag. 447, ESPLP, 1957. (*N.t.*)

o să țină mult și n-are nici un rost. Drept vorbind, nu mai avem ce face aici. Mergem?

...Am pornit amîndoi de-a dreptul peste cîmp. Fedoseev începu să mă descoasă: dacă am cunoscuți printre muncitori, ce cărți citesc, dacă-mi rămîne mult timp liber. Printre altele, îmi spuse:

— Am auzit de simigeria asta a voastră. Mi se pare ciudat că dumneata te ții de asemenea fleacuri. La ce-ți folosește?

De cîtva timp, îmi dădeam și eu seama că toată treaba asta nu-mi era de nici un folos. I-am mărturisit-o. Mi s-a părut că vorbele mele l-au bucurat. La despărțire, mi-a strîns mîna cu putere și mi-a spus cu un zîmbet senin că a doua zi va pleca din oraș pentru vreo trei săptămîni, dar, la întoarcere, avea să-mi dea de știre cum și unde să ne întîlnim."

Însă Gorki n-a mai avut prilejul să se întîlnească cu Fedoseev în aceeași muncă. Acest tînăr talentat era abia la începutul activității sale de organizare a cercurilor marxiste din Kazan, pe care avea să o dezvolte mai ales în anul următor, cînd Gorki plecase din oraș. Tot în această perioadă, Lenin (pe atunci V. Ulianov), căruia i s-a dat posibilitatea în 1888, după ce fusese un timp expulzat din Kazan, să se întoarcă din nou în acest oraș, studiind aici *Capitalul* lui Marx și ținînd o strînsă legătură cu cercurile lui Fedoseev, a pus bazele concepției sale revoluționare asupra lumii.

Gorki n-a mai avut prilejul să stabilească vreo legătură trainică cu Fedoseev, și nici să-l cunoască în acea perioadă pe Lenin. Din toamna anului 1887 viața lui începe să fie din ce în ce mai lipsită de perspectivă. Legăturile directe pe care le avea cu mediul muncitoresc deveniseră în acea perioadă cu totul întîmplătoare și întotdeauna de scurtă durată. În mediul studenților narodnici se simțea străin, nu era decît „un fiu al poporului", cum își spuneau între ei, un fel de dovadă grăitoare a „credinței în popor" pe care aceștia o împărtășeau.

Gorki nu avea prieteni în această societate. Căutările lui erau tot mai năvalnice, iar sentimentul înstrăinării și izolării punea din ce în ce mai mult stăpînire

pe el. Anii de muncă fizică pînă la istovire și intensitatea încercărilor i-au subminat forțele sufletești.

Întreaga societate, pe care o simțea zi de zi împotrivindu-i-se, era în contradicție cu toate visurile sale anterioare. Vrăjmășia acestei lumi străine o resimțea profund. Răvășit sufletește, nu mai găsea în el energia necesară pentru a căuta noi legături, iar cele vechi se destrămau tot mai mult.

La 12 decembrie 1887, el cumpără din piață un revolver vechi și-și trage un glonte în piept, cu intenția de a nimeri în inimă.

Glontele a trecut însă pe lîngă inimă și perforîndu-i plămînul s-a oprit în spate, sub piele. Slăbit, aproape în stare de inconștiență, a fost transportat la spital. Luîndu-i-se pulsul, la primul examen medical, situația bolnavului a fost socotită disperată. Mulți stăteau chiar la îndoială dacă e cazul să mai fie operat. Însă operația efectuată de chirurgul Pliușkov a schimbat atît de mult starea bolnavului încît în cea de a șasea zi, lui Gor..i i se permitea să se ridice din pat, iar în a zecea zi își făcea ieșirea din spital.

2

Printre cei care luau parte la adunările de la Derenkov era și un om care i-a atras în mod deosebit atenția lui Gorki. „Se așeza de obicei în vreun colț, își aprindea luleaua scurtă și se uita liniștit la cei de față cu niște ochi cenușii, care parcă citeau în sufletul omului. Adesea își oprea privirea stăruitoare asupra mea și atunci mi se părea că omul acesta serios mă cîntărea..."

Acesta era M. A. Romas, care tocmai isprăvise o grea și îndelungată perioadă de deportare în Iakuția, pentru activitate revoluționară. Întors din surghiun în 1885, el s-a stabilit la Kazan și, intrînd în cercurile ilegale ale tineretului, vizita și prăvălia lui Derenkov.

Muncitor la calea ferată, Romas își dădea desigur foarte bine seama că tînărul muncitor care nimerise în societatea acestor studenți vorbăreți avea nevoie nu atît să poarte discuții sterile, cît să ducă o activitate prac-

tică, pentru care îl recomanda și expresia plină de încăpățînare a feței sale.

Romas nu era amator de discuții sterpe și dezbaterile teoretice cu privire la înaltele însușiri etice ale mujicului nu-l împiedicau să simtă necesitatea muncii revoluționare practice.

Ajutînd unui cerc din Kazan să pună bazele unei tipografii, el s-a înțeles cu membrii cercului să i se dea din fondurile acestuia bani, cu care să-și poată organiza activitatea revoluționară în satul Krasnovidovo, în regiunea Volgii. Hotărîse să se stabilească în sat făcînd pe băcanul.

Aceasta era o veche practică a intelectualilor-revoluționari, de a se stabili la țară pentru a putea face propagandă. Sistemul avea o largă răspîndire în deceniul al optulea, în epoca mărețului „mers în popor". Pentru a se putea așeza într-un sat revoluționarii învățau o meserie.

În anul 1888, cînd Gorki l-a întîlnit din nou pe Romas, acesta avea în urma sa un an de muncă în Krasnovidovo, unde studia cu o prudență extraordinară condițiile existente și oamenii. Înconjurat de neîncredere și suspiciune, el a reușit să-și aleagă cîțiva săteni devotați, care apreciaseră caracterul hotărît și bunăvoința omului venit în satul lor.

Ideea de a-l atrage printre ajutoarele sale pe acest tînăr muncitor, ce sorbea cu nesaț cuvîntările acelor oameni „care se pregăteau să schimbe viața lumii într-una mai bună", a pus stăpînire pe Romas, probabil chiar de la început. Dar abia după ce s-a convins că relațiile cu studenții și munca în franzelăria conspirativă nu l-au ferit pe tînăr de o puternică criză sufletească, s-a hotărît să-și ducă gîndul la îndeplinire.

Astfel au luat naștere relațiile între acești doi oameni, relații despre care Gorki a păstrat totdeauna o amintire plină de recunoștință.

În anul 1921 el scria despre Romas:

„Oare mai trăiește? Nu știu. Îi sînt foarte obligat; m-a invitat la el la Krasnovidovo curînd după ce încercasem să mă sinucid, împușcîndu-mă în plămîn. Dintre toți cunoscuții mei din acea perioadă, el a fost singurul

care a avut față de mine o atitudine plină de atenție și seriozitate".

Amintindu-și prima zi de ședere la Krasnovidovo, precum și discuția lungă, pînă spre miezul nopții, cu Romas, Gorki scria:

„Era întîia oară cînd mă simțeam tare bine în preajma unui om. De cînd încercasem să-mi fac singur seama, respectul față de mine însumi scăzuse cu totul. Simțeam că nu mai sînt bun de nimic, mi se părea că am greșit față de cineva și mi-era rușine să-mi duc viața mai departe. Romas, care înțelesese pare-se aceasta, mi-a deschis simplu, omenește, o ușă către viața lui, dîndu-mi putința să mă pot ține iarăși pe picioare. Ziua aceasta n-aveam s-o uit niciodată".

Aici, într-o atmosferă incomparabil mai liniștită decît la Kazan, Gorki a citit foarte mult. Biblioteca din Krasnovidovo a lui Romas îi dădea, în această privință, largi posibilități. Chiar în prima zi a venirii la Krasnovidovo, Romas a început să-i arate lui Gorki cărțile sale: Buckle [1], Lyell [2], Hartpole-Lecky, Lubbock [3], Taylor [4], Mill [5], Spencer [6], Darwin, iar din cele rusești Pisarev, Dobroliubov, Cernîșevski, Pușkin, Goncearov, Nekrasov...

„Romas le mîngîia blînd cu palma lui lată, ca pe niște pisoi și mormăia c-un fel de duioșie în glas:

— Bune cărți."

Și Gorki a citit cu nesaț toate aceste „cărți bune", care au format baza culturii sale deosebit de vaste.

---

[1] Buckle Henry-Thomas (1821—1862) — istoric burghez, liberal și sociolog pozitivist englez. (*N.t.*)

[2] Lyell Charles (1797—1875) — renumit naturalist englez, autorul lucrării *Bazele ideologiei.* (*N.t.*)

[3] Lubbock John (1834—1913) — naturalist englez. A publicat lucrări interesante din viața insectelor. (*N.t.*)

[4] F. Taylor (1858—1915) — inginer american care a aplicat primul sistemul de organizare a producției capitaliste bazat pe intensificarea la maximum a muncii prestate de muncitori pentru a asigura profituri cît mai mari capitaliștilor. (*N.t.*)

[5] Mill J. S. (1806—1873) — economist și filozof englez, reprezentant al pozitivismului. (*N.t.*)

[6] Spencer Herbert (1820—1903) — filozof și sociolog englez, apologet al capitalismului. Creatorul teoriei organistice a societății. (*N.t.*)

Despre legăturile sale cu Romas și despre munca pe care au desfășurat-o împreună la Krasnovidovo, Gorki povestește deosebit de frumos în paginile nuvelei sale *Universitățile mele*. Aceleași pagini reprezintă pentru noi izvorul care ne ajută să apreciem caracterul activității revoluționare a lui Romas. Analizînd formele și conținutul propagandei lui Romas, ne convingem că el nu pornea cîtuși de puțin de la premisa că obștea țărănească reprezintă preziua orînduirii socialiste, că țăranul a și fost educat de către obște în spiritul colectivismului și altele de acest fel, cum gîndeau și spuneau narodnicii.

Romas urmărea „să trezească rațiunea satului". Prin aceasta el înțelegea organizarea acelor forțe care să fie în stare să protesteze împotriva samavolniciilor poliției, împotriva rînduielilor administrative iobăgiste, împotriva uniunii acestor rînduieli cu vîrfurile chiaburești, — uniune care la sat era socotită bastionul cel mai direct și devotat al iobăgiei.

Păstrînd legăturile ideologice vii cu tradițiile democrației revoluționare din deceniul al șaptelea, bazată pe respectarea concepțiilor lui Cernîșevski și Dobroliubov, acționînd în numele „revoluției", el era, de fapt, un activist de prima mînă pe tărîm cultural, într-o oarecare măsură înrudit cu Korolenko. Însă munca sa de „culturalizare", datorită căreia venea în relații nemijlocite cu țăranii, nu putea fi tolerată nici de guvernul țarist, nici de noii stăpîni burghezi ai satelor — chiaburii de felul Kolupaevilor și Derunovilor.

Lui Romas nu i se poate tăgădui înțelegerea reală a relațiilor de la sate. El își bătea joc de epigonii narodnicismului din deceniul al optulea, care flecăreau numai despre devotamentul și dragostea lor față de țărănime, socotită drept „întruchiparea înțelepciunii, a frumuseții spirituale și a bunătății sufletești".

Convingerile lui, după cum își amintește Gorki, sunau cam așa: „Mujiculuî trebuie să-i vîri în cap: Tu, măi frate, n-ai fi om rău de felul tău, da' vezi că trăiești rău. Și nici nu știi ce trebuie să faci, ca să-ți ușurezi și să-ți îmbunătățești viața. Chiar și fiara din codru

își poartă de grijă cu mai multă judecată și se apără mai bine decît tine."

Activitatea propagandistică a lui Romas, așa cum este prezentată în amintirile lui Gorki, apare ca o încercare de a organiza la țară o mișcare democratică de luptă împotriva tuturor formelor de manifestare a jugului polițisto-chiaburesc.

Pe Romas nu-l speriau greutățile extraordinare ale acțiunii de trezire a conștiinței politice a țăranilor, ale propagandei împotriva jugului autocrației și samavolniciei poliției. El n-a ascuns aceste greutăți nici față de ajutorul său.

Astfel Gorki a avut prilejul să se convingă chiar din primele zile că mica prăvălie de țară seamănă foarte bine, în timpul nopții, cu o cetate asediată, iar Romas își păstrează în aceste condiții de vrajbă și neîncredere un calm sufletesc pe care-l pot dobîndi numai oamenii care cred neclintit în victoria și dreptatea cauzei lor. „De și-ar vedea toți cu atîta liniște de treburile lor!" gîndea plin de admirație Gorki.

În *Universitățile mele* este zugrăvit foarte clar tabloul diferențierii de clasă a satului în deceniul al nouălea. „...Era vădit că toți locuitorii satului trăiau dibuind ca orbeții, temîndu-se mereu de cîte ceva, neîncrezători unii față de alții și avînd ceva de lup în firea lor".

Ascuțirea luptei de clasă nu putea să nu aibă urmări și pentru situația celor doi orășeni, Romas și Gorki. Și dacă „țăranul gospodăros" de rînd nutrea față de ei o neîncredere mereu trează, chiaburimea manifesta într-adevăr o atitudine „de lup".

Romas vindea marfa mult mai ieftin decît ceilalți doi băcani din sat, arată Gorki, fapt care a stîrnit foarte curînd ura acestora față de concurent, hotărînd să se răfuiască cu el „în familie".

Cei doi au fost atacați noaptea cu parii; în Romas s-a tras de două ori cu pușca; un lemn umplut cu praf de pușcă a făcut să sară în aer soba din izba lui Romas, în speranța că astfel va fi omorît și el împreună cu ajutorul său; țăranul Izot, adeptul lui Romas, a fost ucis cu toporul pe cînd pescuia. Însă nimic din toate

astea nu-l opreau pe Romas să-și continue activitatea. „Cînd începi o acțiune revoluționară, spunea el, nu trebuie să te dai în lături de la nici o muncă, oricît de grea ar fi ea : miezul cuvîntului — e fapta."

Sprijinindu-se pe prietenii săi din rîndul țăranilor, Romas avea de gînd să nu se limiteze la forma propagandei în cadrul cercurilor, ci să organizeze o acțiune care să atragă atenția întregului sat.

În *Universitățile mele* Gorki arată că Romas „mai că izbutise să pună pe roate" un artel al țăranilor-livădari, pentru desfacerea în comun a merelor la oraș, fără ajutorul intermediarilor, bogătani ai satului, care strîngeau averi din această afacere.

Organizată de prudentul Romas, întreaga întreprindere avea un caracter cu totul legal și dacă șederea lui și a lui Gorki la Krasnovidovo s-a încheiat cu o catastrofă, cauza a fost atitudinea fățiș dușmănoasă a administrației sătești, reprezentată prin starostele satului, în strînsă unire cu bogătanii localnici, precum și atitudinea șovăielnică a elementelor mijlocașe din sat ; artelul se organiza în interesul lor, însă ei se fereau de tot ce era nou, apărînd ca purtători ai acelei psihologii pe care Lenin a caracterizat-o ca „lașitate înrădăcinată a «țăranului gospodăros»". [1]

În august 1888, înainte de culesul merelor, într-o dimineață fierbinte, prăvăliei tixită de mărfuri a lui Romas i s-a pus foc. „Cît pe ce, scrie Gorki, n-am ars și eu, înconjurat de flăcări în pod, în vreme ce încercam să arunc de acolo lada cu cărți. Am sărit pe fereastră înfășurat într-un cojoc".

Organizatorii pojarului, care a mistuit unsprezece gospodării, aveau următorul plan provocator : să folosească revolta țăranilor pentru a se răfui cu Romas. „Au dat vina pe Romas și au vrut să-l arunce în flăcări, dar el, care se deosebea mai ales printr-un calm de neclintit, pufăia atît de vajnic din pipă, aruncînd fumul în mutrele mujicilor cuprinși de furie, încît aceștia s-au tras prevăzători înapoi. Pe mine m-au găsit cu toporul în mînă pe cînd tăiam un perete de nuiele cu-

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 15, pag. 198, ESPLP, 1957. (*N.t.*)

prins de flăcări de la grajdul vecinului, și cum țăranii știau că sînt destul de puternic și sprinten la bătaie, iar în ajutorul meu venea cu calmul său Mihail Antonovici, totul s-a terminat cu bine".

Trecuseră trei ani de cînd Gorki întîlnise pentru prima dată acei oameni în vorbele cărora i se păruse că răsunau propriile lui „gînduri mute", oameni care „vorbeau despre necesitatea de a schimba această viață și credeau în posibilitatea acestei schimbări".

Îndată ce se ivește vreun prilej, Gorki își alătură forțele sale de ale celor care vorbeau despre această necesitate. Covrigarilor, striviți de munca peste puteri, le insuflă ideea necesității de a se împotrivi, ba chiar îi învață un nou mijloc de luptă, greva, și dacă ea nu a reușit, eșecul este firesc în condițiile acestei perioade.

Venirea la Krasnovidovo i s-a părut lui Gorki o adevărată renaștere, o viață și o muncă nouă. „Izbutisem oare să mă apropii de ceva serios și aveam să lucrez de-acum încolo cu oameni care slujesc cauza cea adevărată?" se întreba el.

Am văzut cum s-au înfăptuit aceste nădejdi. Dar viața și munca la țară i-au dat lui Gorki noi și mari învățăminte. Satul Krasnovidovo, la fel ca și franzelăria lui Semeonov, a devenit una din „universitățile" sale.

3

O dată cu plecarea lui Romas din Krasnovidovo, s-a întrerupt și activitatea organizată în condiții atît de grele. Gorki a rămas din nou singur, la o răscruce.

El „coboară" la Caspica împreună cu țăranul Barinov din Krasnovidovo. Acolo lucrează o vreme într-un artel de pescari, pe urmă pleacă la Mozdok, apoi, după îndelungi pribegiri prin stepa Mozdokului, tîrziu în toamna anului 1888, vine la Țaritîn [1].

În acest oraș Gorki rămîne mai mult timp.

Pe atunci conducerea căilor ferate Greaz-Țaritîn adresase persoanelor supravegheate ca suspecte din

[1] Astăzi Volgograd. *(N.a.)*

punct de vedere politic, care ispăşiseră o deportare, dar cărora nu li se permitea să se stabilească în oraşele mari şi trăiau în orăşelele din regiunea Volgii, într-un cuvînt întregii mase a intelectualilor-raznocinţi care nu se bucurau de toate drepturile şi aveau tendinţe opoziţioniste, propunerea de a se angaja la calea ferată. Scopul acestei invitaţii făcută unor persoane supravegheate, suspecte politic, era, după ideea afaceristului M. E. Adadurov, să atragă în slujbele de la calea ferată Greaz-Ţariţîn un număr cît mai mare de oameni cinstiţi pentru a lupta împotriva pungăşiilor nemaipomenite care se făceau acolo.

În perioada venirii lui Gorki la Ţariţîn, la calea ferată lucra un mare grup de astfel de oameni supravegheaţi.

Narodnicul M. I. Naccalov, care se întorsese din surghiun de la Ialutar, a arătat mult interes pentru soarta tînărului venit din lumea largă, şi cu ajutorul altor „suspecţi", care se bucurau pe atunci de o anumită influenţă în birourile direcţiei, l-a plasat ca paznic de noapte la gara singuratică din Dobrinka.

Intenţia afaceristului Adadurov nu era lipsită de „ingeniozitate". El propunea autorităţilor să-şi îndrepte cu ajutorul „suspecţilor" politici, despre care se ştia că sînt oameni cinstiţi, toată atenţia spre descoperirea micilor furtişaguri şi pungăşii, abătîndu-le însă prin această activitate atenţia de la descoperirea furturilor de mari proporţii. Afacerile murdare de la construcţia şi exploatarea reţelei căilor ferate au intrat în istoria deceniilor al şaptelea şi al optulea. Escrocheriile fabuloase şi tîlhăriile nemaiauzite provocau atacurile vehemente ale literaturii democratice şi nu degeaba Şcedrin i-a inclus şi pe „feroviari" în imaginea de sinteză a omului „mînjit", aflat în plin triumf.

Drept urmare a acestei faime notorii, intelectualitatea raznocintă cu orientare narodnică şi radical-democratică s-a ferit multă vreme de slujbele de la căile ferate. Încă şi în deceniul al nouălea, o slujbă, de pildă, la o bancă sătească sau munca într-un birou de statis-

tică al zemstvei[1] era preferată de aceste cercuri unei slujbe la o societate pe acțiuni sau la direcția căilor ferate.

De altfel, pentru acel grup de lucrători căruia i se adresase Adadurov, posibilitatea alegerii era redusă într-o măsură mult mai mare decît pentru alții și, forțați de șomajul intelectual general, ei ar fi trebuit să socoată noile posibilități ivite întîmplător drept o mare fericire pentru dînșii. În afară de aceasta, pe mulți îi atrăgea fațada „ideologică", lupta cu răul „pentru binele societății". În epoca de dominație a teoriei „acțiunilor mărunte", chiar și o astfel de muncă într-un birou de cale ferată apărea ca o activitate „onorabilă".

Pentru Gorki această slujbă nu putea avea cîtuși de puțin un asemenea caracter. La el se punea problema mai simplu: să iasă din iarnă. În afară de aceasta, prin însuși felul muncii sale el era rupt de întregul grup de intelectuali care deveniseră funcționarii lui Adadurov.

„Sînt paznic de noapte la gara Dobrinka; de la ora șase seara pînă la șase dimineața umblu cu un băț în mînă în jurul depozitelor; din stepă vîntul suflă cu o mie de guri, spulberînd nori de omăt în a căror învăluire cenușie se mișcă domol, încoace și încolo, locomotivele care oftează din greu, trăgînd în urma lor șirurile negre de vagoane... Zgomotul strident al fierului, zăngănitul tampoanelor, un scîrțîit ciudat, un vuiet surd sînt purtate de colo-colo împreună cu zăpada".

Datoria lui Gorki era să păzească făina și celelalte mărfuri ca să nu fie prădate de cazacii de prin împrejurimi, astfel că problema „luptei împotriva furturilor" se punea pentru el în forma ei cea mai nemijlocită. Însă, așa după cum povestea el mai tîrziu, situația sa în funcția de paznic „era destul de originală": „Umblu cu bățul în mînă în jurul magaziei păzind-o de hoți, iar înăuntru, în magazie, stăpînul meu direct — șeful gării — ține o prăvălie în care vinde cazacilor din sta-

[1] Zemstvă — administrație locală în Rusia țaristă, aleasă de nobilime și clasele avute. (*N.t.*)

niţele vecine ceai, zahăr şi alte mărfuri furate de prin vagoane.

După nopţile de veghe, cînd îi venea schimbul, Gorki era pus să muncească în gospodăria şefului gării, să care lăturile, să spargă lemne şi să le ducă la bucătărie şi prin odăi, să frece vasele de aramă, să facă focul, să îngrijească de cal şi să facă încă multe alte treburi, care-i răpeau aproape o jumătate din zi, fără să-i lase timp pentru somn şi citit.

Spre deosebire de aceste apucături patriarhale, la birourile întreprinderii lui Adadurov predomina în acea vreme un anumit „curent" liberal, aşa că paznicul din Dobrinka putea să trimită direcţiei de la Borisoglebsk, fără a avea neplăceri la slujbă, scrisori de felul acesteia: „Trăiesc ca şi-nainte, bine, n-am ce zice; cu tovarăşii de slujbă (paznicii) mă împac, îndatoririle mi le cunosc la perfecţie şi mi le îndeplinesc cum se cuvine. Şeful gării este mulţumit de mine, şi în semn de simpatie şi încredere mă pune în fiecare dimineaţă să-i car lăturile din bucătărie. Vă rog să-mi răspundeţi dacă în sfera obligaţiilor mele intră şi îndatorirea de a căra lăturile din bucătăria şefului gării?"

Unul dintre intelectualii colegi de slujbă cu Gorki a păstrat şi o altă scrisoare, care conţine multă ironie privitor la activitatea celor din birourile lui Adadurov: „Am onoarea a vă face cunoscut că, ce să zic, îmi îndeplinesc slujba de paznic, slavă domnului, bine. Sacii cu grîne dispar unul cîte unul şi mă preocupă acum chestiunea dacă sînt sau nu necesar şi folositor în această slujbă.

Problema e că nu-mi pot nicidecum lămuri cine are dreptate şi cine e vinovat în această sistematică dispariţie a grînelor: hoţii, care fură cu atîta dibăcie sacii, sau eu, care cu şi mai mare dibăcie mă las furat de somn şi nu observ lucrul acesta. Vă rog să-mi arătaţi care este părerea dumneavoastră...

Că doar dumneavoastră acolo, la biroul direcţiei, pe toate le ştiţi!..."

După acestea Gorki a mai trimis o jalbă cerînd mutarea de la gara Dobrinka. În această cerere el vorbeşte

în versuri despre dubla sa subordonare: față de șeful gării și față de bucătăreasa acestuia.

Dacă s-ar fi păstrat cererea am fi putut-o considera prima lucrare literară a lui Gorki, care, pe deasupra, a avut și un succes deplin: autorul ei a fost mutat de la gara Dobrinka, la gara de mărfuri din Borisoglebsk, unde i s-a dat pe seamă paza depozitului de mături, saci și foi de cort pentru calea ferată.

Aici avea mai mult timp liber, putea să citească mai mult, însă cercul său de observații asupra oamenilor nu se lărgea aproape de loc. În mintea lui, oamenii din acest oraș murdar și posomorît fuseseră împărțiți în două categorii diferite: pe de o parte micii-burghezi — care-și creaseră condiții de trai barbare, de domeniul anecdotei, iar pe de altă parte grupul intelectualilor „adaduroviști", „figuri scolastice de miopi, purtînd ochelari sau pince-nez, pantaloni lungi și veste de diferite feluri, dar învăluindu-se cu toții în aceleași mantii fără culoare ale cuvintelor culese din cărți".

Majoritatea aveau un trecut „suspect", condamnări la închisoare sau deportări; dar acum se ocupau cu rîvnă de prinderea pungașilor printre cantaragii, însoțitori de vagoane sau lucrători, și se lăudau unul altuia cu iscusința lor în descoperirea hoților.

„Mi se părea, scrie Gorki, că toți acești oameni puteau și ar fi trebuit să facă altceva, care să corespundă mai mult demnității, posibilităților precum și trecutului lor..."

Gorki se simțea străin atît printre acești „Kulturträgeri" [1] feroviari cît și printre micii-burghezi din oraș, oameni „primitivi", cu mediul lor provincial.

„Visînd cele mai grozave fapte de eroism, cele mai luminoase bucurii ale vieții, păzeam saci, prelate, scuturi, traverse și lemne, ca să nu le fure cazacii de prin stanițele vecine. Citeam pe Heine și pe Shakespeare, iar noaptea, cîteodată, îmi venea în minte pe neașteptat

[1] Purtători ai culturii (în l. germ.) — categorie de intelectuali ruși din deceniul al nouălea al secolului trecut care se declarau própovăduitori ai socialismului, afișînd lozinci de esență reacționară. (Vezi articolul lui Gorki, *Destrămarea personalității*, scris în 1909, din *Gorki despre literatură*, Cartea Rusă, 1956.) *(N.t.)*

tate realitatea care se descompunea încet în jurul meu, și atunci rămîneam așa, ca năuc, ceasuri întregi, fără să înțeleg nimic, de parcă m-ar fi izbit cineva cu un ciomag în cap."

Mutarea lui Gorki în funcția de cantaragiu la gara Krutaia, la doisprezece kilometri de Țaritîn, cu toate că n-a schimbat condițiile generale ale vieții sale, i-a creat totuși curînd un nou mediu, care a contribuit la alungarea sentimentului de înfiorătoare singurătate, ce pusese stăpînire pe el la Dobrinka și Borisoglebsk.

La Krutaia, Gorki a reușit să organizeze singur „un cerc de studii". Din acest cerc făceau parte cinci oameni: afară de el, mai erau telegrafistul gării Krutaia, Iurin, un „tehnician provenit din țărani", telegrafistul din Krivaia Muzga, Iaroslavțev, lăcătușul Verin și Lahmetka, zețar și legător.

Componența cercului era net democratică, ceea ce-l deosebea de cercurile intelectualilor din Kazan. El nu era tributar doctrinelor narodnice obligatorii, aici nu existau profesori, care să ia materialul în care Gorki își consemnase impresiile culese din viață și să înceapă „a le tăia și preface conform calapodului și tradițiilor acelor sisteme politico-filozofice ai căror croitori erau ei înșiși".

Era un cerc de prieteni tineri, muncitori și funcționari, oameni vădit „suspecți" din punctul de vedere al jandarmilor. Cercul activa în condițiile unei permanente urmăriri. „Trimiteau la noi spioni din Kalaci, scria Gorki. Mă urmăreau pe mine, pe telegrafistul Iurin, pe legătorul Lahmetka din Kazan și pe sublocotenentul Matveev, fost deportat."

Încă pe vremea cînd Gorki era la Borisoglebsk, jandarmii din localitate comunicau departamentului poliției că „în repetate rînduri și foarte adesea veneau în mahalaua Mihailovskaia Vasili Alabîșev și Alexei Peșkov din Borisoglebsk, telegrafistul Iurin și învățătoarea Anna Dolmat de la gara Filonovo, precum și alte persoane a căror identitate nu ni s-a ivit ocazia s-o aflăm".

Ce fel de discuții purta Gorki la gara Krutaia se poate vedea din scrisoarea pe care i-o adresează în anul 1934 colegului său, revizorul de vagoane A. P. Vasiliev:

..Am primit scrisoarea ta și mi-am amintit foarte bine de Basaraghin, Kurnașev și Kovșov, de paznicul Cernogorov și de aproape toți tovarășii din fotografia pe care mi-ai trimis-o. Va să zică mai trăim, Parfenici? Și uite că am început să trăim mai bine, și cu fiecare an va fi tot mai bine căci cresc în țară forțe uriașe. Dar îți mai aduci aminte cum vă băteați joc de mine, draci împielițați, rîdeați cînd vă spuneam că stăpînul lumii trebuie să fie poporul muncitor? Singur Cernogorov glăsuia cu o voce de dincolo de mormînt: «Adevărat»".

Cercetările jandarmilor, despotismul direcției au devenit în cele din urmă de nesuportat, și în primăvara anului 1889 Gorki își părăsește slujba de la calea ferată și pornește cînd pe jos, cînd în vagoane de marfă, pe ruta Țaritîn-Borisoglebsk-Tambov-Riazan-Tula-Moscova.

Amintindu-și mai tîrziu de acele zile grele cînd își părăsise slujba de la calea ferată, Gorki scria în schița despre Karonin (prima redactare a însemnărilor):

„Am plecat de la Țaritîn... ticluiam versuri satirice pline de venin, blestemînd tot ce există și visam să înființez o colonie agricolă. În timpul călătoriei mele pedestre, umbrele ce-mi întunecau sufletul s-au mai risipit, iar visurile în care mă vedeam trăind în colonie, împreună cu cei doi buni prieteni și cu simpatica duduiță [1] s-au intensificat, au devenit mai vii. Cale de mai bine de o mie de verste visasem o viață independentă în mijlocul unor oameni-prieteni, visasem să ar pămîntul, să-l însămînțez și să-i culeg cu mîna mea roadele, visasem o viață fără șefi, fără stăpîni, fără înjosiri; eram sătul de toate astea."

În numele viitorilor membri ai coloniei agricole a fost întocmită o scrisoare către Lev Tolstoi, inspiratorul organizatorilor de colonii agricole în anii aceia. Scrisoarea purta următoarea semnătură: „În numele tuturor semnează Alexei Maximov Peșkov, mic-burghez din Nijni-Novgorod".

Scrisoarea se remarca mai mult prin hotărîrea ei tinerească decît prin competență.

[1] Este vorba de telegrafiștii Iurin, Iaroslavțev și fiica lui Basarghin, șeful gării. *(N.a.)*

Alexei Peșkov îi scria lui Lev Tolstoi:

„...Dumneavoastră aveți mult pămînt, care, după cîte se spune, este nelucrat. Vă rugăm să ne dați un lot din acest pămînt."

Era firesc ca pentru înfăptuirea acestor intenții să aibă loc o întîlnire și explicații directe cu L. N. Tolstoi. Iată de ce drumul lui Gorki trecea prin Tula și Moscova.

Plecînd din gara Krutaia, el își îndesase în traistă caietul cu poezii și „minunatul poem în proză și versuri" intitulat *Cîntecul bătrînului stejar*.

Mai tîrziu, în eseul *Cum am învățat să scriu*, Gorki își amintea că poemul acesta „uriaș" în proză ritmată fusese prilejuit de „apariția articolului *Vîrtejul vieții*, publicat, dacă nu mă înșel, scria el, în revista științifică *Znanie*, articol care se referea la teoria evoluției".

„Din tot acest poem nu-mi aduc aminte decît o singură frază:

Născutu-m-am pe lume, pentru a nu fi cu nimic de acord — și, mi se pare că, într-adevăr, nu eram de acord cu teoria evoluției."

Am reușit să găsesc textul articolului care i-a inspirat lui Gorki ideea acestui poem. Articolul de care vorbește n-a fost publicat în revista *Znanie* ci în revista *Slovo* și era intitulat *Vîrtejul istoriei*.

Împotriva cărui lucru obiecta și cu ce anume nu era de acord Gorki în poemul său; împotriva caracterului treptat al dezvoltării raționale progresive pe care îl susține autorul articolului, sau împotriva diabolicului articol *Vîrtej al vieții* potrivit căruia o „orînduire socială și jugul muncii" se schimbă cu alta? Nu știm și, firește, nu vom afla niciodată.

Dar putem spune cu certitudine că mesajul acestui „poem" avea un caracter pașnic și cerea oamenilor fapte de eroism pentru renașterea pămîntului „stropit cu lacrimi și sînge".

„Niciodată n-am suferit de boala îngîmfării, glumește Gorki, amintindu-și despre acest poem, cu atît mai puțin în perioada aceea a vieții mele, cînd îmi dădeam seama că nu sînt destul de instruit; eram însă convins că scrisesem ceva minunat. Îngrămădisem acolo

toate gîndurile care-mi trecuseră prin minte în decursul a zece ani de viaţă grea şi frămîntată. Eram convins că atunci cînd îmi va citi poemul, omenirea cultă va rămîne uimită de noutatea ideilor mele, că adevărul celor spuse de mine va cutremura inimile tuturor pămîntenilor şi chiar în clipa aceea va începe să clocotească peste tot o viaţă curată, cinstită şi plină de bucurii. La drept vorbind, altă dorinţă în afară de aceasta nici nu aveam."

În această stare de spirit Gorki păşea către o nouă etapă a vieţii, păşea cu intenţia „să mă retrag pentru cîtva timp într-un colţ liniştit... ca să meditez la cele trăite".

În nici un caz Lev Nikolaevici Tolstoi n-ar fi descoperit într-însul pe continuatorul său. Pentru principiile „neîmpotrivirii la rău" era cu neputinţă să găseşti ceva mai nepotrivit decît temperamentul combativ şi pasionat al acestui tînăr muncitor cu traista de muşama în spinare.

Încă din copilărie el păşea prin viaţă „strîngînd din dinţi, cu pumnii încleştaţi", „gata oricînd pentru orice discuţie şi luptă", apărîndu-se pe sine şi apărînd tot ceea ce-i era drag, tot ceea ce socotea de preţ în lume.

Gorki a încercat să-l vadă pe Tolstoi şi la Iasnaia Poliana şi la Moscova, la Hemovniki, dar în ambele rînduri fără succes.

„Am aflat de la Sofia Andreevna [1] că acesta plecase la mănăstirea Troiţe-Serghievskaia. Pe Sofia Andreevna am găsit-o în curte, în pragul unei magazii ticsită cu pachete de cărţi şi m-a dus la bucătărie, unde mi-a oferit, cu vorba ei blîndă, un pahar de cafea cu lapte şi pîine albă. Între altele, mi-a spus că pe la Lev Nikolaevici se perindau o mulţime de «trîndavi suspecţi» şi că, în general, Rusia e plină de trîndavi."

După această nereuşită Gorki s-a hotărît să se întoarcă la Nijni.

---

[1] Soţia lui L. N. Tolstoi. (*N.a.*)

CAPITOLUL AL TREILEA

1

În anii aceia Nijni devenise un punct de tranzit pe drumul deportării spre Siberia şi mai important încă decît Kazanul.

Aici se afla o mare colonie de „politici", cum li se spunea pe atunci. Colonia s-a mărit în anii 1888—1889 prin aducerea celor expulzaţi din Kazan după tulburările universitare din 1887. Printre aceştia se aflau şi cîţiva cunoscuţi de-ai lui Gorki de la Kazan. Cu doi dintre ei, cu Cekin, fost învăţător la o şcoală din oraş, dat afară ca suspect, şi cu Somov, fost deportat, locuise în vara anului 1889 într-o atenansă a casei lui Lik, de pe strada Jukovskaia.

S. I. Miţkevici, unul dintre primii marxişti ruşi, ne relatează întîlnirea sa cu Gorki la Nijni: „La Cekin l-am cunoscut pe Alexei Maximovici Peşkov... Cekin mi-a spus: «Ţi-l prezint pe Peşkov, e un om interesant, provenit din popor». În faţa mea se afla un tînăr înalt, cu ochelari albaştri, cu păr lung, purtînd o cămaşă neagră, podiovkă [1] şi cizme înalte. Am început să discutăm. Eu i-am împărtăşit impresiile mele pesimiste în legătură cu starea de spirit a studenţimii din Moscova. Cekin ne-a spus că o stare de spirit asemănătoare există şi în rîndurile foştilor revoluţionari din Nijni-Novgorod, care în prezent neagă lupta revoluţionară şi consideră că lucrul cel mai de seamă este modesta muncă cultu-

[1] Podiovkă — haină bărbătească lungă cu creţuri în talie. (*N.t.*)

rală a kulturträgerilor, cum li se spunea pe atunci. Din răspunsurile lui Peşkov se vedea că şi el ca şi Cekin este împotriva acestor kulturträgeri care apăruseră din nou. Replicile lui Peşkov erau violente şi semnificative, ele arătau dispreţ faţă de şovăiala intelectualităţii."

Şi Cekin şi Somov erau „persoane supravegheate" şi, în consecinţă, bineînţeles, locuinţa lor era ţinută sub „supraveghere secretă". Datele acestei supravegheri s-au dovedit a fi cu atît mai interesante cu cît printre intelectualii suspecţi, cunoscuţi de jandarmi, a apărut figura unui tînăr muncitor.

Oraşul natal l-a primit neprietenos pe Gorki. Nevoia l-a silit să lucreze la un depozit de bere, unde căra butoaie într-un subsol umed, spăla sticlele, distribuia cu căruciorul cvas bavarez pe la prăvălii şi pe la diverse case.

Pentru jandarmi devenise clar că nu putea fi vorba de nici o deghizare. Dar trebuia descoperit ce se ascunde în spatele acestui fenomen. De aceea, curînd după venirea lui Gorki, s-au cerut relaţii de la Saratov, Ţariţîn şi Kazan referitoare la misteriosul „meşter din breasla zugravilor", cum figura el în buletinul de identitate.

Răspunsul primit de la Saratov nu s-a păstrat, iar cel din Ţariţîn nu prezintă nici un interes.

Căpitanul de jandarmi Ustinov îi raporta generalului maior Poznanski, şeful jandarmeriei din Nijni, că nici jandarmii, nici poliţia locală n-au putut stabili dacă a trăit vreodată la Ţariţîn meşterul zugrav Alexei Maximov Peşkov şi-l ruga la rîndul său să fie atît de bun şi să-l onoreze cu „ o indicaţie din care să reiasă în ce an şi la cine anume a domiciliat Peşkov la Ţariţîn, dacă într-adevăr fusese el însuşi meşter zugrav sau avea atelier personal".

În schimb, la Kazan Gorki era bine cunoscut.

Şeful jandarmeriei din Kazan, colonelul Hangardt, a comunicat la Nijni că „meşterul zugrav Alexei Maximov Peşkov" nu era zugrav de meserie, ci a lucrat ca „distribuitor de pîine" la franzelăria lui Derenkov, pe care acum jandarmii o cunoşteau bine. S-au găsit şi

urmele şederii lui Gorki la Kazan. La una din percheziţii au fost stabilite următoarele probe împotriva lui:

1. Un caiet, conţinînd un extras transcris de mîna lui Alexei Peşkov din articolul lui Mirtov *Concepţiile actuale cu privire la morală şi istoricul ei*, publicat în *Otecestvennîe zapiski* [1].

2. Un exemplar tipărit, aparţinînd lui Peşkov, din *Indicele sistematic al celor mai bune cărţi şi articole din presă pe perioada 1856—1883.*

Probele pentru a-l învinui pe Gorki de participare la acţiuni revoluţionare erau destul de sărace. Cu toate acestea, întrucît imaginaţia jandarmilor se pusese în mişcare, colonelul Hangardt i-a confirmat lui Poznanski cu dragă inimă presupunerea lui cum că tînărul muncitor este o verigă de legătură între elementele „suspecte" din Kazan şi cele din Nijni.

Dar încă înainte de primirea informaţiilor lui Hangardt, în cursul supravegherii secrete s-au obţinut cîteva informaţii pe care direcţia jandarmeriei le-a considerat semnificative.

S-a stabilit că viaţa „acestor trei persoane (Somov, Cekin şi Peşkov) şi legăturile dintre ele se dezvoltă pe baze comuniste", că nu ţin nici un fel de slugă, iar cînd pleacă de acasă încuie singuri locuinţa şi „nu îngăduie nici măcar servitorului proprietarului casei, d. Lik, să facă rînduială prin camerele lor".

Bineînţeles, lucrul acesta îngreuna sarcina jandarmilor de a-i spiona. Dar curînd s-a ivit un prilej care i-a produs generalului Poznanski „ o satisfacţie grozavă", cum s-a exprimat chiar el într-o scrisoare adresată guvernatorului din Nijni: pe neaşteptate, a venit de la departamentul poliţiei din Petersburg o telegramă cu ordinul de a-l aresta pe Somov, care trebuia cercetat în legătură cu „descoperirea" tipografiei ilegale a lui Fedoseev din Kazan. Îndată după ce s-a primit ordinul, la 12 octombrie 1889, s-a efectuat la sediul „comunei"

[1] *Otecestvennie zapiski (Însemnările patriei)* — revistă la care a colaborat din 1839 V. Bielinski. Din 1868 această revistă a fost condusă de Nekrasov, Şcedrin, Eliseev ş.a.; în acest răstimp revista a grupat în jurul său intelectualitatea democrat-revoluţionară. Ea a avut de suferit mereu prigoana cenzurii; în 1884 a fost interzisă de guvernul ţarist. (*N.t.*)

celor trei o percheziție, la care însă n-a fost surprins nici unul acasă.

„Cărțile și hîrtiile erau aruncate de-a valma și parte din ele rupte, iar printre aceste hîrtii nu s-a descoperit nimic important."

În timp ce se efectua percheziția, s-a întors la domiciliu Peșkov, care a fost de îndată supus unui interogatoriu. „În cursul interogatoriului Peșkov a fost deosebit de impertinent și chiar obraznic", a raportat jandarmul care efectuase percheziția. Gorki a fost arestat și închis în fortăreața din Nijni-Novgorod.

După cum povestește Alexei Maximovici, cînd a văzut că se apropie jandarmii, el a sărit de la etajul întîi în grădina vecină și pe urmă, peste un timp, a venit acasă ca și cum nu știa nimic de percheziție. Astfel, e ușor să ne explicăm dezordinea din cameră, care le-a sărit îndată în ochi jandarmilor — cărțile și hîrtiile fuseseră la repezeală triate, „aruncate în neorînduială și în parte rupte". [1]

Așa se explică și convingerea fermă a jandarmilor că cineva l-a anunțat pe Somov de percheziția ce urma să se facă. „E clar, scria Poznanski, că ceea ce s-a găsit erau doar niște resturi inutile, că hîrtiile fuseseră triate și alese."

Jandarmii găsiră cu cale să presupună că Somov „a fugit". Descriind tabloul „fugii", Poznanski îi comunică guvernatorului din Nijni-Novgorod date cam de felul acesta :

„De asemenea nu s-a găsit la Somov nici un fel de obiecte (haine, lingerie etc.) și cu toate acestea, despre plecarea sa din Nijni și despre părăsirea locuinței din casa lui Lik el n-a vorbit nici cu d. Lik, nici cu membrii familiei acestuia, și nici măcar cu servitorul său..."

Dar Somov n-ar fi avut nevoie nici să transporte și nici să ascundă „nici un fel de obiecte", întrucît... nu le avea.

Sînt motive să credem, că însuși tabloul „fugii", descris cu lux de amănunte, a fost înfățișat în comunicările lui Poznanski cu scopul de a motiva arestarea

[1] Fosta casă a lui Lik și camera cu geamul spre grădina vecină există și în prezent pe strada Minin, nr. 22. (*N.a.*)

lui Gorki și implicarea lui într-un proces „de tăinuire". Însă nici informațiile culese, nici supravegherea directă n-au dat rezultatele așteptate. „Procesul" nu s-a putut deschide. În hîrtiile, cărțile și fotografiile confiscate de la mic-burghezul Peșkov, cel „deosebit de impertinent", „nu s-a descoperit nimic important".

Împrejurările în care a fost arestat Somov la Kazan au exclus pînă și învinuirea de înlesnire a „fugii" și de „tăinuire".

În amintirile sale Gorki povestește cum a fost interogat de generalul Poznanski.

Acesta a discutat cu arestatul despre păsările cîntătoare, care erau o pasiune a lui, despre medaliile vechi, despre calitățile versurilor lui Gorki, luate în timpul percheziției, făcîndu-i impresia „unui cîine de rasă, căruia de bătrînețe i se pare greu și plictisitor să latre". E de presupus însă că acestui cîine i se părea plictisitor să latre nu din pricina bătrîneții ci din cauza rezultatelor negative ale vînătorii pe care o pusese la cale.

Cu toate acestea, Poznanski a trimis guvernatorului „ancheta cu privire la mic-burghezul Alexei Peșkov", însoțită de următoarea notă rezumativă: „Răspunsul primit de la șeful direcției jandarmeriei guberniale din Kazan, la interpelările mele cu privire la Peșkov, mi-a confirmat părerea pe care mi-o formasem de mult despre Peșkov, cum că el ar prezenta un teren propice pentru a ajuta persoanele suspecte din Rusia. Din acest răspuns am aflat că Peșkov a lucrat la Kazan la o franzelărie înființată cu scopuri subversive, că avea la Kazan printre cunoștințe persoane suspecte, citea cărți nedorite și necorespunzătoare dezvoltării sale, cît și pregătirii pe care o avea."

Bineînțeles că, din punctul de vedere al siguranței, împărtășit atît de generalul de jandarmi cît și de guvernator, lectura „foarte dorită" pentru mic-burghezul, care a trecut prin școala primară și pe care, „din pricini de sărăcie n-a terminat-o" ar fi fost numai literatura vulgară.

Dar e lesne de înțeles că pe baza acestor date Poznanski nu și-a putut întemeia învinuirea împotriva lui

Peşkov. El îi comunică guvernatorului că ...ar socoti justă măsura de a suspenda pe viitor ancheta cu privire la mic-burghezul Peşkov şi de a înlocui măsura represivă de supraveghere publică a poliţiei doar prin aceea de supraveghere secretă."

Un raport asemănător a fost trimis şi la departamentul poliţiei.

Amîndoi adresanţii au considerat necesar să se instituie asupra lui Peşkov supravegherea secretă şi de atunci el a rămas mereu în sfera de observaţie a jandarmilor, a departamentului poliţiei şi a autorităţilor poliţieneşti guberniale.

Din amintirile lui Gorki reiese că el a fost eliberat la 7 noiembrie, „în ajun de sfîntul Mihail".

„Îmi amintesc foarte bine de asta, scrie el, pentru că a doua zi era o serată la Klark [1], unde am văzut pentru prima dată un ilegalist (mi se pare pe Sabunaev). Mi-a făcut o impresie puternică : era îmbrăcat cu multă stîngăcie, prost machiat, purta o perucă roşcată, vorbea disprețuitor, dar lumea îl asculta aproape cu slugărnicie. Mie mi-a spus : «Închisoarea e o şcoală necesară pentru un revoluţionar». Îmi aduc aminte că i-am răspuns destul de impertinent pentru că aşa trebuia să-i răspund."

Sabunaev fusese implicat în procesul *Narodnaia volea* în 1884, cînd deja începuse perioada descompunerii ei. Surghiunit în Siberia, el fugise de acolo în 1888 şi încerca să reînvie mişcarea, să-i „galvanizeze cadavrul" cum se spunea pe atunci. Apărea întotdeauna pe neaşteptate în diferite oraşe din regiunea Volgii, cochetînd cu conspirativitatea şi misterul. Epigon al mişcării *Narodnaia volea*, el era totodată şi un fel de precursor al eserismului [2], un element din cele mai aventuriere ale acestuia.

---

[1] Klark — prietenul lui Gorki, student exmatriculat, fost deportat. (*N.a.*)

[2] Prescurtarea denumirii socialiştilor revoluţionari, partid mic-burghez apărut la începutul sec. al XX-lea în Rusia, în urma unificării diferitelor grupuri narodnice, care s-a situat pe poziţii duşmănoase marxismului şi a degenerat în cele din urmă în adevărate bande contrarevoluţionare, luptînd alături de cadeţi şi intervenţionişti împotriva Puterii Sovietice. (*N.t.*)

La Kazan el urmărea să folosească în scopurile sale cercul lui Fedoseev, și e semnificativ că Fedoseev l-a respins, „netolerînd ca acel țap să intre în grădina lui".

Firește că frazeologiei revoluționare debitată de un astfel de pozeur Gorki „trebuia" să-i răspundă impertinent.

Pe atunci Gorki tocmai intrase ca secretar la avocatul Lanin, și viața lui devenise mai ordonată. Îl urmărea însă un gînd tainic. Nu putea să uite cu nici un chip emoțiile pe care le încercase la prima sa mare lucrare de creație.

Într-una din zilele lunii decembrie 1889 a luat hotărîrea să se ducă la scriitorul Korolenko, care pe atunci locuia la Nijni, și să-i arate poemul său.

În cîteva cuvinte pline de miez, Korolenko i-a demonstrat autorului, care-l asculta stînjenit, cît de prost este poemul și de ce anume este atît de prost. „În tinerețe sîntem cu toții nițeluș cam pesimiști, și nu știu, zău, de ce. Pare-se din pricină că vrem prea mult și realizăm prea puțin..."

Pe Gorki l-a surprins adîncimea cu care a intuit Korolenko starea de spirit ce-l determinase să scrie *Cîntecul bătrînului stejar.*

După aceea discuția a ajuns la numeroasele curiozități stilistice. Și aici, critica blîndă și amabilă în formă, dar aspră a lui Korolenko, a avut asupra lui Gorki efectul unui trăsnet. „Nu mai auzeam și nu mai înțelegeam nimic — mărturisește el — fiind cuprins de o singură dorință : s-o iau la goană de rușine."

Nu se știe dacă greșelile erau atît de multe sau Gorki exagerează lipsurile lucrării sale, amintindu-și despre ea după treizeci de ani, fapt este însă că V. G. Korolenko i le-a arătat deschis. Asta l-a tulburat pe tînărul autor și l-a făcut să-și spună : „Despre cuprinsul manuscrisului, nici un cuvînt. Ce-o fi descoperit în el omul acesta ciudat?"

Conținutul exprima dorința autorului ca oamenii să săvîrșească fapte eroice pentru renașterea pămîntului acesta „stropit cu lacrimi și sînge".

Korolenko a trecut cu vederea acest conținut romantic, menționînd o serie de greșeli de limbă, ceea ce l-a determinat pe Gorki să ia hotărîrea de a nu mai scrie nici versuri, nici proză... „...Și, într-adevăr, aproape doi ani cît am locuit în Nijni n-am scris nimic...“

În decursul acestor doi ani de viață la Nijni, Gorki continua să întrețină numeroase legături cu cercurile de tineret și diferiți „politici“, dar în mijlocul tuturor acestor „narodnici“ și „radicali“, după cum își spuneau grupurile de intelectuali din localitate, ascultînd discuțiile lor iscusite și complicate, Gorki, așa cum mărturisește el însuși, se simțea „ca un cintezoi într-un stol de corbi înțelepți“.

S-a păstrat o interesantă povestire a unui participant la o astfel de adunare, organizată în locuința unuia dintre „politicii“ din Nijni, cu prilejul venirii în oraș din regiunile locuite de sectanți a unui narodnic „ilegal“, care povestea despre starea de spirit revoluționară a țărănimii: „Era acolo și Peșkov, care asculta foarte atent. După ce «ilegalul» și-a încheiat cuvîntarea s-a trecut la «discuții»; i-a venit rîndul și lui Peșkov; el a început să vorbească... Vorbea nu știu cum, cu totul altfel decît ceilalți. Cuvîntările celorlalți erau îmbîcsite de raționamente seci, abstracte, pe care, ascultîndu-le, îți venea să adormi, dar Peșkov vorbea numai în imagini vii. În cuvîntarea lui, plină de expresii puternice, viguroase, de caracterizări bine făcute, totul trăia, fremăta, respira... Se pare că nu tuturor le-a plăcut cuvîntarea acestui tînăr; auditoriul cu stare de spirit «radicală» o găsea chiar, într-o oarecare măsură, eretică, totuși îl ascultau cu toții plini de atenție... În astfel de momente Peșkov se transfigura complet, lucru de care m-am convins nu o dată și mai tîrziu.“

Despre ce anume vorbea atît de interesant Gorki la aceste adunări?

„Nu posedam disciplina, sau mai bine zis tehnica raționamentului, pe care ți-o dă școala. Acumulasem mult material, care cerea o muncă serioasă pentru clasificarea lui, iar pentru această muncă îmi trebuia mult timp liber, ceea ce, iarăși nu aveam. Mă chinuiau con-

tradiţiile dintre ceea ce găseam în cărţile în care credeam aproape cu neclintire, şi viaţa cunoscută de mine destul de bine."

Experienţa vieţii îl împiedica să fie de acord cu concepţiile livreşti ale „narodnicilor", şi la concluziile lor abstracte el riposta prin bogatele sale impresii personale, iar după cum reiese şi din mărturia adusă mai sus, felul lui de a vorbi se deosebea încă de pe-atunci printr-o expresivitate neobişnuită. Dacă, aşa cum mărturiseşte acel martor ocular, „îl ascultau cu toţii plini de atenţie", o făceau, de bună seamă, pentru că în aceste impresii ale sale străbătea nestăvilit adevărul vieţii, despre care el povestea cu talentul scriitorului în formaţie.

„În haosul de păreri contradictorii şi din ce în ce mai îndîrjite, urmărind lupta simţămintelor cu raţiunea, luptă în care aveai impresia că adevărul se retrăgea în graba mare, schilodit, îşi amintea Gorki mai tîrziu, în clocotul acesta de idei nu găseam nimic pe placul «sufletului meu»... Ca şi la Kazan, la Borisoglebsk sau la Ţariţîn, şi aici mă cuprindea un sentiment de uimire şi nelinişte, cînd urmăream viaţa intelectualităţii... Din nou se năştea în mintea mea o mare nedumerire : nu înţelegeam pentru ce nu se străduia intelectualitatea cu mai multă energie să pătrundă în masa poporului, a cărui viaţă mi se părea cu totul lipsită de sens şi mă indigna prin sărăcia ei spirituală, prin nemaipomenita ei plictiseală şi mai ales prin cruzimea nepăsătoare care caracteriza relaţiile dintre oameni."

Singurul om care, după cum i se părea lui Gorki, ar fi putut să-i explice care sînt căile vieţii ruseşti, să-i indice sensul „eroismului" şi „imensitatea" unei munci raţionale, era Korolenko.

„Nu m-am dus la Vladimir Galaktionovici, fiindcă, după cum am spus, luasem hotărîrea dîrză să nu mai încerc niciodată să scriu. Îl întîlneam uneori în treacăt, pe stradă sau la adunările de la cunoscuţi, unde stătea tăcut, ascultînd calm discuţiile. Calmul lui mă tulbura. Totul mi se clătina sub picioare. Vedeam bine că în jurul meu începea o oarecare frămîntare. Toţi se agi-

tau, discutau, numai el era neclintit. Nu mă puteam hotărî să mă apropii de el şi să-l întreb :

De ce sînteţi atît de calm ?"

Într-o noapte din vara anului 1890, Gorki şi Korolenko s-au întîlnit la Nijni-Novgorod pe „Dîmb", un loc pe malul înalt al Volgii. Aici, stînd pe o bancă, Gorki i-a pus întrebarea care-l tulbura. Răspunsul lui Korolenko a fost simplu : „Sînt aşa, pentru că ştiu ce trebuie să fac şi sînt convins de folosul a ceea ce fac".

Korolenko era unul dintre cei mai buni şi cei mai talentaţi reprezentanţi ai intelectualităţii democratice din epoca de după reformă [1], luptător neobosit împotriva reacţiunii iobăgiste. Toate forţele sale de scriitor, publicist şi activist pe tărîm social le consacra acestei lupte, fiind profund convins de necesitatea ei imperioasă. Spirit echilibrat şi puternic. el înlocuise ţelurile „înalte şi îndepărtate" cu problemele sociale foarte apropiate, crezînd cu naivitate că simpla înfăptuire a acestora, fără o ascuţită luptă de clasă, e suficientă pentru a rezolva problemele viitorului „îndepărtat".

Iar acum, stînd pe banca de pe „Dîmb", el răspundea nelinişti1or şi nedumeririlor pe care Gorki i le dezvăluise, vorbind emoţionat despre credinţa sa : „E nevoie de dreptate ! Atunci cînd scînteile de dreptate vor alcătui, treptat, un foc mare, el va mistui toată minciuna şi tina pămîntului şi numai atunci viaţa nu va mai fi apăsătoare şi tristă. Dîrz, fără să cruţi pe nimeni şi nimic, fără să te cruţi nici chiar pe tine însuţi, străduieşte-te să aduci în viaţă dreptatea — aşa gîndesc eu !"

Korolenko dădea noţiunii de „dreptate" un sens istoric de luptă democratică împotriva jugului iobăgiei şi a rămăşiţelor feudale.

Lupta aceasta trecuse într-o mare măsură în sarcina intelectualităţii care „nu ţine de o anumită stare socială". Dar faptul că intelectualitatea „nu ţine de o anumită stare socială" nu înseamnă că ideile acesteia

[1] Este vorba de reforma din 1861 prin care se decreta, în formă, desfiinţarea iobăgiei. În fapt ea a continuat să existe încă multă vreme. (*N.t.*)

sînt în afara „originii de clasă", lucrul pe care îl lămurește în mod amănunțit Lenin. „Faptul că intelectualitatea «nu ține de o anumită stare socială», nu exclude cîtuși de puțin originea de clasă a ideilor ei... Întotdeauna și pretutindeni, burghezia s-a ridicat împotriva învechitelor bariere pe care le constituiau stările sociale și împotriva altor instituții medievale, în numele întregului «popor», în sînul căruia contradicțiile de clasă nu se dezvoltaseră încă ; și atît în Apus, cît și în Rusia, ea a avut dreptate, deoarece instituțiile criticate stînjeneau într-adevăr pe *toată lumea.*" [1]

Evoluția contradicțiilor de clasă destramă unitatea inițială, fracționa „intelectualitatea care nu ține de o anumită stare socială" în grupe liberale și democratice — tabloul pestriț al trădării idealurilor democratice fiind cît se poate de caracteristic pentru deceniul al nouălea.

Korolenko rămînea un cavaler credincios al democrației, un propagandist energic al luptei împotriva samavolniciilor absolutismului, împotriva regimului nobiliar-polițienesc, nutrind o profundă simpatie față de masele asuprite. Dar el era nu numai un luptător democrat ci și un luptător burghezo-democrat, el reprezenta interesele comune întregii burghezii, în măsura în care ocrotirea lor apărea ca o acțiune progresistă în comparație cu rămășițele sălbatice ale iobăgiei și ale hegemoniei nobililor.

Aceasta era lupta pentru progresul social-cultural, pentru sporirea „legalității", „dreptății", „umanității" și „blîndeții".

Am văzut că și Gorki visa la o astfel de primenire a vieții care-l „indigna prin sărăcia ei spirituală", primenire ce ar fi sporit valorile etice și culturale. Dar experiența și conștiința sa de proletar l-au făcut să se izbească de noi contradicții ale realității.

„În evoluția progresului social-cultural nu se încadra nicidecum patronul meu Vasili Semeonov, și în general nu se încadrau patronii. Dintre toate înțelepciunile

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 1, pag. 415, ESPLP, 1958. (*N.t.*)

pe care le auzisem şi le citisem „mi se întipărise adînc în minte" mai ales una, spusă de Proudhon [1]:

«Proprietatea înseamnă hoţie».

Pentru mine lucrul acesta era cît se poate de clar. Şi cu toate că eu cunoşteam îndeaproape foarte mulţi hoţi profesionişti, am văzut..., că patronii «cinstiţi» se străduiesc mereu din toate puterile să confirme adevărul spus de Proudhon şi că într-asta consta sensul vieţii lor."

În căutarea locului său în viaţă, Gorki avea avantajul tinereţii şi al pasiunii de neînvins, precum şi al unei inepuizabile energii sufleteşti. El cerceta cu atenţie şi cu perseverenţă lumea înconjurătoare, căutînd acele forţe care ar fi putut să transforme viaţa.

Chinuit de haosul contradicţiilor, luă hotărîrea să plece prin ţară, să vadă cu ochii lui ce fel de oameni trăiesc în Rusia, nu „oamenii" despre care vorbeau narodnicii în cărţile lor, ci oamenii adevăraţi, legaţi cu trup şi suflet de viaţa de toate zilele.

Această hotărîre i-o insuflase şi un alt simţămînt. „Aveam nevoie să găsesc în viaţă, în oameni, ceva în măsură să cumpănească această greutate de pe inimă, simţeam nevoia să-mi despovărez spinarea".

Aşa au început pribegiile sale.

2

Era la începutul lui aprilie 1891. Gorki plecă din Nijni, cînd pe cîmp mai stăruiau bălţi din apa zăpezii topite, iar drumurile nu se zvîntaseră încă.

A plecat pe jos pentru a scăpa de urmărire, mergînd tot pe ţărm, apoi a luat vaporul pînă la Ţariţîn şi de aici, pe calea ferată Greaz-Ţariţîn, pe care o cunoştea foarte bine, pînă la gara Filonovo.

[1] Proudhon Pierre-Joseph (1809—1865), publicist, economist şi sociolog francez, ideolog al micii burghezii şi idealist metafizician, unul dintre întemeietorii anarhismului. Marx a făcut o critică nimicitoare cărţii sale *Filozofia mizeriei* în remarcabila sa lucrare *Mizeria filozofiei*. (*N.t.*)

Tot din aceste locuri pornise şi cu doi ani în urmă spre nord, spre Tula şi Moscova. Aici mai lucra încă telegrafistul Iurin, cu care fusese prieten în tinereţe şi de care se apropiase atît de mult în gara Krutaia. Aici elaboraseră tustrei, el, Iurin şi Iaroslavţev, proiectul acelei colonii agricole, care li se părea atunci o ieşire provizorie din „strîmtoarea vieţii" atît de stupidă şi fără rost. Aici era şi acel cerc al tineretului democrat a cărui atmosferă îl susţinuse pe Gorki în disperatele lui căutări de a-şi găsi drumul în viaţă.

Pornind în noile sale pribegii — după ce petrecuse la Nijni doi ani încheiaţi, unde, aşa cum lasă să se înţeleagă dintr-o notă autobiografică din anul 1897, „s-a simţit străin printre intelectuali" — şi de data aceasta, Filonovo a fost prima sa etapă.

Dintr-una din povestirile sale aflăm că peregrinările s-au datorat necesităţii de neînlăturat de a pleca „din sfera tuturor acelor convenţionalisme apăsătoare, a tuturor măruntelor şi veninoaselor minciuni consfinţite de datine, din sfera bolnăvicioaselor vanităţi, a sectarismului în concepţii, a falsităţii de tot felul".

Acum revenea pe aceste meleaguri cu un sentiment de repulsie tot atît de puternic, sau poate mai puternic decît cel pe care-l încercase în trecut.

Atunci, cu doi ani în urmă, nu numai că era stăpînit de dorinţa puternică de a duce „o viaţă independentă", nu numai că visa la o viaţă „fără şefi, fără stăpîni, fără înjosiri", dar simţea pornirea fierbinte de a săvîrşi fapte eroice pentru renaşterea pămîntului, pe care trebuia să înceapă să clocotească „o viaţă curată, cinstită şi plină de bucurii".

Lăsa în urmă doi ani de căutări insistente a dreptăţii sociale, căutări inutile, pentru că în cercurile intelectualilor din Nijni, printre oamenii chemaţi, după cum i se părea lui, să rezolve aceste probleme, nu descoperise decît sau vechea rîvnă întru „zugrăvirea" unui „popor" care nu exista în realitate, sau scepticismul cinic faţă de orice fel de „idei", sau convingerea liniştitoare că „se descurcă ei şi fără noi", sau, în sfîrşit, oportunismul călduţ al oamenilor „care s-au deşteptat".

Era firesc ca în asemenea „frămîntări" Gorki să nu găsească nimic „pe placul sufletului" său.

Rupînd cu această lume a discuțiilor inutile, Gorki pleca din Nijni adînc apăsat sufletește. Dar, cunoscînd starea lui de spirit din aceste zile, nu știm care erau, în același timp, ideile sale constructive privind transformarea vieții și cu care venea acum în cercul vechilor săi prieteni.

La rîndul său jandarmul din gara Filonovo ardea de dorința să afle măcar ceva referitor la persoana lui Gorki, trimițînd direcției sale la 29 mai 1891 un raport destul de ciudat atît prin ton cît și prin conținut:

„Urmărindu-i în baza § 13 din instrucțiunile jandarmeriei pe funcționarii de la calea ferată, am observat de la un timp că la Ciceagov, paznic în gara Filonovo, tehnician provenit din micii-burghezi ai orașului Borisoglebsk, se adună foarte adesea mai ales oameni tineri, și anume: telegrafistul Iurin, provenit din țărani, tehnicianul Hlebnikov, de la atelierul de vagoane, învățătorul Frolov, din cătunul Berezovski, și meșterul zugrav Alexei Maximov Peșkov, din Nijni-Novgorod, care locuiește temporar aici. Toate persoanele susnumite se strîng la locuința lui Ciceagov și aceste adunări se prelungesc de cele mai multe ori pînă după miezul nopții ba mai tîrziu chiar și se țin întotdeauna cu perdelele trase la geamuri și cu ușile încuiate, așa că nu se poate pătrunde la ei pe neașteptate... Dată fiind firea închisă a persoanelor susnumite precum și comportarea lor suspectă, sînt motive să presupunem că la aceste adunări ei pun la cale acțiuni subversive împotriva ordinii, iar persoanele susnumite posedă cărți dăunătoare și interzise..."

Fără îndoială că în acest cerc de tineri, cu o orientare revoluționară, Gorki, care avea avantajul unui bagaj de observații și al setei sale neobișnuite de a cunoaște, deținea un rol de frunte.

Hotărîrea pe care o luase de a colinda prin țară corespundea firii sale de scriitor, pe care nici el însuși n-o descoperise încă. „M-am hotărît, își amintește Gorki, să merg să văd eu însumi cum trăiesc «oamenii»."

Şi fără îndoială că prin stepele Donului, pe cîmpiile Ucrainei, în înfierbîntata Novorosie[1], prin toate meleagurile ţării pe care le străbătea, Gorki trece de fapt ca un scriitor care urmăreşte cu mult interes „cum trăiesc oamenii". El mergea prin staniţele cele mai populate, poposea prin oraşe şi sate de stepă, lucra în zgomotoasele porturi de pe malul mării, focare de cruntă exploatare şi mizerie. Intra în relaţii diferite cu sute de oameni, cărora li se înfăţişa ca muncitor, argat, sau pur şi simplu „drumeţ".

Cîndva, literatul raznocint Levitov, scriitor democrat din deceniul al şaptelea, spunea : „Fiind din fire un om al străzii, hoinărind dintr-un capăt într-altul al marii noastre patrii, am văzut cel puţin o sută de milioane de nerozii omeneşti şi două sute de milioane de ticăloşii omeneşti."

Cînd îşi amintea de toate acestea era „cuprins de o furie inexplicabilă". Dar experienţa chinuitoare a acestor pribegii îmbrăca în povestirile sale sau haina unui zîmbet amar, sau aceea a lirismului prolix, revărsat în tot felul de tînguiri şi sarcasme.

După experienţa de viaţă pe care o acumulase, Gorki nu era raznocint ci proletar, el creştea dintr-o altă plămădeală, ca democrat al unei alte vremi. Ciocnirea cu „cotidianul înfricoşător" stîrnea în el avîntul de luptă, năzuinţa spre împotrivire. El se apăra cu înverşunare, fiind „gata oricînd pentru orice discuţie şi luptă" !

Experienţa peregrinărilor sale nu era mai puţin bogată decît aceea a lui Levitov, dar el reacţiona incomparabil mai hotărît la umilinţele maselor, la năravurile sălbatice ale „patronilor", la psihologia de fiară a micului burghez, la toate fenomenele acelei lumi cu clase vrăjmaşe lui.

De la gara Filonovo, drumul lui trece prin regiunea Donului, Ucraina şi Novorosia. El îşi cîştigă existenţa îndeplinind diferite munci, de pildă ca hamal în portul Rostov sau ca argat pe la ţărani în Ucraina, în gubernîile Ekaterinoslav şi Herson.

---

[1] Denumirea oficială din a doua jumătate a sec. al XVIII-lea şi pînă în 1917 a teritoriului Ucrainei de sud, cuprins între ţărmul Mării Negre şi al Mării de Azov. (*N.t.*)

La 15 iulie, în satul Kandîbin, la treizeci de verste[1] de orașul Nikolaev, Gorki este de față la schingiuirea publică a unei femei, scenă pe care o descrie în povestirea *Izgonirea*.

Se amestecă în această josnică răfuială și capătă o bătaie soră cu moartea. Este scos din sat cu o căruță și aruncat într-un șanț plin de bălării și noroi „lucru care m-a salvat, scrie Gorki, de la o moarte timpurie și «rușinoasă», pentru că mi s-a aplicat «o compresă»".

Un flașnetar care venea cu căruța de la nu știu ce iarmaroc sătesc, l-a luat pe cel bătut și l-a dus la Nikolaev, la spital, unde și-a revenit.

De aici Gorki s-a dus la Oceakov; acolo, în delta Niprului, a trăit laolaltă cu pescarii și, împins de nevoi, s-a angajat la o exploatare de sare. În schița autobiografică *La sare* sînt povestite întîmplările prin care a trecut acolo, muncind în condiții neomenos de grele.

Sleiți de puteri, aduși la disperare, vagabonzii-lucrători l-au întîmpinat pe noul venit cu batjocuri pline de cruzime; șirul acestor batjocuri s-a încheiat cu o farsă: mînerele de la brațele roabei cu care căra Gorki au fost astfel meșterite încît i-au prins mîna, smulgîndu-i pielea de pe palme.

Și cu toate că cuvintele sale înflăcărate au reușit să provoace printre salahorii cu roabele o izbucnire de solidaritate muncitorească, era evident că nimic nu putea spulbera povara întunecată a sufletului lor și că Gorki trebuia să plece dintre ei. Trăiau cu toții „laolaltă" ca într-o beznă și judecata lor schilodită de disperare respingea cu înverșunare orice le venea din afară.

Mai departe, drumul l-a purtat pe Gorki prin Basarabia. A ajuns acolo în timpul culesului viilor și în ținutul acesta minunat a putut să se odihnească și să-și refacă forțele.

Străbătînd partea de sud a Basarabiei pînă la malurile Dunării, el s-a întors la Odesa prin Akkerman.

De la Odesa, unde a lucrat în port ca hamal, el ajunge în noiembrie 1891, trecînd prin Nikolaev, Herson, Perekop, Simferopol, Ialta, Feodosia, Kerci, Ta-

[1] O verstă = 1,068 km. (*N.t.*)

man, litoralul Mării Negre, Cuban și regiunea Tersk, la Tiflis, pe șoseaua militară a Gruziei.

Istoria acestei ultime perioade de pribegii s-a păstrat cu multe amănunte datorită cunoscutei sale povestiri *Tovarășul meu de drum.*

Lucrînd în portul Odesa, Gorki s-a întîlnit cu un tînăr gruzin care i-a stîrnit interesul. Acesta s-a dovedit a fi un fecior de boier care se rupsese de familia sa. Ajuns într-un ținut străin, trăia în mare sărăcie și nu vedea nici o ieșire din situația în care se afla. Tînărul hamal s-a oferit să-l ajute pe boiernaș, hrănindu-l din ceea ce cîștiga el muncind, și l-a dus pînă aproape de casă. Odrasla de boier, neînțelegînd cu nici un chip felul de a se purta al muncitorului, îl socotea pe ocrotitorul și tovarășul său de drum drept un prost și se purta ca atare. Nu numai că trăia pe seama lui, dar îl și fura, și pentru a se putea salva pe sine, nu se sfia să-l pună grea pe unde treceau, iar într-o împrejurare grea era cît pe ce să-l dea pe mîna autorităților. Îi făgăduise lui Gorki că-l va găzdui în locuința sa, dar o dată ajunși la Tiflis, l-a părăsit în orașul străin, după ce mai întîi îl mințise.

Întreaga povestire e construită pe dezvăluirea caracterului, pe deplin conturat, al acestui „sălbatic cult" care-i trezise lui Gorki interesul.

„Nu l-am mai întîlnit niciodată pe acest tovarăș al meu de drum, cu care am umblat aproape patru luni din viața mea, dar îmi amintesc adesea de el cu plăcere și mă înveselesc.

Am învățat de la el multe lucruri pe care nu le poți găsi în foliantele groase, scrise de înțelepți, deoarece înțelepciunea vieții e întotdeauna mai adîncă și mai cuprinzătoare decît aceea a oamenilor."

Dar iată că fostul tovarăș de drum iese la iveală în anul 1903, după ce a citit povestirea lui Gorki, tradusă în limba gruzină, publicată în suplimentul ziarului *Țnobis-Purțelli.* El s-a prezentat la redacția ziarului, cerînd să i se explice de unde a aflat autorul povestirii atîtea amănunte despre călătoria sa cu un oarecare Peșkov. Primind lămuririle necesare, a cerut să fie tipărită și versiunea lui despre călătorie.

Acest personagiu al lui Gorki (care în ziar apare cu numele de S-dze, și pe care Gorki în nota sa despre povestire îl numește Țulukidze) a relatat noi episoade ale călătoriei, despre care Gorki nu scrisese. În general însă povestirea lui Țulukidze corespunde cu aceea a lui Gorki, uneori chiar pînă în cele mai mici amănunte, dacă nu ținem seamă de protestele strecurate în scopul autoreabilitării.

Țulukidze confirmă faptul că numai Peșkov făcea rost de bani și de hrană, că fiindu-i milă de tovarășul său de drum îi dădea bucata cea mai mare de pîine atunci cînd nu aveau îndeajuns. Țulukidze, la fel ca și Șakro Ptadze din *Tovarășul meu de drum*, apropiindu-se de Tiflis, n-a vrut să intre în oraș pe lumină, fiindu-i teamă să nu se întîlnească cu niscaiva cunoscuți, iar o dată ajuns în oraș, după cum singur mărturisește, nu mai știe cum s-a despărțit de Peșkov. „După aceasta n-am mai aflat absolut nimic despre Peșkov și n-am știut că și-a schimbat numele de familie", încheie S-dze replica sa la povestirea lui Gorki.

Dar povestirea lui Gorki despre această călătorie era departe de a fi completă. O serie întreagă de episoade le-a folosit în alte povestiri.

În schița *Doi vagabonzi*, autorul pomenește despre un tovarăș de drum gruzin, care l-a însoțit prin Cuban. Pe de altă parte, S-dze amintește în relatarea sa despre doi vagabonzi cu care ei au lucrat prin aceleași locuri. Asemenea relatări conjugate confirmă caracterul autobiografic neîndoielnic al acestor povestiri ale lui Gorki.

Înainte de a ajunge la Maikop, undeva pe lîngă gara Hanskaia, Gorki lucrează o vreme la treieratul grîului, și aici, după cum povestește în *Doi vagabonzi*, asistă la moartea vagabondului Maslov, fost muncitor în fabrică, pe care exploatarea îl adusese la deznădejde, și-l stîrnise împotriva oricărei mașini. Disperat și ațîțat, el piere într-o stupidă și inegală întrecere cu treierătoarea. Maslov este una din cele mai emoționante figuri din primele povestiri ale lui Gorki despre „vagabonzi".

La Maikop, Gorki ajunge singur, despărțindu-se pentru o vreme de tovarășul său de drum. Aici mai găsește, potolită dar încă nestinsă, flacăra evenimentelor atît de

tragice pentru populație, evenimente care tulburau pretutindeni în acei ani ținutul Donului și Cubanului și în care era greu de precizat dacă rolul cel mai de seamă îl jucau calamitățile naturale sau samavolnicia feudală a funcționarilor țariști.

„La 15 septembrie, își amintea mai tîrziu Alexei Maximovici, a izbucnit «răscoala ciumei»; cazacii au alungat și după cîte-mi aduc aminte au și ciomăgit comisia sanitară, pentru că, după cum mi-au relatat localnicii, inspectorul a dat dispoziție să fie băgați laolaltă, în același ocol, boii bolnavi cu cei sănătoși, astfel că după două zile și două nopți boii sănătoși s-au molipsit și ei.

Pentru «potolirea» cazacilor a fost trimisă «o drujină de pușcași din Caucaz», ori aceste drujine erau formate din diferite seminții — din gruzini și, mi se pare, cerkezi din regiunea Tersk, dușmani străvechi ai celor din Cuban. S-a dat «o luptă între ruși și kabardini» și caucazienii au fost alungați. Atunci au năvălit dragonii, sub comanda unui căpitan, al cărui nume de familie l-am uitat, dar a cărui mutră prostească o țin minte... Cele două evenimente — adică «răscoala» și judecata au fost descrise în corespondențele din *Moskovskie vedomosti* [1], numerele nu le țin minte, le-am citit tîrziu, peste vreo patru luni, la Tiflis. Din afacerea asta au fost spînzurați vreo trei sau patru oameni, nu-mi amintesc decît numele de familie și figura unuia din ei: Ciornii, un flăcău voinic și mustăcios.

La 18 septembrie, în timpul parastasului pentru cei uciși, am fost reținut ca «flotant». Și cum în traista mea s-a găsit o Evanghelie, acest lucru m-a compromis grozav. De altfel s-au mai găsit și alte două cărțulii inofensive, precum și caietul meu de versuri. Am stat cîteva zile în închisoarea construită de curînd și priveam

[1] *Moskovskie vedomosti* (*Buletinul Moscovei*) — unul dintre cele mai vechi ziare ruse, editat la început (1756) de Universitatea din Moscova; în perioada de după 1860 el devine, prin orientarea sa, un organ monarhist și naționalist. Din 1905 — principal organ al sutelor negre. A apărut pînă în 1917. (*N.t.*)

prin geam peste Laba [1], în cîmp, o mulțime de gîște, tablou nespus de frumos.

La interogatoriu am fost întrebat: de ce umblu într-una. «Vreau să cunosc Rusia», am răspuns. Ofițerul de jandarmi cu nume dublu de familie, pe care l-am uitat, luînd o înfățișare de om adînc ofensat, mi-a spus: «Aceasta nu e Rusia, ci o porcărie».“

De la Maikop, Gorki a pornit spre Beslan, unde se desfășurau pe atunci lucrările pentru construirea căii ferate spre Petrovsk și țărmul mării Caspice.

Era spre sfîrșitul lui octombrie, cînd Gorki, reîntîlnindu-se cu tovarășul său de drum, se îndrepta de la Vladikavkaz, pe șoseaua militară a Gruziei, spre Tiflis.

După ce au intrat în Tiflis, Gorki s-a așezat pe o bancă sub șopronul stației tramvaiului cu cai de lîngă podul Veriisk, și timp de șase ceasuri a așteptat, potrivit înțelegerii, întoarcerea tovarășului de drum. Apoi, după ce l-a pătruns bine frigul, a pornit să-și caute un adăpost.

Și-a găsit un adăpost... la secția de poliție, „unde, adaugă Gorki, mi-am petrecut cu bine și în chip plăcut cea dintîi noapte după sosirea mea în capitala Caucazului“.

Cu această ironie amară se încheie prima redactare a povestirii *Tovarășul meu de drum*. L-am rugat pe Alexei Maximovici să-mi comunice în ce fel a nimerit în acest adăpost. „Așa după cum se povestește în *Tovarășul meu de drum*, mi-a răspuns Alexei Maximovici, un timp l-am așteptat pe Șakro (Țulukidze) la podul Veriisk, dar pierzîndu-mi speranța în întoarcerea lui, am intrat într-un duhan [2], unde am fost întîmpinat foarte neprietenos de niște «kinto» beți. m-am bătut nițel cu ei și apoi, cu toții, am fost duși la secția de pe strada Olghinskaia.“

Dimineața, interogatoriul i-a fost luat de un „pristav [3] special“ și acesta probabil că a procedat „după împre-

[1] E o greșeală de memorie a lui Alexei Maximovici. Rîul pe care se află Maikop-ul se numește Belaia, iar Laba se află mai spre răsărit de Maikop. (*N.a.*)

[2] Duhan — cîrciumă în Caucaz. (*N.t.*)

[3] Pristav — comisar de poliție. (*N.t.*)

jurări", căci înfățișarea arestatului nu lăsa loc la îndoieli în legătură cu starea lui socială, iar scopurile venirii sale la Tiflis erau cît se poate de suspecte.

„Pentru dovedirea nevinovăției" trebuia găsit un chezaș cu greutate dintre localnici. Gorki a dat numele lui M. I. Nacealov, suspect politic pus sub supraveghere, pe care-l cunoștea de pe vremea slujbei la calea ferată Greaz-Țaritîn, și care se afla la Tiflis. Nacealov era cunoscut la poliție, locuia chiar în sectorul pristavului care-l interoga pe Gorki și era sub supravegherea acestuia. Însoțit de un gardian, Gorki a fost dus la Nacealov și după ce acesta confirmă cele declarate de arestat, i s-a dat drumul.

În felul acesta, o întîmplare neașteptată i-a ajutat lui Gorki să-și găsească în Tiflis legăturile de care avea nevoie. M. I. Nacealov, pe care-l cunoștea, l-a întîmpinat și în acest loc nou la fel de bucuros ca și altădată la Țaritîn.

Cît despre pristav, putea să-l bănuiască pe vagabondul zdrențăros și oțelit de atîta pribegie de orice numai nu ca „suspect" politic, așa încît n-a dat nici o însemnătate faptului că omul acesta, venit de cine știe unde, îl cunoștea pe suspectul care-i fusese dat în supraveghere.

3

În anul 1931, în zilele cînd se sărbătorea cea de a zecea aniversare a proclamării Gruziei Sovietice, Gorki scria :

„Minunată sărbătoare, la care aș fi dorit să iau parte ca modest spectator, ca să-mi amintesc încă o dată de Gruzia pe care am văzut-o acum patruzeci de ani, să-mi amintesc de Tiflis, orașul în care mi-am început munca literară.

N-am să uit niciodată că tocmai aici, în acest oraș am făcut primul pas nesigur pe această cale pe care, iată, merg de patru decenii. S-ar părea că tocmai natura plină de măreție a țării acesteia și blîndețea romantică

a poporului ei, tocmai aceste două forțe mi-au dat îmboldul care a făcut dintr-un vagabond — un scriitor."

Într-adevăr, Tiflisul a constituit în viața lui Gorki o întreagă epocă. Aici a trecut prin „nemaipomenit de multe întîmplări", aici a tras concluziile asupra uriașului bagaj de impresii adunat, aici și-a văzut mai limpede calea de urmat.

Însă în acest oraș el a venit, așa după cum am văzut, ca un „vagabond". În primele zile, Nacealov l-a adăpostit în odaia în care locuia cu soția sa. Nacealov lucra la direcția căii ferate transcaucaziene și s-a folosit de relațiile sale pentru a-l aranja pe Gorki într-o slujbă.

„La început, scria Alexei Maximovici, vreo lună și jumătate am lucrat la o fierărie, ca ajutor, iar mai tîrziu la secția de contabilitate a atelierelor, unde înregistram cantitatea de materiale folosite la «micile reparații ale locomotivelor»."

Nacealov l-a introdus pe Gorki în cercul prietenilor săi „politici" din Tiflis, majoritatea din ei cu domiciliu forțat. Gorki a închiriat o odaie la familia unuia dintre ei, Danko. Familia Danko locuia în partea de sus a Tiflisului, pe dealul Vera, dincolo de podul Veriisk, la primul etaj al unei mici case de lemn.

Totuși, deși a trăit la Tiflis aproape un an încheiat, Gorki n-a căpătat deprinderile unui om cu domiciliul stabil. În diverse perioade ale acestui an el a colindat prin Gruzia, acumulînd impresii despre această țară nouă pentru dînsul și care-l vrăjise. În timpul peregrinărilor sale s-a oprit la Ahalkalaki, Borjom, Batumi, Analțih, Kutaisi, Ozurgheti, Telavi și Gori. În vara anului 1892 Gorki vine pe țărmul Mării Negre, unde lucrează alături de „înfometați", la construcția șoselei Suhumi-Novorosiisk. Construirea acestei șosele de importanță strategică fusese încredințată generalului Annenkov, care angaja mii de țărani veniți din guberniile înfometate. Sub pretextul unor „lucrări sociale", organizate chipurile în ajutorul înfometaților, aici se desfășura cea mai cruntă exploatare a oamenilor dezorientați și abrutizați de nevoi și mizerie.

În povestirea *Cum s-a născut un om*, Gorki își amintește despre tovarășii săi de lucru, „zdrobiți de povara

tristei lor ursite", „...care i-a desprins de pămîntul lor de baştină, secătuit şi sterp, şi i-a azvîrlit — aşa cum vîntul mînă toamna frunzele uscate — aici, unde măreţia unei naturi necunoscute i-a uimit şi le-a luat ochii, dar unde munca grea i-a doborît cu desăvîrşire".

Încă înainte de a veni la ţărmul Mării Negre, Gorki a stat un timp şi în partea de răsărit a Caucazului, la Baku. Aici a venit împreună cu un prieten de-al său, muncitorul-mecanic Feodor Afanasiev.

Această „împărăţie neagră", înfiorătoare pe vremea aceea, unde muncitorii se istoveau trudind, iar patronii terenurilor petrolifere realizau profituri colosale, a produs asupra celor doi tovarăşi de drum o impresie apăsătoare. „Am umblat vreo două-trei ore, uitîndu-ne de departe la încrîngătura de sonde murdare, dinspre care se auzea un plescăit înfundat, parcă ar fi căzut nişte pietre în apă; în aerul încins şi apăsător plutea un şuier înăbuşit. Vreo zece muncitori, pe jumătate goi, trăgeau de o frînghie, tîrînd pe pămînt o bucată groasă de tablă, legată cu un lanţ de fier, şi strigau posomorîţi:

— Aa-a! Aa-a!

Picături mari de ploaie neagră cădeau peste ei. Din sondă ţîşnea un stîlp gros, negru, al cărui capăt, proptindu-se în văzduhul greu, uleios, lua forma unei pălării de ciupercă şi aceasta nu se micşora, cu toate că de pe ea curgeau şiroaie, de parcă se topea. Muncitorii care roiau printre sonde păreau ciudat şi supărător de mici. În toate astea era ceva înfiorător, ireal sau, poate, prea real, pînă la absurd.

— Mai bine aş crăpa de foame decît să vin să muncesc aici! rosti Fedea Afanasievici, şi scuipă."

Întorcîndu-se la Tiflis, Gorki locuieşte împreună cu Afanasiev. Li se alătură un cunoscut comun, pe nume Rohlin, precum şi un elev din cursul superior al şcolii de topometrie Samet, seminaristul Vilanov şi S. Vartaneanţ, student la institutul pedagogic.

Situîndu-se în centrul acestui grup de tineri plini de viaţă şi buni activişti pe tărîm social, Gorki şi-a desfăşurat capacităţile sale organizatorice. Aşa se explică faptul că în demisolul de pe strada Novo-Arsenalnaia s-a format o „comună", ai cărei membri erau tot mai

mult atraşi de Gorki spre munca propagandistică în rîndurile tineretului studios şi ale muncitorilor. Aici, viaţa se desfăşura destul de însufleţită şi zgomotoasă. Aproape în ficcare zi aveau loc lecturi, discuţii, dezbateri, dispute.

Seminarişti, elevi de la şcoala de topometrie, tineri de la institutul pedagogic, învăţătoare, cursante ale institutului de obstretică şi muncitori se împrieteneau la cursurile comune de la acest „club" politic, care a luat fiinţă şi a înflorit pe neaşteptate.

La aceste zile se referă Gorki în scrisoarea către I. A. Kartikovski, tovarăş de-al său din anii adolescenţei, de pe vremea cînd trăia la Nijni-Novgorod, ajuns ulterior profesor la Universitatea din Kazan: „Pe scurt, iată cum trăiesc eu: de la ora 9 la 4 muncă, de la 4 la 5 odihnă, de la 5 la 9 lectură (în afară de miercurea şi duminica, cînd nu fac lectură), de la 9 la 11—12 dispute, certuri şi altele, de la 12 pînă la 3—4 citesc şi scriu pentru mine".

Iar prietenului său Guri Pletnev din Kazan, Gorki îi scria cu o însufleţire plină de hotărîre şi bucurie: „Citesc împreună cu tinerii de la institut şi cu seminariştii. Nu-i învăţ nimic, dar îi sfătuiesc să se înţeleagă unii pe alţii. Citesc şi discut şi cu muncitorii de la depoul căii ferate. Este acolo un muncitor, Bogatîrovici, cu o înfăţişare plăcută, cu care mă înţeleg foarte bine. El spune că în viaţă nu există bine, iar eu spun că există, atît că binele e ascuns, ca să nu poată oricare ticălos să-l înhaţe cu mîna."

S-au descoperit şi alte legături de solidaritate muncitorească, care păreau prea neînsemnate pentru a fi amintite în corespondenţa cu prietenii.

Din documentele jandarmeriei s-a aflat că tot în anul 1892, în timpul unei percheziţii la Rostov-pe-Don în legătură cu „procesul privind răspîndirea de tipărituri interzise", au fost găsite la un împricinat scrisori de-ale lui Peşkov. Într-una din ele scria:

„Stropesc din căldăruşa instrucţiunii cu mici idei de bună calitate, care aduc rezultatele ştiute", şi adăuga mai departe că „deocamdată nu am de lucru, şi lucrători capabili de ceva nu sînt decît vreo 6—8 oameni".

În altă scrisoare roagă să li se găsească de lucru la doi flăcăi și comunică totodată că el și tovarășii săi așteaptă „vizita bumbilor strălucitori". S-au găsit scrisori de-ale lui Peșkov și la alt împricinat în acest proces. Acum știm că Gorki a fost în corespondență cu tovarășul său de cameră și de muncă din portul Rostov, „matrozul Piotr", cu marcatorul Trostkin, iar fragmentele din scrisorile găsite dovedesc, mai bine ca orice, natura ideilor pe care și le împărtășeau acești tovarăși de muncă din portul Rostov, și ce îi lega chiar după un timp atît de îndelungat de la despărțirea lor. „Parcă mă văd cum eram atunci, un fantezist, un stihuitor, scria Gorki, și propagandist, de bună seamă, destul de prost".

Credem însă că Alexei Maximovici, dată fiind modestia sa, diminuează aici importanța propriei sale munci propagandistice.

S. I. Aliluev, membru al primului cerc social-democrat din Tiflis, povestea că în 1892, la o adunare a cercului, Peșkov care era de față, în cadrul discuției generale, a recomandat muncitorilor să-și însemne tot ceea ce îi frămîntă în mod deosebit, sau ceea ce îi revoltă la fabrică.

„Scrieți despre problemele la ordinea zilei, însemnați-vă fapte și transmiteți însemnările altor tovarăși, să le citească și ei. Manuscrise atît de mici pot fi copiate chiar în mai multe exemplare și împărțite tovarășilor... Prin aceste foi-volante se poate realiza foarte mult."

După cum se vede, Gorki le sugera muncitorilor ideea întocmirii de manifeste.

Fără îndoială că Gorki a fost organizatorul întregii activități a „comunei", și cînd, după șase ani, Feodor Afanasiev a fost implicat într-un proces politic serios, jandarmii, cercetînd trecutul lui, au precizat cu un fler fără cusur măsura în care Gorki a influențat tineretul din Tiflis în perioada existenței comunii pe care el o organizase.

Nu degeaba de-atunci încolo în toate „notele informative despre Gorki" ale jandarmeriei era cuprinsă această formulare făcută în fața jandarmilor de unul dintre martori care făcuse „declarații sincere":

„Cînd îmi amintesc discuțiile și convingerile lui Peșkov, pot să spun că el era cu siguranță amestecat în propaganda care se făcea printre muncitori. El vorbea mereu, foarte mult și aprins, despre exploatarea muncitorilor și-și dezvolta foarte pe larg opiniile pe această temă."

Cît despre celălalt aspect al activității „stihuitorului fantezist", cum își spune el însuși, există suficiente mărturii ale contemporanilor săi. Din cele relatate de persoanele care l-au cunoscut în acea perioadă pe Gorki, reiese că avea caiete întregi de versuri și că el însuși urzea fel de fel de planuri. „Nu o dată, își amintește S. Vartaneanț, unul din membrii acestei comuniuni, m-a chemat la el în odaie (avea o odaie separată), pentru a-mi citi cu o deosebită plăcere *Manfred* și *Cain*. Cînd îmi reamintesc acum serile de iarnă ale anului 1892, petrecute la demisol, în odaia destul de spațioasă, dar cu mobilă sărăcăcioasă, și văd în fața mea statura puternică a lui Maximîci, care-și povestea suferințele și peregrinările prin necuprinsa Rusie, pline de nenorociri, lipsuri, chinuri și luptă devine explicabilă pentru mine admirația lui entuziastă pentru Byron. Byron întreținea în el... spiritul nemulțumirii și protestul față de prezent și totodată îl purta cu ajutorul lui *Manfred* în ținuturi de dincolo de nori :

„De n-ar mai fi calvar,
Ci viață nouă, fără plîns,
Și vălul mortuar
Pe sufletul ce-n dor nestins
Suspină cu amar!"

Versurile acestea, după cum arată memorialistul, reprezintă un fragment dintr-o mare lucrare scrisă de Gorki în acel an.

Starea de spirit care le-a inspirat ne e cunoscută mai dinainte. Este ecoul acelui „romantism al tinereții" care îl înălța și în anii anteriori deasupra „impresiilor întunecate ale traiului de fiecare zi", ferindu-l de „otrava nimicitoare a vieții".

Dar am văzut că întotdeauna concomitent cu năzuința de a se retrage într-un „colț liniștit" al vieții, departe de miasma acestor otrăvuri și în contradicție cu năzuința aceasta creștea în el și se intensifica impulsul luptei, și că, cu cît mai mare era forța „cotidianului înfricoșator", cu atît mai înflăcărată devenea forța împotrivirii.

Aceste stări sufletești au lăsat o pecete puternică într-una din puținele poezii ale lui Gorki din acea perioadă :

„Prin inima-mi trecut-au fiii
Pămîntului, în lung convoi,
Pe chip cu masca tragediii,
Bieți peregrini bătuți de ploi.

În inimă-i păstrai pe unii,
Că lor de mult le-am dăruit
Puterea vie-a pasiunii
Și gîndul, focu-mi tăinuit".

Calea peregrinărilor sale n-a fost presărată cu trandafiri și Gorki recunoaște că ele „l-au abrutizat, l-au scos și mai mult din fire", însă, la fel ca în anii anteriori pribegirile pe drumurile patriei l-au oțelit și i-au spulberat acea stare de spirit sumbră, iar experiența uriașă a celor văzute și care-i umpluseră sufletul pînă la refuz cereau o ieșire, o folosire a acestui material atît de bogat.

Și iată că aici, la Tiflis, a întîlnit un om a cărui influență a avut pentru Gorki o importanță hotărîtoare în acea perioadă. Era Alexandr Mefodievici Kaliujnîi, cunoscut încă din Tiflis în grupul celor cu domiciliul forțat.

Despre relațiile dintre ei povestește într-o scrisoare adresată lui Kaliujnîi chiar Gorki, și povestirea este plină de căldură sufletească, fapt care la el trăda întotdeauna și o profundă emoție :

„Dragul meu prieten și dascăl, Alexandr Mefodievici !

Din clipa în care, din fericire pentru mine, te-am întîlnit, au trecut treizeci și patru de ani; iar din ziua în care ne-am văzut pentru a doua și cea din urmă oară, s-au scurs douăzeci și doi de ani.

În timpul acesta am avut de-a face cu sute de oameni, printre care unii strălucitori și de mare vază. Dar, crede-mă, nici unul dintre ei n-a întunecat în amintirea inimii mele chipul dumitale.

Și asta, dragă prietene, pentru că dumneata ai fost primul om care te-ai purtat cu mine într-adevăr omenește.

Dumneata ești primul om care ți-ai aplecat cu bunătate asupra mea privirea ochilor blînzi, privire ce mi s-a întipărit în minte, m-ai considerat nu numai ca pe un flăcău cu o biografie ciudată, nu numai ca pe un vagabond fără căpătîi, sau ca pe ceva amuzant dar îndoielnic. Îmi amintesc expresia ochilor dumitale cînd ascultai istorisirile despre mine sau despre ceea ce am văzut. Am înțeles îndată că față de dumneata nu se poate lăuda nimeni și mi se pare că datorită dumitale nu m-am lăudat de-a lungul întregii mele vieți, nu mi-am exagerat nici valoarea, n-am exagerat nici amarul din care viața mi-a dat cu dărnicie să beau.

Dumneata ai fost primul, așadar, care m-ai silit să mă cercetez cu seriozitate. Îndemnului dumitale îi sînt obligat că, iată, de peste treizeci de ani slujesc arta rusă.

...Bătrîne prieten și dragul meu dascăl, îți strîng mîna cu putere."

E de ajuns să facem o apropiere între aceste considerațiuni ale lui Gorki și rîndurile lui S. Vartaneanț citate mai înainte, ca să ne dăm seama limpede de relațiile sale cu prietenii din Tiflis. Fără îndoială că el atrăgea deîndată atenția oriunde se afla, fie în grupul tineretului care frecventa „comuna", fie în societatea generației vîrstnice — a celor cu domiciliul forțat.

Dar interesul pe care-l stîrnea nu-l ajuta să se înțeleagă pe sine însuși, să se descurce în căutările sale chinuitoare.

„Aspru în părerile sale, după cum reiese din cele spuse de S. Vartaneanț, original în concepțiile asupra

lucrurilor și fenomenelor, el avea maniere și gesturi destul de grosolane, ceea ce de altfel i se potrivea", iată cum se prezenta Gorki văzut din afară, lucru care, probabil, îl mulțumea foarte puțin, fiind o piedică în calea stabilirii unor relații intime, apropiate și pornite din inimă.

Ori, după cum se știe, încă de pe atunci Gorki era un povestitor foarte interesant, iar povestirile sale, care stîrneau interesul celor de față, îi ofereau, pesemne, deseori posibilitatea „să se laude", iar ascultătorilor prilejul să-l admire pe acest flăcău „amuzant", cu o „biografie ciudată".

Marele serviciu pe care i l-a făcut Kaliujnîi constă în faptul că după ce s-a convins de neobișnuitul talent al tînărului său prieten, s-a purtat cu el „într-adevăr omenește" : l-a convins de necesitatea unei atitudini cît mai severe față de sine însuși și față de chemarea sa. Aceasta i-a stîrnit scriitorului un sentiment de profundă recunoștință pentru povățuitorul său.

„Nu m-am văzut cu dumneata de aproape nouă ani, îi scria Gorki lui Kaliujnîi în 1900, dar îmi amintesc foarte bine tot ce s-a întîmplat atunci și niciodată n-am uitat că tocmai *dumneata ai fost primul* care m-ai îndemnat să merg pe calea pe care merg acum."

Primul pas pe această cale a fost povestirea *Makar Ciudra*, scrisă de Gorki pe cînd locuia la Kaliujnîi, în perioada cînd prietenia dintre ei era foarte strînsă. Tot Kaliujnîi a fost cel care l-a ajutat pe Gorki ca povestirea să fie publicată în gazeta locală *Kaucaz*, la 12 (24) septembrie 1892.

Gorki a considerat ziua aceasta începutul activității sale literare și tot atunci, pe cînd se afla încă la redacție, și-a ales și pseudonimul literar.

Trebuie să ne amintim toate condițiile de viață ale lui Gorki pînă la această dată, frămîntările și îndoielile lui, pribegirile sale „în jurul său și foarte aproape de sine însuși", cum se exprimă el, pentru a înțelege ce zguduire însemna pentru conștiința sa trecerea de la starea de „vagabond" la aceea de „scriitor", dată fiind imaginea înaltă pe care o avea el despre menirea scriitorului.

Gorki a considerat povestirea *Makar Ciudra* „primul său pas nesigur" pe calea pe care pornise ca scriitor. Şi totuşi e un adevăr mare şi obiectiv faptul că această povestire deschide toate culegerile de opere ale ilustrului scriitor, că această schiţă, pe jumătate basm, a devenit un hotar al literaturii ruse : o întreagă generaţie de cititori a memorat începutul său atît de cunoscut :

„Un vînt umed şi rece sufla dinspre mare, ducînd în stepă melodia visătoare a valurilor care fremătau de-a lungul ţărmului şi foşnetul tufişurilor din apropiere."

Patosul acestei povestiri era la fel de sincer pe cît de directe erau metaforele ei înflăcărate, pe cît de vii erau imaginile ei şi sentimentele eroilor. Ea chema la sfărîmarea tuturor lanţurilor care înrobesc omul.

Şi cît de neobişnuită a fost apariţia acestei legende plină de foc romantic în oficiosul sclivisit şi rigid al guvernatorului general al Kaucazului, cît de neobişnuit era în genere acest imn închinat omului liber în acea perioadă de crîncenă reacţiune a orînduirii semiiobăgiste a imperiului rus, ocrotit de Dumnezeu".

Makar Ciudra este în literatura rusă prima întruchipare a avîntului care se anunţa, exprimat încă în contururi de legendă, de basm, semifantastice.

De unde, însă, acest patos ? Care dintre forţele ţării au provocat această primă întruchipare ?

Dorinţa arzătoare de a afla, de a vedea cu ochii lui cum şi în ce fel trăiesc oamenii, ce forţe tăinuiesc în adîncurile lor, de a afla ce cred ei despre viaţa lor, l-a determinat pe Gorki să lase totul şi să pornească de la un capăt la altul al ţării.

A umblat prin satele încă strivite sub jugul iobăgesc al moşierilor, chiaburilor şi uriadnicilor [1], pe la mănăstirile unde oameni lacomi de bani îşi făceau o profesie din a împăca oaia cu lupul, străduindu-se să-l smerească pe cel jefuit şi oropsit, amăgindu-l cu promisiuni despre o viaţă plină de bucurii dincolo de mormînt.

A lucrat printre oameni încă umiliţi şi oropsiţi ca nişte robi, dar şi printre aceia care răspundeau cu bu-

[1] Funcţionar inferior în poliţia rurală din Rusia ţaristă. (*N.t.*)

curie la chemările pentru făurirea unei dreptăți noi, muncitorești, deși răsunetul ei rămînea deocamdată limitat.

A văzut forțele de neînvins ale poporului, forțele împotrivirii, care n-au putut fi nici strivite sub cizma autocratică a lui Alexandru al III-lea, nici pervertite de talentul ipocrit al oberprocurorului sinodului, Pobedonosțev [1], care își dădea toată sîrguința să răspîndească descompunerea morală.

Într-adevăr, guvernul țarist nu s-ar fi simțit de loc mai în siguranță dacă ar fi încetat să elaboreze noi și noi regulamente iobăgiste și să țină jumătate de țară sub „pază sporită" și sub amenințarea tribunalelor militare.

Minunatele pribegii ale lui Gorki i-au sporit forțele și i-au insuflat acel optimism al luptei care și-a găsit expresia chiar în primele povestiri ale sale și care nu avea nimic comun nici cu „consolările" literaturii burgheze și mic-burgheze, nici cu rătăcirile și dezamăgirile literaturii „narodniciste".

Narodnicul Levitov a adunat alt soi de experiență din pribegirile sale. El le mărturisea cititorilor că furia pe care-o încerca din pricina neroziilor și ticăloșiilor omenești nu o poate potoli decît mergînd în mijlocul naturii, acesta fiind „lucrul cel mai bun, din cîte am cunoscut în întreaga mea viață".

Gorki nu putea simți astfel de scindare a conștiinței, însăși natura pășea spre el ca un aliat puternic. Nemărginirea stepei, necuprinsul marii, miriadele de tone de soare și aer, tot ceea ce a primit el în dar de la patria sa, toate acestea s-au reflectat în scrisul său cu un optimism și cu o încredere în victorie necunoscute încă în literatura rusă.

Forța elementului popular, ale cărui izvoare folclorice l-au alimentat încă din copilărie, i-a determinat și primii pași ca scriitor.

---

[1] K. P. Pobedonosțev, procuror general al sinodului, ultrareacționar, inspirator al politicii iobăgiste a lui Alexandru al III-lea. (*N.t.*)

Nu e întîmplător faptul că în traista sa, alături de caietele de versuri se aflau şi altele cu tot felul de cîntece şi legende populare.

„Am notat în deceniul al zecelea, scria Alexei Maximovici, zeci de cîntece, fără îndoială cu adevărat populare, care au pierit la direcţia jandarmeriei, iar mainainte eu însumi am aruncat în apă, în strîmtoarea Kerci, un caiet de însemnări. Şi în ziua de azi regret: aceste cîntece nu se găsesc la nici unul dintre colecţionari."

Tot nişte legende populare au stat şi la baza primelor sale lucrări epice. De provenienţă folclorică este şi legenda despre Radda şi Loiko, care în scrierile lui Gorki a devenit o povestire închinată oamenilor înflăcăraţi de sentimentul adînc şi nobil al libertăţii. La Tiflis el schiţează şi legenda despre Danko, care şi-a smuls din piept inima arzîndă, pentru a le arăta oamenilor, ce orbecăiau în beznă, frînţi de osteneală, calea spre viaţă şi libertate [1].

Şi, în sfîrşit, o lucrare mai deosebită din acest ciclu este basmul *Fata şi moartea*, care pe drept cuvînt poate fi numit un poem al vieţii atotbiruitoare. Deşi basmul a fost publicat pentru prima oară în anul 1917, data scrierii sale n-a provocat nici un fel de discuţii. Însă într-una din scrisorile pe care le-am primit de la Alexei Maximovici în 1926, acesta, vorbind despre începutul „muncii literare" îmi destăinuia că a încercat să publice în *Voljski Vestnik* basmul *Fata şi moartea*. Dar „Reinhardt, [2] scria Alexei Maximovici, a găsit-o trivială".

În anul 1928 pregăteam o culegere din operele lui M. Gorki şi l-am întrebat pe autor despre data cînd a apărut basmul, pentru a-i fixa locul în culegere.

„Mă grăbesc să răspund la telegrama dumitale, mi-a scris Alexei Maximovici. *Fata şi moartea* a fost scrisă la Tiflis, adică în anul 92. Am publicat «F. şi M.» în

[1] Într-unul din articolele scrise în anii 1910, Gorki, amintind de această legendă, spunea că a auzit-o în tinereţe, undeva pe Dunăre. *(N.a.)*

[2] Redactorul-editor al ziarului *Voljski Vestnik* (*Curierul Volgii*). *(N.a.)*

anul 15 sau 16, mi se pare în volumaşul *Eralaş* [1], ca să văd ce se va spune. Nu s-a spus nimic."

Triumful Vieţii, dispreţul puternic, atotbiruitor faţă de Moarte, faţă de Soartă, faţă de forţele întunecate şi înapoiate ale vechii lumi, tot ceea ce e atît de viu exprimat în acest scurt poem, formează un fel de prolog la întreaga creaţie a lui Gorki. reprezentînd baza concepţiei sale despre lume şi un minunat program de muncă.

Toamna, tîrziu, la sfîrşitul lunii septembrie a anului 1892, Gorki traversa Marea Caspică pe un vas pescăresc, spre nord, către locurile natale, spre Nijni.

[1] Aici Alexei Maximovici nu este exact ; Poemul *Fata şi moartea* a fost tipărit în anul 1917 în ziarul *Novaia jizni (Viaţa nouă)* şi apoi în 1918 a fost inclus în culegerea *Eralaş şi alte povestiri.* (*N.a.*)

CAPITOLUL AL PATRULEA

1

La 6 octombrie 1892, cu ultima cursă a vaporului, Gorki s-a întors la Nijni-Novgorod.

Aici şi-a reluat slujba de secretar la avocatul Lanin. S-a mutat într-o cameră din subsolul locuinţei patronului său, muncind de dimineaţa pînă noaptea tîrziu, ziua la tribunal, iar seara acasă la Lanin.

Ţinînd seama de afirmaţiile sale ulterioare privind „începutul activităţii literare", s-ar părea că îndată după venirea la Nijni el a început să publice şi că destul de curînd a devenit scriitor profesionist.

Totuşi, realitatea este că în decurs de aproape un an după publicarea primei sale povestiri, *Makar Ciudra*, în presă n-a mai apărut nici o altă lucrare semnată de Gorki, cu toate că, fără îndoială, el scria mult.

S-ar putea să fi existat şi o piedică lăuntrică, şi anume „varietatea şi greutatea impresiilor", toată acea bogăţie adunată pînă atunci de scriitor şi care nu se cristalizase încă în forme precise : trecînd de la versuri la alegorii, de la alegorii la povestirea de moravuri, sau la povestirile despre peregrinările sale, de la povestirea de moravuri la legendă şi de la legendă la amintirile din copilărie, tînărul scriitor îşi încerca forţele în toate genurile literare.

Nu ştim cîte lucrări literare a scris şi a distrus Gorki în acele nopţi, după ce isprăvea de transcris reclamaţiile, cererile de casare şi apel, fără să-şi dea crezare lui

însuşi, dar simţindu-se cuprins încă de pe atunci, aşa după cum îşi amintea el mai tîrziu, de „valul fierbinte al unei ciudate uitări de sine".

Prima dovadă a activităţii literare din acea perioadă a lui Gorki, care s-a păstrat, este datată 5 aprilie 1893, adică la un an şi jumătate după venirea scriitorului din Tiflis.

Lucrarea aceasta, scrisă pe un caiet de şcoală obişnuit, cuprinde douăzeci şi opt de pagini. Titlul este destul de greoi, dar grăitor prin amara sa ironie:

Expunerea faptelor şi gîndurilor
a căror acţiune reciprocă
mi-a vestejit cele mai bune părţi
ale sufletului

Expunerea, care cuprinde scene disparate cu amintiri din anii copilăriei, este fragmentară, întocmai unor „tipare ale memoriei".

Întîlnim aici oameni cunoscuţi, evenimente cunoscute, citim părţi din discuţii cunoscute.

Toate acestea le ştim din povestirea autobiografică a lui Gorki *Copilăria*, scrisă la douăzeci de ani după *Expunere*. Dar ar fi nedrept să considerăm *Expunerea* ca o „primă redactare" sau ca nişte simple „conspecte" ale *Copilăriei*. Putem spune chiar că povestirea scrisă ulterior este în totală contradicţie cu orientarea acestor însemnări timpurii, a acestui scurt lanţ de amintiri şi gînduri într-adevăr amare.

Copilăria lui Gorki a apărut în epoca apropiatei prăbuşiri a orînduirii burgheze din Rusia sub loviturile revoluţiei socialiste. Patosul povestirilor sale autobiografice este determinat de aşteptarea victoriei asupra „ticăloşiilor grele ca plumbul" ale rînduielilor mic burgheze, a acelor rînduieli în care copeica era asemuită soarelui de pe cer, iar profitul considerat singurul scop al vieţii.

Patosul lucrărilor autobiografice ale lui Gorki reiese din preamărirea muncii care a transformat lumea şi nu din zugrăvirea vreunei personalităţi izolate; lucrul acesta s-a răsfrînt şi asupra stilului povestirilor. Gorki scria că el s-a „fixat pe poziţia unui martor al eveni-

mentelor, evitînd să se distingă ca o forţă în acţiune, spre a nu constitui o piedică pentru sine, pentru povestitorul faptelor de viaţă".

În însemnările autobiografice iniţiale însă evenimentele sînt expuse dintr-un punct de vedere strict personal, atitudinea lui faţă de suferinţele din copilărie fiind aidoma durerii pricinuite de niște răni netămăduite încă („... şi aceasta n-am să uit niciodată, deşi tare aş vrea să uit").

Toate acestea au foarte puţine trăsături comune cu povestirile autobiografice scrise ulterior de Gorki. După toate datele, aceste însemnări nu erau destinate publicării.

În primăvara anului 1893 Korolenko nu devenise încă redactor al revistei *Russkoe bogatstvo* [1], dar redacţia căuta de mult să-l atragă în această muncă. Korolenko trimitea la revistă manuscrisele tinerilor autori primite de el, însoţindu-le de o apreciere şi o recomandare.

Într-o scrisoare din 30 mai 1893 el îi comunica lui N. K. Mihailovski, directorul revistei: „Vă trimit, o dată cu prezenta, încă trei poezii ale unui oarecare Peşkov... În cazul de faţă şi versurile şi omul sînt deosebit de interesante: el e un om înzestrat de la natură cu un neîndoielnic talent literar, care nu şi-a găsit încă întru totul calea de urmat. Din poeziile anexate, prima e mai slabă ca formă însă tabloul e zugrăvit inteligent, are o netăgăduită vînă poetică. Celelalte două sînt lipsite de importanţă, dar se pare că sînt ireproşabile ca formă... Autorul ar ţine foarte mult să cunoască părerea dumitale despre aceste probe. El visează să le publice în *Russkoe bogatstvo*. Eu însumi aş rămîne îndatorat pentru cîteva cuvinte de răspuns din partea dumitale şi pentru o rezolvare cît mai urgentă cu putinţă."

Aceste poezii ne-au rămas necunoscute. O vagă lămurire despre una din ele ne dă S. D. Protopopov în amintirile sale:

---

[1] *Russkoe bogatstvo* (*Bogăţia rusă*) — revistă lunară; a apărut din 1876 pînă la jumătatea anului 1918. Din ultimul deceniu al secolului trecut devine organul narodnicilor liberali fiind condusă de Krivenko şi Mihailovski. (*N.t.*)

„Odată, Korolenko a adus de la Nijni la redacția revistei *Russkoe bogatstvo* o poezie a lui Alexei Maximovici. În ea era descris un vagabond în stepă. Poezia nu i-a plăcut lui Mihailovski, și n-a apărut în revistă, dar Korolenko a lăudat-o, a luat-o și a citit-o, accentuînd cuvintele :

Și mă voi ridica eu, vagabondul, în genunchi...

— Asta e bine! spunea el."

Protopopov se înșela crezînd că Korolenko „a adus de la Nijni" poezia lui Gorki. Fără îndoială că poezia respectivă era una dintre cele trei pe care el i le trimisese lui Mihailovski.

Discuția despre aceste poezii și citirea lor în redacția revistei *Russkoe bogatstvo* a avut loc la sfîrșitul lui iunie sau începutul lui iulie 1893, cînd Korolenko și Protopopov erau în trecere prin Petersburg, fiind în drum spre Expoziția Internațională de la Chicago.

Dar plecînd în America, Korolenko probabil că obținuse promisiunea lui Mihailovski de a-i răspunde tînărului autor, fie chiar și prin cunoscutul lor comun din Nijni, N. F. Annenski. Mihailovski s-a ținut de cuvînt.

„Mult stimate Nikolai Feodorovici,

V. G. Korolenko m-a rugat să răspund prin d-ta d-lui Peșkov în legătură cu niște poezii ale lui (ale lui Peșkov). Fii amabil și transmite-i cele ce urmează. Versurile pe care le-a trimis sînt nereușite. Prima poezie e pătrunsă de un adevărat suflu poetic, dar șchioapătă mult ca formă, iar celelalte două sînt mult mai reușite ca formă, dar lipsite de conținut.

Korolenko mi-a spus că d. Peșkov a făcut încercări și în proză și că deși probele pe care el, Korolenko, le cunoaște, sînt nereușite ca lucrări literare, totuși ele dovedesc mult talent. N-ați putea să-mi trimiteți ceva ca să văd dar nu din lucrările pe care le-a văzut Korolenko ?"

Mihailovski repeta părerea lui Korolenko relativ la versurile lui Gorki însă într-o formă mult mai brutală. În loc de o simplă rezervă : „celelalte două sînt lipsite de importanță", el spune de-a dreptul că poeziile sînt lipsite de conținut. Dar în deceniul al zecelea Mihailovski considera lucrări „lipsite de conținut" și „lipsite

de sens" în domeniul literaturii tot ceea ce depășea chenarele programului liberal-narodnic.

Nu se știe dacă Gorki i-a trimis lui Mihailovski „ceva ca să vadă", dar e știut că trei povestiri au fost trimise prin N. Z. Vasiliev, prietenul său, revistei *Russkie vedomosti* din Moscova.

La 5 august 1893 a apărut în *Russkie vedomosti* povestirea lui Gorki *Emelian Piliai.*

Emelian Piliai și povestitorul hoinăresc în preajma Odesei, printre colibele muncitorilor, căutînd de lucru.

Vagabondul Piliai spune:

„N-avem ce face. Nu mai e rost de nimic. Musai să cercăm la sare. E muncă blestemată și sărată a dracului, da' dacă nu ne apucăm de ea, așa cum ne merge acum, ne ia dracu de foame."

În această povestire apare pentru prima dată în literatura rusă chipul unui vagabond visător și vorbăreț.

E mîhnit pentru că e tare flămînd sau pentru că, după cum îi spune tovarășului său, „toată săptămîna nu ne-a mers la amîndoi".

„Ce fel de viață e asta, pe care o duc? spune Piliai. Viață de cîine. Nici adăpost, nici hrană, mai rău chiar ca un cîine! Sînt eu om? Nu, frate, nu-s. Mai rău chiar decît un vierme sau o fiară! Cine poate să mă înțeleagă! Nimeni! Și dacă știu că oamenii pot să trăiască bine, de ce să nu trăiesc și eu? Ai? Dracu' să vă ia, diavolilor!"

Aceasta a fost prima povestire realistă a lui Gorki apărută în presă.

Primăvara și vara anului 1893 ne relevă o trăsătură surprinzătoare a vieții lui Gorki: deși, din cauza multelor datorii făcute la diferite persoane, o ducea foarte greu, el trece peste toate aceste nenorociri ce se abăteau asupra sa și dă dovadă de un mare avînt creator.

Fără îndoială că o serie de povestiri, care ulterior au ajuns cunoscute în întreaga lume, au fost concepute chiar în această perioadă, și făceau parte din acel „maldăr de felurite scrieri", cum le-a numit el, pe care intenționa să le trimită „pe la toate redacțiile" chiar în

toamna care se apropia, sau la începutul iernii anului 1893—1894.

Despre felul în care Gorki a devenit colaborator la *Voljski vestnik* în această epocă nu avem date. În scrisorile lui nu se aminteşte nimic despre acest ziar.

Probabil că în iulie, după ce două luni de zile n-a primit nici un răspuns de la *Russkie vedomosti*, pierzîndu-şi răbdarea, Gorki a trimis la *Voljski vestnik* şi restul povestirilor destinate ziarului din Moscova.

În amintirile sale despre Korolenko, Gorki subliniază uşurinţa cu care *Voljski vestnik* i-a publicat povestirile trimise. Însă o serie întreagă de greşeli de memorie din aceste amintiri ne permit să ne îndoim şi de acest amănunt.

E foarte posibil ca tocmai apariţia povestirii *Emelian Piliai* în *Russkie vedomosti*, ziar foarte influent printre redacţiile din provincie, să fi grăbit apariţia povestirilor lui Gorki şi în *Voljski vestnik*.

Emelian Piliai a apărut în *Russkie vedomosti* la 5 august 1893 iar de la 18 august povestirile lui Gorki au început să apară în *Voljski vestnik*.

Printre aceste povestiri, la 4 septembrie a fost tipărită „alegoria" devenită celebră mai apoi *Scatiul mincinos şi ciocănitoarea iubitoare de adevăr*.

Şi iată că de data aceasta, adică în toamna anului 1893, după apariţia povestirilor sale în *Voljski vestnik*, cînd Gorki îl vizitează pe Korolenko, care se întorsese din călătoria făcută în America, acesta, după cum îşi aminteşte Gorki, l-a primit cu o exclamaţie încurajatoare:

„— Am citit adineauri cu toţii povestirea dumitale *Scatiul* — ei, uite, ai şi început să publici, felicitările mele! După cum văd, eşti încăpăţînat, nu renunţi la alegorii! Nu-i nimic, şi alegoria e bună dacă are spirit, şi nici încăpăţînarea nu strică".

La plecare după o lungă discuţie, cînd îl conducea pe Gorki, Korolenko i-a urat din nou mult succes.

„— Aşadar, credeţi că am să ajung să scriu? l-am întrebat eu.

— Sigur că da! a exclamat el oarecum surprins. Doar ai şi scris, iar lucrările dumitale au fost publicate,

atunci ce mai vrei? Cînd mai vii pe la mine, adu manuscrisele și vom sta de vorbă..."

Dacă Kaliujnîi i-a arătat lui Gorki calea pe care s-o urmeze, Korolenko a fost pentru el un îndrumător atent pe această cale, discutînd împreună fiecare povestire apărută în ziarele locale.

Sfaturile și indicațiile lui Korolenko erau întotdeauna scurte, simple, își amintea Gorki, dar erau exact acele indicații și acele sfaturi de care avea el nevoie... „Ai un fel cu totul original de a scrie, îi spunea Korolenko lui Gorki. Nu e încă destul de cizelat, mai sînt unele asperități, dar stîrnește curiozitate".

Redactorii prea zeloși nu manifestau însă aceeași curiozitate, așa că manuscrisele, după cum scria Gorki într-una din scrisorile sale, „pur și simplu «se pierdeau» în redacții".

Direcția jandarmeriei din Nijni-Novgorod continua să-l țină sub urmărire secretă.

„În anul 1894 a stat la Nijni-Novgorod, continuînd să aibă relații cu persoane suspecte", se spune într-o notă informativă a departamentului poliției despre Gorki.

Este neîndoielnic faptul că Gorki se întîlnea cu grupul de marxiști din Nijni-Novgorod.

La începutul anului 1894 a venit la Nijni-Novgorod Lenin și a ținut la cercul marxiștilor un referat cu considerațiuni critice despre cartea *Soarta capitalismului în Rusia* a narodnicului Voronțov. Gorki n-a fost de față la prezentarea referatului și nu l-a văzut pe Lenin, dar a luat cunoștință de ideile acestuia, și ele s-au reflectat, fără îndoială, în concepția sa despre lume.

În această perioadă Gorki părăsește slujba de secretar, astfel că îi rămîne suficient timp liber pentru munca literară. El scrie pentru gazeta locală povestiri plătite cu două copeici rîndul, scrie nuvela *Bietul Pavel*, care s-a publicat în foileton. Korolenko îi urmărea cu atenție activitatea. Astfel, el l-a dojenit pe Gorki că nu i-a arătat povestirea *Moș Arhip și Lionka* încă în manuscris, deoarece, după părerea lui Korolenko, această lucrare putea fi publicată în revistă.

În mod deosebit i s-a întipărit în memorie lui Gorki o discuție lungă pe care au avut-o într-o dimineață din

vara anului 1894, cînd s-au plimbat amîndoi pe cîmpul de la periferiile orașului, după o noapte de nesomn. Korolenko i-a vorbit mult și amănunțit lui Gorki, arătîndu-i că scrie pe fugă, în grabă, și de multe ori e vizibil că povestirile lui sînt insuficient lucrate, și cam confuze.

„Uite, a spus el în concluzie, încearcă să scrii ceva mai mare, pentru revistă. E timpul s-o faci. Au să-ți publice lucrarea, desigur, și sper că după aceea o să ai o atitudine mai serioasă față de dumneata însuți".

Venind acasă, Gorki s-a apucat îndată să lucreze. Drept subiect i-a servit un caz pe care i-l povestise un vagabond din Odesa, vecin de pat la spitalul din orașul Nikolaev.

Povestirea a fost intitulată *Celkaș*.

După ce-a citit manuscrisul, Korolenko l-a felicitat cu căldură pe Gorki:

„Nu e de loc proastă nuvela dumitale, dimpotrivă: e chiar bună! E făcută dintr-o bucată... Ești capabil să creezi caractere, oamenii dumitale vorbesc și acționează spontan, în conformitate cu alcătuirea lor, dumneata știi să nu intervii în desfășurarea gîndurilor, în jocul sentimentelor lor și asta nu oricine poate s-o facă! Și mai ales să prețuiești omul așa cum este el. Ți-am spus doar că ești un realist!

După ce se mai gîndi însă puțin, adăugă zîmbind:

— Dar în același timp și un romantic!"

Pe-atunci Korolenko se încadra tot mai mult în redacția revistei *Russkoe bogatstvo*.

„Pe *Celkaș* îl vom publica în *Russkoe bogatstvo* și-l vom publica la loc de frunte; asta la noi e un fel de evidențiere în semn de cinstire."

Deși nu se poate preciza dacă Korolenko însuși a trimis manuscrisul, sau aceasta a făcut-o Gorki în numele lui Korolenko, fapt e că N. K. Mihailovski, directorul revistei, s-a simțit dator să-i scrie lui Gorki:

„Mult stimate domn,

Mi l-ai trimis pe *Celkaș* al dumitale pentru a-l publica, și poate că nu dorești cîtuși de puțin să afli părerea mea. Eu însă nu pot răspunde printr-un simplu

«da» sau «nu», date fiind anumite particularități ale povestirii și de aceea îmi permit să mă întind la vorbă.

Povestirea e minunat concepută și ar reprezenta un material important sub aspect ideologic și artistic, dacă dumneata ai ține seama de cele de mai jos.

În unele părți povestirea are serioase lungimi, care ar putea fi eliminate în mod automat, întrucît există destul de multe repetări. Mai greu e că povestirea suferă de abstractizări. Abstractizarea e justificată la Celkaș, un vagabond șlefuit de viața clocotitoare a unui oraș internațional, el așa și trebuie să arate. Pe Gavrila, însă, nu mi-l pot închipui ca pe un caracter obișnuit; psihologia lui, da, e explicabilă. Un om din Rusia centrală se duce la cosit în Cuban. De unde vine? Celkaș nu-i pune această întrebare firească, și nici el însuși, cu toate că e vorbăreț, nu lămurește acest lucru. Mie mi se pare că aceasta e nefiresc în relațiile obișnuite, și apoi e și incomod pentru fabulă: unde a învățat Gavrila să mînuiască vîslele și cîrma pe mare? Un țăran din Kursk sau Oriol nu poate să facă asta. De asemeni nu miroase a «viață», a «obiceiuri» nici discuțiile lui Gavrila. Celkaș poate să vorbească despre «libertate» și chiar aproape în aceeași limbă ca și noi doi, dar pe Gavrila acest limbaj nu-l prinde de loc. Mi se pare că dacă vei revedea povestirea sub acest aspect, vei constata și singur că are nevoie de îmbunătățiri serioase.

În locul dumitale eu m-aș adresa lui V. G. Korolenko, care intenționează să vină în curînd la Petersburg, și l-aș ruga să treacă cu creionul peste manuscris (pentru asta e nevoie de un om de artă în genul lui Korolenko). Dacă el acceptă să efectueze munca aceasta, eu felicit anticipat *Russkoe bogatstvo* pentru publicarea unei minunate povestiri."

Sensul scrisorii este clar: restituindu-i povestirea, Mihailovski găsește că ea e „minunat" concepută și *ar reprezenta* un material important sub aspect ideologic și artistic *dacă* i s-ar aplica „îmbunătățirile serioase" de care are nevoie. El îi propune lui Gorki să ceară ajutorul lui Korolenko.

„Dacă el acceptă să efectueze munca aceasta, eu felicit anticipat *Russkoe bogatstvo* pentru publicarea unei minunate povestiri". Sensul acestei fraze de o distinsă amabilitate este şi el clar: povestirea poate să apară în revistă numai cu condiţia să fie revăzută de Korolenko.

Mihailovski socotea că, lucrînd la povestire, Korolenko îl va schimba pe Gavrila, dîndu-i o orientare narodnicist liberală.

În răspunsul său Gorki îi mulţumeşte lui Mihailovski pentru atenţia pe care a acordat-o povestirii şi adaugă: „Socot că modificările propuse de dumneavoastră la schiţa mea se pot foarte uşor efectua şi cred că ele nu o vor schimba în mod deosebit".

Aceasta era în total dezacord cu părerea lui Mihailovski care conta pe faptul că Korolenko îi va schimba chipul lui Gavrila. Scrisoarea lui Gorki probabil că l-a iritat într-o oarecare măsură.

La 13 decembrie 1894, Korolenko îi scria lui Mihailovski:

„Vi-l trimit pe *Celkaş* cu îndreptările cuvenite... Vai, ce bine-ar fi dacă s-ar publica în primele numere. Povestirea e bună, iar autorul e bolnav şi trăieşte în mizerie."

Manuscrisul iniţial al lui *Celkaş* nu s-a păstrat, aşa că nu putem şti ce s-a corectat în povestire şi dacă a fost schimbat ceva în ea, conform indicaţiilor lui Mihailovski.

Alexei Maximovici povestea într-o scrisoare: „...mi se pare că la *Celkaş* Korolenko *n-a îndreptat nimic*, ci doar m-a sfătuit să scot scena în care Celkaş urmăreşte jocul copiilor de pe stradă, lucru pe care l-am şi făcut".

Mai atrage atenţia şi faptul că unica indicaţie concretă a lui Mihailovski, cu privire la necesitatea de a preciza locul de origine al lui Gavrila, n-a fost îndeplinită, deşi era un lucru foarte simplu.

Această împrejurare, după cum e şi firesc, ne face să credem că şi celelalte modificări, mai complicate, n-au fost efectuate şi că în această privinţă Gorki a avut aprobarea deplină a lui Korolenko.

Totuși, așa cum se vede limpede din scrisoarea lui Korolenko, s-au efectuat unele îndreptări. Care au fost acestea? Ele au vizat fără îndoială unele lungimi (ca de pildă jocul copiilor de pe stradă) care, în general, în scrierile de tinerețe ale lui Gorki, erau ceva obișnuit și pe care în anii următori el le îndepărta cu un deosebit simț al stilului și al limbii, reducînd cu măiestrie în lucrările sale dialogurile și descrierile.

Sub acest aspect, în scrisoarea sa Mihailovski avea, se pare, dreptate. Dar avem motive să credem că și aici Korolenko s-a limitat doar la sfaturi, lăsînd la aprecierea tînărului autor dacă e cazul să le urmeze sau nu.

Concluzia aceasta se impune datorită următoarei împrejurări: scrisoarea lui Korolenko către Mihailovski e datată *13 decembrie*.

În scrisoarea sa Mihailovski îi recomandă lui Gorki să i se adreseze lui Korolenko, „care intenționează să vină în curînd la Petersburg", ceea ce poate însemna că însuși Korolenko avea să aducă manuscrisul, după ce în prealabil, ca om de artă, va fi concretizat povestirea, operație necesară după părerea lui Mihailovski.

Însă Korolenko trimite manuscrisul după ce se *reîntoarce* de la Petersburg. Ori, de la Petersburg el s-a întors la *12 decembrie*. Gorki a putut efectua ultimele modificări în manuscris numai în lipsa lui, prezentîndu-i-l lui Korolenko în ziua întoarcerii, sau în ziua următoare, cînd manuscrisul a și fost expediat la redacția revistei *Russkoe bogatstvo*.

Știind cîtă grijă și spirit de răspundere arăta Korolenko-redactorul față de manuscrisele altora, este imposibil să admitem că el (ca om de artă!) s-ar fi apucat să facă o nouă redactare a povestirii lui Gorki în cursul unei singure zile sau a numai cîtorva ore.

Dar indiferent cum s-au petrecut lucrurile, cert este că la 13 decembrie 1894 Korolenko îi scria lui Mihailovski despre *Celkaș*: „Vai, ce bine-ar fi dacă s-ar publica în primele numere. Povestirea e bună..."

Abia la 19 aprilie 1895, adică peste patru luni de la aceste întîmplări, Mihailovski preciza într-o scrisoare adresată lui Korolenko soarta povestirii: „*Celkaș* e programat să apară în numărul din iunie".

Putem admite că au existat tot felul de considerațiuni redacționale, datorită cărora publicarea povestirii s-a amînat cu aproape jumătate de an, însă deosebirea dintre atitudinea lui Mihailovski și cea a lui Korolenko față de povestire e izbitoare.

E neîndoielnic faptul că Mihailovski recunoștea o anumită valoare a povestirii („e concepută minunat") dar la fel de neîndoielnic este și faptul că ea nu l-a entuziasmat, că era nemulțumit, că n-o considera ca o bucată „a sa", bună pentru revistă.

Și e probabil că dacă *Celkaș* a apărut totuși în forma respectivă în paginile revistei, aceasta i se datorește lui Korolenko.

Celkaș a fost tipărit cînd Gorki se stabilise de mai multă vreme la Samara.

2

Samarskaia gazeta a fost înființată în anii 1880 de un oarecare I. P. Novikov. Husar în retragere, consilier municipal, proprietar de tipografie, editor, director al teatrului din localitate, impresar și actor în același timp, el era o persoană ce se bucura de o mare popularitate în oraș. Lui Novikov îi plăcea mai mult ca orice teatrul. Teatrul a și fost pricina pentru care a dat faliment în toate întreprinderile sale atît de variate.

Astfel i-a venit rîndul și ziarului *Samarskaia gazeta*. În februarie 1894 tînărul comerciant S. I. Kosterin cumpără ziarul.

În anii aceștia, o dată cu o oarecare înviorare generală a vieții sociale a țării și cu sporirea numărului de ziare din provincie, alături de foi de tipul *Gubernskie vedomosti*[1], încep să apară în centrele mari și ziare ale căror proprietari și colaboratori se străduiau să le dea o orientare liberală mai mult sau mai puțin moderată. Bineînțeles, în limita concepțiilor lor politice și a bunăvoinței cenzurii locale. O astfel de schimbare

[1] *Gubernskie vedomosti* (*Buletinul gubernial*) — organ oficial de informare, care apărea în orașele reședință de gubernie. *(N.t.)*

a suferit și *Samarskaia gazeta* după preluarea ei de către noul proprietar-editor.

Secretar al ziarului în forma lui nouă, și totodată redactorul șef efectiv al lui, a devenit N. P. Așeșov, ziarist expulzat din Capitală ca „persoană suspectă". Stabilindu-se la Samara, el a început reorganizarea publicației *Samarskaia gazeta*.

În cercurile ziariștilor din regiunea Volgii, Korolenko se bucura de foarte mare autoritate și Așeșov i-a adresat o scrisoare cu propunerea de a colabora și cu rugămintea de a-i da sfaturi.

Korolenko s-a folosit de această scrisoare pentru a-l determina pe Gorki să-și schimbe viața dezordonată și plină de privațiuni pe care o ducea la Nijni, cu munca de ziarist profesionist la Samara.

În urma sfaturilor insistente ale lui Korolenko, Gorki acceptă să se mute la Samara.

Biografii fixează data venirii lui M. Gorki la Samara în primăvara anului 1895. Alexei Maximovici, încrezîndu-se în ei, scrie că a venit la Samara „probabil în aprilie, anul 95, cînd băltoacele de pe străzi mai erau încă înghețate".

În realitate, lucrurile s-au petrecut astfel: guvernatorul guberniei Nijni-Novgorod, Baranov, l-a informat pe directorul poliției din Moscova că numitul Alexei Maximov Peșkov, aflat sub supraveghere secretă încă de la 15 noiembrie 1889, a plecat la 20 februarie la Moscova, de unde are de gînd să plece la Samara.

Gorki a plecat din Nijni la 20 februarie, a trecut prin Moscova, a ajuns la 23 februarie la Samara, iar la 24 februarie a și început să lucreze.

Alexei Maximovici a identificat în 1934 *Însemnările* din 25 februarie, care i se prezentaseră ca fiind ale sale. Iar sfîrșitul lui februarie (după stil vechi) corespunde cu perioada cînd „băltoacele de pe străzi mai erau încă înghețate".

E. S. Ivanova, care lucra pe atunci în birourile de la *Samarskaia gazeta*, povestește astfel prima ei întîlnire cu Gorki:

„Într-una din zile vin la slujbă, intru în redacție și văd că la masă stă un bărbat aplecat pe un ziar, dar

cine e nu puteam să văd : părul îi căzuse acoperindu-i toată fața. Intrînd, am trîntit ușa și atunci bărbatul care citea a tresărit aruncîndu-și pe spate, printr-o mișcare bruscă, părul și a început să mă privească țintă... M-am și speriat ; era atît de palid și slab, de parcă atunci se ridicase după o boală îndelungă ; avea o privire rea. Mai apoi am aflat : era Gorki. Am început să-l privesc cu atenție : tînăr de tot, cu puf pe față, purta o haină neagră, era prost îmbrăcat... Îl puseseră să facă decupaje din ziare, treabă pentru care îl plăteau cu 50 de ruble pe lună, iar pentru povestiri primea cîte două copeici și jumătate de fiecare rînd..."

„Decupajele din ziare", cum le zicea E. S. Ivanova, sau *Însemnările* de la 25 februarie, începeau cu o relatare despre istoricul Abulgazi-Baiadur-Han, care a descris viața unui trib de tătari.

Referirea la Baiadur-Han a răsunat într-un fel neașteptat în *Samarskaia gazeta*. Pentru noi ea este un indiciu că Gorki se preocupa de istoria mongolilor. Într-o scrisoare adresată lui Korolenko, el îl roagă să-i indice vreo sursă relativă la istoria mongolilor în afară de Baiadur-Han și adaugă : „Sînt grozav de interesanți mongolii ăștia".

Pînă la venirea sa la Samara, Gorki mai lucrase un an și jumătate la ziarele din regiunea Volgii, exclusiv ca scriitor.

Însă în 1895, chiar din prima zi a prezentării sale la lucru la *Samarskaia gazeta* el devine publicist profesionist, obligat să facă zilnic revista presei, în special a celei din provincie, la rubrica *Însemnări*.

Această rubrică era întocmită dintr-un șir de extrase din ziare, reunite prin comentariile responsabilului rubricii.

Grupînd faptele din realitatea Rusiei, ziarul îi dădea cititorului ceva în genul unei scurte treceri în revistă a evenimentelor interne.

Prin Gorki *Samarskaia gazeta* a cîștigat un foiletonist cu totul nou, neobișnuit. Cercetînd presa din întreaga Rusie, Gorki extrăgea relatări despre fapte samavolnice și arbitrare, pline de sălbăticie, despre exploatarea, atitudinea barbară față de muncitori, bătaia fe-

meilor și alte asemenea întîmplări la fel de întunecate din realitatea rusă, pe care le comenta cu o mînie fățișă.

În prima scrisoare din Samara adresată lui Korolenko, Gorki îi cere păreri și sfaturi:

„Girez la ziar rubrica de *Insemnări*.

Spuneți-mi ce părere aveți despre felul cum interpretez faptele? Despre valoarea faptelor? Despre tonul folosit?"

Ziarul, după cum reiese din scrisoarea lui Gorki către Korolenko, trebuia să izbească „căpățînile goale întocmai unui ciocan".

La popularitatea publicației *Samarskaia gazeta* în rîndurile localnicilor contribuia experimentatul ziarist S. Gusev care discuta simplu și degajat, „pe un ton liberal" cu cititorii în foiletonul său zilnic: *Printre altele*.

Cînd Gusev a plecat din Samara, foiletonul său *Printre altele* a revenit lui Gorki. Și atunci, pentru prima dată, la 14 iulie 1895, a apărut semnătura *Iehudiil Hlamida*.

Cum înțelegea Iehudiil Hlamida problemele care se pun unui foiletonist?

Să arate fenomenele negative ale vieții de familie și sociale din Samara, să dea în vileag exploatarea muncitorilor, să demaște interesele hrăpărețe ale celor puternici și absența simțului cetățenesc la autoritățile orașului, sau, așa cum spune el într-unul din foiletoane, „să descoperim în desișurile de nepătruns ale întunericului și ignoranței noastre vînatul de toate felurile, să... țintim în el cu precizie, fără greș".

Iehudiil Hlamida înțelegea că toate aceste monstruozități sînt generate de orînduirea capitalistă, dar nu avea posibilitatea să vorbească deschis despre ele. Nu degeaba în amintirile sale Gorki denumește activitatea lui Iehudiil Hlamida „muncă blestemată".

Obligația de a publica zilnic sub amenințarea creionului cenzurii, greutatea de a descoperi o temă căreia cenzura să-i dea drumul, făcea această muncă „blestemată".

De scris, Iehudiil Hlamida avea despre ce să scrie.

În răstimp de patruzeci de ani Samara crescuse ajungînd dintr-o neînsemnată capitală de judeţ, cu o populaţie de zece-cincisprezece mii de suflete, un oraş mare, care în deceniul al zecelea număra peste o sută de mii de locuitori.

În perioada aceea dezvoltarea atît de rapidă a unui oraş era un caz excepţional şi Samarei începu să i se spună „Chicago rusesc".

Dezvoltarea aceasta se explică prin aceea că pe extraordinar de bogatele cîmpii ale ţinutului puseseră stăpînire chiaburii şi industriaşii îmbogăţiţi, care creşteau vite şi cumpărau grîu de la ţărani. Grîul, pieile de animale şi grăsimea erau transportate la debarcaderul din Samara şi oraşul se umplu de un mare număr de muncitori.

În Samara începură să se înalţe vile luxoase, iar la periferii se înghesuiau cocioabele strîmte ale celor care lucrau pentru negustori.

Odată, Iehudiil Hlamida a făcut următoarea propunere :

„Pe cheiul oraşului Samara ar trebui să se pună o firmă la fel ca cea de la uzina Jigulevski, pe care să se scrie :

Tu, care intri în Samara crezînd că dai peste cultură,
Întoarce-te, oraşu-acesta e necioplit şi e sărac !
Aici, la preţ e animalul dup-a lui blană şi untură,
Dar nu se dă un ban pe calea ce duce spre-nălţimi, în veac !"

Oraşul era condus de o mînă de milionari : morari, negustori de grîne şi de vite, care stăpîneau suprafeţe uriaşe de cîte o mie şi două de deseatine[1] de pămînt. Aceşti foşti proprietari de cirezi de vite, geambaşi şi chiaburi îmbogăţiţi, nu prea ştiau carte, dar ţineau oraşul în mîinile lor, făcînd parte din consiliul municipal şi primărie.

[1] Deseatină : 1,092 ha. (*N.t.*)

„...În consiliul municipal toate le învîrtesc «domniile lor» și le învîrtesc cu multă pricepere cînd e vorba de folosul lor, scria Gorki, iar cînd e vorba de folosul orașului atunci... și atunci le învîrtesc cu aceeași pricepere, numai că tot în folosul lor".

Hoțiile săvîrșite de membrii primăriei, care-i lingușeau pe puternicii orașului; ședințele consiliului municipal care nu ajungeau niciodată la un sfîrșit, cînd se discuta vreo chestiune dezavantajoasă pentru „domniile lor"; restanțele milionarilor care nu vroiau să plătească impozite — comedia judecării lor; în sfîrșit, pamfletele la adresa primarului, acestea erau temele foiletoanelor lui Iehudiil Hlamida, cu care el biciuia „distinsa" negustorime din Samara.

Alături de cei cîțiva milionari se cuibărise în oraș și o negustorime mai măruntă, proprietarii pieții Troițkaia. Lumina scăzută în magazine, pentru a putea scăpa de marfa proastă, distracțiile sălbatice ale negustorilor și slugărnicia vînzătorilor, murdăria și exploatarea monstruoasă în „magazinele de coloniale" — iată ce divulgă Iehudiil Hlamida în rîndurile lui pline de mînie.

Dar cele mai multe foiletoane erau consacrate filistinului. E vorba de populația burgheză și mic-burgheză a Samarei, năucită de plictiseală și de goliciunea vieții, și care se distra aruncînd pe fereastră pisici în capul trecătorilor, făcînd scandal în vagoanele tramvaielor cu cai, certîndu-se pentru cincisprezece copeici ș.a.m.d.

Din cei o sută de mii de locuitori ai Samarei, știutori de carte nu erau decît aproximativ opt mii, dar știința de carte a filistinilor burghezi nu îmbunătățea situația, așa după cum reiese din foiletoanele satirice ale lui Gorki care purtau semnătura Pasquarello. Aceste foiletoane au fost publicate în iunie 1895 și purtau titlul *Cîteva zile în rolul de prim-redactor al unui ziar de provincie*. Dincolo de grotescul satirei ghicim lesne particularitățile cotidiene ale unui ziar de provincie din deceniul al zecelea. În foiletoane ni se povestește cum noul prim-redactor are de înfruntat la redacție năvala sălbatică a celor care denunță, a celor care protestează împotriva denunțurilor, a celor care dezmint, a celor

care înjură, avertizează și amenință încît ajung să-l năucească de-a binelea pe noul numit.

În acest fel se străduiau filistinii să folosească presa pentru ocrotirea afacerilor lor dubioase, obscure, amenințînd destul de limpede și cu răfuiala fizică.

Nenumărate erau atacurile pe care Iehudiil Hlamida le îndrepta împotriva vieții filistine lipsită de conținut datorită trîndăviei și plictiselii, împotriva vizitelor festive, împotriva bîrfelilor și banalității vieții mic-burgheze.

Iehudiil Hlamida folosea felicitările de Anul nou către cititori pentru a le transforma într-un pamflet împotriva filistinului burghez. Și astfel el zugrăvea în mod consecvent în foiletoanele sale viața Samarei, obiceiurile și moravurile societății de acolo!

Însă aspectul cel mai de seamă al vieții sociale era cu neputință să-l zugrăvească.

În Samara existau uzine mari și zvonurile despre tulburările muncitorilor din Capitală și din regiunile centrale ajungeau pînă aici destul de limpede.

Dar îndată ce Iehudiil Hlamida încerca să scrie în foiletoanele sale despre o temă mai serioasă, mai importantă, cenzorul, așa după cum se exprima el, „scotea din scrierile sale scheletul" și atunci acestea se transformau într-un „terci gros și stupid, format din diferite cuvinte care nu se legau între ele prin vreo idee".

Aceasta era o muncă cu adevărat „blestemată".

Uneori Iehudiil Hlamida izbutea să se strecoare prin cleștele cenzorului, folosind în așa fel personagiile și limbajul încît cenzorul nu le înțelegea și le dădea drumul.

De pildă această însemnare a lui Iehudiil Hlamida:

„Ședeam pe-o bancă în grădină... Deasupra noastră atîrna pologul verde al frunzelor și razele soarelui, trecînd prin el, aruncau pe iarbă pete verzi de lumină...

Gîngănii minuscule de diferite forme și culori se frămîntau neliniștite prin iarbă, se tîrau, dispăreau și apăreau din nou; furnicile cărau nu știu ce povară în maxilarele lor puternice...

Gîngăniile acestea mărunte își rînduiau «cît mai bine cu putință» scurta lor viață...

Un gînd vesel şi, bănuiesc, înţelept mi-a trecut prin minte :

Oare ce-ar fi ca, de plictiseală, să încercăm şi noi, după pilda gîngăniilor, a furnicilor şi a altor insecte microscopice, să ne rînduim «cît mai bine cu putinţă» viaţa noastră."

De fapt Iehudiil Hlamida vorbea despre transformarea revoluţionară şi despre activitatea clocotitoare a oamenilor care vor să rînduiască viaţa «cît mai bine cu putinţă». El căuta cu pasiune şi perseverenţă pe acel cititor care să-l înţeleagă şi să-l aprobe.

La cîteva zile după foiletonul cu gîngăniile şi furnicile, Iehudiil Hlamida a încercat să publice ceva făţiş împotriva cenzurei. Vorbind despre felul cum se manifestă morala şi sentimentele mic-burghezului, el scria :

„Pe această cale se află o piatră de încercare, roşie, în jurul căreia cresc tot soiul de spini, plini de ghimpi.

Un foiletonist care se exprimă clar şi precis reuşeşte rareori să ajungă prin aceşti spini pînă la cititorii săi, astfel că, deşi majoritatea filistinilor au o purtare ruşinoasă şi demnă de a fi luată în rîs — totuşi...

E un «totuşi» nu numai cu virgulă, ci şi cu semn de exclamare — «totuşi !»...

Ştiu că există foarte mulţi oameni care ar merita să-i biciuieşti zilnic în presă, în mod public — totuşi !"

Sentimentele şi morala filistinilor sînt sentimentele şi morala exploatatorilor şi a jefuitorilor. Iehudiil Hlamida le denumeşte intenţionat în mod blînd „filistinism".

Funcţionarul de la cenzură n-a înţeles aluzia la „piatra de încercare roşie" (creionul roşu al cenzorului), socotind-o vorbărie goală, deoarece atunci cînd foiletonistul se exprima mai lămurit, el tăia pur şi simplu textul, aşa cum s-a întîmplat cu foiletoanele satirice ale lui Pasquarello.

„În faţa mea zăceau spalturile pline de vîrci roşii, de mi se părea că fuseseră biciuite pînă la sînge".

Cenzorul tăia tot ceea ce se referea într-un fel sau altul la nobilimea funcţionărească şi la administraţia de stat. Tăia conform instrucţiunilor. Despre problema

muncitorească, în special din cauza grevelor din Petersburg, era interzis să se scrie.

Însă nu era interzis să se scrie despre munca copiilor, fapt de care Iehudiil Hlamida a profitat.

Cîteva foiletoane pline de mînie au fost îndreptate împotriva patronului unei tipografii, pe nume Gran, care a bătut un copil, împotriva fabricantului Lebedev, din vina căruia a fost mutilat un băiat.

Lebedev a scris o „dezmințire", prin care aducea la cunoștință că Hlamida „provoacă antagonisme între fabricant și lucrători" și, denumindu-l pe autorul articolului „bacil purtător de boală în organismul sănătos al presei", se adresa patronului ziarului, negustorul Kosterin, care ar fi trebuit „să fie mai aproape de viață decît Hlamida". Se înțelege ce voia să spună Lebedev prin: a fi „mai aproape de viață".

Iehudiil Hlamida a publicat „dezmințirea" lui Lebedev și a promis că se va ocupa din nou de rînduielile din fabrica lui Lebedev. Dar n-a mai avut parte să facă lucrul acesta. Concomitent cu „dezmințirea", Lebedev a expediat o plîngere ministrului Afacerilor Interne.

La 27 octombrie 1895, șeful direcției generale a presei i-a comunicat lui Lebedev că cenzorul a fost supus „la o pedeapsă de ordin administrativ".

Însă încă înainte de primirea „pedepsei de ordin administrativ" de către cenzor, la 19 octombrie, a apărut un alt foileton al lui Iehudiil Hlamida, în care arăta că proprietarii morilor mecanice, deși erau în plin sezon de măcinat și aveau de lucru pînă peste cap, au scăzut muncitorilor leafa cu o troșniță [1] la lună. Motivul — frigul, întreruperea navigației, neputința muncitorului de a găsi de lucru.

„Negustorul înțelege toate acestea.

Iar cînd frigul se va înteți, îi va mai scădea leafa cu încă o troșniță.

El nu e, doar, patron pur și simplu, ci este patronul întregii situații economice contemporane.

Și înțelegînd de minune lucrul acesta, zboară în goană spre idealul său, spre acea stare de lucruri în

[1] Troșniță — bancnotă de trei ruble. (*N.t.*)

care oamenii să muncească pe degeaba pentru domnia sa.

Ce să-i faci? Dumnezeu cu el!

Cunoscătorii spun că propriile succese îi aduc mai curînd propria pieire."

Morarii n-au protestat împotriva foiletonului, căci nu citeau ziarele. Cenzorul se vede că n-a înțeles sfîrșitul foiletonului, însă direcției centrale pentru problemele presei foiletonul i-a atras atenția.

La 10 noiembrie șeful direcției a trimis guvernatorului din Samara o comunicare scrisă în care arăta că este necesar „să se dea o dispoziție în baza căreia să fie interzisă pe viitor apariția în publicațiile periodice locale a articolelor care pot sădi vrajbă între muncitori și patroni".

Acest foileton era o mărturie fățișă a concepției lui M. Gorki despre pieirea clasei negustorilor.

Iată ce scria Iehudiil Hlamida despre imposibilitatea de a spune adevărul:

„Un cunoscut a venit odată la mine și mi-a spus grăbit:

— Presa locală nu corespunde menirii sale...

De fapt eu știu cît se poate de bine că nu corespunde și cunosc și motivele pentru care în viața Rusiei a apărut și se menține neconcordanța dintre presă și menirea ei.

Problema este, vedeți dumneavoastră, că din punctul de vedere al cunoscătorilor vieții sociale, ordinea este mult mai necesară pentru viață decît adevărul, dreptatea și alte mărunțișuri asemănătoare, fără de care noi oricum tot trăim!"

„Ordinea" societății exploatatoare este pusă față în față cu „adevărul" și „dreptatea". Păzitorii „ordinei", cenzorii care străjuiesc „adevărul", fac ca presa să șchioapete, să „gîngăvească".

„Presa are tendința să traducă în viață adevărul și datorită acestei înclinații a sa gîngăvește și rămîne pe linia celei mai mici rezistențe."

Deci Iehudiil Hlamida este nevoit să lupte pe linia „celei mai mici rezistențe".

Cu toate acestea nicăieri în literatura rusă legală, printre ziariștii ruși din acea vreme, nu putea fi găsit un apărător atît de perseverent, de îndîrjit al muncitorilor, care și-a asumat obligația să scoată la lumină, din viață, *adevărul.*

El îi demasca pe speculanții care-i asupreau pe țărani, administrația căilor ferate care-i înșela la socoteală cu nerușinare pe slujbașii mărunți, pe prăvăliașii care-i exploatau în mod patriarhal pe „băieții" lor etc.

Iehudiil Hlamida stăruia asupra obligației pe care o avea orașul de a da un adăpost celor veniți să se angajeze ca personal casnic și care erau nevoiți să stea în ploaie, sau să înghețe în așteptarea celor ce-i vor angaja; el lua atitudine împotriva intenției revoltătoare a primăriei de a evacua sărăcimea din cuprinsul orașului, se lupta cu bogătașii din Samara care exploatau orice în interesul lor.

Poate unicul foileton care zugrăvea un tablou atrăgător a fost foiletonul despre o chermeză a Asociației tipografilor.

Gorki participa activ la viața acestei asociații. În decembrie el a organizat în clădirea redacției un pom de iarnă pentru copiii zețarilor și pentru micii lucrători de la tipografie.

Iar în foileton scria :

„Joi, la chermeza Asociației tipografilor din parcul Strukovski n-a fost prea multă «lume cu adevărat bună», în schimb, printre cei de față erau mulți oameni mici, originali, gălăgioși și veseli, mînjiți și zdrențăroși și care au imprimăt acestei seri, organizată de o societate simpatică, un caracter plăcut, intim.

Oamenii aceștia erau băieții din tipografii, ucenici la presa de imprimat, truditori ai cuvîntului, nebăgați în seamă, ale căror scîntei vesele, poate, cu timpul, vor izbucni în vîlvătăi uriașe..."

Iehudiil Hlamida nici aici nu uita să vorbească de viitor, de „vîlvătăile uriașe" care vor izbucni din sprințarele scîntei ale acestor „truditori ai cuvîntului, nebăgați în seamă".

În anul 1931 Gorki îi scria lui G. P. Borisov, zețar din Samara :

„Împreună cu dumneata am trăit la Samara vremuri aspre, tulburi, și ne-ar fi fost greu să ne închipuim atunci că energia clasei muncitoare se va desfășura cu atîta forță și atît de năvalnic cum s-a desfășurat ea acum."

Și iată că atunci, în Samara, în acele „vremuri aspre, tulburi", Gorki chema la aprinderea „uriașelor vîlvătăi" ale revoluției.

Basmul *Anul vechi*, apărut în numărul de Anul nou al cotidianului *Samarskaia gazeta*, este expresia așteptării încrezătoare a viitoarei revoluții, simțămînt ferit de ochii cenzurii.

Înaintea Anului vechi se înfățișară toate însușirile omenești: sosesc Fățărnicia și Umilința, Ambiția și Prostia, vine și Tristețea „și toți se înclină cu respect în fața ei, căci Vremea o ține la mare cinste".

Cel din urmă se-nfățișează Adevărul. Sfios și oropsit, ca totdeauna, trece într-un colț și se așază acolo singuratic.

Pe cînd Anul vechi își lua bun rămas de la Însușirile omenești se-nfățișează un trimis al Veșniciei, care spune:

„...La ce le trebuie un An nou unor oameni învechiți!... Anul nou nu va veni pînă nu se vor naște oameni noi. Va rămîne cu ei cel ce-a fost, să-și ia în schimbul giulgiului veșmîntul unui tînăr și să trăiască mai departe... Și pînă ce oamenii nu-și vor înnoi gîndurile și simțămintele, vei rămîne cu ei..."

Aceasta era urarea pe care Gorki o adresa cititorilor cu prilejul Anului nou, și era totodată chemarea lui către tînăra generație: „să-și înnoiască gîndurile și simțămintele".

Ca foiletonist, Gorki demasca forțele capitaliste din Samara și apăra interesele muncitorilor. În același timp el lucra intens la crearea unei lucrări literare în care să analizeze de pe poziții revoluționare societatea împărțită în clase.

Printre povestirile lui Gorki care au apărut în *Samarskaia gazeta* sînt și lucrări cunoscute ca: *Izgonirea*, *Cu plutele*, *Istoria cu cataramele*, *Într-o toamnă*, *Tovarășul meu de drum* și *Bătrîna Izerghil*.

La 5 martie 1895 Gorki a publicat *La Marea Neagră*. Acesta era renumitul *Cîntec al şoimului*. Chemarea sa spre lumină, spre libertate, se adresa de-a dreptul muncitorilor revoluţionari, care se împotriveau tăvălugului forţelor absolutismului şi capitalismului.

Acest imn plin de mîndrie închinat eroicilor luptători pentru libertate a devenit curînd un stindard al tuturor oamenilor cinstiţi din ţara noastră. Lozincile de luptă din *Cîntecul şoimului* au contribuit la educarea tineretului muncitoresc al anului 1905. Versurile înaripate ale *Cîntecului*: „Nu zbori cînd scris ţi-e tîrîş să luneci!"... „Slavă, o, slavă celor viteji!" au intrat în proclamaţiile de luptă ale bolşevicilor, au fost folosite de Lenin.

În ziua de 18 iunie 1941, cu prilejul serii închinate memoriei lui Gorki, Em. Iaroslavski a vorbit la Teatrul de vară din Parcul central de cultură şi odihnă despre importanţa pe care a avut-o pentru revoluţia din 1905 *Cîntecul şoimului*:

„În 1895, în anul cînd Lenin organiza la Petersburg *Uniunea de luptă pentru eliberarea clasei muncitoare*, Gorki publica la Samara, în gazeta locală, *Cîntecul şoimului*, lucrare de o excepţională forţă, care chema la luptă neobosită. Noi, participanţii la mişcarea muncitorească din vremea aceea, am tipărit *Cîntecul şoimului* în milioane de exemplare."

Era multiplicat în diferite feluri: în tipografiile ilegale, la şapirograf, transcris de mînă.

Însă în perioada aceasta, la mijlocul anilor 90, însingurarea lui Gorki la *Samarskaia gazeta* se agrava datorită faptului că lucra într-un mediu care-i rămînea străin.

Totuşi, de-a lungul unui întreg an el a ocupat la *Samarskaia gazeta* un loc de seamă atît ca publicist cît şi ca scriitor, iar la redacţie devenise o persoană cu totul indispensabilă.

În anul 1896 editorul ziarului *Odesskie novosti* îi face lui Gorki propunerea de a trimite corespondenţe din Nijni.

În perioada aceea și *Nijegorodski listok*[1] fusese transformat, după modelul ziarului *Samarskaia gazeta*, în organ regional.

La Nijni-Novgorod s-a deschis în 1896 Expoziția industrială și artistică pe întreaga Rusie și Gorki, cunoscut ca ziarist de seamă, a fost invitat de *Nijegorodski listok* să lucreze în calitate de colaborator permanent și cronicar al expoziției.

3

Anii aceia marchează o perioadă de avînt fără precedent în industria Rusiei. Dezvoltarea uzinelor făcea să crească și cererea de mînă de lucru, iar satele, din ce în ce mai sărace, aruncau cu o intensitate tot mai mare din adîncurile lor forța de lucru liberă, devenită de prisos, destinată formelor de exploatare din industria capitalistă.

Într-un cuvînt, perspectivele — după părerea capitaliștilor — erau dintre cele mai îmbucurătoare. Capitalul industrial rusesc, stimulat de ministrul de Finanțe S. Vitte, își trecea în revistă forțele la Expoziția pe întreaga Rusie.

Schimbarea orașului și a ziarului la care lucrase aducea în activitatea de publicist a lui Gorki noi probleme. Cercul temelor se lărgea. Praful și noroiul de pe străzi, consilierii care dorm în timpul ședințelor, negustorii de-abia izbutind să silabisească — atotputernicii orașului — toate acestea rămăseseră în urmă. În centrul vieții din Nijni-Novgorod se afla Expoziția pe întreaga Rusie și problemele deosebit de importante pentru întreaga cultură, pentru întregul stat, pe care ea le punea la ordinea zilei.

Situația de colaborator la un ziar cu orientare liberală, aflat în cleștele autorităților guberniale și încă în condițiile unei sporite asigurări a „ordinei" (la expo-

[1] *Nijegorodski listok* (*Buletinul Nijni-Novgorodului*), unul dintre cele mai vechi periodice din Rusia care a apărut la Nijni-Novgorod din 1857 pînă în februarie 1918. Colaborau: Korolenko, Cehov ș.a., iar din 1896 și Gorki. (*N.t.*)

ziție era așteptat țarul) ridica în fața vervei publicistice a lui Gorki o stavilă lesne de înțeles.

Însă chiar și în aceste condiții, tendințele lui, și în primul rînd ura față de viața negustorimii și a micii-burghezii, pe care el o înfățișează așa cum e, primitivă și sălbatică, rămîn la fel de clare. Nici un fel de festivități și steaguri nu vor putea masca această sălbăticie.

„Am sosit la Nijni — scrie el în prima sa corespondență din *Odesskie novosti* — și asupra mea, care sînt originar din Nijni, care cunosc orașul așa cum îmi cunosc cele cinci degete de la mînă, el a produs o impresie ciudată prin curățenia care abia cu un an în urmă nu-i era cîtuși de puțin caracteristică, prin noile clădiri, prin scuarurile, prin păienjenișul de sîrmă ce-i învăluie străzile principale, pe care merge tramvaiul electric precum și prin întreaga sa înfățișare plăcută la vedere, curată și intimă, inundată în mireasma amestecată a varului proaspăt stins, a asfaltului, a vopselei de ulei și, bineînțeles, a acidului fenic.

...Și fără să vreau îmi amintesc de volgarii [1] noștri, oameni «de credință veche», cucernici, ghiftuiți, cruzi; oameni care învîrtesc sute de mii de ruble, care au zeci de șlepuri și vapoare, și care-i înșală la socoteală pe muncitorii lor pentru două grivne [2]; oameni care, înlocuind la ocazii solemne gherocul lung în poale și podiovka cu hainele „civile", rămîn tot chiaburi, iar de sub mireasma delicată a parfumului Atkinson duhnește a zgîrcenie, a varză acră, a sudoare, a dohot și a numeroase alte mirosuri specifice adevăraților volgari."

Și în descrierea expoziției Gorki a rămas credincios metodei de demascare a ceea ce e aparent și de dezvăluire a ceea ce e esențial.

Expoziția se pregătea în atmosfera unui avînt slugarnic, formal și a unui abil „ura" patriotic. De altfel, stăpînii ei, industriașii ruși, înțelegeau problemele expoziției într-un mod foarte simplu; în închipuirea lor expoziția reprezenta o grandioasă reclamă pentru firma fiecăruia dintre ei și toate străduințele lor se reduceau

[1] volgar — originar de pe Volga. *(N.t.)*
[2] grivnă: monedă de 10 copeici. *(N.t.)*

la efecte stridente pentru a eclipsa vecinul și concurentul.

Extraordinara lor fantezie a creat, de pildă, o coloană din lumînări de stearină, lată de doi arșini și înaltă de opt arșini... Același spirit inventiv îl dovedeau și busturile celor patru țari făcute din *săpun*, sau uimitoarele porți din sticle în trei culori — culorile drapelului național.

De altfel, priveliștile, după cît se pare, satisfăceau publicul.

Și iată că Gorki, făcînd descrierea fiecărui sector în parte, pleacă de la problema inculturii care se vădește în însuși felul cum e organizată expoziția, unde se nesocotise cu desăvîrșire prezentarea proceselor de producție, și ajunge îndată la problemele de viață și la tema exploatării muncitorilor.

Cercetînd pavilionul districtelor miniere din Siberia, Gorki scria :

„Ar fi foarte interesant de știut cine, cu ce anume și cum a scos din pămînt aceste 10 000 de puduri de aur și a dat statului, de-a lungul a 30 de ani, aproape 300 000 000 de ruble aur, fără a mai pune la socoteală pe cele de argint și aramă, fără a mai lua în seamă pietrele prețioase. Cine sînt oare acești gnomi buni ?... Cum fac ei toate acestea și cum trăiesc ei în vremea aceasta ?“

A arăta viața „gnomilor“-muncitori nu intra de loc în programul celor care organizaseră expoziția. De aceea cronicarul, din proprie inițiativă, oriunde putea, umplea aceste „goluri“ și le povestea cititorilor din experiența sa proprie de-a lungul căreia luase cunoștință de traiul muncitorilor.

Pavilionul produselor de la Exploatările petrolifere Nobel din Baku îi dă prilejul să sublinieze „cît de prost trăiesc oamenii în această țară a făgăduinței, pe acest pămînt al petroliștilor“ și să-și amintească de vizita făcută în 1892 în „orașul negru“ pe vremea cînd căuta de lucru.

Reclama uzinei din Kazan a fraților Krestovnikov cu privire la spitalul și dormitorul pentru muncitori îi dă prilejul să scrie :

„Am văzut, în 1889, bolnavi care erau daţi afară din acest spital, pentru motivul că urma să fie transformat într-un depozit de săpun de toaletă. Există şi un dormitor şi într-adevăr, muncitorii dorm în el, dorm şi — închipuiţi-vă! — nu se sufocă în acest dormitor, deşi pentru asta sînt luate toate măsurile: dormitorul este îmbîcsit de mirosul a fel de fel de acizi, grăsimi rîncede, dohot încins, săpun, amoniac..."

Despre tăbăcăria Alafuzov, pe care de asemenea o cunoştea foarte bine încă de la Kazan, Gorki le povesteşte astfel cititorilor:

„Un noroi pînă la genunchi, muncitori care se îmbolnăvesc mereu de diferite boli, începînd cu catarul cronic al bronchiilor — o consecinţă a norilor de praf ce persistă necontenit în atelier — şi terminînd cu dalacul — urmare a lipsei totale de igienă în timpul prelucrării pieilor. Toţi muncitorii de la atelierul de dărăcit suferă de conjunctivită granuloasă — boală care deseori provoacă orbirea. La fabrică nu există nimic din ceea ce e necesar, nici aer suficient în ateliere, nici un spital cît de mic, în schimb sistemul amenzilor este uimitor de bine pus la punct."

Pentru a ne putea da seama cît de uriaşă a fost munca pe care Gorki a depus-o în timpul expoziţiei, e necesar să ştim că în afară de marele număr de povestiri pe care le-a publicat în ziar în acea perioadă, el a lucrat în curs de trei-patru luni cîteva zeci de coale de tipar de reportaje, corespondenţe, foiletoane, eseuri şi articole. Iar pentru a înţelege starea lui sufletească, sentimentul de mare singurătate pe care-l încerca, simţămîntul de înstrăinare în mediul înconjurător, e suficient să parcurgem, de pildă, anumite pasagii din foiletoanele sale:

„După o zi petrecută în mijlocul variatei arhitecturi a clădirilor expoziţiei, în învălmăşagul acesta incoherent de culori, în mijlocul mulţimii pestriţe de oameni, care întotdeauna face să răsune în jurul său zumzetul acela ciudat de încăpăţînare mută, de nemulţumire, de lăcomie, după ce te-ai săturat să tot asculţi muzica pu-

ternică, asurzit de sunetul clopotelor expuse[1], te simți cu creierul îmbîcsit, cu sufletul strivit și cu nervii tociți... Dorești să fugi din împărăția industriei, din sfera minunilor și a lucrurilor neobișnuite, de tot felul, să fugi undeva cît mai departe, unde să nu pătrundă zgomotul acestei lumi create artificial, și unde totul să fie mai simplu, fără atîta înghesuială, fără atîtea contradicții evidente, care-ți jignesc ochiul și sufletul... O, desigur, expoziția are o mare valoare... pentru comercianți și fabricanți, însă ea istovește omul... și... și-ți stîrnește prea multe gînduri amare..."

Lumea comercianților și a fabricanților care se plimba prin expoziție în pas de paradă îi trezea dezgustul lui Gorki, însă el manifesta același dezgust și față de lumea intelectualității burgheze, de societatea afaceriștilor care deserveau marele capital, față de inginerii, avocații și de organizatorii expoziției și de ziariști.

În lucrarea *Ce sînt „prietenii poporului" și cum luptă ei împotriva social-democraților?*, V. I. Lenin scria în 1894: „Componența «intelectualității» se profilează tot atît de limpede ca și componența societății care se îndeletnicește cu producerea bunurilor materiale: dacă în aceasta domnește și guvernează capitalistul, în sînul intelectualității tonul este dat de o haită, din ce în ce mai numeroasă, de carieriști și mercenari ai burgheziei..."[2]

Revenind deseori la caracteristicile acestei societăți în care „domnește și guvernează capitalistul", Gorki pare că nu găsește suficiente cuvinte aspre pentru a înfiera lipsa ei de sinceritate, fățărnicia și lăcomia ei...

„Expoziția este mult mai instructivă privită ca indice veridic al imperfecțiunii vieții omenești, decît ca tablou al succeselor tehnicii industriale a țării. De fapt discuțiile despre asemenea lucruri îl plictisesc pe cititor; el vrea în primul rînd să se distreze cînd citește ziarul. Făcîndu-i plăcerea, de data aceasta o să vorbesc despre distracții, întrucît și ele pot ilustra idealurile

[1] Este vorba de clopotele-exponate care sunau cu mult zel. *(N.a.)*

[2] V. I. Lenin, *Opere*, vol. I, pag. 286, Ed. Politică, 1958. *(N.t.)*

așa zisei «mulțimi culte» la fel de bine ca oricare alta dintre preocupările ei... Căci cultura acestei mulțimi este în esență superficială, cultură de croitori și cismari, cultura cravatei, iar pe plan interior, ea nu e decît o gloată, la fel ca oricare altă mulțime... În locul dorințelor acești oameni sînt stăpîniți de pofte.

...Dar să vorbim pur și simplu despre distracții fără a moraliza, căci oricum morala este inutilă acolo unde nu are cine și cum să o înțeleagă."

Această adăogire nu este cîtuși de puțin cu dublu înțeles. Ea îi asigură pe cititorii liberali ai ziarului că pamfletul se referă în egală măsură și la ei.

Dacă vom analiza oricare dintre povestirile la care Gorki a lucrat în perioada aceasta, vom întîlni aproape în fiecare din ele un ecou al aceloraşi stări de spirit.

Așa, de pildă, în povestirea *Poznașul* este satirizat un palavragiu liberal, prim-redactor al unui ziar de provincie, care lucrează pentru un editor comerciant zgîrcit; în povestirea *În stepă* sinceritatea vagabonzilor este pusă față în față cu ipocrizia „societății cinstite", ai cărei membri chiar cînd își înșfacă de gît aproapele se străduiesc să facă asta cu cît mai multă amabilitate și respectînd toate regulile de politețe absolut necesare în asemenea împrejurări; *Boles* este povestirea unui intelectual despre o fată „decăzută"; la sfîrșit povestitorul recunoaște că și el este „decăzut rău de tot... prăvălit în prăpastia tuturor îndoielilor" în ceea ce privește superioritatea sa.

Și mai caracteristică este cunoscuta dorință de evadare analizată în povestirea *Konovalov* scrisă în aceeași epocă.

Din ea se desprinde ideea că autorului îi este imposibil să trăiască vreme îndelungată în „societatea civilizată" fără a-și dori „să evadeze din sfera tuturor acelor convenționalisme apăsătoare, tuturor măruntelor și veninoaselor minciuni consfințite de datine, din sfera bolnăvicioaselor vanități, a sectarismului în concepții, a falsității de tot felul — pe scurt, din toată această deșertăciune a deșertăciunilor, care răcește simțirea și perverteşte mintea... Lucrul cel mai cuminte este să te duci în cocioabele orașelor, unde deși-i murdar, totul

este cît se poate de simplu și de sincer; sau să cutreieri cîmpiile și drumeagurile patriei, ceea ce se dovedește a fi deosebit de instructiv, te răcorește și nu-ți cere nici un fel de mijloace, în afară doar de picioare sprintene și oțelite. Sînt vreo cinci ani de cînd am purces într-o asemenea călătorie..."

Gorki vorbește despre evadarea sa din Nijni în anul 1891, dar în urma confruntărilor efectuate noi putem afirma, că, probabil, aici e vorba și despre „evadarea" lui Gorki din Nijni din 1896.

Iar în seria povestirilor care au urmat *(Foști oameni, Aventurierul, Prietenii, Din plictiseală)* se vede cu cîtă plăcere se îndreaptă Gorki spre cocioabele orașelor și spre „drumeagurile patriei", cum contrapune el sinceritatea, integritatea și simplitatea cocioabelor — fățărniciei și cruzimii rafinate a „societății".

Numai la o lună de la deschidere, insuccesul catastrofal al expoziției devine limpede.

De altfel, la masa oferită de către participanți în cinstea lui S. Wite, inițiatorul expoziției, acesta a declarat că nu-l supără de loc lipsa de participare a maselor, și că părerea pe care mulți o împărtășesc cu privire la „aparenta importanță socială a maselor" o socoate cu totul greșită; dacă în tot acest timp expoziția ar fi fost vizitată doar de zece industriași folositori țării, această expoziție, după părerea sa, și-a îndreptățit cheltuielile.

Toți înțelegeau, desigur, că aici se încearcă o figură bună într-un joc prost: pentru comoditatea a zece fabricanți, nu era cazul să se cheltuiască treizeci-patruzeci de milioane de ruble.

Însă aceste declarații erau cu atît mai ciudate cu cît veneau după risipa de cuvinte pompoase despre „sărbătoarea națională a muncii", „sărbătorirea industriei ruse" ș.a.m.d.

În orice caz, au început să fie căutați vinovații și au fost descoperiți în gazetari care, chipurile, au subapreciat calitățile expoziției, fapt care a stăvilit afluxul vizitatorilor. Cu acest prilej Gorki și-a expus, într-o formă amuzantă, concluziile sale în urma analizării

cauzelor care explică de ce sărbătoarea aceasta națională n-a atras spre ea tocmai naționalitățile.

„Provincialii care au vizitat expoziția și s-au întors la vetrele lor, amăriți din cauza cheltuielilor și pagubelor suferite, înciudați de lăcomia celor ce le-au dat de mîncat și de băut la expoziție, ușurîndu-le cu acest prilej bine de tot buzunarele, blestemă și înjură expoziția cu totul altfel decît o fac ziarele...

Vai! În orașul Tmutarakansk, și în orașul Tartararînsk, oamenii nu citesc ziare, n-au ajuns încă la aceasta. De aici a purces la expoziție domnia sa Sidor Șkuroderov [1], și acolo a băgat de seamă ceva care l-a jignit profund; anume, a văzut că el a rămas în urmă, mult, neînchipuit de mult a rămas în urmă față de strălucitele metode actuale de jefuire a semenilor lui. Asta l-a amărît atît de tare încît n-a mai văzut nimic la expoziție în afară de propria lui prostie și tîmpenie, în afară de faptul că el, Șkuroderov, în problema tragerii pe sfoară a celor din jur, aplică metode care nu mai sînt bune de nimic, învechite și mult prea grosolane.

Și în amărăciunea sa el face expoziția de două parale în fața orășenilor din Tartararînsk, iar aceștia, ascultîndu-i predicile însuflețite, nu vor pleca pentru nimic în lume să privească triumful culturii și sărbătoarea națiunii."

Că acest Șkuroderov, personagiu de foileton, a fost într-adevăr unul dintre vizitatorii tipici ai expoziției, și că Gorki cu ochiul lui de scriitor l-a cercetat cu multă atenție, o dovedesc și însemnările de mai tîrziu ale lui Alexei Maximovici. În anul 1930 el scrie:

„Cînd mă gîndesc la cele petrecute acum 34 de ani, mai văd încă foarte clar în fața ochilor chipurile bărboase ale stăpînilor orașelor din Pskov, Viatka și Siberia și din alte orașe, gubernii, regiuni. Le văd în sectorul mașinilor. Sînt pline de mirare, fără îndoială, dar și nemulțumite și asta e de asemenea cît se poate de clar... Nu se știe de ce în secția aceasta a fost expusă și o mașină tipografică germană — mi se pare că

[1] Șkuroderov — de la expresia *drati șcuru* care în l. rusă înseamnă a lua (cuiva) șapte piei, a jecmăni. (*N.t.*)

la această mașină se propusese să fie tipărite publicațiile expoziției. Un bătrînel uscățiv, cu o bărbuță ascuțită, cu ochi căprui-roșcați, de o veselie răutăcioasă, și cu mîini care nu-și află locul spune surîzînd :

— La ce dracu-or fi meșterit matahala asta ! La ce folosește ? Responsabilul sectorului îl lămurește : «La tipăritul ziarelor.» «Ziare, ha ? Porcăriile alea ? Ce preț are ?» Auzind prețul, bătrînul și-a îndreptat șapca, i-a privit pe cei ce-l înconjurau și, văzînd pe fețele lor zîmbete de aprobare, zise : «Iacă cine înghite banii din impozitele noastre. Ziarele ! Eeeh, drăcie... !» Însă l-a părăsit curajul, și-a strîns buzele și s-a dat la o parte, scîrțiindu-și cizmele noi, iar în urma lui au început să se scurgă cei ce gîndeau la fel cu dînsul.

Aceluiași grup i s-a propus să urce cu balonul care aștepta în apropiere, legat. «Mulțămim, a zis bătrînul și a întrebat : — Dacă ați dezlega bășica asta, poate ea să zboare pînă la Dumnezeu ? Nu poate ? Ei, atunci, de ce naiba se tot hîțînă în văzduh, ca balega în vîrtejul apei ?»

Aproape ori de cîte ori treceam pe la expoziție, întîlneam pe cîte unul care semăna leit cu acest bătrînel, cîte un exponent de acela al cugetărilor și stării de spirit a «stăpînilor».“

Acesta era vizitatorul obișnuit al expoziției. E însă de presupus că, cu toate bunele lui intenții, acesta nu intra în calculele ministrului de Finanțe, care era gata să asculte cuvîntul industriașilor, fie ei chiar și numai zece la număr, dar care prezentau interes pentru el.

Cît privește „națiunea“, aceasta nu exista, deși nu se poate spune că nu s-a manifestat „grija“ față de ea.

Un oarecare A. Porohovșcikov, editorul ziarului *Russkaia jizni* [1] care era un visător și un neobosit adunător de subvenții și subsidii, a construit din aceste mijloace un sector de clădiri rezistente la foc, dorind să dovedească necesitatea transformării Rusiei dintr-o țară de lemn și paie, incendiată în fiecare an, într-o Rusie de lut, fără incendii.

[1] *Russkaia jizni (Viața rusă)* — cotidian legal de orientare cadetă de stînga ; a apărut la Petersburg din ianuarie pînă în martie 1907. Începînd cu numărul 38 a trecut în mîinile menșevicilor. *(N.t.)*

Fusese proiectată și o „drujină populară" care, învățînd să ridice ziduri de lut, trebuia să purceadă la reînnoirea Rusiei ; într-un cuvînt, tot acest „patriotism de lut", după cum s-a exprimat Korolenko, mirosea a șarlatanism.

Deocamdată clădirile de lut fuseseră expuse doar pentru a le cunoaște poporul.

„Dar poporul — scria cu acest prilej Gorki — nu se află la expoziție. Aici există public, dar publicul e oare totuna cu «poporul» ? Poporul ca de obicei e copleșit de obligațiile sale, și nu are nici mijloace, nici timp să viziteze triumful industriei ruse."

Ultima corespondență Gorki a publicat-o după închiderea expoziției, intitulînd-o *Ultima povestire* și dîndu-i un motto hazliu : „Moartea muzei mele".

Zugrăvind într-o formă alegorică istoria expoziției și analizînd cauzele pentru care a avut un succes atît de redus, el conchide astfel : „Acum, cînd expoziția noastră își trăiește ultimele zile, este foarte potrivit s-o întrebăm pe această bătrînică : «Pentru ce, oare, de ce ai trăit și pe cine ai fericit pe acest pămînt» ?

Și trebuie să fim convinși, scrie Gorki, că bătrînica, dacă ar putea rosti cîteva cuvinte, ar spune, clătinîndu-și obeliscul : «Nu știu, tătucule. Asta, dragii mei, e treaba ălor mari»."

Însă lui Gorki această expoziție i-a ajutat foarte mult. Ceea ce a văzut și a auzit acolo i s-a întipărit în minte pentru toată viața. Și atît tablourile privind activitatea expoziției cît și oamenii care au vizitat-o au fost viu zugrăvite în multe dintre lucrările sale și, în special, în *Viața lui Klim Samghin.*

PARTEA A DOUA

CAPITOLUL ÎNTÎI

1

Curînd Gorki părăseşte Nijni. Oboseala pricinuită de munca încordată din timpul expoziţiei i-a agravat tuberculoza care se declarase încă la Samara.

La începutul lui octombrie 1896 boala îl ţintuieşte la pat şi vreme de trei luni se agravează neîncetat, fiind ameninţat, după mărturia doctorului V. Zolotniţki, care-l îngrijea, cu moartea.

Abia în ianuarie, obţinînd un împrumut de la Fondul literar, Gorki pleacă în Crimeea, unde doctorul Alexin îl pune pe picioare.

Cunoscutul bibliograf şi critic literar S. Vengherov, auzind despre acest nou scriitor, i-a expediat un formular „bio-critic", cu rugămintea ca acesta să-i trimită autobiografia şi lucrările sale.

Gorki, autor a douăzeci de povestiri, care-l făcuseră renumit chiar de la apariţia lor în presă, îi răspunse:

„Pînă acum n-am scris încă o lucrare de care să fiu mulţumit, fapt pentru care n-am păstrat nici unul din manuscrisele mele — ergo[1]: nu vă pot trimite. Întîmplări minunate în viaţa mea mi se pare că n-au fost şi, de altfel, îmi închipui prea vag ce anume presupun aceste cuvinte".

În primăvara anului 1897 Gorki se stabileşte în satul Manuilovka, gubernia Poltava şi aici, eliberat de munca

[1] Prin urmare. (*N.a.*)

cotidiană de la gazetă, scrie povestiri și organizează un teatru sătesc.

Pregătind teatrul sătesc din Manuilovka, Gorki manifestă strălucite calități de organizator și propagandist, precum și de regizor și actor.

În decembrie 1897 el îi scria lui V. S. Miroliubov, drept răspuns la invitația acestuia de a colabora la *Revista pentru toți*: „O să vă scriu despre teatrul sătesc pe care l-am organizat în Ucraina..."

Din păcate, Alexei Maximovici n-a mai putut înfăptui această intenție. Teatrul a funcționat în tot timpul verii anului 1897, însă despre el au rămas extraordinar de puține date. Se știe doar care au fost piesele jucate. Amănunte avem în legătură cu ultimul spectacol al piesei *Martîn Borulea*.

Martîn Borulea este piesa dramaturgului ucrainian I. K. Karpenko-Karîi. Spectacolul a avut loc la 1 octombrie și Alexei Maximovici i-a scris despre el soției sale, Ekaterina Pavlovna, care în acea perioadă era plecată din Manuilovka.

Piesa satirică a lui Karpenko-Karîi avea un conținut democratic datorită tendințelor sale demascatoare, și Gorki a profitat de acest fapt, pentru a propaga teatrul ca pe o școală a poporului.

Țăranul Hrisanf Moroz, care jucase unul din roluri, își amintește astfel discuțiile cu Gorki:

„— Ia spuneți, băieți, care-i mai prost? Omelko sau Martîn Borulea? i-a întrebat odată Alexei Maximovici pe țărani, în zilele cînd se pregătea spectacolul.

— Omelko, au răspuns ei.

Iar el, rîzînd:

— Nu-i adevărat, băieți, mai prost e Martîn Borulea. Cu toate că-i bogat și-i tot dă ghes să ajungă nobil".

În felul acesta le explica Gorki țăranilor conținutul piesei, subliniind aspectele comice ale figurii lui Martîn Borulea și tema inegalității sociale care se pune în piesă.

La teatrul sătesc al lui Gorki se adunau spectatori din toate satele și comunele apropiate. Autoritățile locale erau neliniștite că tocmai Peșkov, un supraveghetat politic, pregătește astfel de spectacole. Așa se explică incidentul care a avut loc în ziua spectacolului

A. M. Gorki și E.P. Peșkova cu fiul lor Maxim.
Nijni-Novgorod. 1899—1900.

S. G. Schitaleț, L. N. Andreev, A. M. Gorki, N. D. Teleșov, F. I. Șaliapin, I. A. Bunin.

A. M. Gorki și F. I. Șaliapin. *Nijni-Novgorod. 1901.*

cu această piesă. Cînd toată lumea era adunată, pristavul Zgura și uriadnicul Boiko au năvălit să alunge publicul. Dar celor doi jandarmi le-a fost arătată o hîrtie semnată de guvernatorul din Poltava, în care se spunea că piesa *Martîn Borulea* poate fi prezentată fără nici un fel de opreliști, hîrtie obținută de A. A. Orlovskaia, soția doctorului de zemstvă și fiica ducesei N. A. Șirinskaia-Șihmatova, moșiereasa din localitate, la care locuia Gorki.

Cu toate acestea pristavul a încercat să-i alunge pe spectatori, dar sala era atît de plină încît n-a putut face nimic. Țăranii nu voiau să plece și reprezentația a trebuit să înceapă.

„A fost un spectacol strălucit și un scandal strălucit... — scria Gorki către E. P. Peșkova. A fost grozav de multă lume, oamenii rîdeau din tot sufletul... Și, cei care au jucat, au jucat bine, naiba să-i ia !...“

Dar acest entuziasm nu era unanim. *Martîn Borulea* pus în scenă de Gorki era îndreptat împotriva prejudecăților de castă, împotriva aroganței boierești și a goanei după titluri nobiliare. Chiar și moșiereasa Șirinskaia-Șihmatova și-a schimbat brusc atitudinea față de scriitor.

„Azi dimineață, spunea Gorki în aceeași scrisoare, abia m-a salutat, iar eu era cît pe ce să nu-i răspund din pricina asta...“

Așa s-a împrietenit Gorki cu țăranii ucrainieni. În scurtă vreme el a pregătit o trupă întreagă, i-a dat o îndrumare politică și a trezit în locuitorii din întreaga regiune interesul pentru teatru.

Gorki a descoperit în mijlocul țăranilor talente actoricești indiscutabile. Printre ei Iakov Borodin era atît de talentat, încît I. K. Karpenko-Karîi, care venise la Manuilovka în anul următor, încerca cu lacrimi în ochi să-l înduplece să intre în trupa sa, dar acesta nu s-a lăsat tentat de cinstea de a fi actor și a rămas țăran.

Cînd, în octombrie 1897, Gorki pleca din Manuilovka, țăranii — actori și spectatori — au dat în ceainăria satului o masă sărbătorească, intimă, și l-au condus cu toții mai bine de cincisprezece verste, pînă la gara Galeșcino.

La începutul iernii Gorki locuieşte în gubernia Tver, la prietenul său N. Z. Vasiliev, laborant la fabrica de hîrtie a lui Kuvşinov, iar în ianuarie se stabileşte la Nijni.

Anul 1898 este un an memorabil în viaţa lui Gorki. În acest an au apărut pentru prima dată în volume separate lucrările sale — două mici cărţulii cuprinzînd fiecare cîte zece povestiri.

Editarea acestor cărţi n-a fost cîtuşi de puţin uşoară. Cîţiva editori au refuzat propunerea de a le tipări, iar O.N. Popova, cunoscută editoare în acea vreme, a declarat deschis că nu se cade ca firma ei să publice povestiri apărute ca foiletoane în ziare de provincie.

S-a organizat o nouă editură pentru publicarea acestor cărţi. Doi editori începători, Dorovatovski şi Cearuşnikov, au luat asupra lor riscul acestei întreprinderi.

Însă după cîte se pare, nu erau nici ei prea convinşi că publicul cititor va primi bine lucrările noului scriitor, pentru că i-au cerut autorului să scrie o prefaţă în care să motiveze apariţia acestor povestiri neobişnuite.

Din răspunsul trimis de Gorki editorilor, scrisoare care s-a păstrat, se vede că autorul, deşi înţelege dorinţa lor, nu o poate îndeplini.

„Sînt necăjit, că nu pot să scriu prefaţa, dar nu pot. Am încercat, ştiţi, am încercat, însă în ceea ce mi-a ieşit, sau apar ca unul care-i ameninţă pe toţi cu pumnii şi-i provoacă la bătaie, sau ca unul care a păcătuit şi se căieşte cu lacrimi în ochi. Şi simţind că nici una nici alta nu e ceea ce trebuie, m-am lăsat păgubaş de treaba asta."

Se ştie ce succes au avut aceste două mici volume publicate sub titlul *Schiţe şi povestiri*. Apariţia lor a constituit un eveniment nu numai în istoria literaturii ci, concomitent, şi în istoria avîntului revoluţionar din deceniul al zecelea.

Oamenii din povestirile lui Gorki nu mai apăruseră pînă atunci în literatura rusă. Cu toată sărăcia vieţii lor exterioare, ei pretindeau cu înverşunare prin însăşi existenţa lor, prin perseverenţa protestului lor un loc

în societate. Zugrăvirea celor „umiliți și obidiți" cu scopul de a trezi sentimente umanitare în societatea burgheză nu intra cîtuși de puțin în intenția autorului. El nu cerea pentru cei „decăzuți" nici milă, nici compătimire, nici ajutor din partea „binefăcătorilor".

Toate concepțiile acumulate de literatura aristocratică, liberalo-burgheză, și, în parte, și de cea narodnicistă, cu privire la „blîndețea" și „răbdarea" care l-ar caracteriza chipurile pe „fratele mezin" rus, după citirea povestirilor lui Gorki rămîneau de domeniul istoriei.

În locul mult trîmbițatei „scîntei dumnezeiești", pe care scriitorii cu orientarea mai sus pomenită o căutau cu atîta sîrguință în sufletele celor oropsiți și exploatați, pentru a justifica o atitudine umană față de ei, Gorki punea protestul hotărît și cam grosolan al dorinței de libertate, o stare de spirit a unor oameni care nu acceptă nicidecum supunerea resemnată și blajină față de stăpînii vieții.

Nu trebuie să ne închipuim că Gorki a prezentat toată această masă de muncitori șomeri, de țărani fără pămînt, de calici săraciți care hoinăresc dintr-un colț într-altul al țării în căutarea de lucru și de pîine, ca pe niște oameni care protestează. Din acest material inflamabil el alegea figurile cele mai înzestrate și mai pitorești și le punea să exprime starea de spirit a masei oprimate.

În aceste povestiri Gorki apare ca inițiatorul unei noi metode de creație. Respectînd realismul chipurilor prezentate și îmbinîndu-l cu romantismul revoluționar el reda o stare de spirit plină de revoltă și avînt.

Critica liberală și narodnicistă n-a sesizat esența acestor povestiri. Ea a văzut zdrențele pitorești atîrnînd pe trupul vagabonzilor, dar n-a văzut lucrul cel mai important, demnitatea omului, care, chiar la fundul vieții sociale fiind, nu se supune uriașului complex de forțe ce-l asupresc. Critica n-a văzut protestul împotriva muncii înrobitoare, neomenești, în folosul chiaburului, negustorului, industriașului, capitalistului.

De altfel tabloul acestei munci, zugrăvită de pildă în povestirea *Celkaș*, ne vorbește îndeajuns despre simțămintele și ideile autorului.

„Granitul, fierul, lemnul, caldarîmul, portul, vasele și oamenii, toate laolaltă înalță un imn pătimaș închinat zeului Mercur.

Vapoarele greoaie și uriașe pufăie sub presiune, gem din greu, fluieră, și fiecare zgomot al lor e ca o batjocură plină de dispreț față de oamenii aceștia prăfuiți și cenușii, care se tîrăsc pe punți și umplu calele adînci cu rodul muncii lor de robi... Zgomotul îți sparge urechile, te ustură nările și ești orbit de praf, arșița îți prăjește trupul, sleindu-l de puteri și totul împrejur pare încordat, ca și cum ar fi pusă la încercare ultima rămășiță de răbdare. Ți se pare că, dintr-o clipă în alta, va izbucni o catastrofă uriașă, o explozie, în urma căreia respirația va fi mai ușoară în văzduhul reîmprospătat..."

E drept că revoluția, această explozie, este redată deocamdată în contururi destul de confuze, destul de generale, însă ea apare ca fiind năzuința spre forme de viață noi, cu adevărat umane, în care nu există exploatare a omului de către om, în care nu există robie, sărăcie, asuprire.

Afirmîndu-se în mod fățiș, eroii lui Gorki reflectau avîntul ce abia începuse să se manifeste al maselor exploatate și care acumulau în anii aceia un uriaș potențial de energie inflamabilă.

Apariția și ecourile pe care le-au stîrnit scrierile lui Gorki au constituit o epocă în literatura rusă și în cultura rusă, prin felul nou în care înțelegea el dragostea de patrie, prin chemările înflăcărate la luptă pentru fericirea acestei patrii, de care erau pătrunse cărțile lui.

Poetul Alexandr Blok scria mai tîrziu că dacă există acel ceva măreț și nemărginit „pe care noi ne-am obișnuit să-l cuprindem sub numele de *Rusia*, apoi purtătorul lui de cuvînt trebuie socotit într-o uriașă măsură Gorki".

În primele sale cărți, această nouă și originală Rusie era înfățișată prin figuri expresive și pline de colorit: Poznașul este un zețar curajos care introduce cuvinte pline de adevăr în articolul de fond al primului redactor flecar; vagabondul Celkaș este un om cu un temperament înflăcărat, clocotitor, un om cu un suflet deo-

sebit de larg ; viaţa întunecată, irosită în zadar, n-a reuşit să stingă în el nici înverşunarea dispreţului, nici ieşirile sale de înaltă noblețe ; plutaşul Silan e un individ puternic, pasionat, năvalnic, lacom de viaţă, cu o forţă herculeană nemaiîntîlnită ; brutarul Konovalov e un artist în munca sa, un om cu un suflet dintre cele mai simţitoare, îndrăgostit de pămîntul patriei, gata să-l „cutreiere" de la un capăt la altul, pentru a se putea bucura în voie de nemaivăzutele-i frumuseţi.

Iar în toate lucrările lui Gorki cîntecul rusesc pare să lărgească cadrul povestirii, imprimîndu-i o înaltă tonalitate lirică, iar întinderile nesfîrşite trăiesc parcă îmbiindu-te cu depărtarea lor fără hotar...

Eroii primelor sale povestiri sînt cel mai adesea vagabonzi. Nu avem de-a face cu nişte „făuritori ai istoriei". Însă ei apar ca purtători ai mîniei şi revoltei. Tocmai acest patos specific al luptei împotriva asupririi sociale i-a şi creat o largă popularitate în rîndurile cititorilor democraţi.

Gorki a publicat două dintre povestirile sale, cele mai remarcabile, *Konovalov* şi *Foşti oameni*, în revista *Novoe slovo* [1].

În decembrie 1897, patru miniştri ţarişti au dispus suspendarea revistei *Novoe slovo*. În dispoziţia miniştrilor se spune :

„In articolele cu conţinut ştiinţific se promovează în mod consecvent teoriile lui K. Marx şi Engels ; la rubrica literară primul loc e acela al lucrărilor în care se prezintă lupta dintre clase şi starea de mizerie a oamenilor muncii. Deosebit de limpede apare această temă în povestirile, pline de talent, ale lui Gorki (pseudonimul lui Peşkov), *Konovalov* şi *Foşti oameni*.

[1] *Novoe slovo* (*Cuvîntul nou*), revistă ştiinţifică, literară şi politică ; a fost editată la Petersburg începînd din 1894 de narodnicii liberali, iar în primăvara anului 1897 de „marxiştii legali". Paralel cu presa ilegală, Lenin a utilizat şi presa legală din Rusia ţaristă. În timpul cînd se afla deportat în Siberia, Lenin a publicat în *Novoe slovo* două articole. Revista a publicat de asemenea articole ale lui G. Plehanov şi nuvele de Gorki. În decembrie 1897 revista a fost interzisă de guvernul ţarist. (*N.t.*)

E firesc ca o astfel de faimă să facă organele poliţieneşti de supraveghere să-şi intensifice atenţia faţă de scriitor.

Şi păzitorii imperiului feudalo-poliţienesc au purces la o nouă cercetare, mai amănunţită a persoanei lui Gorki.

La percheziţia efectuată la Tiflis lui Afanasiev (colocatar cu Gorki în 1892) s-a găsit o fotografie „înfăţişînd un bărbat în port rusesc"; fotografia purta următoarea inscripţie: „Dragului meu Fedea Afanasiev, ca amintire de la Maximîci".

Şi cu toate că Fedea Afanasiev a răspuns că nu cunoaşte numele de familie al bărbatului în straie ruseşti, aflarea acestui nume n-a necesitat vreun efort deosebit pentru jandarmii din Tiflis.

Printre alte informaţii privind „procesul" Afanasiev, învinuit de răspîndire a literaturii ilegale, departamentul poliţiei comunica următoarele despre Peşkov, pe baza depoziţiei martorilor:

„E un om cît se poate de suspect: a citit mult, mînuieşte bine condeiul, a cutreierat aproape toată Rusia (în cea mai mare parte pe jos); a stat la Tiflis aproape un an încheiat, fără a avea vreo ocupaţie precisă, după care a plecat de aici nu se ştie încotro."

Faptul că venirea la Tiflis şi plecarea sa „constituiau un mister", precum şi declaraţiile martorilor la „procesul" Afanasiev, care-l înfăţişau pe Peşkov ca fiind suspect din punct de vedere politic, îi determină pe jandarmii din Tiflis să ia măsuri extraordinare.

Ei trimit la Nijni o dispoziţie telegrafică în care se cerea „percheziţionarea, arestarea şi trimiterea la Tiflis din post în post" a scriitorului.

La 11 mai 1898 Gorki a fost depus la Tiflis împreună cu „un balot sigilat conţinînd corpurile delicte" (peste cinci sute de scrisori, note ş.a.) şi închis într-o celulă din fortăreaţa Metehsi.

Se pare că printre „corpurile delicte" se aflau şi cele două volume de povestiri ale lui Gorki, căci la interogatoriu a fost chemat şi Kaliujnîi.

Nu se ştie cît de mult ar fi ţinut detenţiunea lui Gorki şi procedura interogatoriilor lui („procesul" Afa-

nasiev dura de un an încheiat) dacă brutalitatea jandarmilor n-ar fi atras atenţia opiniei publice.

După apariţia *schiţelor şi povestirilor* Gorki îşi cîştigase o largă popularitate, iar în cercurile literare din Petersburg s-a aflat curînd despre arestarea şi trimiterea lui „din post în post".

Departamentul poliţiei, înfuriat de faptul că agenţii săi au făcut exces de zel, cere să i se lămurească : pentru care motiv s-a procedat la trimiterea din post în post pînă la Tiflis a lui Gorki şi de ce nu putea fi arestat şi interogat la Nijni.

A fost nevoie de explicaţii, şi în aceste explicaţii arestarea şi aducerea sa din post în post sînt motivate cu o cinică sinceritate, în primul rînd prin „comoditate" — pentru ca interogatoriul să aibă loc la Tiflis — şi în al doilea rînd prin firea neastîmpărată a celui în cauză, existînd teama „ca Peşkov să nu dispară cine ştie unde, întrucît din cercetări reiese că are faima unui înveterat vagabond".

Lucrul cel mai neplăcut pentru jandarmi a fost că interogatoriile n-au dus la nici un rezultat.

E adevărat că s-a găsit un martor care a declarat că întîlnindu-l pe Peşkov în 1892 a fost „uluit (!) cît de făţiş suspect politic era", „că Peşkov era fără îndoială implicat în propaganda în rîndurile muncitorilor, întrucît vorbea deseori, mult şi în termeni hotărîţi despre exploatarea muncitorilor, dar toate acestea se refereau la trecut, aşa că nu s-a putut face o legătură directă între organizaţia ilegală a lui Afanasiev de mai tîrziu şi „cazul" Gorki.

Scriitorul a fost eliberat din fortăreaţa Metehsi la 29 mai.

Cercetările de la Tiflis nu au adus probe pentru vinovăţia lui Gorki, iar în „balotul sigilat", printre hîrtiile lui nu s-a descoperit, după cum raportau jandarmii, nimic „criminal" şi nici măcar „condamnabil".

Şi totuşi acest „meseriaş", care dobîndise de acum un imens renume în întreaga Rusie, stîrnea o neliniştе atît de mare, încît a fost pus sub „supravegherea specială" a poliţiei.

Asta însemna că de acum încolo Gorki nu putea să se mute dintr-o localitate în alta decît numai cu aprobarea specială a direcției jandarmeriei respective, urmînd un itinerariu dinainte stabilit și „fără dreptul de a se opri oriunde, cu excepția cazurilor de boală sau a unor anumite împrejurări neprevăzute", și avînd obligația să se prezinte în timpul opririlor sau îndată după ajungerea la destinație organelor poliției locale.

2

De la Tiflis, Gorki a plecat la Samara să bea kumîs [1], iar de acolo, în august 1898, s-a întors la Nijni. Intenționa să consacre întreaga iarnă unei mari lucrări.

„Atitudinea publicului față de scrierile mele, îi mărturisea el lui S. P. Dorovatovski, îmi întărește încrederea că voi putea, se pare, să scriu într-adevăr o lucrare remarcabilă. Lucrarea aceasta, în care îmi pun mari speranțe... e începută și la iarnă vreau s-o continui".

Această lucrare a fost intitulată *Foma Gordeev* și a înfățișat cititorilor un larg tablou al unui mare oraș comercial, ai cărui stăpîni nu se temeau să lupte eroic cu codul penal, aspirînd în același timp la puterea politică în țară.

În comentariile sale de mai tîrziu pe marginea acestui roman, Gorki făcea următoarele mărturisiri în legătură cu psihologia „stăpînilor" :

„Cele mai multe date despre stăpîni mi le-a dat anul 96. În acel an a avut loc la Nijni-Novgorod Expoziția pe întreaga Rusie și s-a întrunit Congresul pentru problemele industriei și comerțului... I-am văzut acolo pe reprezentanții marii industrii din întreaga Rusie, am auzit discuțiile lor pline de cruzime cu unii «latifundiari». Nu înțelegeam chiar tot ce s-a discutat acolo, dar simțeam esențialul : aceștia sînt mirii, care s-au în-

[1] Kumîs — băutură preparată din lapte de iapă fermentat, întrebuințată în medicină, în anumite afecțiuni de stomac și ca tonic. (*N.t.*)

drăgostit de bogata Rusie, şi vin s-o peţească ştiind că trebuie s-o despartă de Nikolai Romanov".

Participînd la expoziţie şi la Congresul pentru problemele industriei şi comerţului, Gorki observase cum devenea tot mai puternică, mai plină de vlagă clasa industrială şi comercială.

Dar el mai observase şi un alt fenomen : în familiile negustorilor şi industriaşilor deveneau tot mai frecvente sinuciderile fiilor şi fiicelor acestora, cazurile de părăsire a familiei. Se întîmpla uneori şi ca vreun tată mai sever să-şi alunge odraslele nesupuse şi de obicei acestea cădeau în patima beţiei, „erau înlăturate" din viaţă.

Asemenea fapte apăreau sporadic în ziare la cronica evenimentelor şi la cronica judiciară din acei ani. Trebuia însă să ai ochiul de artist al lui Gorki, pentru a pune diagnosticul de îmbolnăvire a clasei patronilor, să descoperi că această clasă este sortită pieirii.

Despre negustorimea deceniilor al nouălea şi al zecelea au scris mulţi — Boborîkin, Mamin-Sibireak, Leskov, şi toţi i-au criticat pe negustori, dar cu o anumită blîndeţe, iar uneori, cum a făcut scriitorul micburghez Boborîkin, interpretînd capitalismul ca pe un fenomen progresist în viaţa Rusiei. Însă nici unul dintre scriitorii de moravuri din acea vreme, nici chiar Mamin-Sibireak sau Gleb Uspenski, n-au apreciat clasa muncitoare ca forţa cea mai activă, duşmanul neîmpăcat al burgheziei.

Numai Gorki a demascat, în *Foma Gordeev,* adevărata esenţă a burgheziei, descoperind procesele interne de descompunere şi degenerare a acestei clase, încă de pe atunci, în perioada cînd ea ajunsese la cea mai mare înflorire.

Gorki a arătat parazitismul „muncii" capitalistului, a arătat că această muncă ce apare — sub aspect uman şi de creaţie — lipsită de sens, monstruoasă, devine odioasă chiar şi pentru unii reprezentanţi ai burgheziei, dacă aceştia, asemeni lui Foma Gordeev, nu sînt străini de adevăratele cerinţe omeneşti şi nu sînt lipsiţi de posibilitatea de a aprecia critic realitatea înconjurătoare.

În *Foma Gordeev* Gorki a dezvăluit căile capitalismului în Rusia. Alături de Ananii Șciurov, stăpîn cu apucături primitive, sălbatice, se află negustorii tineri „europenizați", Taras Maiakin și Afrikan Smolin. Dar în centru stă Iakov Maiakin, conducătorul întregii negustorimi.

E o figură plină de pitoresc. Proprietar al unei fabrici de frînghii, el este capabil să gîndească nu numai la interesele sale, ci se vădește a fi apărător și purtător de cuvînt al clasei sale, un adevărat conducător politic.

Mai tîrziu Maiakinii au devenit căpetenii ai uniunilor sutelor negre. Într-una din scrisorile sale Gorki arată : „Cu ajutorul lui Foma eu l-am acoperit pe Maiakin și cenzura nu s-a atins de el".

Ulterior, în piesa *Dușmanii*, în romanele *Mama*, *Întreprinderile Artamonov* și *Egor Bulîciov*, Gorki avea să înfățișeze istoria pieirii unei clase, prezentîndu-i și pe muncitori, ca dușmani conștienți, înflăcărați și neînduplecați ai burgheziei.

Dar atunci, la sfîrșitul secolului al XIX-lea, în epoca deplinei înfloriri a clasei capitaliștilor, el a semnalat primele simptome ale decăderii ei.

Foma Gordeev a fost tipărit în cursul anului 1899 în revista *Jizni*[2] din Petrograd.

Romanul editat apoi în volum a fost dedicat lui Cehov. Pe Cehov, Gorki l-a cunoscut curînd după apariția primelor sale culegeri de povestiri. Trimițîndu-i volumele, Gorki îi scria :

„La drept vorbind, aș vrea să vă mărturisesc dragostea arzătoare și sinceră ce v-o port, adînc sădită în inimă, din cea mai fragedă tinerețe... Cîte clipe minunate am trăit citind cărțile dumneavoastră, de cîte ori

---

[1] Sutele negre — denumirea populară, disprețuitoare, dată membrilor organizațiilor monarhiste ultrareacționare din Rusia țaristă, create de țarism în perioada revoluției din 1905—1907. Printre aceste organizații se numărau *Uniunea poporului rus, Uniunea arhanghelului Mihail* etc. *(N.t.)*

[2] *Jizni (Viața)* — revistă lunară ; a apărut la Petersburg din 1897 pînă în 1901 ; în 1902 a apărut în străinătate. Din 1899 revista a fost organul „marxiștilor legali". Lenin a publicat cîteva articole în această revistă. *(N.t.)*

am plins și m-am înfuriat ca un lup în capcană și cît de mult am rîs cu tristețe".

În altă scrisoare Gorki îi spune:

„În general nu știu cum să-mi exprim admirația ce v-o port, n-am cuvinte și — credeți-mă! — sînt sincer".

Gorki îl admira pe Cehov ca pe un om care demasca viața plină de banalitate a micii-burghezii, despre care scria și el de altfel. Cehov însă nu mergea mai departe de demascarea vieții de fiece zi, demascarea intelectualității, bicisnică și neputincioasă.

Gorki nu se mulțumea cu atît. În 1900 el îi scria lui Cehov:

„Într-adevăr, a sosit timpul cînd eroismul devine o necesitate: toți vor ceva care să stimuleze, ceva viu, știți, ceva care să nu semene cu viața, ci să fie mai mare, mai bun, mai frumos decît ea."

Către sfîrșitul anului 1899 renumele lui Gorki crescuse extraordinar de mult. În Capitală se organizau în cinstea lui seri literare, se țineau conferințe despre el, se scriau și se tipăreau broșuri. Cînd, la o expoziție volantă a apărut portretul lui Gorki, pictat de Repin, acest portret a devenit „senzația" expoziției. Publicul, mai ales tineretul, cerceta cu o atenție lacomă trăsăturile noului scriitor.

La Nijni, Gorki a desfășurat o bogată activitate cultural-educativă și politică. Locuința lui din Nijni-Novgorod, după mărturiile lui V. Desnițki, a devenit în acei ani „centrul spre care duceau toate firele vieții sociale, culturale și artistice a orașului".

Gorki organizează o colectă de manuale pentru copiii săraci, îndeamnă lumea să facă donații pentru un patinoar gratuit, face demersuri pentru amenajarea unui cămin de noapte pentru vagabonzi, organizează pentru copiii din Nijni, în fiecare an, mărețe serbări ale pomului de iarnă la care mii de copii primeau haine și alte daruri. Cu o mare pricepere el reușea să reunească în jurul acestor acțiuni toate forțele obștești locale, organizînd de fapt ajutorarea populației nevoiașe a orașului.

Legătura sa cu „forțele locale" nu se limita, desigur, numai la acest gen de muncă. Gorki participă în modul cel mai activ la acțiunile organizației din Nijni-

Novgorod și Sormovo a Partidului Muncitoresc Social-Democrat, Poliția și jandarmii au depus numeroase eforturi pentru a descoperi legăturile lui cu activitatea revoluționară din Nijni și de la centru.

„Supravegherea lui — scrie în amintirile sale V. Desniţki —, îmbrăca cele mai variate forme. Îl mîncau din ochi cu respect toate gradele poliției; bravii jandarmi, travestiți sau în uniformă, vegheau toate căile vieții scriitorului... copoi perseverenți încercau în fel și chip să intre chiar în locuința lui".

Dar toate acestea îşi atingeau foarte puțin scopul.

„Bieții agenți nu puteau să se descurce cîtuși de puțin în șirul nesfîrșit al vizitatorilor, veniți la locuința pe care-o aveau ei în supraveghere, nu știau să-i descopere din mulțimea oamenilor lipsiți de interes pentru ei pe musafirii care meritau atenție, „pe cei înrăiți, care să poată fi cercetați mai îndeaproape, și cărora să li se lămurească situația".

Locuind la Nijni, Gorki stabilește legături strînse cu tineretul revoluționar, cu muncitorii din Sormovo și cu organizațiile de partid din Sormovo și Nijni.

„Viața revoluționară din Nijni, care încetează după închiderea expoziției — raportează agentul Rataev către directorul departamentului poliției — acum a început din nou să pulseze cu putere, și tot ceea ce e cît de cît revoluționar la Nijni respiră și trăiește numai prin Gorki".

Multă bătaie de cap le dădea apărătorilor țarismului faptul că Gorki îmbina activitatea obștească legală, care nu i se putea interzice, cu largi și variate acțiuni de ajutorare a mișcării revoluționare. Despre aceasta trimite un denunț amănunțit departamentului poliției procurorul Gurovici, fost agent al ohranei în rîndurile intelectualilor revoluționari. El arată că Gorki „face parte din diverse organizații revoluționare, și chiar dacă nu participă în mod activ la ele, în orice caz se străduiește să le creeze condiții favorabile de existență. Peșkov reușește cu succes să îmbine ocupațiile sale legale (colaborarea la redacții, participarea în diverse societăți ș.a.m.d) cu activitatea ilegală și să trans-

forme în felul acesta orice acțiune legală într-una revoluționară".

Astfel, Gorki avea legături strînse cu elementele revoluționare din Nijni, și în același timp respecta toate condițiile conspirativității.

În 1900, Lenin, întors din deportare, a organizat ziarul *Iskra*, primul ziar marxist ilegal pe întreaga Rusie. În iunie, Lenin a venit la Nijni-Novgorod pentru a organiza cu marxiștii de aici susținerea *Iskrei*. Gorki și-a exprimat simpatia înflăcărată pentru această acțiune, cu toate că, date fiind condițiile conspirativității, el nu l-a putut vedea pe Lenin. Din spusele lui V. A. Desnițki, reiese că Gorki a transmis prin el cinci sute de ruble pentru susținerea *Iskrei*.

În decembrie 1900 a apărut în străinătate primul număr din *Iskra*, și de la această dată I. P. Ladîjnikov, membru al comitetului din Nijni-Novgorod al Partidului Muncitoresc Social-Democrat din Rusia, îi trimitea regulat lui Gorki fiecare număr nou.

În ianuarie 1901 Gorki îi scria lui K. P. Piatnițki: „Anul nou l-am întîmpinat cum nu se poate mai bine, într-o societate numeroasă de oameni cu spiritul viu, cu trupul sănătos, bine dispuși. Ei sînt o garanție sigură că noul secol va fi într-adevăr un secol al reînnoirii spirituale... Mulți din acești oameni vor cădea pe drum, cine știe dacă vreunuia dintre ei îi va surîde fericirea, mulți vor suferi chinuri îngrozitoare, mare va fi numărul celor ce vor pieri, dar și mai mare va fi al acelora care se vor naște pe acest pămînt, iar în cele din urmă, vor învinge frumosul, dreptatea, vor învinge cele mai înalte năzuințe ale omului".

În 1899 fusese publicat „regulamentul provizoriu" care prevedea încorporarea în armată a studenților „pentru provocare de dezordini în grup", adică pentru participarea la demonstrații și alte acțiuni de masă.

În decembrie 1900 acest regulament este aplicat pentru prima oară; la Kiev, o sută optzeci și trei de studenți sînt încorporați pentru participare la o întrunire.

În articolul *Încorporarea a 183 de studenți* publicat în numărul doi al *Iskrei*, V. I. Lenin scria: Aceasta „este o palmă dată opiniei publice ruse... Fie ca decla-

raţia făţişă a guvernului cu privire la represaliile împotriva studenţilor să nu rămînă fără o ripostă făţişă din partea poporului". [1]

Gorki cere ajutorul scriitorilor cunoscuţi de la Moscova (scrisorile s-au păstrat în arhivele poliţiei): „Trebuie să luăm apărarea studenţilor din Kiev. Trebuie să scriem un memoriu pentru abrogarea regulamentului provizoriu. Vă implor: faceţi demersuri. Unele oraşe au şi început să facă." Şi în altă scrisoare: „Mă simt ca un cîine rău, bătut şi pus în lanţ... Încorporarea studenţilor în armată este o mîrşăvie, o crimă nerușinată împotriva libertăţii personale, o măsură idioată a unor nemernici îmbuibaţi de putere".

Pentru a îndeplini unele însărcinări primite din partea comitetului din Nijni-Novgorod şi Sormovo (una din însărcinări era procurarea unui mimeograf pentru tipărirea proclamaţiilor către muncitorii din Sormovo) Gorki vine în februarie la Petersburg.

Tulburările studenţeşti, care s-au intensificat după aplicarea „regulamentului provizoriu", au culminat cu marea demonstraţie din piaţa catedralei Kazanski din Petersburg, la 4 martie 1901, demonstraţie care s-a încheiat cu maltratarea în masă a participanţilor.

Ca răspuns la comunicatul mincinos al guvernului cu privire la evenimentele de la 4 martie, a apărut proclamaţia *Dezminţirea comunicatului guvernului*, în care era demascată organizarea dinainte stabilită şi premeditată a maltratării unor oameni fără apărare. Departamentul poliţiei stabileşte că autorul *dezminţirii* este Gorki.

În afară de aceasta, departamentul poliţiei a stabilit că Gorki „a depus 2 000 de ruble pentru nevoile partidului şi o sumă la fel de mare la fondul studenţesc de agitaţie". Poliţia a reuşit să depisteze (prin acelaşi provocator Gurovici) şi alte legătură ilegale.

La 12 martie 1901, jandarmilor din Nijni-Novgorod le-a fost trimisă din partea departamentului poliţiei următoarea telegramă cifrată: „Alexei Peşkov, pe care-l cunoaşteţi, zis Gorki, şi un locuitor din Nijni-Novgo-

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 4, ESPLP, 1953, pag. 394 şi 396. (*N.t.*)

rod, un oarecare Petrov, colaborator al revistei *Jizni* și prieten cu Gorki, au procurat aici un mimeograf pentru tipărirea de apeluri către muncitorii din Sormovo. Mimeograful a fost expediat la 10 martie, prin biroul de transport, pe adresa : Peciorka, farmacia Kolberg, pentru Vera Nikolaevna. Binevoiți a dispune să se efectueze la primirea mimeografului o atentă supraveghere secretă, dar fără a-l reține cîtuși de puțin, să se lămurească unde va fi transportat, și să se pună locul respectiv sub supraveghere."

Pentru departamentul poliției era foarte important să prezinte „cazul" Gorki într-o formă cît mai plauzibilă și de aceea se preciza în plus următoarele : „... Să se aștepte, pentru efectuarea percheziției și arestării, momentul cel mai potrivit. De preferat ar fi ca mimeograful să fie ridicat împreună cu persoanele respective chiar în momentul tipăririi de către acestea a menționatelor apeluri... trebuie să se procedeze la lichidarea grupului implicat în această chestiune imediat după apariția celui dintîi apel".

Lucrurile s-au petrecut însă în așa fel încît agenții n-au izbutit să descopere urma mimeografului, și cu toate că Gorki împreună cu un grup de tovarăși a fost arestat, „nu s-a descoperit la ei nimic condamnabil", după cum au comunicat jandarmii din Nijni-Novgorod departamentului poliției.

Punerea în acțiune a probelor din Petersburg însemna eșecul unui înveterat provocator și crea posibilitatea unor uriașe demascări.

Dar, pentru a-l amesteca pe Gorki într-o anchetă, și a formula împotriva lui o învinuire care să atragă o grea pedeapsă penală — „răzvrătire împotriva autorității supreme" — ohrana nu era încă în posesia probelor necesare. Rămînea de făcut un singur lucru : să se prelungească ancheta și starea de arest. Totuși, la arest a trebuit să se renunțe.

În închisoare, boala de plămîni a lui Gorki s-a agravat din nou. La insistențele prietenilor și sub presiunea opiniei publice, s-a reușit să se obțină efectuarea unui examen medical de către o comisie de medici, care au ajuns la o concluzie unanimă :

„...Rămînerea lui mai departe sub stare de arest poate influența în mod dăunător nu numai asupra sănătății, ci și asupra vieții".

După o lună de arest, Gorki este eliberat din închisoare, dar rămîne sub arest la domiciliu.

„În bucătăria locuinței mele au postat un polițist, iar în vestibul, un altul. Cînd ieșeam din casă, mă însoțea întotdeauna unul din ei".

Aceasta era măsura, destul de ciudată, pe care guvernul țarist i-o aplicase lui Gorki pentru „prevenirea și reprimarea crimelor".

Romanul *Cei trei*, care s-a tipărit în 1901, a sporit popularitatea scriitorului în rîndurile revoluționarilor. Trei tineri — Ilia Lunev, Pavel Graciov, Iakov Filimonov — își caută un loc în viață, vor să ajungă în rîndul oamenilor mergînd fiecare pe calea lui.

Ilia Lunev vrea să ajungă să trăiască o „viață curată" folosind fie și calea crimei, iar ura lui față de „stăpînii vieții" se încheie cu o izbucnire furtunoasă din care i se trage chiar moartea.

Iakov Filimonov se visează la mănăstire, dar în locul acesteia nimerește într-o cîrciumă, unde argățește la propriul său tată, un exploatator.

Numai Pavel Graciov, intrînd în legătură cu deportații politici, cu cercul socialist al Soniei, devine muncitor. El scrie versuri, care se publică în gazeta locală și care se încheie astfel:

„Un suflet am aflat în drum!
Iar dușmanul știu cum arată!"

Gorki a arătat în romanul său că dușmanul muncitorului este capitalismul.

Într-o scrisoare adresată lui K. P. Piatnițki, el scrie: „Am termniat acum *Cei trei*. Știți, e o carte bună, cu toate lungimile, repetările și toate celelalte neajunsuri, dar e o carte bună! Citind-o mă gîndeam cu amărăciune că dacă aș fi putut citi o astfel de carte acum cincisprezece ani, asta m-ar fi scutit de multe frămîntări sufletești, pe cît de grele, pe atît de inutile."

În septembrie 1901 ministrul Afacerilor Interne a dispus ca „pînă la rezolvarea definitivă a cercetărilor

A. M. Gorki și L. N. Tolstoi.
Iasnaia Poliana. 1900.

A. M. Gorki, M. N. Ermilova, L. V. Sredin și A. N. Alexin.
Crimeea. 1901.

A. M. Gorki și A. P. Cehov.
Crimeea. Ialta. 1900—1901.

în legătură cu Peşkov" „să i se fixeze domiciliu forţat sub supravegherea poliţiei din gubernia Nijni-Novgorod, într-o localitate a cărei alegere să fie lăsată la aprecierea guvernatorului din Nijni".

Localitatea în care trebuia să plece Gorki s-a hotărît să fie oraşul Arzamas. Cum însă starea lui continua să fie îngrijorătoare, pentru fixarea datei plecării şeful poliţiei a fost însărcinat să se informeze periodic de sănătatea celui supravegheat „prin medicul de stat".

În cele din urmă s-a obţinut permisiunea ca înaintea deportării la Arzamas, Gorki să rămînă cîteva luni în Crimeea, unde sub supravegherea poliţiei, să se trateze.

I s-a permis să se stabilească pînă la 15 aprilie 1902 în judeţul Ialta, fiindu-i însă interzis să locuiască chiar în oraş.

Ştirile cu privire la toate aceste samavolnicii făptuite împotriva lui Gorki pătrundeau în presă, în ziarele din Capitală şi din provincie, constituind un permanent ferment de agitaţie.

În mod cu totul deosebit era agitat şi alarmat tineretul din Nijni-Novgorod, al cărui număr sporise simţitor o dată cu venirea studenţilor evacuaţi, datorită mişcărilor revoluţionare, din diferite oraşe de reşedinţă.

Starea de spirit furtunoasă a acestui tineret se vede din acest apel tipărit la şapirograf la Nijni şi răspîndit la Moscova: „Mîine, 8 noiembrie, ora 8 dimineaţa, cu trenul de poştă va veni la Moscova, în trecere spre Crimeea, Maxim Gorki. El este expulzat din Nijni pe cale administrativă, adică prin constrîngere şi în mod nelegal. Întregul Nijni este agitat din cauza acestei noi manifestări de constrîngere asupra poetului iubit, a poetului care a cîntat lupta pentru libertate, care a înălţat un imn de slavă celor viteji. La 3 noiembrie, în cinstea lui Gorki au izbucnit ovaţii zgomotoase la o serată studenţească, la 5 noiembrie la un banchet la care au participat aproape 130 de persoane, intelectuali din oraş, precum şi studenţi şi studente, a fost citită o moţiune, purtînd numeroase semnături, şi s-au ţinut în mod liber, într-o atmosferă de însufleţire generală, cuvîntări curajoase, sfidătoare. Mîine i se va organiza o demonstraţie de rămas bun, care va reuni toate pă-

turile societății sub același steag comun al protestului fățiș. Nu știm cum se va termina demonstrația, s-ar putea să fim zdrobiți, dar vom lupta pînă la ultimul om. Ne adresăm tineretului studios din Moscova și întregii societăți moscovite cu rugămintea de a se alătura protestului nostru, de a-l amplifica și de a se strădui să organizeze întîlniri demonstrative asemănătoare și în orașele prin care va trece Gorki. El pleacă în Crimeea prin Harkov. Fie ca drumul acestui luptător pentru libertate să se transforme într-o manifestație triumfală, și astfel încă o dată societatea va răspunde la provocarea guvernului printr-un protest fățiș și plin de curaj. Fie ca Rusia intelectuală să arate că a crescut și a devenit mai puternică, că poate să lupte pentru drepturile sale fără să se înfricoșeze în fața forței brutale. Înainte, tovarăși, în fața noastră se află o putere mare și întunecată, dar au și început să se ivească zorii libertății și ai unei vieți noi!

Nijninovgorodenii.

Răspîndiți-o în grabă."

La banchetul despre care se vorbește în proclamație, Gorki a citit noua sa povestire: *Povestea unui scriitor căruia i-au intrat fumuri în cap.* În povestire el îi înfiera pe intelectualii liberali, care căutau „un culcuș cald, o viață liniștită, comodă" în vechea clădire năclăită „de sîngele celor pe care i-a strivit". Această clădire „de șubredă ce este, se cutremură din temelii, înfiorată de presimțirea ruinei apropiate și așteaptă înfricoșată lovitura ce o va face să se surpe, răbufnind, la pămînt", pentru că „în curînd vor veni altfel de oameni, oameni curajoși, cinstiți, viguroși, în curînd!"

Tineretul revoluționar din Nijni-Novgorod a organizat la plecarea lui Gorki un frumos miting de despărțire.

E adevărat că aprecierea pe care au făcut-o că „toate păturile societății" se vor reuni în jurul său a fost greșită. Intelectualitatea liberală, care la banchete ține cuvîntări ingenioase, n-a ieșit pe străzi.

Însă tineretul însuflețit de simpatie pentru Gorki i-a făcut la gară o demonstrație cu cîntece, lozinci și

împrăştiere de proclamaţii, iar după plecarea acestuia s-a mutat în centrul oraşului, pe strada principală, unde a ţinut un miting fulger.

Aceasta a fost prima demonstraţie politică la Nijni şi cu toate că autorităţile cunoşteau destul de bine popularitatea lui Gorki, poliţia nu se aşteptase la un protest atît de puternic: grupuri destul de numeroase de comisari, după cum a povestit Alexei Maximovici, se rugau în acest timp la catedrală — era în ajunul zilei Arhanghelului Mihail, patronul poliţiei.

Tineretul din Nijni-Novgorod adresase o chemare de solidaritate şi tineretului din Moscova.

Însă autorităţile din Moscova, care învăţaseră din experienţa de la Nijni, s-au dovedit mult mai prevăzătoare. La cîţiva kilometri înainte de Moscova, în gara Moscova-Rogojskaia, Gorki a fost anunţat pe neaşteptate că „întrucît îi lipseşte aprobarea, el nu poate fi primit în perimetrul Capitalei". Sub stare de arest, a fost trimis pe un drum ocolit spre gara Podolsk.

Între timp, la gara Kursk din Moscova se adunaseră demonstranţii. Nedescoperindu-l pe Gorki în cele două trenuri de dimineaţă şi aflînd că vagonul în care se află el a fost decuplat la gara Moscova-Rogojskaia, demonstranţii s-au îndreptat de îndată în direcţia Rogojskaia, dar nici aici nu l-au găsit, căci cu puţin timp înainte Gorki fusese trimis la Podolsk.

Ekaterina Pavlovna Peşkova a fost martoră la aceste întîmplări, după cum povesteşte Gorki: „Între timp soţia mea fusese dusă într-o cîrciumă din Rogojskaia şi aştepta acolo trenul spre Moscova. Stînd în cîrciumă, ea a văzut cum s-a apropiat de Rogojskaia un număr mare de demonstranţi... Aflînd că am fost dus într-o direcţie necunoscută, ei s-au îndreptat cu multă larmă spre Moscova, iar în urma lor, din toate curţile au năvălit o groază de poliţişti, care s-au luat după demonstranţi."

Autorităţile ţariste care-l arestaseră pe scriitorul renumit în întreaga Rusie şi care nu i-au permis să intre în Moscova, au fost cuprinse de panică.

Dar demonstraţiile, la trecerea lui Gorki prin gări, continuau.

Într-o scrisoare către V. A. Posse, Gorki povestește astfel aceste evenimente: „Pretutindeni în gări o mulțime de jan(darmi) și pol(iței). La Harkov mi s-a recomandat să nu ies pe peron. Eu am ieșit. Gara pustie. Pol(iței) o grămadă. În fața gării o mulțime numeroasă de studenți și public; pol(iței) nu-i lăsau să treacă. Strigăte, gălăgie, se spunea că a fost arestat cineva. Trenul pornește. E ora unu noaptea, întuneric. Și deodată eu și Piatnițki, stînd pe platforma vagonului, auzim deasupra noastră, răzbătînd prin întuneric, un strigăt puternic, cald, un strigăt de luptă. Ce se întîmplase? Podul de fier care trece deasupra peroanelor era ticsit tot de oameni care strigau, își agitau șepcile, și asta era minunat, prietene! Podul se afla deasupra trenului, iar strigătul era atît de furtunos, de unit, de plin de viață!

Toate acestea ți le spun, tovarășe, nu pentru a-l preamări pe Gorki în fața ochilor tăi, ci ca o dovadă a stării de spirit de care era cuprinsă *tot mai mult* cea mai bună parte a publicului rus." Caracterizînd situația în care se afla Rusia, și avîntul mișcării revoluționare, V. I. Lenin scria: „Mica, dar reușita demonstrație care a avut loc la 7 noiembrie la Nijni a fost provocată de expulzarea lui Maxim Gorki. Un scriitor cu renume european, a cărui singură armă este — după cum s-a exprimat pe drept cuvînt cel care a vorbit la demonstrația din Nijni-Novgorod — cuvîntul liber, este izgonit de guvernul absolutist din orașul său natal, fără judecată și fără de anchetă. Bașibuzucii îl învinuiesc că exercită asupra noastră o influență nefastă — a spus vorbitorul — în numele tuturor oamenilor ruși în care există măcar o picătură de tendință spre lumină și libertate — noi declarăm însă că este o influență bună."

Unul din cei mai puternici factori ai acestei influențe l-a constituit tipărirea de către Gorki în aprilie 1901, în revista *Jizni*, a poemului *Cîntecul vestitorului furtunii*.

Inițial *Cîntecul* a fost inclus în povestirea *Melodii de primăvară*, în care păsările vorbesc despre libertate

și cintezoiul le cîntă tovarășilor săi *Cîntecul vestitorului furtunii*, pe care l-a auzit nu se știe unde.

Cenzura a interzis tipărirea povestirii, însă datorită lipsei de perspicacitate și prostiei a permis publicarea *Cîntecului*.

Cîntecul vestitorului furtunii a fost primit de toți cititorii lui Gorki ca un manifest al avîntului revoluționar care prevestea „furtuna" și chema la lupta revoluționară eroică, deschisă.

Vestitorul furtunii era retipărit în fiecare oraș la șapirograf, dactilografiat, transcris de mînă și citit la seratele tineretului și la cercurile muncitorești. El era vestîtorul revoluției.

3

Pe cînd Gorki se afla în Crimeea a avut loc alegerea sa ca membru de onoare al Academiei de Științe. Departamentul poliției a semnalat cu indignare episodul acestei alegeri a lui Gorki, care: „Se află în curs de cercetare fiind învinuit de propagandă revoluționară în rîndurile muncitorilor și e pus sub supravegherea specială a poliției. Unii îl umilesc, alții îl preamăresc."

A fost întocmită de îndată o situație cu rezultatele supravegherii lui Gorki de-a lungul a doisprezece ani, începînd din 1889 și terminînd cu ultima „anchetă" mai serioasă.

Situația a fost prezentată ministrului Afacerilor Interne și prin el, țarului. De la acesta a pornit „o preaînaltă poruncă", o dispoziție în care se arăta că din ordinul său „alegerea lui Gorki se anulează".

Însă ministrul Învățămîntului Public, Vaninovski, i-a sugerat țarului că ar fi mai bine dacă însăși Academia ar anunța că socoate neîntemeiată alegerea lui Gorki.

Peste cîteva zile, *Pravitelstvennîi vestnik* [1] anunță, în *numele Academiei*, alegerea lui Gorki ca nevalabilă.

[1] *Pravitelstvennîi vestnik* (*Monitorul Oficial*) — organul oficial al guvernului țarist. A fost editat la Petersburg între anii 1869—1917. (*N.t.*)

Astfel Academia fără a protesta şi-a luat asupra sa „vina".

Indignaţi de această samavolnicie a guvernului ţarist, precum şi de umilitoarea supunere funcţionărească, A. P. Cehov şi V. G. Korolenko, membri de onoare ai Academiei, au restituit Academiei diplomele lor.

Incidentul „academic" a avut un larg ecou, atrăgînd şi mai mult simpatia asupra lui Gorki şi tulburînd elementele democratice ale ţării.

Aceşti ani de la începutul secolului al XX-lea au intrat în istorie ca ani cu un uriaş conţinut revoluţionar. In decembrie 1900 a apărut primul număr al *Iskrei*, organizată de Lenin.

Furtuna devenea tot mai puternică, iar vestitorul şi purtătorul ei de cuvînt era scriitorul Maxim Gorki, cunoscut în întreaga lume. *Cîntecul vestitorului furtunii*, pe care-l scrisese, devenise un manifest revoluţionar, un document literar şi politic al epocii.

In articolul *Înainte de furtună*. Lenin foloseşte imaginile acestui cîntec, dată fiind larga lui popularitate.

In aceşti ani Gorki aduce o nouă formă de agitaţie revoluţionară — cuvîntul rostit de pe scenă.

Intr-una din cuvîntările sale, în anul 1928, Alexei Maximovici arată că doi sînt eroii care îi reţin întreaga atenţie în literatură: primul este constructorul vieţii noi, luptătorul pentru transformarea lumii, iar al doilea „erou" este mic-burghezul care în timpul luptei pentru transformarea lumii visează la construirea unei căsuţe cu grădiniţă alături, în care sărbătorile să-şi poată mînca nestingherit plăcinta.

Aceşti doi eroi sînt zugrăviţi încă în prima piesă a lui Gorki, *Micii burghezi* (1901): Piotr Bessemenov şi mecanicul Nil.

Vorbind despre Cehov, Gorki spunea că piesele lui ar putea fi numite comedii lirice. In ele există şi milă şi compătimire faţă de oamenii care n-au observat cum le-a trecut viaţa, cum şi-au pierdut fericirea etc.

Despre *Micii burghezi* ai lui Gorki se poate spune că este o comedie politică. Piotr Bessemenov este zu-

grăvit cu un sarcasm pe care nu-l putem întîlni în piesele lui Cehov.

În 1901 au loc tulburări în rîndul tineretului studenţesc, sînt închise universităţile, studenţii sînt incorporaţi în armată, în mare număr, fapte care-l înverşunau pe Gorki. Tocmai în această perioadă el prezintă în noua sa piesă un personaj student care nimereşte întîmplător în mişcarea revoluţionară şi este temporar exmatriculat din universitate.

La începutul piesei se spune: „Şi pînă la sărbători mai e încă mult... Noiembrie... Decembrie...“ Înseamnă că acţiunea se petrece în octombrie. În mai 1901 se efectuaseră numeroase arestări ca o consecinţă a tulburărilor şi fusese arestat însuşi Gorki.

Bessemenov este exmatriculat din universitate şi trăieşte în casa tatălui său fără să facă nimic pînă în octombrie. Faptul este luat chiar din viaţă. Spectatorul din acea epocă putea vedea pe scenă evenimentele anului în curs.

Critica burgheză, obişnuită să analizeze piese cu conflicte familiale, n-a văzut în *Micii burghezi* nimic neobişnuit: luptă între părinţi şi copii, disensiuni familiale, deci conflict; de fapt însă aici există unitate familială, pentru că Bessemenovii — tatăl şi fiul — sînt una.

Cehov scria că Piotr este mai inteligent şi mai şiret decît tatăl său şi de aceea va fi mai periculos.

Tatăl e un pezevenghi şi un mic-burghez sincer, pe cînd fiul e un mic-burghez camuflat, care va folosi întregul arsenal de mijloace al intelectualităţii culte pentru a ataca pe cei ce transformă lumea.

Acest „mic-burghez, fost cetăţean timp de o jumătate de ceas“, nu va merge prea departe de tatăl său, proprietar de case şi chiabur. Poate doar „are să mute mobila din loc“ în casa acestuia, cum spune unul dintre personagii.

Toate acestea erau o lovitură dintre cele mai puternice dată intelectualităţii ipocrite şi şovăielnice.

Adevăratul conflict se desfăşura între Bessemenovi şi Nil.

Cehov l-a apreciat foarte mult pe Nil, „omul nou". „...Acesta este rolul principal, eroic, scria el, şi e întru totul pe măsura talentului lui Stanislavski."

Într-adevăr, Nil este un erou nou în literatura rusă. Acest erou este plin de energie şi optimism. Într-o scrisoare către Stanislavski Gorki scria : „*Nil* este omul cu o convingere de neclintit în forţa sa şi în dreptul său de a transforma viaţa cu toate rînduielile ei după cum crede el de cuviinţă."

În literatura rusă mai fuseseră zugrăviţi de multe ori eroi care luptau pentru un viitor mai bun, dar toţi aceştia erau eroi izolaţi, a căror acţiune se încheia printr-o nereuşită.

În figura lui Nil apare, pentru prima dată în literatura rusă, un erou care se sprijină pe forţele clasei revoluţionare, ceea ce îl face să fie nespus de încrezător în dreptul şi în forţele sale. Aceasta era o reflectare vădită a forţei clasei muncitoare din Rusia.

Rezerva pe care autorităţile o aveau faţă de Gorki era atît de mare, încît la început montarea *Micilor burghezi* a fost interzisă pretutindeni, iar mai tîrziu i s-a permis Teatrului de Artă din Moscova să dea doar patru spectacole în abonament. Primul spectacol cu *Micii burghezi* trebuia să aibă loc la Petersburg în timpul unui turneu.

Ministrul Afacerilor Interne, Sipeaghin, îi scria guvernatorului-general din Moscova, marelui duce Serghei Romanov :

„Cu toate că din piesa *Micii burghezi* au fost înlăturate toate pasajele şi expresiile nepotrivite sub aspectul cenzurii, luînd în consideraţie marea popularitate a lui Gorki în anumite cercuri ale publicului şi mai ales în rîndurile tineretului, şi ţinînd seama de orientarea numitului scriitor, am considerat necesar să-l trimit la repetiţia generală a susnumitei piese pe directorul general cu problemele presei, prinţul N. V. Şahovski. Pentru aceleaşi motive nu crede oare excelenţa voastră imperială că ar fi nimerit să desemneze pentru participarea la repetiţia generală a piesei *Micii burghezi* o persoană specială, care v-ar putea raporta impresia ce i-a produs-o din punct de vedere scenic prima lucrare

de dramaturgie a lui Gorki? În felul acesta se va crea posibilitatea de a nu permite reprezentarea pentru public a acelor pasaje sau expresii, care în timpul lecturii nu apar ca negative, dar care interpretate pe scenă pot stîrni o acțiune de nedorit..."

În realitate, pe satrapii țariști îi neliniștea însuși faptul că se reprezenta o piesă de Gorki, căci era de așteptat ca, în urma revoltei stîrnite de „anularea" alegerii lui Gorki ca membru al Academiei, să fie organizată în timpul spectacolului o demonstrație în cinstea sa, adică tocmai ceea ce Sipeaghin numea „acțiune de nedorit". Datorită acestui fapt s-a procedat la eliminarea necruțătoare a diverselor pasagii din piesă și în special din intervențiile lui Nil.

Comunicarea cu privire la anularea alegerii lui Gorki fusese publicată la 12 martie 1902, iar repetiția generală a Teatrului de Artă din Moscova a avut loc la 19 martie.

„Toate mărimile au promis — îi scrie O. L. Knipper lui A. P. Cehov — că vor permite ca piesa să fie reprezentată dacă Kleigels [1] va garanta că nu vor avea loc scandaluri. Dar cum ar putea el garanta așa ceva? Deocamdată nu se știe nimic."

„Toate mărimile" după cum se exprimă O. L. Knipper, erau miniștrii Sveatopolk-Mirski, Vitte, Voronțov-Dașkov și alți înalți demnitari, care au fost de față la repetiția generală.

„La repetiția generală, care a avut loc la Teatrul Panaevski, își amintește K. S. Stanislavski, a venit toată pătura conducătoare din Petersburg, începînd cu marii duci și cu miniștrii. În localul teatrului și în jurul lui se afla rînduită o severă pază polițienească, iar prin piața teatrului patrulau jandarmi călări."

Straşnic se temea guvernul țarist de dragostea poporului pentru scriitorul său.

În cele din urmă aprobarea a fost dată, dar în locul plasatorilor și al controlorilor de bilete, în zilele celor patru spectacole în abonament, cît s-a jucat *Micii burghezi*, au fost aduși polițiști, pentru a nu permite

[1] Kleigels — Guvernatorul Petersburgului. (*N.a.*)

intrarea în teatru a persoanelor nedorite și pentru a urmări starea de spirit a publicului.

Cu toată teroarea cenzurei și suspendarea repetată a spectacolului, *Micii burghezi* s-a jucat în multe orașe, stîrnind peste tot un uriaș interes.

În martie 1902 V. I. Lenin, în *Raportul redacției Iskrei la conferința comitetelor PMSDR*, scria: „Ca mijloc practic de luptă conferința recomandă în special organizarea boicoturilor, manifestațiilor în teatre etc., precum și demonstrații de masă organizate." [1]

Micii burghezi a fost prima piesă care i-a îndemnat pe spectatori la acțiuni cu caracter social. Astfel, la Rostov pe Don, la reprezentarea *Micilor burghezi*, în noiembrie 1902, a avut loc o mare manifestație. O demonstrație în timpul spectacolului *Micii burghezi* s-a produs și la Belostok, despre care în ziarul *Iskra* se spune: „S-a strigat: «Jos țarismul, samavolnicia... trăiască libertatea!» Chiar în localul teatrului, s-au răspîndit cartonașe pe care era scris același lucru. Polițiștii cu săbiile trase au început să lovească publicul la întîmplare. S-a iscat o încăierare... După aceea demonstrația a trecut în stradă. Domnea o mare însuflețire. Turbată de furie, poliția a început să tragă... Au fost aduse trupe, s-au închis toate magazinele (era ora 6 seara). Un muncitor a fost ucis, alții au fost răniți. Au fost arestate circa 30 de persoane... Demonstrația a continuat timp de patru ore, întinzîndu-se pe aproape toate străzile. Orașul era în mare fierbere. Muncitorii din toate fabricile au început să se adune, înarmați cu ciomege."

Și în alte orașe reprezentarea *Micilor burghezi* a fost însoțită de demonstrații.

Plecînd din Crimeea, Gorki și-a petrecut toată vara anului 1902 ca deportat la Arzamas, unde a lucrat la a doua piesă a sa, *Azilul de noapte*.

Deportîndu-l pe scriitor la Arzamas, un orășel liniștit, plicticos, guvernul țarist nădăjduia că-i va putea controla activitatea. Totuși Gorki a reușit, în pofida polițistului postat sub fereastra sa, să-și mențină legă-

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 6, pag. 88. E.P.L.P., 1953. (*N.t.*)

turile revoluționare, ba a organizat și o tipografie ilegală în județul Arzamas, pentru Comitetul PMSDR din Nijni-Novgorod.

Neavînd probe directe împotriva lui Gorki, departamentul poliției n-a riscat să-l dea în judecată pe renumitul scriitor și după un an și jumătate, sub presiunea opiniei publice, a fost nevoit să închidă „dosarul" în legătură cu mimeograful.

La mijlocul lui august Gorki a aflat de închiderea „dosarului", iar la sfîrșitul aceleiași luni s-a mutat la Nijni, și la 5 septembrie citea la Moscova, în fața ansamblului Teatrului de Artă, o nouă piesă a sa, care a produs asupra actorilor o impresie extraordinară.

La 18 decembrie 1902 a avut loc premiera noii piese a lui Gorki, *Azilul de noapte*, care s-a bucurat de un succes într-adevăr excepțional. Mizeria omenească, desperarea și lipsa de drepturi, ajunse pe cea mai de jos treaptă, alături de înalta apărare a Omului și a adevărului său, toate acestea produceau una dintre cele mai puternice impresii, stîrnind o reacție furtunoasă din partea spectatorilor.

Era o lume nemaivăzută încă pînă atunci pe scenă iar genialitatea piesei lui Gorki consta în faptul că viața aceasta de la „fundul societății" apărea ca o reflectare, într-o oglindă răsturnată, a lumii din care se prăbușiseră acei oameni.

„Societatea veche, scria V. I. Lenin, era bazată pe principiul: ori jefuiești tu pe altul, ori te jefuiește altul pe tine, ori muncești tu pentru altul, ori altul pentru tine, ori ești stăpîn de robi, ori ești rob." [1]

Piesa lui Gorki, înfățișînd viața de la „fundul societății" reflectă tocmai relațiile acelei orînduiri care existau acolo, sus, la suprafață, unde ori jefuiai ori erai jefuit.

În această viață de la „fundul societății" Gorki a introdus discuții despre Om și despre adevărul lui, despre faptul că însuși cuvîntul „Om" sună mîndru și are un sens din cele mai adînci.

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 31, pag. 276, ESPLP, 1956. (*N.t.*)

„După cum era și de așteptat, relatează V. I. Nemirovici-Dancenko, piesa *Azilul de noapte* a fost cu desăvîrșire interzisă de către cenzură. A trebuit să plec la Petersburg, să apăr aproape fiecare frază, să fac concesii scrîșnind din dinți, pentru ca în cele din urmă să obțin aprobarea ca piesa să se joace numai la Teatrul de Artă. După cum mi-am dat seama dintr-o serie de discuții cu directorul general pentru problemele presei, profesorul Zverev, cred că *Azilul de noapte* a căpătat aprobare numai pentru faptul că autoritățile scontau pe eșecul categoric al piesei."

Însă acest calcul a dat greș. Desmeticindu-se repede, guvernul căuta pe toate căile să localizeze succesul piesei, interzicînd în mod categoric montarea ei la alte teatre. Însă piesa a fost primită cu atîta entuziasm, încît conducătorii reacțiunii turbau de necaz.

Spre exemplu, revista monarhistă *Russkii vestnik* se ruga de publicul burghez, implorîndu-l să-și dea seama ce face și să nu uite principiile și „morala" clasei sale. „E imposibil să nu-ți stîrnească mila această societate, care într-o deplină deșănțare a conștiinței, uitînd de principiile sale, de credințele sale, în plină decădere morală, dă năvală întocmai gloatelor de romani de pe vremea cezarilor, să vadă orice noutate și aplaudă cu frenezie duhoarea, noroiul, desfrîul, discursurile revoluționare... în vreme ce însuși atamanul vagabonzilor, Maxim Gorki, lovind cu pana asemeni unui tîrnăcop, dărîmă tocmai temelia pe care stă această societate. Ce scriitor primejdios! Ce jalnici, ce orbi sînt admiratorii lui, cititori și spectatori!"

Iată cît de îngroziți erau acești stăpîni de iobagi și membri ai sutelor negre ultrareacționare.

În Apus, Gorki era cunoscut în cercurile cele mai largi încă din anul 1899, cînd începuseră să apară povestirile sale traduse în limbile europene. În 1901 renumele lui Gorki crescuse atît de mult, încît în Germania, de pildă, șase firme editoriale își disputau dreptul de a publica paralel lucrările sale — fenomen neobișnuit chiar pentru piața apuseană din acea perioadă.

Însă oricît de mare era popularitatea lui Gorki în anii 1901—1902, aceasta nu era decît un preludiu al

uriaşului succes pe care l-a avut piesa *Azilul de noapte*, montată întîi la Berlin, apoi, în scurtă vreme, pe toate scenele teatrelor europene.

Iar în Rusia muncitorii revoluţionari şi studenţimea mergeau în număr tot mai mare la teatre cînd se juca piesa lui Gorki. La Moscova, în cursul primei stagiuni, în răstimp de numai două luni, *Azilul de noapte* s-a jucat de cincizeci de ori, iar la Petersburg, în timpul turneului Teatrului de Artă, s-a jucat de douăsprezece ori cu sala arhiplină, şi de fiecare dată a avut un succes răsunător.

Din primele zile ale reprezentării sale pe scenă, piesa *Azilul de noapte* s-a plasat pe primul loc între capodoperile literaturii ruse, datorită forţei şi influenţei revoluţionare pe care o avea asupra societăţii în pregătirea acelei furtuni care avea să se dezlănţuie în 1905.

Anul 1902 l-a legat şi mai mult pe Gorki de revoluţionarii social-democraţi, al căror organ de presă era *Iskra*, condusă de V. I. Lenin.

În dosarele departamentului poliţiei s-a păstrat o scrisoare confiscată peste graniţă, în care sînt comunicate rezultatele întîlnirii dintre Gorki şi reprezentanţii partidului din Moscova, unde el se oprise în drum spre Petrograd, în octombrie 1902.

În scrisoare se spune: „Întîlnirea noastră a avut un caracter aproape oficial... M-am bucurat nespus de mult auzind că simpatia lui este numai de partea noastră... El consideră că singurul organ care merită respect, singurul ziar interesant, scris cu talent, este *Iskra*, iar organizaţia noastră o găseşte cea mai puternică şi mai solidă. Ar vrea tare mult să cunoască mai îndeaproape orientarea noastră, toate publicaţiile noastre, precum şi munca noastră practică, şi întrucît simpatia lui este de partea noastră, ar vrea să ne ajute cu ce va putea, în primul rînd, bineînţeles cu bani; şi apoi s-a interesat dacă n-ar putea îndeplini vreo însărcinare în oraşul în care pleacă acum... Ne va da în fiecare an cîte 5 000 de ruble, dintre care 2 000 vor putea fi primite în noiembrie, aşa că dumneata poţi conta în mod sigur pe suma aceasta la vremea respec-

tivă ; dar asta este un minimum care poate să capete proporții destul de mari... Și-a exprimat rugămintea de a ne vedea încă o dată, de îndată ce se va înapoia de acolo." În 1902, răspunzînd la comunicarea redacției *Iskra* relativ la tratativele cu Gorki, V. I. Lenin scria : „Tot ceea ce mi-ați comunicat despre Gorki m-a bucurat mult... Rugați-l să scrie pentru noi..."

La 30 iulie 1903 a avut loc deschiderea celui de al II-lea Congres al PMSDR. În pregătirea congresului un rol hotărîtor a avut ziarul *Iskra*, organizat de Lenin.

Importanța istorică a Congresului al II-lea constă în faptul că el a creat în Rusia un partid cu adevărat marxist bazat pe principiile formulate și elaborate de *Iskra* leninistă.

4

Din anul 1900 operele lui Gorki au început să apară în editura *Znanie*, iar curînd după aceea el însuși a intrat în această editură.

În calitate de editor, Gorki a început, cu multă energie, să grupeze în jurul său pe scriitorii cu vederi democratice. Corespondența sa cu K. P. Piatnițki devine în acești ani deosebit de însuflețită. Oriunde se afla, la Nijni, la Ialta, la Arzamas, la Moscova sau Sestroreț k, pretutindeni, pe masa lui de lucru se afla un maldăr de manuscrise iar el îi trimitea lui Piatnițki indicații cum să răspundă unuia sau altuia dintre autori.

În anul 1903 Gorki a organizat la *Znanie* editarea unei serii de culegeri literare, cîte patru numere pe an, care cuprindeau scriitori de orientare realistă — L. Andreev, I. Bunin, A. Serafimovici, V. Veresaev, S. Guș ev-Orenburgski, A. Kuprin, N. Garin-Mihailovski, P. Telesov, E. Cirikov, S. Skitalet.

Acestei acțiuni de organizare a editării literaturii democratice Gorki îi dădea o mare importanță și o considera o formă de luptă împotriva regimului existent.

Cît privește literatura liberală, decadentă și dezarticulată, el o refuza în mod categoric.

Autorului S. Eleonski, ale cărui lucrări Gorki le supunea adesea unei aspre critici, îi scria: „Pentru cine și pentru ce scrii dumneata? Trebuie să te gîndești serios la această întrebare. Trebuie să înțelegi că cel mai bun, cel mai valoros, și în același timp, cel mai atent și mai exigent cititor din zilele noastre este muncitorul care știe carte, țăranul-democrat care știe carte. Acest cititor caută în lucrare în primul rînd răspunsuri la nedumeririle sale sociale și morale, iar năzuința lui cea mai fierbinte se îndreaptă spre libertate, în cel mai larg înțeles al acestui cuvînt; dîndu-și seama vag de multe lucruri, simțind că-l strivește minciuna vieții noastre, el vrea să înțeleagă pe de-a întregul toată această minciună și s-o arunce de pe umerii săi... Iartă-mi asprimea, adevărul este întotdeauna neplăcut, dar el este întotdeauna necesar și cu atît mai mult în literatură, care este domeniul adevărului."

Dacă însă apărea o lucrare democrat-progresistă, Gorki se bucura ca de propriul său succes. În acest chip a întîmpinat el *Viața lui Vasili Fiveiski* de L. Andreev, *În parohie* de S. Gusev-Orenburgski, *Evreii* de S. Iușkevici. Gorki le ajuta chiar celor mai buni scriitori să-și desăvîrșească lucrările. Kuprin îi scria înaintea apariției nuvelei *Duelul* în volumul al șaselea al seriei; „Acum, cînd în sfîrșit, toate s-au terminat cu bine, pot să spun că ceea ce e năvalnic și plin de curaj în nuvela mea ți se datorează dumitale. Dacă ai ști cît de multe am învățat de la dumneata și cît de recunoscător îți sînt pentru asta!"

Venise anul 1904. În atmosfera aceasta a furtunii revoluționare care se apropia, numele lui Gorki devine tot mai temut de reacționari. Fiecare nouă lucrare a sa este primită de ei cu vorbe de ocară și calomnii.

S-au intensificat și persecuțiile guvernului împotriva piesei *Azilul de noapte*, mai ales de cînd i se decernase premiul *Griboedov*. În cercurile revoluționare ale societății numele lui Gorki se înalța, cu fiecare nouă lucrare, tot mai sus.

Guvernul țarist se împotmolise în aventurile sîngeroase din Extremul Orient. Era în ultimele zile de rezistență ale Port-Arthurului. Căderea lui a constituit începutul unui șir de grele lovituri, care scoteau la ivcală cu o forță neobișnuită putregaiul și mîrșăvia regimului polițienesc-autocrat.

Burghezia, alarmată, își trimitea palavragiii la congresele de zemstvă și la acelea ale autorităților orășenești unde, irosindu-se în flecăreli liberale, aceștia căzeau de acord atunci cînd era vorba să apuce fiecare cîte o ciosvîrtă din putere.

Gorki critica cu asprime burghezia. El chema la luptă, prin cele mai hotărîte mijloace, împotriva guvernului. Astfel, vorbind la una din adunări despre demonstrația care urma să aibă loc, el spunea: „Dacă la 28 noiembrie va avea loc o demonstrație de stradă, nu vă lăsați bătuți cu nagaicile și călcați în picioare. Folosiți revolverele, pumnalele și chiar dinții, pentru a dezorganiza cu orice preț rîndurile jandarmeriei, scutul de nădejde al guvernului polițienesc actual, altfel demonstrațiile de stradă nu au sens."

În zilele acestea (noiembrie 1904) la teatrul V. F. Komissarjevskaia a fost montată piesa lui Gorki *Vilegiaturiștii.*

În piesă Gorki punea într-un mod tăios întrebarea: la ce se gîndește și ce face în aceste zile „sarea pămîntului" — intelectualitatea?

Gorki a demascat ipocrizia și lăcomia intelectualității burgheze, nepăsarea ei față de soarta patriei, întruchipată în persoana avocatului Basov, a inginerului Suslov, a lui Zamîslov, negustători și funcționari înnăscuți, oameni „pentru care întreaga țară, întocmai ca pentru lup — pădurea, și pentru taur — pășunea, este considerată doar un loc de unde se poate mînca."

Intelectualitatea burgheză — avocații, de pildă — a fost demascată și înainte în literatura rusă (Șcedrin, Dostoievski, L. Tolstoi) dar niciodată pînă la *Vilegiaturiștii* nu se întîmplase ca în centrul unui grup de miciburghezi să fie pus un scriitor, un scriitor cu renume.

Prin personajul Șalimov, Gorki condamnă profetic, cu anticipație, pe acei numeroși scriitori care, uitînd

„liberalismul" de mai înainte și „dragostea lor pentru popor", aveau să calomnieze cu josnicie revoluția după înăbușirea ei.

Dar existau și nume contemporane cu *Vilegiaturiștii*, pe care spectatorul putea lesne să le identifice cu Șalimov. Printre aceștia se afla și Struve, și Berdeaev, și Merejkovski, și Sologub și chiar Leonid Andreev.

În septembrie 1904 Gorki îi scria lui Soloviev-Andreevici, cu prilejul apariției cărții acestuia despre Andreev: „În creația sa nu se vede oare teama de viață și un atavism literar în această teamă? Nu sesizați oare în pasiunea sa pentru factorul întîmplare o oarecare reținere în fața ideii, o insuficientă cutezanță a acesteia? Teama mic-burgheză în fața vieții nu aparține și aceasta zestrei spirituale a micului burghez?"

Zugrăvindu-l pe Șalimov Gorki zugrăvea esența scriitorului mic-burghez. Șalimov reprezenta o sinteză remarcabilă. Aceasta era o lovitură dată unui viitor dușman care prinsese abia să se dezvolte.

Și atît de puternică era forța acestei demascări, încît chemarea ei a ajuns încă de la prima reprezentație direct în țintă. Publicul „de premieră" din acea vreme care se afla în sală, a întîmpinat piesa cu strigăte și fluierături.

Pentru prima dată, se pare, în istoria teatrului, autorul piesei fusese adus la rampă, după cum scriau ziarele, nu de aplauze, ci de... fluierături.

„Primul spectacol, scria Gorki, către E. P. Peșkova, a fost cea mai minunată zi din viața mea, aceasta vreau să-ți aduc la cunoștință, draga mea! Nu mi-am simțit niciodată și nu se știe dacă îmi voi simți vreodată în asemenea măsură și cu atîta profunzime forța, importanța în viață, ca în acel moment cînd, după actul al treilea, ieșeam la rampă, stăpînit pînă în fundul sufletului de o bucurie năvalnică, fără să-mi plec capul în fața publicului și gata să fac orice nebunie, dacă măcar un singur om m-ar fi huiduit."

Și trebuie să arătăm aici că atitudinea prin care Gorki și-a exprimat disprețul față de „vilegiaturiștii" veniți la spectacol a avut o mare importanță socială. Adevărata intelectualitate, tineretul democrat, a înțeles

cît se poate de bine delimitarea forțelor sociale, manifestîndu-și în mod puternic și furtunos simpatia sa fără rezervă față de autor, întîmpinîndu-l cu ovații entuziaste.

Cît privește presa liberală, ea căuta plină de energie, se poate spune, cu furie, folosind calomnia, să-i convingă pe cititori că pentru Gorki sînt de neînțeles „căutările spiritului", „nostalgia desăvîrșirii personale", pe care le pot trăi doar adevărații „aristocrați ai spiritului", că rezolvarea problemelor sociale nu constă în îndestularea maselor, ci în „meditațiile libere ale acestora asupra dreptății divine" etc.

Fără îndoială că toate învinuirile aduse lui Gorki și care veneau din lagărul intelectualității burgheze, erau ecoul acelor trăsături pe care el le-a întruchipat în figura lui Samghin.

Piesa *Vilegiaturiștii* a fost prima lovitură puternică dată acestei psihologii a minciunii, a evaziunii și ipocriziei, dată acestui dușman camuflat, care sub masca „intelectualității" și „aristocratismului spiritual" ascundea ura neîmpăcată față de democrație și revoluție, și-și dorea doar atît: un locșor cald pe culmile societății burgheze, liniștea personală și posibilitatea deplină de a mînca din belșug.

Vilegiaturiștii a fost piesa care a stîrnit protestul cel mai înverșunat din partea presei liberale.

Nu degeaba încă în iunie 1902, la Arzamas, cînd abia începuse să lucreze la această piesă, Gorki scria: „Tare aș vrea să le dau puțin peste nas..."

În același timp îi scria lui K. P. Piatnițki: „Simt că plutește în aer o nouă concepție despre lume, o concepție democratică, dar nu știu, nu pot să-mi dau seama exact care anume este. Însă ea plutește și se coace."

Această concepție democratică despre lume Gorki o exprimă prin personagiile sale Maria Lvovna și Vlas. Vlas este tînărul secretar al lui Basov. Unul dintre ziare exclama plin de furie: „Acum, pe scenă strigă un singur Vlas, iar mîine, în viața de toate zilele, vor striga mii de Vlași". Aceasta urmărea și Gorki, ca printr-un singur Vlas să prezinte mii de Vlași ai viitorului.

Gorki avea toate temeiurile să socoată că sarcina sa imediată a fost îndeplinită.

Tot în această perioadă s-a născut și proiectul organizării unui nou teatru, în frunte cu Gorki, care să se unească cu trupa condusă de Komissarjevskaia. În decembrie 1904 a și apărut înștiințarea cu privire la noua instituție. Însă această muncă de organizare a unui teatru, care a avut un mare răsunet politic, a fost întreruptă de noile evenimente.

CAPITOLUL AL DOILEA

1

Zvonurile despre o apropiată procesiune a muncitorilor la Palatul de iarnă frămîntau întregul Petersburg încă de la 6 ianuarie.

La 3 ianuarie a început greva la Putilov, cea mai mare uzină din Petersburg. Mişcarea se extindea tot mai mult, ameninţînd să se transforme în grevă generală. Guvernul ţarist a hotărît să înăbuşe mişcarea prin forţa armelor. Se ştia că în duminica de 9 ianuarie muncitorii se vor duce la ţar pentru a-l ruga să le satisfacă revendicările.

In seara de 8 ianuarie, cînd nu mai încăpea nici o îndoială asupra intenţiilor comandamentului militar, care urma să dezlănţuie un măcel pe străzile oraşului, un grup de activişti pe tărîm social, adunaţi la redacţia ziarului *Naşi dni* [1], a hotărît să trimită o delegaţie la cîţiva miniştri, pentru a încerca să-i convingă de caracterul paşnic al procesiunii muncitorilor şi să le arate că e necesar să fie retrase unităţile militare de pe străzi. Din delegaţie făcea parte şi Gorki.

Amintindu-şi mai tîrziu de vizita făcută lui S. Vitte, el scria: „Îmi amintesc doar că atunci cînd el a spus pe un ton impunător: — Părerea sferelor conducătoare este într-un neîmpăcat dezacord cu aceea a dumneavoas-

[1] *Naşi dni* (*Zilele noastre*) — ziar de orientare liberal-burgheză înfiinţat la Petersburg. Apare între 1904—1905. (*N.t.*)

tră, domnilor... eu am sesizat în această frază o nuanță de impertinență ironică și l-am întrerupt grosolan:

— Iar noi am venit cu propunerea ca dumneavoastră să aduceți la cunoștința sferelor, că dacă mîine se va vărsa sînge, vor plăti scump pentru asta.

El m-a privit pieziș, în treacăt și a continuat să-și cearnă mai departe colbul vorbelor..."

Masacrarea în masă a muncitorilor neînarmați a fost dinainte hotărîtă de satrapii țariști și ea a avut loc la 9 ianuarie, zi care a rămas cunoscută sub denumirea de „dumineca sîngeroasă". Însă în unele raioane muncitorii construiau baricade, înălțau steagul roșu și se opuneau ucigașilor.

Cu prilejul acestor evenimente, Lenin scria în ziarul *Vperiod* [1]:

„Clasa muncitoare, care multă vreme părea că stă la o parte de mișcarea opozițională burgheză, și-a ridicat glasul... Revendicărilor economice le iau locul revendicări politice. Greva devine generală și se transformă într-o demonstrație de proporții nemaipomenite; prestigiul numelui țarului se năruie pentru totdeauna. Începe insurecția. Forță contra forță. Clocotește lupta de stradă, se înalță baricade, răsună salvele și bubuie tunurile... Fiecare trebuie să fie gata să-și îndeplinească datoria de revoluționar și social-democrat." [2]

În clipele acelea Gorki se afla acolo unde aveau loc evenimentele sîngeroase.

Iată cum își amintește el de acea zi: „La 9 ianuarie 1905, aflîndu-mă de dimineață pe străzi, am văzut cum oamenii erau măcelăriți și împușcați, am văzut figura jalnică a «conducătorului», strivit, a «eroului zilei» Gapon... Totul era sinistru, totul era apăsător în acea zi blestemată dar plină de învățăminte."

Impresionat de masacrul văzut Gorki se întoarce acasă și scrie pe loc un apel către opinia publică, în

[1] *Vperiod (Înainte)*, săptămînal bolșevic ilegal; a fost editat la Geneva de la 22 decembrie 1904 (4 ian. 1905) pînă la 5 (18) mai 1905. Au apărut 18 numere. V. I. Lenin a fost organizatorul, ideologul și conducătorul ziarului. În el au apărut peste 40 de articole scrise de Lenin. (*N.t.*)

[2] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 8, pag. 58, ESPLP, 1955. (*N.t.*)

numele delegației care fusese aleasă să viziteze miniștrii și să stea de vorbă cu ei.

În apel se sublinia faptul că ministrul Afacerilor Interne fusese avertizat de delegație cu privire la intențiile pașnice ale muncitorilor, că înseși evenimentele au confirmat acest lucru și că, prin urmare, incidentul nu poate fi denumit altfel decît „masacrarea premeditată și absurdă a unui mare număr de cetățeni ruși".

„Și întrucît și Nicolae al doilea a fost înștiințat despre caracterul acestei manifestații muncitorești și despre intențiile pașnice ale foștilor săi supuși, împușcați fără vină de soldați, și știind acestea el a încuviințat măcelărirea lor, noi îl învinuim și pe el de uciderea unor oameni pașnici, care nu puteau prin nimic atrage o astfel de măsură împotriva lor.

Totodată noi facem cunoscut că pe viitor o asemenea rînduială nu trebuie tolerată și-i chemăm pe toți cetățenii Rusiei la luptă imediată, îndîrjită și unită împotriva autocrației."

În aceeași seară, în clădirea Societății economice libere, Gorki ține o conferință în care vorbește despre începutul revoluției ruse. Tot acolo el organizează o colectă în folosul celor care au suferit la 9 ianuarie și a membrilor familiilor lor. Pentru colectă se eliberau foi cu semnătura lui Gorki.

În scrisoarea sa către E. P. Peșkova, după ce descrie în amănunt evenimentele „duminicii sîngeroase", Gorki termină cu atît de cunoscutele cuvinte: „Așadar, draga mea, revoluția rusă a început, prilej cu care te felicit sincer și cu toată seriozitatea. Morții să nu te sperie, istoria nu-și schimbă culorile decît prin sînge."

Și adaugă:

„Poimîine, adică pe data de 11, va trebui să plec la Riga, este grav bolnavă prietena mea M(aria) F(eodorovna) [1] — are peritonită. Asta o amenință cu moartea... Însă acum toate necazurile și eșecurile personale nu mai pot avea importanță, întrucît trăim zilele deșteptării Rusiei."

[1] Andreevna — actriță la Teatrul de artă din Moscova. (*N.a.*)

Gorki a transmis proclamația membrilor delegației pentru a lua cunoștință de ea și a o aproba, însă în noaptea spre 11 ianuarie, în timpul unei percheziții, proclamația a fost găsită la unul dintre aceștia.

S-a făcut percheziție la toți membrii delegației, care au fost învinuiți de organizarea unui „guvern provizoriu".

În aceeași zi Gorki a fost arestat la Riga și închis la 12 ianuarie în fortăreața Petru și Pavel, într-o celulă din bastionul Trubețkoi, unde erau întemnițate de obicei persoanele aflate sub anchetă penală pentru fapte deosebit de grave.

Trepov, „una dintre cele mai odioase slugi țariste de pe întreg întinsul Rusiei" [1] care fusese numit dictator îndată după 9 ianuarie, urmărea un „proces" grandios, vrînd să prezinte delegația de activiști pe tărîm social drept „guvern revoluționar".

„Membrilor delegației care au fost arestați... scria V. I. Lenin în articolul *Trepov la lucru*, li s-a adus o cît se poate de absurdă învinuire: intenția de a organiza «un guvern provizoriu în Rusia» a doua zi după revoluție. Bineînțeles că această învinuire cade de la sine." [2]

La cele trei interogatorii Gorki a respins categoric născocirile poliției cu privire la participarea sa la un comitet conspirativ. El a recunoscut însă că este autorul proiectului de apel și și-a luat în întregime răspunderea personală în legătură cu acesta.

S-a hotărît ca „procesul" lui Gorki să se judece cu ușile închise.

În articolul citat mai sus, Lenin scria: „În străinătate a început o campanie energică în sînul societății burgheze culte în favoarea eliberării lui Gorki, iar numeroși savanți și scriitori germani eminenți au semnat o cerere de eliberare adresată țarului. Acum lor li s-au alăturat savanți și literați din Austria, Franța și Italia." [3]

Reacția stîrnită de arestarea lui Gorki a luat astfel de forme și proporții, încît guvernului țarist i-a fost greu s-o ignoreze.

---

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 8, pag. 118, ESPLP, 1955. *(N.t.)*
[2] Ibidem, pag. 119. *(N.a.)*
[3] Ibidem, pag. 119. *(N.a.)*

Savanți, scriitori, deputați întocmeau moțiuni purtînd nenumărate semnături, opinia publică din diferite țări organiza conferințe în apărarea lui Gorki, cerînd să fie pus în libertate.

„Creațiile sale, se spunea într-una din conferințe, stîrnesc în întreaga lume respectul pentru spiritul poeziei populare ruse, iar din scrierile sale se degajă o înflăcărată dragoste de patrie. Glasuri ale celor mai de seamă oameni din diferite țări se reunesc într-un singur strigăt: «Libertate lui Maxim Gorki! Redați-l muncii, patriei, întregii lumi!»."

Însă nu aceste manifestări de dragoste față de Gorki și față de scrierile sale neliniștea guvernul țarist.

În Rusia, manifestațiile la reprezentațiile cu piesele lui Gorki deveniseră în toate orașele: Nijni, Nikolaev, Chișinău, Dvinsk, Kiev, Rostov-pe-Don, Saratov, Odesa, Kazan — asemenea celei mai vechi, de la Belostok — un fenomen obișnuit.

La Nijni, I. M. Sverdlov, devenit mai tîrziu un eminent activist al partidului comunist, a ținut, de la galeria teatrului, o înflăcărată cuvîntare despre Gorki. La Nikolaev, în timpul unui spectacol cu o piesă de Gorki, s-au răspîndit proclamații. Teatrul din Dvinsk a fost închis ca urmare a unei manifestații în cinstea lui Gorki. La teatrul Solovțov din Kiev, în timpul reprezentației cu piesa *Vilegiaturiștii*, înaintea actului doi, după ce s-au stins luminile, de la galerie s-a strigat: „Trăiască Gorki! Trăiască libertatea! Jos absolutismul!" În timp ce se aplauda au fost aruncate la parter proclamații cu următorul conținut: „Libertate lui Gorki, luptătorul dîrz pentru libertate, cîntăreț al cuvîntului liber!

Trăiască toți cei ce pornesc cu curaj la luptă pentru cauza proletariatului, pentru libertate politică!

Slavă eroilor-martiri care au căzut în lupta împotriva țarismului — dușman blestemat al poporului rus!..."

Sala a început să se agite. La cererea poliției cortina a fost lăsată. S-au aprins luminile, dar proclamațiile dispăruseră, fiind luate de spectatori. Pentru a găsi proclamațiile, poliția a făcut arestări.

La teatrul din Chișinău, în timpul ultimului act al piesei *Vilegiaturiștii* se aruncau manifeste șapirografiate cu chemarea „Jos absolutismul!"

Asemenea manifestații au continuat în toate orașele.

La 14 februarie, după o lună de închisoare, directorul jandarmeriei a dat dispoziție ca Gorki să fie eliberat pe o cauțiune de zece mii de ruble, și după ce va semna o declarație că nu va părăsi Petersburgul.

Însă șeful ohranei a dispus să fie arestat din nou, declarînd că nu-i va îngădui lui Gorki să rămînă liber nici măcar o oră pe străzile capitalei.

Scriitorul a fost trimis în grabă la Riga, însoțit de un agent al ohranei.

El îi scria lui K. P. Piatnițki, la 15 februarie: „Am ajuns la destinație foarte bine, sub paza de nădejde a unui om zdravăn, cu nasul mare și obrazul ciupit de vărsat, care ne-a însoțit pînă la Riga. Aici, la hotel, ne-au dat o pereche de vecini atenți care urmăresc în taină comportarea noastră și dau viață înțelepciunii autorităților."

Agenții ohranei îl spionau necontenit pe Gorki, însoțindu-l pretutindeni.

La fortăreața Petru și Pavel, Gorki a scris Piesa *Copiii soarelui*, care a fost într-o oarecare măsură un ecou al „duminicii sîngeroase". Bineînțeles, condițiile impuse de cenzură nu i-au permis scriitorului să vorbească deschis despre evenimentele de la 9 ianuarie. Însă în cuvintele unuia din personagiile piesei, ale Lizei, găsim o aluzie la evenimentele al căror spectator fusese și Gorki: „Și la picioarele mele — tînărul acela cu capul spart... care încearcă să se tîrască undeva; pe obraz și pe gît îi curge sînge, deodată își ridică fruntea spre cer... îi văd ochii tulburi, gura deschisă și dinții înroșiți de sînge..."

Aceste cuvinte rostite pe scenă trebuiau să amintească spectatorilor crimele monstruoase ale țarismului.

În așteptarea procesului, Gorki îi scria din Riga lui K. P. Piatnițki: „Despre evitarea procesului nici nu poate fi vorba, dimpotrivă, e necesar să fiu judecat. Iar dacă ei vor hotărî să încheie această istorie nechibzuită

printr-o rezolvare administrativă, cu o voi reînnoi imediat, însă în proporții mai mari, într-o lumină mai vie și voi dobîndi pentru mine — judecata, iar pentru familia Romanovilor și cei de felul lor — rușinea.

Dacă însă va avea loc judecata și voi fi condamnat, aceasta îmi va da un temei minunat să lămuresc întregii Europe de ce tocmai eu sînt «revoluționar» și care sînt motivele «crimei mele împotriva rînduielilor existente», rînduieli ce permit măcelărirea cetățenilor pașnici și neînarmați ai Rusiei, inclusiv a copiilor."

Guvernul se afla într-o situație foarte grea, înțelegînd cît de penibilă este judecarea unui astfel de inculpat, fie chiar și cu ușile închise. Procesul fixat pentru ziua de 3 mai a fost amînat, iar apoi a fost tărăgănat și casat în timpul evenimentelor furtunoase din toamna anului 1905.

2

Încă din anii precedenți Gorki înțelesese foarte bine importanța de conducător politic a lui Lenin. Activista de partid Zemleacika îi scria lui V. I. Lenin și N. K. Krupskaia, la 28 decembrie 1904:

„Zilele acestea am vorbit foarte mult cu scriitorul [1] nostru, de la care primim bani. A trecut definitiv de partea noastră și se interesează foarte îndeaproape de nevoile noastre. A declarat că pe el [2] îl socoate unicul conducător politic..."

Chiar atunci Gorki și-a exprimat dorința de a începe corespondența cu Lenin, și poate că acest lucru s-ar fi întîmplat dacă nu intervenea arestarea scriitorului imediat după 9 ianuarie.

Paralel cu aceasta, încă înaintea arestării lui Gorki, V .I Lenin îl însărcinează pe V. D. Bonci-Bruevici să se întîlnească cu Gorki la Petersburg și să stea de vorbă cu el.

V. I. Lenin îi scria lui Bonci-Bruevici: „Gorki ne-a propus să organizăm în străinătate editarea operelor

[1] Gorki, (*N.a.*)
[2] V. I. Lenin (*N.a.*)

sale, precum și a altor scriitori care fac parte din grupul de la *Znanie*, cu scopul ca venitul de la aceste tipărituri să intre în casa partidului nostru. Cînd te duci la Petersburg, fă tot posibilul să-l vezi pe Alexei Maximovici și să vorbești cu el."

Condițiile conspirativității de partid nu ne dau posibilitatea să calculăm cu precizie sumele pe care le rezerva Gorki pentru mișcare. Din unele informații întîmplătoare se pot deduce, de pildă, astfel de fapte: Gorki trimite prin A. A. Bogdanov la Geneva, pentru editarea ziarului *Vperiod*, un cec în valoare de cinci mii de ruble. La 11 ianuarie 1905 îi scrie lui K. P. Piatnițki să trimită două mii de ruble lui Gherman Krașin. Banii erau destinați pentru nevoile mișcării revoluționare.

În toamna anului 1905, îndată ce acest lucru a fost posibil, cu sprijinul și cu ajutorul material al lui Gorki a fost organizat marele ziar *Novaia jizni*, care a devenit primul organ legal al bolșevicilor.

Primul număr a apărut la 27 octombrie, iar o dată cu întoarcerea lui Lenin din emigrație la Petersburg, la începutul lui noiembrie, ziarul a trecut sub conducerea sa nemijlocită.

„Niciodată, scria ziarul francez *L'Humanité*, răspîndirea ideilor socialiste nu s-a făcut atît de repede, cum se face în prezent în Rusia." *L'Humanité* denumea ziarul *Novaia jizni* „ziar al lui Lenin și Gorki".

În *Novaia jizni* Lenin a publicat o serie de articole dintre cele mai importante, printre care articolul *Organizația de partid și literatura de partid*.

Gorki a publicat în ziarul acesta un ciclu de foiletoane: *Note despre filistinism*. Demascînd mica-burghezie ca pe o lume spirituală deosebită, cultivată de societatea burgheză, exploatatoare, el îi stigmatiza astfel pe acești consolatori și împăciuitori: „Nu cunosc dușmani ai vieții mai înrăiți decît ei. Ei vor să-l împace pe călău cu martirul său și să se justifice pentru asemănarea lor cu călăii, pentru nepăsarea lor față de suferințele omenirii. Ei îi învață pe martiri să fie răbdători, să nu se împotrivească asupririi, ei caută întotdeauna dovezi despre imposibilitatea de a schimba sistemul relațiilor dintre cel avut și cel neavut, ei îi promit po-

porului pentru truda și chinurile sale răsplată în ceruri și, admirîndu-i viața insuportabil de grea pe pămînt, îi sug seva întocmai păduchelui de plantă. Cei mai mulți dintre ei sînt direct în slujba asupririi, cei mai puțini o slujesc indirect, propovăduind răbdarea, împăcarea, iertarea, înțelegerea."

Gorki scoate la iveală tendințele „mic-burgheze" din publicistica lui Dostoievski și L. Tolstoi.

Mai tîrziu Lenin își amintește deseori de aceste articole, lăudîndu-le.

Într-un articol din revista *Polearnaia Zvezda* [1] liberalul N. Berdeaev, mai tîrziu *vehist* [2] și contrarevoluționar înverșunat califică *Notele* lui Gorki drept „huliganism în cel mai adevărat și mai profund înțeles al acestui cuvînt".

Într-o notă din articolul său *Victoria cadeților și sarcinile partidului muncitoresc* Lenin spune: „D-le Berdeaev! d-lor redactori ai ziarului *Polearnaia Zvezda* sau *Svoboda i kultura!* Iacă încă o temă pentru urlete lungi... voiam să zic pentru articole lungi împotriva huliganismului revoluționarilor. Să-l numească pe Tolstoi mic-burghez!! — *quelle horreur*, cum spunea o doamnă simpatică din toate punctele de vedere." [3]

Cînd Lenin s-a întors din emigrație, Gorki era la Moscova. Însă curînd el a venit la Petersburg și aici, la 27 noiembrie 1905, a avut loc prima întîlnire între Lenin și Gorki.

Trebuia să se țină o ședință a C.C. S-a luat hotărîrea ca ședința să aibă loc la locuința lui Gorki.

Aceasta a fost ședința la care s-au discutat problemele cu privire la insurecția armată, la ziarul *Novaia*

---

[1] *Polearnaia Zvezda (Steaua polară)*, revistă săptămînală, organ al aripii de dreapta a partidului cadet; a apărut la Petersburg între 1905—1906 sub redacția lui P.B. Struve. În perioada aprilie-mai 1906, în locul revistei *Polearnaia Zvezda* a apărut revista *Svoboda i kultura*. (*N.t.*)

[2] *Vehist* — de la *vehi* — culegere apărută la Moscova din 1909 și care publica articole ale reprezentanților burgheziei liberale contrarevoluționare: Berdeaev, Bulgakov, Struve etc. (*N.t.*)

[3] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 10, pag. 234, E.S.P.L.P., 1956, (*N.t.*)

jizni și cu privire la editarea la Moscova a ziarului bolșevic *Borba* [1].

V. Desnițki, care a participat la ședință și a fost martor la întîlnirea dintre Lenin și Gorki, își amintește:

„Gorki a povestit multe despre evenimentele și starea de spirit din Moscova, despre înmormîntarea lui Bauman, despre «sutele negre», despre înarmarea muncitorilor și studenților, despre starea de spirit a intelectualității, descriind pitoresc scenele de stradă. Vladimir Ilici asculta cu o atenție încordată. Ca întotdeauna îl interesau în mod deosebit acele amănunte, detalii concrete, fapte, vorbe, care dădeau impresia proaspătă, nemijlocită a realității. Aici l-a cunoscut el pentru prima dată pe Gorki ca povestitor și chiar de la început a apreciat importanța uriașă a observațiilor și concluziilor sale cu privire la oameni și evenimente.

— Trebuie să învățăm de la el cum să privești și să asculți! spunea adesea Vladimir Ilici despre Gorki..."

Novaia jizni a apărut de-a lungul a cinci săptămîni în condiții de luptă. Din cele douăzeci și șapte de numere ale ziarului, cincisprezece au fost confiscate și distruse.

Poliția îl smulgea de la vînzătorii de ziare și chiar de la cumpărători, interzicînd vînzarea lui la chioșcuri și magazine. Din ordinul ohranei, poșta oprea distribuirea ziarului pe la abonați, distrugînd coletele depuse sau refuzînd să primească mandatele poștale la biroul pentru abonamente.

Cu toate acestea, tirajul ziarului *Novaia jizni* atingea cifra de optsprezece mii de exemplare.

La 2 decembrie ziarul a fost cu desăvîrșire interzis.

Ultimul număr a apărut ilegal, la 3 decembrie, datorită sprijinului zețarilor și tipografilor, chemînd „la luptă revoluționară împotriva despotismului".

Încă înainte de interzicerea ziarului *Novaia jizni*, începînd de la 27 noiembrie, s-a izbutit să se organizeze

[1] *Borba (Lupta)* cotidian bolșevic, a apărut legal la Moscova, de la 27 noiembrie (10 dec.) pînă la 6 (19) dec. 1905, în total 9 numere. A fost unul dintre cele mai mari ziare bolșevice din acea perioadă. A jucat un rol important în lupta proletariatului din Moscova și în pregătirea revoluției din 1905. (*N.t.*)

la Moscova, cu sprijinul lui Gorki, ziarul *Borba*, care a jucat un rol însemnat în dezvoltarea insurecției armate din decembrie.

La 6 decembrie Sovietul de deputați ai muncitorilor din Moscova condus de bolșevici a anunțat pentru 7 decembrie o grevă politică generală, cu scopul de a o transforma în insurecție armată.

La 7 decembrie Gorki a plecat la Moscova, însoțit de doi muncitori care i se dăduseră pentru pază.

Din Moscova el îi scria lui K. P. Piatnițki: „Așadar, am ajuns aici, iar aici am dat de grevă generală deplină. Uimitor de uniți s-au ridicat aici toți muncitorii, micii meseriași și servitorimea... La Strastnaia [1]... au fost ridicate baricade, s-au dat lupte. Sînt morți și răniți — cîți, nu se știe! dar se pare că mulți. Sîngele a umplut întreaga piață. Pompierii îl spală."

Gorki a acordat un larg sprijin la înfăptuirea înarmării grupelor de luptă. În timpul insurecției locuința sa a fost un fel de comandament, unul din punctele de sprijin ale insurecției, păzit de membrii detașamentelor de luptă [2].

În schița sa *Mitea Pavlov*, Alexei Maximovici povestește cum a reușit muncitorul D. A. Pavlov de la Sormovo să aducă din Petersburg o cutie mare cu capsule de fulminant de mercur și cincisprezece arșini de fitil Bickford, înfășurați în jurul trupului.

Cutii asemănătoare cu focoase din fulminant de mercur transportau și alți membri ai detașamentelor de luptă. În locuința lui Gorki specialiștii îi învățau pe luptători să confecționeze bombe explozive.

La 10 decembrie Alexei Maximovici îi scria lui K. P. Piatnițki:

[1] Mănăstirea Strastnaia se afla pe locul unde se înalță acum monumentul lui Pușkin. (*N.a.*)

[2] În anul 1912, Gorki amintindu-și de revoluționarii gruzini care-i păziseră locuința din Moscova scria: „Foarte deseori și cu dragă inimă îmi amintesc de voi, dragi tovarăși. Oare sînteți toți în viață, sînteți sănătoși, teferi? Celor căzuți pentru marea cauză plecăciunea mea adîncă, pe cei care au scăpat cu viață îi îmbrățișez puternic și le doresc să trăiască! M-aș bucura să strîng personal mîinile puternice și cinstite pe care le cunosc atît de bine și astăzi la prînz o să beau în sănătatea voastră un pahar de vin de Capri." (Gorki, *Opere*, vol. 29, pag. 287. (*N.a.*)

„Chiar acum am venit din oraș. La băile Sandunovski, la gara Nikolaevskaia, în piața Smolensk și în Kdrin se dau lupte. Lupte înverșunate. Bubuie tunurile, au început de ieri de la ora trei după masă, au ținut-o așa întreaga noapte și au bubuit fără întrerupere astăzi toată ziua... Muncitorii se comportă nimitor. Judecați singuri: pe Sadovaia-Karetnaia au fost ridicate în timpul nopții 8 baricade... Acuma am primit o altă veste: piața din fața gării Nikolaevskaia este presărată cu cadavre, acolo acționează cinci tunuri și două mitraliere, însă muncitorii din detașament reușesc și în aceste condiții să provoace pierderi armatei... În general se dau lupte în toată Moscova!"

Șovăiala unităților din garnizoana Moscovei făcea autoritățile țariste să turbeze. Soldații țineau mitinguri, adunări, la care își formulau revendicările. Însă lucrul cel mai de seamă pe care-l săvîrșeau soldații era refuzul de a trage în muncitori.

Întreaga circulație cu trenul din Moscova a fost întreruptă. Însă detașamentele de luptă n-au reușit să taie calea ferată Petersburg—Moscova și guvernul a trimis din capitală, la 16 decembrie, regimentul Semeonovski, cu piese de artilerie.

Datorită superiorității adversarului în ce privește armamentul, comitetul bolșevicilor din Moscova, împreună cu Sovietul de deputați ai muncitorilor, a luat hotărîrea să înceteze, pe data de 19 decembrie, insurecția armată.

În timpul insurecției muncitorii din Moscova au săvîrșit fapte de un mare eroism, arătînd tuturor muncitorilor Rusiei cum trebuie să lupte pentru libertate și fericire.

Într-o proclamație șapirografiată, care se transmitea din mînă în mînă, Gorki scria:

„«Proletariatul a fost înfrînt. Revoluția înăbușită» — strigă plină de bucurie presa reacționară. Însă bucuria lor e prematură: proletariatul nu a fost înfrînt deși a suferit pierderi. Revoluția s-a întărit cu noi speranțe, cadrele ei au crescut enorm... Proletariatul rus se apropie de victoria hotărîtoare, pentru că el este sin-

gura clasă din Rusia puternică moralicește, conștientă și încrezătoare în viitorul său pe pămîntul Rusiei. Ceea ce spun eu este adevărat și acest adevăr va fi confirmat de istoricul cinstit și nepărtinitor."

În timpul organizării insurecției la Moscova, Gorki nu și-a întrerupt activitatea sa publicistică și redacțională.

În numerele din 16 și 27 noiembrie ale ziarului *Novaia jizni* el a început un nou ciclu de articole intitulat: *Cu privire la*, iar în nr. 1 al ziarului bolșevic *Borba* publică basmul *Încă o poveste cu Aghiuță*, un pamflet la adresa lui Ivan Ivanovici, a intelectualului liberal.

Revista *Jupel* [1], pentru care Gorki manifesta un viu interes, i-a publicat povestirea *Cîinele.*

Schița nepublicată *Spectatorii* vorbește despre un detașament de insurgenți care moare luptînd.

În revista *Adskaia pocita* Gorki a tipărit *Maximele și cugetările* sale satirice semnîndu-le cu vechiul pseudonim Ieliudiil Hlamida.

În revista *Jalo* [2] a publicat *După natură* și *Cenușiul.* Cenușiul este un mic-burghez care oscilează între Roșu și Negru.

„El nu dorește altceva pe lume decît să stea la căldurică, să fie sătul și să trăiască în confort, și pentru asta ar fi în stare să-și terfelească sufletul, așa cum o prostituată flămîndă își terfelește trupul vested. E gata să se robească oricărei puteri, numai să-i apere huzurul și tihna."

Astfel îl înfiera Gorki pe liberalul mic-burghez.

În revista *Adskaia pocita* el a publicat povestirea *Înțeleptul*, un minunat pamflet la adresa filozofilor pesimiști și sceptici.

---

[1] *Jupel (Sperietoarea)* — revistă satirică ilustrată, care a apărut la Petersburg între 1905—1906. (*N.t.*)

[2] *Jalo (Țeapa)* — revistă politică-satirică cu orientarea cea mai radicală din epoca primei revoluții ruse. A început să apară la Moscova în ajunul insurecției din decembrie (29 noiembrie 1905). (*N.t.*)

„Omule! grăi către el înțeleptul, zîmbind condescendent. Rătăcire se cheamă ceea ce spui tu. Mărginită este cunoașterea oamenilor și niciodată ei nu vor ști mai mult decît au putința să afle. Și apoi nu e totuna pentru tine dacă vei pieri flămînd sau sătul, asemenea celor împotriva cărora îndrepți spada tocită a înțelepciunii tale? Și nu-i totuna oare pentru tine dacă vei fi așezat, neștiutor de nimic, în sicriu sau dacă vei îmbrăca tristul și recele giulgiu al înțelepciunii stăpînilor tăi? Gîndește-te: pămîntul cu tot ce se află pe fața lui se va mistui în bezna adîncă a uitării, în prăpastia fără fund a morții...

Muncitorii se uitau în ochii lui și ascultau tăcuți, nemișcați, înțeleptele-i cuvinte și, pe măsură ce vorbea, chipurile lor deveneau mai aspre și mai reci. În cele din urmă, unul dintre ei spuse celui de alături:

— Matvei! Ia trage-i una după ceafă momîii ăsteia, că pe mine mă doare mîna...

Asta-i tot.

...Da, firește, sînt de acord, poporul muncitor e cam necioplit, dar cine-i de vină că-i așa? Căci nimeni și niciodată nu l-a învățat bunele maniere."

Esența atitudinii proletariatului față de filozofia burgheză speculativă, care urmărește să distragă clasa muncitoare de la sarcinile ei directe, este foarte bine surprinsă în această povestire.

Iar în săptămînalul *Molodaia Rossiia*[1] din Petersburg, în același număr în care a apărut articolul lui Lenin *Partidul muncitoresc și sarcinile lui în actuala situație*, este publicat și articolul lui Gorki *Cu prilejul evenimentelor de la Moscova*. În acest articol Gorki povestește ce-a văzut pe străzile Moscovei, arată cum orășanul obișnuit îl urmează pe muncitor, cum se „revoluționează" văzînd cu ochii.

Lenin scria în articolul său:

---

[1] *Molodaia Rossiia (Tînăra Rusie)*, săptămînal social-politic și literar, organ legal al studenților social-democrați. A apărut la Petersburg într-un singur număr. Acest număr, conținînd articolul lui Lenin, a fost confiscat, iar redactorul lui arestat. Departamentul poliției a ordonat imediat arestarea autorului articolului — V. I. Lenin. (*N.t.*)

„Proletariatul eroic din Moscova a arătat că este posibilă o luptă activă și a antrenat la această luptă numeroase pături ale populației orășenești care pînă acum erau socotite indiferente politicește, dacă nu chiar reacționare. Iar evenimentele de la Moscova au fost doar una din expresiile cele mai pregnante ale „curentului" care și-a croit drum în toate colțurile Rusiei." [1]

Marea importanță pe care Lenin o acorda participării lui Gorki la evenimentele de la Moscova se vădește și din faptul că întocmind în ianuarie 1917 planul raportului său cu privire la revoluția din 1905, Lenin introduce numele lui M. Gorki, subliniindu-l.

Despre importanța revoluției ruse a vorbit și marele scriitor francez Anatole France. În decembrie 1905, luînd cuvîntul la un miting, el a spus: „Revoluția rusă a fost o revoluție mondială. Ea a arătat proletariatului din întreaga lume care sînt țelurile și mijloacele sale de luptă, care este forța și destinul său. Ea constituie o amenințare pentru orice despotism, pentru orice asuprire și exploatare a omului de către om. Ea a făcut să se clatine tronurile... Pe malul Nevei, Vistulei și Volgii — iată unde se hotărăsc astăzi destinele noii Europe și ale viitoarei omeniri."

Insurecția armată de la Moscova se reflectă și în creația lui M. Gorki, îndeosebi în romanul său *Viața lui Klim Samghin.*

3

După insurecția din decembrie Gorki ar fi fost, fără îndoială, arestat și implicat într-un nou „proces". Între timp însă partidul a hotărît să-i încredințeze sarcina unei călătorii în străinătate, pentru a propaga ideile revoluției ruse, și în America pentru a colecta bani în sprijinul bolșevicilor.

După cum își amintește N. E. Burenin, membru al grupului tehnic de luptă al bolșevicilor, pe care partidul

[1] V. I. Lenin, *Opere,* vol. 10, pag. 82, E.S.P.L.P., 1956. *(N.t.)*

îl desemnase ca însoțitor al lui Gorki, Vladimir Ilici Lenin acorda acestei călătorii o mare importanță.

Tot atunci, la începutul lui februarie 1906, Lenin s-a întîlnit pentru a doua oară cu Gorki, la Helsingfors (Helsinki).

În ochii întregii lumi Gorki apărea ca purtătorul de cuvînt al poporului rus iubitor de pace, ca reprezentant al Rusiei care lupta pentru eliberarea sa, de aceea partidul bolșevicilor îi încredințează lui, marelui scriitor, marelui patriot și revoluționar, sarcina de a lansa o chemare către întreaga democrație internațională în sprijinul revoluției ruse.

Gorki a plecat în străinătate prin Finlanda, în februarie 1906.

Dar încă din ianuarie el a trimis ziarelor europene de stînga o scrisoare-chemare despre insurecția din Moscova, scrisoare care în Rusia se difuza din mînă în mînă ca o proclamație.

Ziarul *L'Humanité* a publicat chemarea lui Gorki în numărul din 21 ianuarie 1906 (după stilul nou), cu un cuvînt din partea redacției în care se spune: „Marele scriitor socialist rus Maxim Gorki a trimis redacției *L'Humanité* și concomitent redacțiilor *Vorwärts*, *Peuple* din Bruxelles, *Avanti* din Roma precum și celor mai de seamă ziare socialiste următoarea chemare emoționantă adresată muncitorilor din toate țările."

La Berlin, răspunzînd saluturilor ce i se adresau la nenumăratele banchete oferite în cinstea sa, Gorki vorbea despre revoluția din Rusia și despre necesitatea de a-i ajuta pe cei ce luptau pentru libertate.

În chemarea către muncitorii francezi el scria:

„În primul detașament al armatei mondiale a pornit la luptă muncitorul rus.

Victoriile și înfrîngerile lui le cunoașteți, știți cîte forțe a cheltuit și va mai cheltui încă, știți cît a sîngerat și va mai sîngera încă.

El a dat glorioase lovituri dușmanului, însă dușmanul este încă puternic și rușii mai au în fața lor multe bătălii.

Cu cît mai repede va izbucni lupta care se apropie, cu atît mai repede tunetul ei va străbate întregul pă-

mînt și, dacă muncitorul rus va ieși victorios, muncitorii din întreaga Europă, din întreaga lume vor dobîndi prin această victorie putere și avînt, și învățăminte pentru ei..."

Gorki spunea că Rusia păşeşte în fruntea mişcării mondiale de eliberare, că muncitorul rus păşeşte în fruntea muncitorilor din întreaga lume.

Guvernul țarist trecea atunci printr-o acută criză financiară, în urma înfrîngerilor suferite în războiul cu Japonia. Problema dacă el se va putea menține la putere și dacă va îndrăzni să se năpustească cu noi forțe asupra mișcării revoluționare era într-o mare măsură legată de felul în care burghezia din Europa avea să ajute guvernul țarist.

De aceea Gorki lansează prin presa din străinătate următoarea chemare: „Nu dați bani guvernului rus!"

„Cînd un guvern pierde încrederea poporului, dar nu-i cedează acestuia puterea, devine numai o grupare politică...

Gruparea care-și zice guvern rus mai poate încă să se sprijine pe armată, dar ea chiar de pe acum nu are bani pentru a lupta cu poporul. Și iată că cere sprijinul Europei. Iar Europa îi răspunde: «Întîi vreau să văd ordine la voi și după aceea vă dau și bani...»

Forțate de nevoia banilor, autoritățile ruse înscenează mîrșava comedie a reprezentanței naționale...

Nu dați nici un ban guvernului rus! El nu are nici o legătură cu poporul, milioane de inimi l-au și condamnat la pieire...

Nu comiteți o crimă de proporții istorice, crimă pe care n-a săvîrșit-o încă nimeni, crimă pe cît de rușinoasă, pe atît de fără sens.

Nu dați Romanovilor bani pentru crime."

Făcînd agitație împotriva acordării împrumutului cerut de guvernul țarist, Gorki avea în vedere aprecierea dată de bolșevici rolului politic al împrumuturilor din afară. Încă în martie 1905 V. I. Lenin scria că de fapt capitalul european îi dă un ultimatum absolutismului rus, îndemnîndu-l să facă unele concesii liberalilor.

„Ei vor instaurarea în Rusia a unei ordini burghezo-constituționale (sau pretins constituționale) moderate și corecte." [1]

Într-o scrisoare către Anatole France, publicată în Franța, Gorki spune:

„Alegerile în Dumă sînt fățiș și cu nerușinare falsificate, căci Duma îi este necesară guvernului numai pentru ca Europa să-i dea bani ca să continuie lupta cu poporul."

În America, Gorki a fost primit cu un mare interes. Vaporul a fost întîmpinat de o șalupă înțesată cu ziariști și reporteri ai ziarelor burgheze. Ei s-au străduit să prezinte sosirea marelui scriitor rus la New York ca pe o obișnuită senzație de ziar, omițînd țelurile politice pentru care Gorki făcuse această călătorie peste Ocean.

Cu totul altfel a fost întîmpinat scriitorul de reprezentanții forțelor democratice ale țării.

Îndată după sosirea lui la New York, Boston, Philadelphia, au avut loc mitinguri la care Gorki a luat cuvîntul.

Chiar la primul miting ținut la New York s-au colectat o mie două sute de dolari, după cum i-a comunicat Gorki, printr-o scrisoare, lui L. B. Krasnin. [2]

Însă succesul agitației lui Gorki era subminat prin toate mijloacele de agenții burgheziei americane reacționare, care acționau în alianță cu guvernul țarist. La campania împotriva lui Gorki participau în mod activ socialiștii-revoluționari emigranți.

Înainte chiar de sosirea lui Gorki, funcționarii Direcției pentru problemele emigrației, împreună cu legația rusă, își dădeau toată silința să-l includă pe scriitor în legea americană care interzice „anarhiștilor" intrarea pe teritoriul Statelor Unite. Manevra nu le-a reușit însă, pentru că era greu să-l califici pe Gorki drept „anarhist". Totuși, legația nu-și înceta străduințile.

Gorki îi scria lui I. P. Ladîjnikov:

„Legația rusă insistă la Washington să fiu expulzat din America, detectivii sînt aici nemaipomenit de nu-

---

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 8, pag. 262, E.S.P.L.P., 1955. (*N.t.*)

[2] L. B. Krasnin (1870—1926), vechi membru al Partidului comunist, diplomat sovietic. (*N.t.*)

meroşi! — primesc scrisori într-o rusească destul de corectă, în care sînt avertizat că voi fi ucis. Aceasta dovedeşte că voi avea totuşi succes."

Agentura duşmanului s-a străduit cu mult zel ca prin fel de fel de mijloace să-l compromită pe Gorki în cercurile burgheze.

Gorki îi scria E. P. Peşkovei:

„Chestiunea e următoarea: legaţia rusă din New York a mituit *unul* din ziarele locale destul de influent, şi acesta a făcut mare tărăboi în presa ameţicană *bulevardieră*."

La manifestările deşănţate ale presei burgheze s-au asociat şi proprietarii hotelurilor, care nu voiau să-l primească pe marele scriitor. Desfăşurînd o asemenea prigoană, capitaliştii americani, şi o dată cu ei legaţia rusă, nădăjduiau că-l vor sili pe Gorki să plece.

„Concesii nu voi face. Sau voi fi izgonit cu forţa, sau voi pleca de aici învingător, deşi pentru asta ar trebui să rămîn aici un an întreg... Nu-i nimic! E tare tătarul şi nu-l poţi înfrînge, chiar cînd vezi păgînul că-n dureri se frînge!"

Gorki a dat dovadă de un extraordinar curaj în faţa prigoanei capitaliştilor şi ipocriţilor. „Presa burgheză tipăreşte articole în care încearcă să convingă publicul că sînt anarhist şi că trebuiesc aruncat în brînci peste Ocean."

Izgonit din toate hotelurile, stînd împreună cu însoţitorii săi în stradă, în plină noapte, Gorki şi-a amintit că undeva pe aproape trebuie să se afle un fel de club al scriitorilor, la care nu demult luase masa în tovărăşia unor tineri autori, în fruntea cărora se afla bătrînul scriitor Mark Twain.

Clubul i-a oferit adăpost; tot acolo mai locuiau cîţiva scriitori începători.

„Seara, în vestibulul spaţios al «clubului», în faţa şemineului, se adunau tinerii scriitori, veneau reporterii şi eu le povesteam despre literatura rusă, despre revoluţie, despre insurecţia de la Moscova... Ziariştii ascultau, făceau însemnări şi, oftînd, spuneau cu un sincer regret: «E interesant al dracului, dar nu pentru ziarele noastre». ."

Gorki întreba de ce nu pot ei spune în ziarele lor adevărul despre insurecția din Moscova, „eveniment care s-ar putea să caracterizeze întregul viitor al noului secol". Ziariștii îi explicau totala lor dependență față de patronii capitaliști, de unde și goana după scandaluri de dragul unei bune și senzaționale reclame.

Aceste discuții i-au dat lui Gorki prilejul să spună că el îi cunoaște destul de bine pe ziariștii americani.

Gorki era întotdeauna primit cu însuflețire de muncitori și de populația din cartierele de culoare ale marilor orașe din America.

Activitatea de agitator a lui Gorki nu-l făcea însă să-și întrerupă activitatea de scriitor. Primele impresii din New York au fost exprimate în schița *Orașul Diavolului Galben*, cu care începe minunata sa suită de articole intitulată *În America*.

Trebuie menționat că în literatura rusă și universală Gorki a fost cel dintîi care a zugrăvit capitalismul american și „cultura" americană — bastionul imperialismului, înfățișînd cu o zguduitoare forță demascatoare esența lui exploatatoare, descriind cu dispreț și ură proletară pe reprezentanții capitalismului în cel mai înalt stadiu al dezvoltării sale.

Este uimitoare forța și ascuțimea viziunii artistice a lui Gorki, care a reușit să descopere sub o strălucitoare aparență, esența bestială, plină de ură, a culturii americane burgheze, falsitatea și ipocrizia ei.

„Se pare că un mare bulgăre de Aur se rostogolește undeva în centrul orașului, cu un vîjîit voluptos și cu o repeziciune înspăimîntătoare; el împrăștie pe toate străzile firicelele sale mărunte, pe care oamenii le caută ziua întreagă, le prind, le înșfacă, lacomi... Bulgărele de Aur este inima orașului. În pulsațiile sale se cuprinde întreaga viață, în creșterea volumului său — întreg sensul ei. În acest scop, oamenii scormonesc zile întregi pămîntul, bat fierul, construiesc case, înghit fumul fabricilor, absorb prin toți porii ființei lor murdăria acestui aer otrăvit... Această urîtă vrăjitorie adoarme sufletul oamenilor, face din ei niște unelte flexibile în mîinile Diavolului Galben, minereu din care el topește neobosit Aurul, trupul și sîngele său."

Această figură centrală a pamfletului pare că simbolizează întreaga Americă capitalistă.

În altă schiță, *Împărăția urîtului*, sînt prezentate locurile distracțiilor de duminecă. Aici mulțimea privește un spectacol care nu urmărește decît un singur scop : acela de a o învăța să trăiască pe pămînt ascultătoare și supusă în fața legilor patronilor-capitaliști...

Prins de alte probleme, Gorki n-a scris toate schițele proiectate pentru ciclul *În America*. Din pricina intrigilor burgheziei reacționare, colecta de bani pentru revoluția rusă n-a putut atinge amploarea dorită, nu s-au strîns decît aproximativ zece mii de dolari. Însă în perioada ședерii sale în America, Gorki a scris *Mama*.

Tot acolo a scris piesa *Dușmanii* și seria de pamflete satirice intitulată *Interviurile mele*.

Într-unul din aceste pamflete, revenind la America, el ia un interviu unui milionar. Folosind chipul unuia dintre milionari *(Un rege al republicii)*, Gorki demască cu consecvență și cu un profund dispreț ideologia magnaților americani ai capitalului.

Iată-l pe acest rege al republicii, care ține predici însuflețite despre știință, filozofie, religie, artă.

Vorbind de superioritatea Americii ca țară a dolarului, milionarul spune : „Americanii sînt cei mai buni oameni de pe pămînt. Ei au mai mulți bani decît oricare alții. Nimeni nu are atîția bani ca noi. De aceea în curînd va veni toată lumea la noi..."

De la dolar la hegemonia mondială, astfel arată Gorki calea rîvnită de capitaliștii americani.

Despre socialiști, milionarul vorbește cu aceeași dezinvoltură :

„Sub un guvern bun, nu trebuie să existe socialiști. Din păcate, ei se nasc și în America. Asta înseamnă că cei de la Washington nu-și înțeleg destul de bine sarcinile. Ei ar trebui să priveze pe socialiști de drepturile cetățenești."

În zilele noastre, capitaliștii americani, care persecută Partidul Comunist din S.U.A., se străduiesc din toate puterile să-i priveze pe comuniști de drepturi cetățenești.

Despre negri, milionarul vorbește la fel de degajat: „Noi linșăm un negru cum aflăm că a trăit cu o femeie albă. Îi punem numaidecît streangul de gît și-l spînzurăm de un copac... fără vorbă multă! Sîntem foarte severi cînd e vorba de morală..."

Iată cît de necruțătoare era satira cu care îi înfiera Gorki pe capitaliștii americani.

Presa burgheză, care nu reușise să obțină expulzarea lui Gorki, se dezlănțuise.

„Acum au început din nou să mă înjure în ziare, spunea Gorki într-una din scrisorile sale; am publicat într-o revistă locală un articol despre New York, intitulîndu-l *Orașul Diavolului Galben*. Nu le-a plăcut... Presa galbenă spumegă de furie. Pe poarta casei în care locuiesc se lipesc cele mai violente atacuri împotriva mea."

În mai 1906 s-a comunicat că guvernul țarist a reușit, în sfîrșit, să obțină aprobarea unui împrumut din Franța.

În legătură cu acest fapt Lenin scria:

...„În primăvara anului 1906 cadeții *au ajutat* guvernului să obțină un împrumut de două miliarde de franci pentru represiuni, curți marțiale și expediții de pedepsire." [1]

Gorki a răspuns printr-un pamflet în care opunea imaginii tradiționale pe care-o avea intelectualitatea rusă despre Franța, ca țară a libertății și culturii, imaginea unei Franțe complice a prigonitorilor revoluției ruse.

„Franța! Acest cuvînt drag răsună pentru toți oamenii cinstiți și curajoși, ca numele scump al unei logodnice iubite cu pasiune. Cîte zile mărețe numără trecutul tău! Luptele tale sînt cele mai mari sărbători pentru toate popoarele, și suferințele tale — niște învățăminte mărețe pentru ele.

Cîtă frumusețe și vigoare era în căutarea dreptății, căreia îți închinai viața, cît sînge cinstit ai vărsat în luptele pentru triumful libertății!...

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 12, pag. 296, E.S.P.L.P., 1957. (*N.t.*)

Lăcomia după aur te-a necinstit, legătura cu bancherii a pervertit sufletul tău curat și a stins flacăra lui în noroi și nemernicie...

Măreață Franță, tu care erai cîndva în fruntea culturii universale, înțelegi, oare, întreaga mîrșăvie a faptei tale ?

Mîna ta ahtiată după bani a închis pentru un timp unei țări întregi drumul spre libertate și cultură... Din pricina aurului tău, va fi vărsat iarăși sîngele poporului rus.

Fie ca acest sînge să înroșească obrajii vestejiți ai chipului tău fățarnic, cu roșul rușinii eterne !...

Primește în ochii tăi acest scuipat de sînge și fiere !"

Pamfletul lui Gorki a stîrnit o adevărată furtună de proteste în ziarele burgheze franceze. Profesori, ziariști, oameni de stat se grăbeau care mai de care să-și exprime indignarea și revolta pe care le-o stîrnise revoluționarul ce se exprimase atît de nerespectuos despre țara lor.

Se știe doar că francezii, scriau ei, au fost entuziasmați de operele lui Gorki, au intervenit pentru eliberarea sa din închisoare, îl iubeau, și la toate astea Gorki a răspuns numai cu nerecunoștință ! Ba unul dintre ziariști reproșa că el a plătit cincizeci de franci un fotoliu la teatru, la piesa *Azilul de noapte.*

Tuturor acestor plîngeri Gorki le-a răspuns prin articolul *Scrisoare deschisă adresată domnilor J. Richard, Jules Claretie, René Viviani și altor ziariști din Franța :*

„Am luat cunoștință de gheizerele de elocință stîrnite în călimările dumneavoastră de articolul meu relativ la împrumutul acordat de guvernul și financiarii din Franța lui Nikolai Romanov, pentru organizarea în Rusia a unor sîngeroase execuții, tribunale militare și tot felul de atrocități, am luat notă de obiecțiile pe care mi le faceți și nu vă felicit cîtuși de puțin !...

Undeva spuneți : «Noi am intervenit pentru eliberarea lui Gorki din închisoare, iar el...»

«Am fost buni cu tine — ești dator să ne plătești pentru asta cu recunoștința ta !» iată ce răsună în cuvintele voastre. Însă eu nu simt nici o recunoștință, iar bunătatea voastră o atribui unei confuzii...

Căci noi sîntem dușmani, și încă neîmpăcați, sînt convins...

Nădăjduiesc că aceste rînduri vor preciza, foarte exact și pentru totdeauna, relațiile noastre."

În altă „scrisoare" de răspuns, adresată istoricului francez Aulard, Gorki explică :

„Vă înșelați, firește, considerînd că eu aș fi aruncat reproșul meu în obrazul întregii Franțe. De ce vreți să mă socotiți un naiv? Știu că poporul nu este niciodată răspunzător de politica pe care o duc clasele conducătoare și guvernul, lacheul lor devotat...

Eu am vorbit Franței bancherilor și financiarilor, Franței care servește poliția și ministerele, eu am scuipat în obrazul acelei Franțe care l-a scuipat pe E. Zola, al aceleia care în teama ei de regele Prusiei și a unui preot al prostiei de tot felul, și-a înecat toate avînturile sale cavalerești și trăiește azi palpitînd numai pentru liniștea personală și siguranța francilor săi...

Revoluția rusă se va dezvolta încet și îndelung, dar se va sfîrși cu victoria poporului...

Sînt convins că poporul rus nu va restitui bancherilor Franței împrumutul acordat, pe care l-a plătit deja cu sîngele său.

Nu i-l va restitui!"

CAPITOLUL AL TREILEA

1

După astfel de manifestări, după ce Gorki își declarase în repetate rînduri apartenența la partidul social-democrat bolșevic, calea de întoarcere în Rusia îi era de bună seamă închisă. El pleacă în Italia.

Italienii îl întîmpină prietenos pe Gorki — pe străzi mulțimea, oameni pe care nu-i cunoștea, îl salută, îi strîng mîinile. La Neapole a fost organizat un miting la care s-au rostit saluturi în cinstea lui.

Unul din ziarele italiene reproduce cuvîntul de încheiere rostit de Gorki la miting :

„Cînd se vorbește despre activitatea mea revoluționară, mă simt tulburat și stînjenit, pentru că în marea armată a revoluției ruse eu nu sînt decît un ostaș de rînd. Răspund la saluturile voastre ca fiind adresate Rusiei revoluționare și vă mulțumesc în numele meu, în numele patriei mele, în numele întregului proletariat mondial."

Iar într-o scrisoare către E. K. Malinovskaia, Gorki scria :

„Patria noastră este o țară minunată, să știți ! Acum ea a devenit vioara întîia în concertul mondial, și va rămîne astfel multă vreme, sînt convins, cîntînd tot așa de bine ca la început."

Stabilindu-se pe insula Capri, Gorki devine emigrant politic.

Intensificarea reacțiunii reducea și mai mult posibilitățile sale de a comunica cu cititorul rus. O serie de

povestiri nici n-au putut fi tipărite în Rusia, ca de pildă *9 ianuarie*, pamfletul *Țarul rus*, schițele *Dintr-o povestire* — agitație printre soldați, *Patrula*.

Povestirea *Patrula* este o reflectare a insurecției din decembrie: case cu luminile stinse, focuri de tabără pe străzi, și soldați-ucigași, înspăimîntați, care nu înțeleg nimic din cele ce se petrec.

Din povestirea *Viața unui om de prisos*, în care este zugrăvită activitatea organelor ohranei, a fost acceptată la tipar numai o treime. Din această cauză cititorii nici nu puteau să-și facă o impresie despre lucrare în ansamblul ei.

Piesa *Cei din urmă*, în care sînt surprinse slugile regimului polițienesc absolutist, a fost tipărită, dar punerea ei în scenă a fost interzisă.

Reprezentarea piesei *Dușmanii* a fost și ea, bineînțeles, oprită.

În amintirile sale Gorki spune că a fost o vreme cînd el nu înțelegea că contradicțiile vieții sociale trebuie să fie dezvoltate pînă la capăt. Putem afirma că în piesa *Dușmanii* sînt înfățișate pentru prima dată, cu o minunată veridicitate și în mod strălucit, contradicțiile vieții din Rusia, dezvoltate pînă la capăt.

Pentru prima dată au fost zugrăvite în literatura rusă și universală figuri care s-au ridicat „la o luptă conștientă, consecventă, intransigentă, pînă la capăt" împotriva „stăpînilor vieții" [1]. S-a terminat cu speranța în umanitarismul „stăpînilor vieții", s-a terminat cu „delegațiile" [2] țărănești la guvern, s-a terminat cu rugămințile muncitorilor adresate „milostivilor", s-a terminat cu acel păcat pe care Lenin îl numește „păcat istoric — tolstoismul" [3].

Iată un pasaj din *Dușmanii*, clasic prin simplitatea sa — discuția muncitorilor Levșin și Iagodin cu Nadia, nepoata unuia dintre directorii uzinei:

„*Nadia:* Dar unchiul?... E bun?... Sau și el vă... nedreptățește?

Levșin: Noi nu spunem asta...

---

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 16, pag. 351. *(N.t.)*
[2] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 15, pag. 197. *(N.t.)*
[3] Ibidem, pag. 199.

Iagodin: (posomorît) Pentru noi, toți sînt la fel. Și cei aspri și cei blînzi...

Levșin: (prietenos) Și cel aspru e stăpîn și cel blînd tot stăpîn e. Boala nu alege oamenii... Unchiul dumitale, domnișoară, e un bărbat chipeș... doar că pe noi... frumusețea lui nu ne încălzește..."

Muncitorii vorbesc cu multă simplitate și precizie despre acest adevăr pe care l-au aflat, pe care l-au trăit.

Ei apar în piesă ca un colectiv ce devine tot mai unit sub influența partidului bolșevic. Muncitorii sînt conduși de bolșevicul Sințov, trimis de partid. Piesa este foarte dinamică. În primul act este omorît unul din directori, muncitorii vor să dea foc fabricii, însă Sințov, ca un adevărat bolșevic, îndreaptă lupta lor împotriva anarhismului și întreaga piesă se desfășoară sub semnul luptei avîntate a proletarilor împotriva capitaliștilor. Piesa reprezintă o reflectare a evenimentelor primei revoluții ruse din anul 1905 [1].

Într-una din scrisorile sale de la sfîrșitul anului 1905, Gorki scria: „Adevărul e simplu. Tot ce e măreț e și simplu. Poporul e simplu, întocmai cerului. Lui trebuie să-i spui cuvinte blînde, hotărîte..."

Unui astfel de adevăr — simplu ca cerul — îi este închinat romanul lui Gorki *Mama.*

Acest larg tablou al mișcării revoluționare muncitorești din Rusia este zugrăvit nu numai pe baza impresiilor și observațiilor personale ale lui Gorki de la Nijni și Sormovo, de la începutul veacului nostru, ci și printr-o cunoaștere profundă a vieții din întreaga țară.

În acest roman Gorki arată cum un muncitor de rînd, Pavel Vlasov, se transformă treptat într-un revoluțio-

[1] B. V. Mihailovski, în articolul despre *Dușmanii* (*Dramaturgia lui M. Gorki din epoca primei revoluții*), 1951, pag. 157—158 demonstrează că Gorki a folosit drept model evenimentele de la întreprinderea textilă a lui Morozov de la Orehovo-Zuevo. În februarie 1905 aici fusese ucis directorul Nazarov, apoi au avut loc mari greve în timpul cărora muncitorii au insistat să fie concediat maistrul Gorev. În cursul luptei direcția a aplicat *lock-outul,* circulau zvonuri că muncitorii au vrut să arunce în aer întreprinderea. În unele etape lupta a fost condusă de un comitet social-democrat. (*N.a.*)

nar hotărît, într-un bolşevic, cum întreaga clasă muncitoare se ridică la luptă, el descrie munca din ilegalitate a bolşevicilor, creşterea, oţelirea cadrelor. Scrisă după înfrîngerea revoluţiei din 1905, *Mama* a devenit o previziune a lui Gorki, o dovadă că în Rusia victoria revoluţiei socialiste este aproape.

Figura centrală a romanului este mama lui Vlasov — o femeie simplă, ades bătută crunt de bărbat, o femeie prinsă în mreaja prejudecăţilor religioase. Însă sensibilitatea şi bogăţia ei sufletească se manifestă într-un mod emoţionant în grija pentru copilul ei, iar conştiinţa ei de clasă se deşteaptă cu o uriaşă forţă atunci cînd vede cum sînt arestaţi fiul ei şi prietenii lui. Mai tîrziu ea însăşi porneşte cu curaj şi hotărîre pe calea luptei revoluţionare arătată de bolşevici şi continuă acţiunea fiului.

Gorki a întruchipat cu multă măiestrie imaginea revoluţiei din 1905 în chipul acestei simple femei ruse, soţie şi mamă de muncitor, şi acest chip a devenit figura cea mai puternică din literatura universală.

Într-o scrisoare către E. P. Peşkova, din toamna anului 1906, în timp ce lucra la *Mama*, Gorki explica astfel unul din episoadele care n-au intrat în roman:

„Mai tîrziu, cînd o vor judeca pentru activitatea sa, ea va rosti o cuvîntare în care va descrie întreaga mişcare internaţională, ca pe un marş al *copiilor* spre adevăr".

Această credinţă a mamei în triumful *adevărului* constituie unul din elementele realismului socialist.

La 13 noiembrie 1905, V. I. Lenin a publicat în *Novaia jizni* articolul *Organizaţia de partid şi literatura de partid*, în care lansa chemarea:

„Jos cu literaţii fără partid! Jos cu literaţii supraoameni! Literatura trebuie să devină *o parte* integrantă a cauzei generale a proletariatului... o parte integrantă a muncii organizate, planificate şi unitare a partidului social-democrat." [1]

Lenin demasca „libertatea" scriitorului burghez care depinde de sacul cu bani, de mită, şi chema la crearea

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 10, pag. 30—31, E.S.P.L.P., 1956. (*N.a.*)

unei literaturi cu adevărat libere, legată în *mod deschis* de proletariat.

„Aceasta va fi o literatură liberă, pentru că ea va servi nu unei eroine blazate, nu «celor zece mii de sus», care se plictisesc și suferă de obezitate, ci milioanelor și zecilor de milioane de muncitori, care alcătuiesc floarea țării, forța ei, viitorul ei." [1]

Nu se poate să nu observăm că munca pe care Gorki o începe la romanul său constituie un răspuns la cuvintele lui Lenin.

Mama se adresează într-adevăr proletariatului, milioanelor de muncitori „care alcătuiesc floarea țării, forța ei, viitorul ei".

Drept model pentru Pavel Vlasov i-a slujit într-o oarecare măsură muncitorul P. A. Zalomov, unul dintre conducătorii organizației de partid de la Sormovo, iar ca model al Nilovnei a slujit mama acestuia, care lucra și ea în cadrul organizației, distribuind literatură de partid și îndeplinind o serie de alte însărcinări pline de răspundere și legate de mari primejdii.

Demonstrația descrisă în roman își are sursa de inspirație în renumita demonstrație de 1 Mai de la Sormovo din anul 1902, eveniment care s-a petrecut în zilele cînd Gorki, întorcîndu-se din Crimeea pentru a pleca în surghiunul de la Arzamas, trăia la Nijni într-o stare de incertitudine.

Gorki a participat activ la organizarea apărării demonstranților în procesul ce li s-a intentat. La 14 octombrie 1902 el a lansat o proclamație în legătură cu judecata participanților la demonstrația de 1 Mai.

Însă personajele și evenimentele istorice au servit doar ca o canava pentru crearea unei lucrări beletristice de importanță propagandistică mondială și care a întruchipat în figurile revoluționarilor ruși o pasiune atît de înflăcărată, o asemenea înălțime morală, fapte de eroism atît de neînfricate, un devotament atît de nemărginit față de patrie și libertate, încît de atunci steagul muncitorimii ruse, al luptei sale glorioase a dobîndit o înaltă prețuire.

[1] Ibidem, pag. 34. *(N.a.)*

În articolul său *Despre mîndria națională a velicoruşilor*, Lenin scria :

„Sîntem mîndri de faptul că... clasa muncitoare velicorusă a creat în 1905 un puternic partid revoluționar al maselor... Sîntem pătrunşi de sentimentul mîndriei naționale, căci națiunea velicorusă... a dovedit şi *ea* că este capabilă să dea omenirii mari pilde de luptă pentru libertate şi socialism..." [1]

Această mîndrie stîrnită de forțele creatoare ale poporului rus îşi găseşte întruchiparea şi în personagiile literare ale romanului lui Gorki.

Pentru prima dată în literatura rusă a fost prezentat muncitorul ca viitor stăpîn al țării sale şi creator al istoriei ei.

Însă în roman nu sînt prezentați numai muncitorii. Gorki zugrăveşte pe larg mişcarea țărănească, diferențierea păturilor la sate. Sărăcimea satelor începe să simtă că muncitorii nu le sînt duşmani ci conducători. Țăranul Rîbin, care lucrează temporar în fabrică, se pătrunde de ideile muncitorilor şi pleacă la țară să propage revoluția. „Foarte mulți Rîbini a spînzurat ministrul Stolîpin [2] în anii 907—8 ; mulți Rîbini au ajuns partizani în războiul civil", scria Gorki.

Vorbind în 1909 despre faptul că „prin marea sa creație literară Gorki este strîns legat de mişcarea muncitorească din Rusia şi din întreaga lume" Lenin se referea, fără îndoială, în primul rînd la romanul *Mama* de curînd apărut.

Încă după apariția primelor trei culegeri din *Znanie*, în care s-a tipărit numai prima parte a romanului, Comitetul pentru presă din Petersburg, sechestrînd culegerile respective, a adresat la 3 august 1907 procurorului rugămintea de a intenta proces împotriva lui Gorki, care se făcuse vinovat de „răspîndirea unei lucrări care promovează activități criminale, stîrneşte duşmănia muncitorilor împotriva claselor avute, instigă la răzvrătire şi la activitate răzvrătitoare".

---

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 21, pag. 89, E.S.P.L.P., 1958. (*N.t.*)

[2] Stolîpin (1862—1911), ministru țarist, denumit pentru prigoana polițistă şi cruzimile săvîrşite „spînzurătorul". (*N.t.*)

În legătură cu aceasta a apărut în *Vedomosti SPB gradonacealstva* [1] un anunț ciudat:

„Conform sentinței de condamnare emisă de Tribunalul districtului Sankt Petersburg este căutat meșterul zugrav Alexei Maximovici Peșkov (Maxim Gorki) din Nijni-Novgorod, acuzat în baza aliniatului 1 și 4 din art. 129, 73 și 132 din Cod penal..."

Anunțul era ridicol fiindcă lumea întreagă știa că „meșterul zugrav din Nijni-Novgorod" se afla la Capri.

Pentru roman, intentarea acestui „proces" a avut drept urmare reducerea în următoarele numere din *Znanie* a unor episoade întregi: propaganda lui Rîbin la țară și torturarea lui de către poliție, judecarea lui Vlasov și a tovarășilor săi etc.

Însă chiar și în această formă incompletă *Mama* n-a putut să apară într-o ediție separată; romanul a fost publicat în Rusia pentru prima dată abia după răsturnarea autocrației, în anul 1917.

V. I. Lenin a citit *Mama* încă înaintea apariției lucrării de sub tipar.

Iată cum își amintește Gorki despre întîlnirea sa cu Lenin, la Londra, la Congresul al V-lea al partidului și despre discuția avută în legătură cu acest roman, cînd, „cu licăriri duioase în ochii săi uimitor de vii, Lenin începu să-mi vorbească despre lipsurile cărții mele *Mama*. Lenin citise cartea încă în manuscrisul pe care i-l dăduse I. P. Ladîjnikov.

„I-am spus că am scris cartea în grabă, dar n-am apucat să-i explic de ce m-am grăbit, căci Lenin, dînd aprobativ din cap, a bănuit singur acest lucru: foarte bine că m-am grăbit, căci este o carte necesară; mulți muncitori au luat parte la mișcarea revoluționară în chip spontan, inconștient, așa că acum lectura *Mamei* le va fi de mare folos... Apoi s-a informat cu seriozitate dacă *Mama* se traduce în limbi străine și în ce măsură cenzura rusă și cea americană ciuntiseră cartea; aflînd că se hotărîse ca autorul să fie dat în ju-

[1] *Vedomosti Sanktpetersburgskogo gradonacealstva*, publicație oficială apărută din 1839, care și-a schimbat mereu numele. Ziarul sprijinea întru totul politica guvernului. A fost suspendat după revoluție. *(N.t.)*

A. M. Gorki, V. V. Stasov şi I. E. Repin. Finlanda.
Cuoccala. 1904.

V. G. Korolenko.

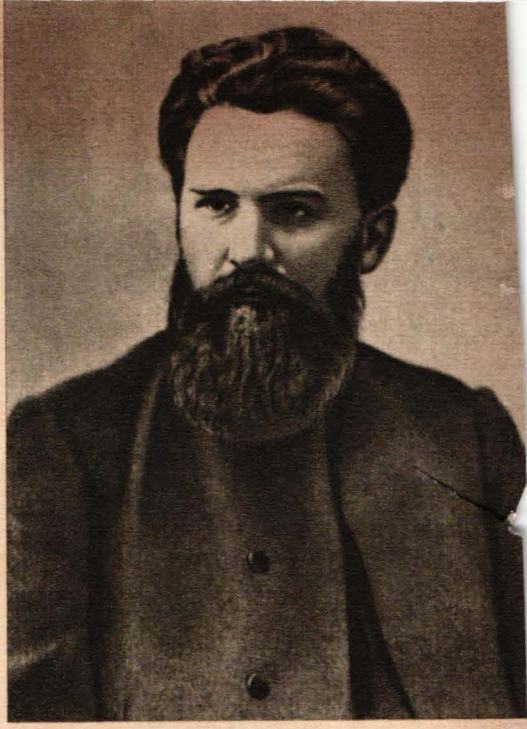

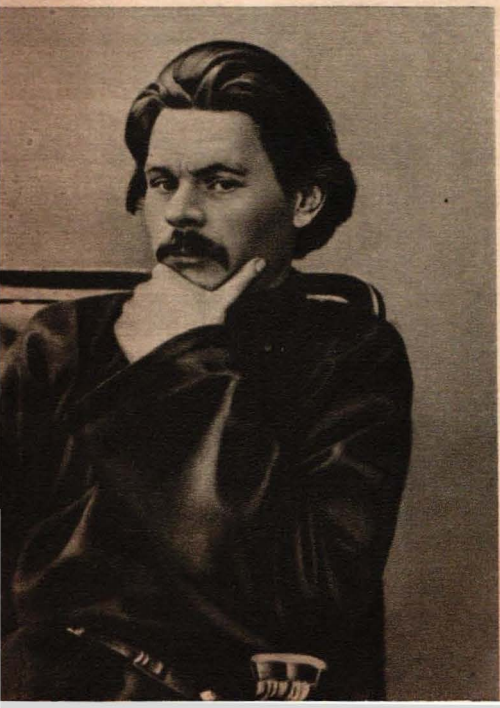

A. M. Gorki.
Moscova. 1903.

decată, mai întîi a făcut o grimasă, iar după aceea, cu capul dat uşor pe spate şi cu ochii închişi, s-a pornit pe un rîs cu totul neobişnuit..."

După articolele publicate în 1906, cercurile burgheze din Apus şi-au schimbat brusc atitudinea faţă de Gorki, iar apariţia *Mamei* a accentuat, desigur, acest proces. În schimb apariţia lucrării a creat în jurul lui Gorki un cerc de cititori statornic şi numeros format din muncitori.

După cum reiese din mărturiile lui A. Lunacearski „presa muncitorească, în special cea germană şi parţial cea franceză şi italiană, a înhăţat pur şi simplu această lucrare şi sub formă de supliment la ziare sau foiletoane a distribuit-o în milioane de exemplare. Pentru proletariatul european *Mama* a devenit o carte de căpătîi".

Despre cititorul muncitor rus nici nu se poate vorbi deocamdată. Rar dacă vreun exemplar din cele editate în străinătate şi strecurate peste graniţă ajungea pînă la el, sau dacă punea mîna pe decupajele din *Znanie*, care, fiind trecute de la unul la altul ca nişte lucruri de mare preţ, erau citite pînă se făceau ferfeniţă.

Romanul a devenit un document de propagandă revoluţionară de o uriaşă importanţă istorică. În Rusia, în timpul scăderii valului revoluţionar, romanul a avut o importanţă deosebită : cititorul strivit de reacţiunea stolîpinistă îşi recăpătă astfel curajul, încrederea în victorie.

Cît priveşte intelectualitatea, în special scriitorii, Gorki se năpustea asupra lor cu o nestăpînită mînie, cu ură. E greu să ne închipuim acum care a fost cotitura ce s-a produs în rîndurile intelectualităţii burghezo-democratice ruse după înfrîngerea primei revoluţii.

Numeroşi scriitori au trădat principiile democratice. L. Andreev cu povestirea sa *Bezna*, Sologub cu romanul său *Legenda despre facerea lumii*, Arţîbaşev cu nuvela sa *Sanin*, Kuprin cu povestirea *Rău de mare* etc. Toţi îşi ieşiseră parcă din minţi, calomniind amuzaţi şi plini de veselie revoluţia, pledînd pentru renunţarea la principialitate, pentru senzualism.

Gorki îi scria lui K. P. Piatniţki :

„Fiecare zi aduce cu sine o nouă surpriză : *Sulamita* lui Kuprin, versurile „modernistilor", interviul lui Leonid... [1], articolele lui Izgoev și ale altor renegați, în fiecare zi apare în fața ta cîte unul dintre ei gol complet și plin de plăgi putrede... Îți vine să urli, să te iei la bătaie cu ticăloșii ăștia, să-i calci în picioare pe toți acești «psihopați șovăitori»... Parcă ar fi toți beți sau nebuni."

Iar cînd Piatnițki a publicat în culegere, fără știrea lui Gorki, povestirea lui Kuprin *Discipolul*, acesta i-a scris :

„Sînt categoric împotriva... literaturii pusă «în slujba» micului burghez, care dorește și cere ca toți Kuprinii, Andreevii și alți oameni talentați să umple și să acopere cu fel de fel de vechituri ziua de ieri, pentru ca acestea să-l scape pe filistin de teama zilei de mîine."

Temperamentul aprins de publicist al lui Gorki se dezvăluie foarte clar într-una din scrisorile sale :

„Se pare că la mine evoluează o nervozitate cronică. pielea mea devine bolnăvicios de sensibilă, degetele se strîng fără de voie pumn cînd se ating de presa rusească, iar în pieptul meu toate tremură de mînie, dispreț, de presimțirea unei inevitabile ticăloșii... Și toate acestea pentru că iubesc literatura rusă, pentru că-mi iubesc țara și cred în forțele ei spirituale. E o dragoste cu adevărat mare."

Într-o serie de articole Gorki își revarsă revolta și indignarea stîrnită de scriitorii renegați.

Trăind în străinătate, el ține o strînsă legătură cu partidul.

La cel de al V-lea Congres al partidului, ținut la Londra, participă și Gorki în calitate de delegat bolșevic cu vot consultativ.

În amintirile sale el face următoarele însemnări despre cuvîntarea lui Lenin la congres :

„...Se urcă la tribună, cu pași grăbiți, Vladimir Ilici, și rosti graseiat cuvîntul «tovarăși». Mi s-a părut că vorbește prost, dar după un minut am fost «absor-

[1] Andreev. (*N.a.*)

bit», la fel ca toți ceilalți, de cuvîntarea lui. Mi se întîmpla pentru prima oară să aud pe cineva vorbind atît de simplu despre cele mai complicate probleme politice...

Mîna lui întinsă înainte și ușor ridicată în sus, palma care cîntărea parcă fiecare cuvînt, spulberînd frazele adversarilor și înlocuindu-le prin argumente pline de greutate, care demonstrau dreptul și datoria clasei muncitoare de a-și urma drumul ei și de a nu merge în coada burgheziei liberale și nici măcar alături de ea, toate acestea erau extraordinare și erau spuse de el, Lenin, parcă nu de la el, ci într-adevăr din voința istoriei".

Întors la Capri, Gorki îi scrie lui I. P. Ladîjnikov:

„Congresul m-a satisfăcut pe deplin! Multe din lucrurile nelămurite au devenit clare, am înțeles acum psihologia menșevismului și constat că e uimitor de instructivă."

Întîlnirile lui M. Gorki cu V. I. Lenin la congres au constituit începutul unor strînse relații între ei.

„Nu-mi amintesc, scrie N. K. Krupskaia, dacă Ilici s-a întîlnit cu Gorki înainte de Congresul de la Londra, însă, după Congresul de la Londra, la care a luat parte și Gorki, lui Ilici i se lumina fața și ochii-i deveneau plini de blîndețe ori de cîte ori vorbea despre el".

2

Pînă la sfîrșitul anului 1907 Lenin a condus activitatea partidului, aflîndu-se în apropiere de Petersburg, în Finlanda. Copoii țariști îl căutau pretutindeni. Străbătînd drumul pe gheață, deosebit de primejdios, Lenin reușește în decembrie 1907 să treacă din nou granița, în emigrație.

La sosirea la Geneva, Lenin găsește o scrisoare din partea lui Gorki, care-l chema insistent la Capri.

„Scrisoarea d-tale m-a bucurat nespus de mult, i-a răspuns Lenin, într-adevăr, ar fi foarte bine să vin la Capri! Am să caut neapărat să-mi fac timp și să viu la d-ta. Acum, din păcate, îmi este peste putință. Am

venit aici cu misiunea de a organiza apariția unui ziar: de a strămuta aici *Proletarii*[1] din Finlanda. Nu s-a hotărît încă definitiv dacă vom alege Geneva sau alt oraș. În orice caz trebuie să ne grăbim, și avem multă bătaie de cap cu noua organizare". [2]

Acum se naște și ideia ca Gorki să devină colaborator permanent al organului bolșevicilor *Proletarii*.

La 2 februarie 1908 Lenin îi scrie lui Gorki de la Geneva: „Te socotim și pe d-ta printre colaboratori. Scrie în cîteva cuvinte dacă ai putea să trimiți ceva pentru primele numere (în genul *notelor despre filistinism* din *Novaia jizni*, sau fragmente din povestirea pe care o scrii, etc.)". [3]

Iar lui Lunacearski, care se afla atunci la Capri, Lenin îi scrie o minunată scrisoare, care vădește cît de mult prețuia el munca lui Gorki consacrată partidului și în același timp cu cîtă grijă, cu cîtă uriașă dragoste leninistă ocrotea el această muncă scriitoricească.

„Planul d-tale de a înființa în cadrul ziarului *Proletarii* o rubrică literară, care să fie încredințată lui A. M-ci, este excelent și mă bucură nespus. Era tocmai dorința mea să creăm o rubrică permanentă de *critică literară* în *Proletarii* și s-o încredințăm lui A.M-ci. Dar *mă temeam*, tare mă temeam să-i fac această propunere direct, pentru că *nu știam* la ce lucrează A. M. (și ce înclinații are în muncă). Dacă omul este ocupat cu o lucrare mare, serioasă, dacă acestei lucrări i-ar dăuna întreruperile pentru lucrări mărunte, pentru ziar, pentru publicistică, ar fi o prostie și o crimă să-l stingherim și să-l întrerupem de la munca lui!" [4]

Dar Gorki n-a colaborat la *Proletarii*, în deosebi din pricina divergențelor filozofice care au intervenit ulterior. Unii scriitori, membri de partid (A. Bogdanov, A. Lunacearski și alții) au deviat de la materialismul

[1] *Proletarii* (*Proletarul*), săptămînal bolșevic legal. Organul Central al P.M.S.D.R., al cărui redactor responsabil era Lenin. (*N.t.*)

[2] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 34, pag. 374, E.S.P.L.P., 1958. (*N.a.*)

[3] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 34, pag. 380—381, E.S.P.L.P., 1958. (*N.a.*)

[4] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 34, pag. 386, E.S.P.L.P., 1958. (*N.t.*)

dialectic științific, trecînd pe pozițiile idealismului filozofic.

Gorki a trimis la redacția ziarului *Proletarii* un articol care atingea tocmai această temă.

Lenin, deși total împotriva noului curent filozofic, era de părere ca *Proletarii*, în calitatea sa de organ al fracțiunii bolșevicilor, să rămînă temporar neutru în aceste probleme și a separat discuțiile filozofice de munca de partid.

Dat fiind acest lucru, el s-a exprimat împotriva publicării articolului lui Gorki în *Proletarii*, în forma respectivă.

„Activitatea noastră, a fracțiunii, trebuie dusă ca și înainte, în strînsă unire; nici unul dintre noi nu a avut motive să regrete politica pe care am promovat-o și am înfăptuit-o în timpul revoluției. Înseamnă că este de datoria noastră *s-o apărăm* și s-o susținem în fața partidului. Treaba asta putem s-o facem numai cu toții împreună, și trebuie s-o facem în *Proletarii* și în întreaga noastră activitate de partid.“ [1]

Cu toate acestea a fost imposibil să se păstreze unitatea în munca practică de partid; abaterea bogdanoviștilor de la linia bolșevismului s-a reflectat și în problemele de tactică. Adepții lui Bogdanov și-au formulat pretenția de a-i rechema pe deputații social-democrați din Duma de Stat și de a trece exclusiv la activitate ilegală, în vreme ce Lenin elabora tactica bolșevismului sprijinindu-se pe o îmbinare rațională a activității legale cu cea ilegală.

În același timp Bogdanov, Lunacearski și alții, ajutați și sprijiniți îndeaproape de Gorki, au organizat la Capri o școală la care muncitori trimiși din Rusia, la propunerea organizațiilor locale de partid, să poată fi pregătiți pentru o muncă de partid calificată.

Ideia creării unei asemenea „universități de partid“ a fost întîmpinată cu mult entuziasm de N. E. Vilonov („Mihail“) abia venit din Rusia.

„Vilonov, scria Gorki, era muncitor, bolșevic; zăcuse de cîteva ori în închisoare; după 1906, undeva în

[1] Ibidem, pag. 399.

Ural, temnicierii îl bătuseră și, zvîrlindu-l în carceră, turnaseră peste corpul său gol, plin de răni, apă cu multă sare. Opt zile în șir s-a bălăcit în această saramură, zăcînd pe ciment murdar și rece ; iată ce i-a zdruncinat sănătatea sa de fier."

Activist neobosit, Vilonov, îndată ce s-a însănătoșit cît de cît la Capri, a început să se ocupe de organizarea școlii și a plecat singur, în mod ilegal, în Rusia, după muncitori.

În vara anului 1909 el a sosit cu muncitorii respectivi, recomandați de către organizațiile de partid din diferite colțuri ale Rusiei și imediat s-au început cursurile.

Cum însă majoritatea lectorilor erau sau „otzoviști" [1] sau simpatizanți ai acestora, școala devenea tot mai mult, după cum era și firesc, un centru propagandistic și organizatoric al noii fracțiuni.

De aceea, printre alte rezoluții cu privire la redacția lărgită a ziarului *Proletarii*, Lenin a propus o rezoluție : *Despre școala de partid care se organizează în străinătate la N. N. (insula Capri)*.

În rezoluție se sublinia că „fracțiunea bolșevică nu poate să-și asume nici o răspundere pentru această școală".

În școală s-a produs o sciziune. Printre cursanți s-a format un grup de leniniști care, în urma refuzului motivat al lui Lenin de a veni la Capri să țină cîteva prelegeri, au plecat ei la dînsul la Paris, unde acesta se mutase nu demult de la Geneva.

Împreună cu acest grup a plecat la Lenin, cu consimțămîntul lui Gorki, și Vilonov.

Gorki, care era străin de țelurile înguste, fracționiste ale partizanilor lui Bogdanov, și care socotea școala în primul rînd ca pe o cauză comună a bolșevicilor, suporta greu divergențele ce se iviseră.

---

[1] Otzovism — curent oportunist mic-burghez, care a apărut în P.M.S.D.R. în 1908. Otzoviștii (Bogdanov etc...) cereau rechemarea fracțiunii social-democrate din Duma de Stat („otzoviști" de la otzîvați — a rechema) și renunțarea la activitatea în sindicate și în alte organizații legale. (*N.t.*)

La 16 noiembrie 1909, după întîlnirea cu Vilonov la Paris, Lenin, fiind încă sub impresia celor povestite de acesta, i-a trimis în aceeași zi lui Gorki o scrisoare plină de căldură și încuviințare.

„Am fost tot timpul pe deplin convins că d-ta și cu tov. Mihail sînteți în rîndurile noii fracțiuni cei mai fermi fracționiști, cu care ar fi fost absurd să încerc să discut prietenește. Astăzi m-am întîlnit pentru prima oară cu tov. Mihail, am stat de vorbă cu el de la om la om, și despre chestiunile care ne interesează și despre d-ta, și-am văzut că m-am înșelat profund... Eu consideram școala *numai* ca centru al noii fracțiuni. Se constată însă că nu este așa — nu în sensul că n-ar fi centrul noii fracțiuni (ea a fost și este și acum un astfel de centru), ci în sensul că acesta nu este totul, că acesta nu este întregul adevăr. În mod subiectiv unii oameni au făcut din școală un astfel de centru, în mod obiectiv ea era un astfel de centru, dar, în afară de aceasta, ea a scos din mediul adevăratei vieți muncitorești adevărați muncitori înaintați. Lucrurile au evoluat în așa fel încît, în afară de contradicția dintre vechea și noua fracțiune, la Capri s-a dezvoltat contradicția între o parte a intelectualității social-democrate și muncitorii din Rusia, *care cu orice preț* și orice s-ar întîmpla vor duce social-democrația pe calea cea justă, o vor duce în pofida tuturor intrigilor, certurilor și «istoriilor» etc., etc., din străinătate...

Din cuvintele lui Mihail îmi dau seama, dragă A. M., că ți-e foarte greu acum. D-tale ți-a fost dat să vezi dintr-o dată mișcarea muncitorească și social-democrația sub un astfel de aspect, în asemenea manifestări și în asemenea forme care nu o dată în istoria Rusiei și a Europei de apus au făcut ca intelectualii sceptici să fie dezamăgiți de mișcarea muncitorească și de social-democrație. Sînt convins că cu d-ta nu se va întîmpla acest lucru, iar după ce-am stat de vorbă cu Mihail aș vrea să-ți strîng mîna cu toată căldura. D-ta, cu talentul d-tale de artist, ai adus atît de mult folos și vei mai aduce încă atîta folos mișcării muncitorești din Rusia — și nu numai celei din Rusia — încît în nici un caz nu-ți

este permis să te laşi pradă unor stări sufleteşti sumbre, provocate de episoadele luptei din străinătate. Sînt împrejurări cînd viaţa mişcării muncitoreşti generează în mod inevitabil această luptă din străinătate, aceste sciziuni, certuri şi încăierări între cercuri dar aceasta nu pentru că mişcarea muncitorească ar fi slabă înăuntrul ei sau că social-democraţia ar fi greşită înăuntrul ei, ci pentru că elementele din care clasa muncitoare trebuie să-şi făurească partidul sînt prea eterogene şi de calibru prea diferit. Ea îl va făuri în orice caz, va făuri o admirabilă social-democraţie în Rusia, o va făuri mai repede decît pare uneori cînd priveşti lucrurile din punctul de vedere al blestematei situaţii din emigraţie, o va făuri mai mult decît ni s-ar părea, dacă ar fi să judecăm unele manifestări exterioare şi episoade izolate." [1]

Între timp, devierea lui Bogdanov şi a grupului său din fracţiunea bolşevică a dat naştere multor minciuni în presa burgheză, în special despre atitudinea bolşevicilor faţă de Gorki şi despre o pretinsă excludere a lui din partid.

Proletarii a răspuns la toate acestea la 11 decembrie 1909 printr-o notă specială — *Născocirile presei burgheze despre excluderea lui Gorki* — scrisă de Lenin şi care în încheiere demască scopul urmărit de această campanie de bîrfeli: „Partidele burgheze *ar vrea* ca Gorki să iasă din partidul social-democrat. Ziarele burgheze se fac luntre şi punte ca să aţîţe disensiunile în rîndurile partidului social-democrat şi să le denatureze cu desăvîrşire.

Zadarnice sînt străduinţele ziarelor burgheze. Prin marea sa creaţie literară tovarăşul Gorki s-a legat prea strîns de mişcarea muncitorească din Rusia şi din întreaga lume ca să răspundă altfel decît prin dispreţul său." [2]

---

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 34, pag. 411—412, E.S.P.L.P., 1958. (*N.t.*)

[2] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 16, pag. 97, E.S.P.L.P., 1957. (*N.t.*)

Cînd, în aprilie 1908, Lenin vine la Capri, Gorki scrisese (dar nu publicase încă) nuvela *Spovedanie*. prin care el își exprima și în domeniul literaturii beletristice o oarecare înțelegere față de tendințele filozofice ale lui Bogdanov, Bazarov și Lunaccarski. În nuvelă își găsesc reflectarea ideile „zidirii de Dumnezeu", de aceeași nuanță pe care Lunacearski o imprima lucrărilor sale publicistice.

Timp de un an și jumătate după aceasta, corespondența dintre Gorki și Lenin s-a întrerupt, pînă cînd, la 16 noiembrie 1909, Lenin, aflînd despre starea de deprimare a lui Gorki după desființarea școlii de la Capri, îi scrie o scrisoare aprobatoare.

Și în scrisoarea următoare, Lenin îi explică lui Gorki „tactica moartă" a bogdanoviștilor, tactica „de a păstra (în conserve) *lozincile* revoluționare ale anilor 1905—1906 în loc de a adapta *metoda* revoluționară la situația nouă, cu totul diferită, la epoca schimbată, care cere alte procedee și alte forme de organizare..." [1]

Scrisorile lui Lenin au avut o influență hotărîtoare asupra legăturilor lui Gorki cu „otzoviștii", au făcut probabil o adevărată breșă în aceste legături.

La 27 martie 1910 Lenin îi scrie lui Vilonov : „De la Gorki n-am primit nici o scrisoare. Ai auzit că e dezamăgit de Bogdanov și că și-a dat seama de falsitatea comportării acestuia. Aveți cumva știri de la Capri ?" [2]

Însă tocmai în aceste zile Gorki reia corespondența prietenească cu Lenin.

Scrisoarea pe care i-a trimis-o la sfîrșitul lui martie — începutul lui aprilie a rămas necunoscută pentru noi, însă judecînd după faptul că în răspunsul său Lenin îi dă lămuriri amănunțite în legătură cu munca de partid, putem conchide că Gorki i-a scris lui Lenin anume cu scopul de a primi aceste lămuriri direct de la el.

Pentru Gorki, aceasta a fost perioada unei noi apropieri de Lenin și s-a ivit ca o necesitate de a primi o îndrumare vie din partea conducătorului iubit.

---

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 34, pag. 414, E.S.P.L.P., 1958. *(N.t.)*
[2] Ibidem, pag. 424.

3

La 1 august 1910 Lenin îi scria mamei sale: „Îți trimit multe salutări din Neapole. Am ajuns aici venind cu vaporul de la Marsilia; un mijloc de transport ieftin și plăcut. Am călătorit ca pe Volga. De aici plec, pentru scurt timp, la Capri." [1]

Gorki își amintește de Lenin, venit acum la Capri, ca de un tovarăș minunat, un om plin de viață și cu un neobosit interes față de tot ce se petrecea în lume. Acele zile au constituit perioada reînnoirii relațiilor lor strînse, prietenești.

„Pescuia, cutreiera potecile pietroase de la Capri, încinse de soarele arzător al sudului, sau admira florile aurii de drobiță și mutrișoarele mînjite ale plozilor de pescari. Iar seara, în timp ce asculta pe alții povestind despre Rusia, despre satele ei, suspina cu invidie:

— Cît de puțin cunosc eu Rusia! Simbirskul, Kazanul, Petersburgul, deportarea — și asta-i aproape tot!"

Însă un interes cu totul deosebit prezintă pentru noi discuțiile de la Capri pe teme literare și ideologice. Despre aceste discuții s-au păstrat doar însemnări răzlețe.

La 22 noiembrie 1910 Lenin îi scrie lui Gorki: „Cînd am stat de vorbă astă-vară și eu ți-am spus că la un moment dat îți scrisesem o scrisoare plină de amărăciune în legătură cu *Spovedania*, dar că nu am expediat-o, din cauza sciziunii cu machiștii care începuse atunci, d-ta mi-ai răspuns: *«rău ai făcut* că nu mi-ai trimis-o»." [2]

Mai tîrziu, arătîndu-i lui Gorki confuziile din articolul acestuia despre Dostoievski, Lenin îi scrie: „În problema lui Dumnezeu, a divinului și a tot ce este legat de aceasta, la dumneata există o contradicție — după părerea mea, aceeași pe care am arătat-o în discuțiile noastre cu prilejul ultimei noastre întîlniri la Capri: dumneata ai rupt (sau ai rupt oarecum) cu «vpe-

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 37, pag. 423, Ed. Politică. (*N.t.*)

[2] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 34, pag. 444, E.S.P.L.P., 1958. Cînd spune „machiști" și „vperediști", V. I. Lenin se referă la grupul lui Bogdanov. (*N.a.*)

rediștii»[1], fără să fi sesizat bazele ideologice ale vperedismului."[2]

Lenin remarcă și faptul că în afirmațiile confuze ale lui Gorki există ecouri ale *Spovedaniei* cu care însuși autorul, în discuțiile de la Capri, nu era de acord.

Un document important relativ la discuțiile de la Capri îl constituie scrisoarea trimisă de Gorki la 16 mai 1930, către N. K. Krupskaia: „Discutînd cu mine la Capri despre literatura acelor ani, caracterizîndu-i deosebit de bine pe scriitorii din generația mea, dezvăluind cu ușurință și fără cruțare esența lor, el mi-a arătat și mie unele lipsuri esențiale ale povestirilor mele și apoi m-a mustrat: «Degeaba îți iroșești dumneata experiența pentru mici povestiri, e timpul s-o aduni într-o carte, într-un mare roman». I-am spus că visez să scriu istoria unei familii de-a lungul a 100 de ani, din 1813, moment în care se termină reconstruirea Moscovei, și pînă în zilele noastre. Întemeietorul acestei familii va fi un țăran, fost vechil eliberat de moșier pentru faptele sale de vitejie din 1812; din familia aceasta ies apoi funcționari, popi, fabricanți, adepți ai lui Petrașevski[3] și ai lui Neceaiev[4], oameni ai generației din deceniul al optulea și al noulea. El m-a ascultat foarte atent, mi-a pus întrebări și după aceea mi-a spus: «Tema este minunată, e grea desigur, îți va lua mult timp, cred că dumneata te vei descurca, dar nu văd un lucru: cum o vei termina? Într-adevăr, nu ajunge la un sfîrșit. Nu, asta va trebui s-o scrii după revoluție, iar acum ar trebui ceva în genul *Mamei*»."

---

[1] *Vpered* — grup antipartinic format din otzoviști, empiriomoniști (adepți ai lui Mach și Avenarius), „ziditori de Dumnezeu" ș.a., constituit în 1909 din inițiativa lui Bogdanov și G. Aleksinski. Aveau un organ de presă cu același nume. În 1912 s-au unit cu menșevicii lichidatori împotriva bolșevicilor. *(N.t.)*

[2] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 35, pag. 102, E.S.P.L.P., 1958. *(N.t.)*

[3] M. V. Petrașevski-Butașevici (1821—1866) — unul din militanții de frunte ai mișcării de eliberare rusă, organizator al cercului „petrașeviștilor", care în 1849 a fost reprimat cu cruzime de guvern. *(N.t.)*

[4] S. G. Neceaiev (1847—1882) — revoluționar-terorist; a înființat în 1869, la Moscova, organizația ilegală, teroristă *Răzbunarea poporului*. Pentru metodele lui greșite de luptă a fost aspru criticat de Marx și Engels. *(N.t.)*

Lenin îl determină pe Gorki să renunțe la subiectul istoric despre care îi vorbise, îndemnîndu-l să scrie o lucrare politică de actualitate, „ceva" în genul *Mamei*.

Se știe acum că ideia aceasta, înțeleasă într-o formă chiar mai directă — de exemplu o continuare a *Mamei* — îl preocupa pe Gorki de cîțiva ani.

În 1907 Alexei Maximovici îi scria lui I. P. Ladîjnikov: „Am terminat planul romanului *Pavel Vlasov*, el cuprinde trei părți: Deportarea, La muncă, Revoluția."

Despre acest roman Gorki îi scrie și lui V. Desnițki: „...Sînt în posesia scrisorilor lui Zalomov trimise din deportare, a încercărilor lui literare, dețin informații despre relațiile lui cu muncitorii care făceau parte din ambele partide precum și cu oamenii lui Gapon, mai cu vază: Petrov, Inokov, Ceremohin, Karelin, am date despre Congresul de la Londra, însă toate acestea la un loc s-au dovedit a nu fi de-ajuns. *Vara*, *Mordvina*, *Romanticul*, *Saska* pot fi considerate doar schițe, pentru *Fiul*..."

Situația de emigrant îl împiedica pe Gorki să-și adune materialul de care avea nevoie; și dacă pentru „vperediști" școala muncitorilor-membri de partid de la Capri constituia un mijloc de a crea un centru organizatoric al noii fracțiuni, pentru Gorki ea era în primul rînd un mijloc de a lua contact cu muncitorii care veniseră din Rusia, un mijloc de a studia materialul de care avea nevoie.

La această posibilitate de a veni în contact cu muncitorii se referea și Lenin cînd, înștiințîndu-l despre venirea probabilă a unor muncitori din Rusia, îl invita pe Gorki la Poronin: „După Londra și școala de la Capri, ai avea prilejul să te mai vezi cu muncitorii." [1]

Gorki n-a strîns totuși material pentru tema pe care i-o propusese Lenin.

Nici cu muncitorii pe care „vperediștii" îi adunaseră din nou la școala de la Bologna, Gorki nu prea avea legături. Cînd Amfiteatrov l-a întrebat despre relațiile sale cu Bogdanov, Gorki i-a răspuns: „...Să-i

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 35, pag. 79, E.S.P.L.P., 1958. *(N.t.)*

scriu nu pot, deoarece am renunțat încă demult la orice fel de relații și legături cu el. Și în genere am renunțat la relațiile cu ei, însă cu muncitorii păstrez legătura, cu toate că nu voi mai merge la școală, lucru despre care eu le-am vorbit muncitorilor, arătîndu-le și motivul: nu vreau să mă întîlnesc cu oameni care nu-mi face plăcere să-i întîlnesc."

Din scrisorile lui Lenin reiese că Gorki era preocupat pe atunci de organizarea unei reviste bolșevice voluminoase. La 14 noiembrie 1910, Lenin îl întreabă într-o scrisoare: „Cum merge munca? Ce se mai aude cu revista despre care am vorbit astă-vară?" [1]

Însă pentru organizarea unei reviste bolșevice voluminoase nu existau nici suficiente mijloace materiale, nici posibilități redacționale propriu-zise iar Lenin respingea categoric orice bloc cu elementele menșevice, sau așa-zise elemente „radicale" dar de fapt, în esență, burghezo-liberale.

Gorki s-a întîlnit cu Lenin anume pentru a discuta problemele organizării editurii și revistei.

După o îndelungată discuție, Gorki i-a promis că va reveni a doua zi, însă fiind un timp urît, seara s-a produs o puternică hemoptizie, încît în ziua următoare a fost nevoit să plece.

Din scrisorile lui Lenin, reiese că accastă întîlnire a avut loc la Paris în primăvara anului 1911.

„Dragă A.M.! Cum o duci cu sănătatea? M.F. mi-a scris că *te-ai întors cu o tuse* etc. Sper că te-ai restabilit." [2]

Desigur, e firesc să ne închipuim că Gorki se putea întoarce numai de la Paris, unde se afla atunci Lenin.

Către sfîrșitul lui mai, Lenin îi scrie din Paris: „Unificarea noastră cu menșevici de felul lui Martov este lipsită de *orice* sorți de izbîndă, așa cum ți-am mai spus și aici." [3]

---

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 34, pag. 442, E.S.P.L.P., 1958. *(N.t.)*

[2] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 36, pag. 163, E.S.P.L.P., 1958 *(N.t.)*. (Sublinierea îmi aparține I. G.) *(N.a.)*

[3] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 34, pag. 457. (Sublinierea îmi aparține I. G.) *(N.a.)*

Organizarea unei edituri și a unei reviste bolșevice voluminoase n-a reușit.

Gorki a fost nevoit să-și publice lucrările în culegerile *Znanie*, deși își dădea seama că editorul acestor culegeri, K. P. Piatnițki, nu era în stare să le imprime o orientare combativă. În *Znanie* au apărut nuvelele sale despre viața provincială din Rusia: *Tîrgușorul Okurov* și *Viața lui Matvei Kojemeakin.*

Tîrgușorul Okurov este o carte despre mica burghezie ca pătură socială. „Mic-burghezul, spunea Gorki în prelegerile sale la școala de la Capri, poate fi denumit drept un exploatator mărunt, căruia orice, absolut orice îi este indiferent și care fiind din necesitate un individualist fără rezervă, nu vede în viață nimic în afară de sine și scopurile sale."

Tîrgușorul Okurov este descris în anul 1905, cînd valul revoluționar, ajuns și acolo, tulbura liniștea somnolentului orășel. Pentru mic-burghezul agresiv, Vavila Burmistrov, din Okurov „libertatea" e tot una cu huliganismul. Maiakin și bogătașii mic-burghezi Kulugurov și Bazunov îl ațință pe Burmistrov împotriva tîrgușorului tulburat și toată această acțiune sfîrșește printr-o încăierare.

Gorki a arătat cum se nasc din mica burghezie reacționară ultrareacționarii, cum citadelele inerției mic-burgheze din provincie se opun revoluției prin încremenirea felului lor de viață.

De la scrierea cărții „okurovismul" a devenit denumirea comună a acestei forțe obtuze, inerte, care încătușa vechea Rusie.

Anul 1909 a fost anul celui mai mare declin al mișcării muncitorești după prima revoluție rusă. Însă chiar în noiembrie următor, Lenin scrie în legătură cu demonstrația studenților și muncitorilor articolul: *Începutul unei cotituri?* indicînd primele semne ale „avîntului democratic".

„Proletariatul a început, scria el în articolul următor intitulat *Începutul demonstrațiilor.* Tineretul demo-

crat continuă. Poporul rus se trezește la o nouă luptă, se îndreaptă spre o nouă revoluție." [1]

În același an bolșevicii au reușit să realizeze editarea săptămînalului *Zvezda* [2], primul ziar legal al bolșevicilor după 1907. Ziarul a avut o uriașă influență asupra muncitorilor, mobilizîndu-i în jurul său.

În scurta sa existență, ziarul *Zvezda* a fost deseori supus la amenzi și confiscat, fapt pentru care a apărut cu întreruperi. În *Zvezda* Gorki a publicat o serie de „povești" din ciclul *Povești din Italia*. La apariția lor Lenin îi scria: „Sînt foarte, foarte bucuros că dai o mînă de ajutor gazetei *Zvezda*. Avem nespus de multe greutăți cu ea, iar greutățile interne și externe, precum și cele financiare sînt enorme — totuși, deocamdată, ne ținem pe picioare." [3]

Iar în scrisoarea următoare îi scrie: „*Zvezda* va continua să apară fie săptămînal, *fie ca ziar cotidian popular*. Prin minunatele d-tale *Povești* ai ajutat-o foarte mult, și aceasta m-a bucurat nespus..." [4]

Lenin îi propune lui Gorki să scrie „o proclamație de 1 Mai" („ca pe vremuri, amintește-ți de 1905...") și revine apoi la ideea *Poveștilor*: „Ar fi bine să avem o proclamație *revoluționară* în genul povestirilor din *Zvezda*." [5]

Poveștile lui Gorki, despre care Vladimir Ilici Lenin spunea că sînt „minunate", poartă ca moto un citat din Andersen: „Nu există povești mai minunate, decît acelea pe care le-a creat viața însăși".

Greva funcționarilor de la tramvaie, din Neapole, cu mulțimea ce se arunca pe șine, nelăsînd vagoanele să treacă; grija pentru copiii greviștilor din Geneva; mamele — izvorul atotbiruitoarei vieți, și copiii lor, mun-

---

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 16, pag. 356, E.S.P.L.P., 1957. (*N.t.*)
[2] *Zvezda (Steaua)* — ziar legal bolșevic, predecesor al *Pravdei*; a apărut la Petersburg din decembrie 1910 pînă în aprilie 1912 — la început apare săptămînal, apoi de două și mai tîrziu de trei ori pe săptămînă. Îndrumat de Lenin, *Zvezda* a fost un organ bolșevic combativ, care a apărat programul partidului. (*N.t.*)
[3] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 35, pag. 1, E.S.P.L.P., 1958. (*N.t.*)
[4] Ibidem, pag. 2.
[5] Ibidem.

citorii socialiști din Italia, care deslușesc adevărul după miros, căci adevărul miroase întotdeauna a sudoare de muncitor — iată pe scurt subiectul acestor povești.

„...Sub razele soarelui se scurge valul viu, pestriț, al oamenilor îmbrăcați în haine de sărbătoare; larma plină de voioșie îi însoțește, copiii rîd și țipă. Desigur, nu toți oamenii sînt veseli și mulțumiți; multe inimi sînt copleșite de-o neagră durere, multe minți sînt sfîșiate de nenumărate contradicții, dar ne îndreptăm cu toții spre libertate, spre libertate!

Și vom merge cu atît mai repede, cu cît vom fi mai mulți!"

Poveștile îi însuflețeau pe muncitori, le întăreau încrederea în forțele proprii, credința apropiatei victorii asupra puterilor întunecate din viață.

Gorki a scris *Poveștile* adresîndu-le anume cititorului muncitor. Pregătindu-le pentru publicarea în ediție separată, el scria: „Socotind că aceste «povești» sînt o lectură destul de bună pentru muncitorii ruși, aș vrea să lucrez cu deosebită grijă la ediția rusă, ceea ce voi și face în cursul verii."

Contrarevoluția din anii 1908, 1909, 1910, în frunte cu Stolîpin, s-a năpustit cu aceeași cruzime asupra țăranilor și muncitorilor. Prigonindu-i pe revoluționari, spînzurîndu-i și deportîndu-i, reacțiunea stolîpinistă se străduia să înăbușe chiar și amintirea anului 1905.

Gorki scria în acea perioadă lucrări demascatoare ca *Viața unui om de prisos*, *Cei din urmă*, *Vassa Jeleznova*, *Tîrgușorul Okurov*, *Matvei Kojemeakin*.

Dar încă în anul 1910 Gorki scrie piesa *Oameni ciudați*, în care, prin gura scriitorului Mastakov, declară: „Sînt nespus de fericit la gîndul că trăiesc și că în jurul meu se zbate și freamătă Rusia, țara asta minunată și dragă... Sînt bucuros că prin fața mea se perindă atîtea chipuri de ruși, chipuri ciudate și atît de apropiate de sufletul meu... Și copiii de astăzi sînt cu totul altfel decît cei de pe vremuri, tu nu bagi de seamă?... Viața e grozav de frumoasă. Lena, e minunat să trăiești, pe cinstea mea! O lumină abia mai pîlpîie, dar în locul ei s-a aprins alta... Aș vrea să scriu

versuri, poeme. Am chef să le spun oamenilor cuvinte luminoase, pornite din suflet... să le fac semn cu ochiul de parcă i-aş îndemna: «Lăsaţi necazurile deoparte, fraţilor! Viaţa merge înainte!»."

„O lumină abia mai pîlpîie, dar în locul ei s-a aprins alta..." aceste cuvinte rostite în piesă de scriitorul Mastakov vorbesc limpede despre revoluţia din 1905 care trecuse şi despre avîntul care avea să înceapă curînd.

Rostite pe scenă, aceste cuvinte trebuiau să le amintească spectatorilor situaţia Rusiei.

Lenin vedea începutul noilor frămîntări în grevele din vara anului 1910 şi în demonstraţiile care le-au urmat.

„Chiar primul început al luptei, scria Lenin, ne-a arătat din nou că sînt vii forţele care au zdruncinat puterea ţaristă în 1905 şi care o vor distruge în această revoluţie care se apropie." [1]

4

Anul 1911 a fost pentru Lenin un an de luptă îndîrjită împotriva menşevicilor, otzoviştilor şi lichidatoriştilor, pentru extinderea şi consolidarea partidului bolşevicilor. Această luptă se desfăşura acum în condiţiile unui nou avînt al mişcării muncitoreşti. Lenin scria:

„În momentul de faţă, toţi bolşevicii trebuie să se unească şi mai strîns, să-şi întărească fracţiunea, să stabilească cît mai precis şi mai clar linia de partid a acestei fracţiuni... să înmănuncheze forţele împrăştiate şi să pornească lupta pentru un Partid Muncitoresc Social-Democrat din Rusia curăţat de promotorii influenţei burgheze în rîndurile proletariatului." [2]

Persecuţiile înfiorătoare ale ţarismului au produs destrămarea unei părţi a organizaţiilor de partid, fapt de pe urma căruia au profitat menşevicii, care susţineau lichidarea partidului din ilegalitate. Lupta lui

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 16, pag. 356, E.S.P.L.P., 1957. (*N.t.*)
[2] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 17, pag. 199, E.S.P.L.P., 1957. (*N.t.*)

Lenin și a bolșevicilor strîns uniți în jurul său a apărat partidul și i-a păstrat cadrele de bază.

În ianuarie 1912 au reușit să se întrunească la Praga reprezentanți din aproape toate regiunile Rusiei într-o conferință în cadrul căreia s-a consfințit delimitarea definitivă a bolșevicilor într-un partid de sine stătător.

Despre hotărîrile Conferinței de la Praga, Lenin îi scria lui Gorki următoarele: „În sfîrșit am reușit — în pofida canaliei lichidatoriste — să refacem partidul și Comitetul său Central. Sper că te vei bucura de acest lucru împreună cu noi." [1]

Masacrul de pe Lena, din aprilie 1912, a stîrnit un val de revoltă în rîndurile proletariatului din întreaga țară, și foarte curînd i-au urmat grandioasele greve din mai, care au arătat că mișcarea grevistă din 1912 începe la fel de hotărîtă ca și cea din 1905.

V. I. Lenin îi scria lui Alexei Maximovici: „În Rusia are loc un avînt *revoluționar*, nu vreun altfel de avînt, ci tocmai unul revoluționar." [2]

La 22 aprilie (5 mai după stilul nou) 1912, a apărut primul număr al ziarului *Pravda*, cotidian bolșevic care a jucat un rol excepțional de important în acțiunea de organizare a maselor de muncitori în ajunul războiului imperialist și a revoluției din 1917.

În ianuarie 1913 Gorki îi scria lui Lenin că a adunat bani pentru ziarul bolșevic din Moscova și că se zbate pentru editarea unor culegeri de literatură contemporană ca supliment la *Pravda*.

În *Pravda* Gorki a publicat povestiri, fragmente din nuvele și *Poveștile din Italia*. În afară de aceasta el continua să viseze la o revistă voluminoasă a bolșevicilor, în care să poată tipări și lucrările sale de mai mare întindere, renunțînd la publicarea lor în alte edituri.

Drept răspuns la propunerile lui Gorki relativ la această revistă, V. I. Lenin îi scria lui Alexei Maximovici: „*Trebuia* să începem cu organul ilegal și cu

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 35, pag. 1, E.S.P.L.P., 1958. (*N.t.*)
[2] Ibidem, pag. 29.

Pravda. Dar nu vrem *să ne oprim* la asta. Şi de aceea, întrucît ai spus că «este timpul să avem o revistă a noastră», îngăduie-mi să te oblig să tragi consecinţe din aceste cuvinte : *ori* să stabilim imediat un plan care să ne permită să găsim bani pentru o revistă voluminoasă cu cutare program, cu cutare redacţie, cu cutare colaboratori, *ori* să începem, tot după acest plan, să mărim *Prosveşcenie* [1].

Sau, mau bine zis, nu *ori— ori*, ci *şi — şi*." [2]

Prosveşcenie era o revistă bolşevică legală care pînă atunci publicase numai articole sociale-politice şi economice. Gorki a acceptat să introducă în revistă o rubrică literară şi şi-a asumat obligaţia să se ocupe de redactarea acestei rubrici.

La toate aceste precizări ale lui Gorki, Lenin răspunde :

„Grozav de mult m-a bucurat, pe mine şi pe toţi cei de aici, faptul că te *apuci* de *Prosveşcenie*. Iar eu, mărturisesc, mă gîndeam că de îndată ce-i voi scrie lui A.M. despre mica sau micuţa noastră revistă, îi va trece cheful. Mă căiesc, mă căiesc pentru aceste gînduri." [3]

„Acum Gorki s-a apucat foarte energic să ajute Prosveşcenie pe care-o transformă într-o mare revistă", îi comunică Lenin într-o scrisoare lui N. G. Poletaev." [4]

Însă acest vis al lui Lenin şi Gorki nu s-a putut înfăptui deplin atît din cauza lipsei de fonduri, cît mai ales pentru că războiul din 1914 a provocat interzicerea revistei. Gorki a condus cu energie rubrica de literatură a revistei pînă în momentul desfiinţării ei, şi totodată sprijinea printr-o bogată colaborare şi ziarul *Pravda*.

---

[1] *Prosveşcenie* (*Instrucţiunea*) — revistă lunară social-politică şi literară bolşevică ; a apărut legal la Petersburg din decembrie 1911 pînă în iunie 1914. A fost creată după indicaţiile lui Lenin în locul revistei bolşevice *Mîsl* care apăruse la Moscova şi fusese interzisă de guvernul ţarist. În ajunul primului război mondial revista *Prosveşcenie* a fost interzisă. În toamna anului 1917 şi-a reluat apariţia, dar a apărut un singur număr. (*N.t.*)

[2] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 35, pag. 54, E.S.P.L.P., 1958. (*N.t.*)

[3] Ibidem, pag. 65.

[4] V. I. Lenin, *Culegere*, vol. 25, pag. 330. (*N.a.*)

„În Rusia se va naște cea mai luminoasă democrație din lume", prin aceste cuvinte își exprima Gorki credința în viitorul Rusiei, în viitorul poporului rus.

Atît în timpul emigrației, cît și în anii reacțiunii stolîpiniste el afirmă această credință a sa prin lucrările literare, și de publicistică, prin scrisori, precum și prin întreaga sa activitate.

„Toate purced de la popor, în el se ascund toate posibilitățile..." spune neînfricata propagandistă Vera din nuvela *Soldații*.

Iar propagandistul Fiodor Deadin din povestirea cu același nume, la întrebarea dacă e sau nu de credință veche, răspunde:

„Tot poporul e de credință veche! Din vremurile de demult el are o credință neînfrîntă în puterea adevărului, vorbesc despre poporul muncitor, care le-a început pe toate pe pămînt și a dat naștere la toți... Ceea ce provine din popor, din muncile lui, din chinurile lui mari, este de neînvins! Pentru totdeauna! Asta va ajunge pînă la capăt..."

În fiecare din lucrările sale, Gorki exprimă, într-o formă sau alta, această credință fierbinte în forța poporului rus, uriașă, deși tăinuită pînă în clipa cînd se dezlănțuie.

După anii 1905—1906 majoritatea scriitorilor de la *Znanie* se răzlețiseră în cele patru vînturi, iar unii adoptaseră o poziție dușmănoasă față de revoluție și democrație. Avîntul clasei muncitoare, suflul unui avînt proaspăt i-a influențat însă și pe ei. L. Andreev, după divergențele cu Gorki, îi scria, la 12 august 1911, într-un moment de sinceritate:

„Dacă ai fi acum în Rusia, ai juca pentru literatura rusă desfrămată același rol pe care l-ai avut atunci la editura *Znanie*; ai reuși să aduni din nou oameni... Faptul că acum nu ești în țară e într-adevăr o mare nenorocire."

Astfel aprecia L. Andreev forța lui Gorki ca organizator și inspirator al literaturii.

După minunatele nuvele *Tîrgușorul Okurov* și *Viața lui Matvei Kojemeakin*, Gorki scrie un întreg ciclu de povestiri, căruia mai tîrziu îi dă titlul generic *Prin*

Rusia. Aici, ca și în primele sale scrieri, el reia tema pribegirilor, însă de data aceasta cu o și mai mare forță de creație.

Pătrunderea profundă în psihologia omului rus și analiza cauzelor care frînează dezvăluirea tuturor bogatelor lui posibilități creatoare, se îmbină cu ample descrieri ale naturii ruse, care insipră și însuflețește.

Intr-una din povestirile ciclului *Pe mare*, publicată în *Prosvești*enie sub titlul *Pe placul inimii*, este zugrăvit tabloul întoarcerii pescarilor din Marea Caspică spre locul lor de baștină, pe cursul superior al Volgii.

Pe puntea vasului pescăresc, rezemat cu spatele de catarg, șade un flăcău voinic, lîngă el o tînără pescăriță, iar în jur oameni sănătoși, oțeliți, bătuți de vînturile fierbinți, tăbăciți de apa sărată și amară a mării.

Zugrăvirea pescarilor, a acestui tablou de viață rusească liniștită, de pe roditorul pămînt rusesc, este atît de vie și plină de un măreț pitoresc, încît se poate număra printre cele mai reușite creații ale literaturii universale.

Încă în jurul anului 1900 Gorki lucra la un poem în versuri al cărui erou era viteazul legendar Vasili Buslaev.

In bîlinele despre acest viteaz se spune:

„Vajnica vădană Amalfia Timofeevna la carte-l da.
Dacă i-au pus pana-n mînă de mic,
Ajunse să scrie ca un grămătic.
L-a dat să învețe muzichie
Cînta de întrecea un diac la psaltichie."

Gorki era de-a dreptul fermecat de această forță creatoare cu care era înzestrat legendarul viteaz rus. In poem, Buslaev visează să poată, prin munca sa, să împodobească pămîntul, ca pe-o mireasă, să-l presare cu boabe de smarald.

Alelei! — de-aș avea o zmeiască putere:
Aș sufla ca din foc și-aș topi toți troienii,
Cît de latu-i pămîntul — l-aș ara cu plăcere,
Colindare-aș un veac, nelăsîndu-mă lenii;
Tot așa, să înalț tîrguri mari, case-nalte,
Și grădini să aștern, tot cu florile-nvoalte!

E lesne de înțeles că aceasta era năzuința cea mai arzătoare a lui Gorki cu privire la importanța mondială a muncii creatoare și la rolul poporului rus în cadrul acesteia.

„Nu există alt viteaz mai autentic rus, îi scria Alexei Maximovici lui Konstantin Fedin, în legătură cu Vasili Buslaev; îi era drag voinicului pămîntul, făcuse destule năzbîtii pe el, e-adevărat, dar și muncise bine!"

Mulți ani Gorki a visat să determine pe vreunul dintre compozitorii ruși să scrie o operă despre Vasili Buslaev și să facă în așa fel ca în rolul lui Buslaev să cînte genialul artist rus Șaliapin.

„F. Șaliapin este o figură simbolică, scria el. Oameni ca el apar pentru a ne aminti fiecăruia dintre noi: iată cît de puternic, de minunat, de talentat e poporul rus! Trup din trupul său, omul acesta a răzbit cu propriile forțe printre mărăcini și pragurile vieții, pentru a sta mîndru alături de cei mai prețuiți oameni ai lumii, pentru a cînta omenirii despre Rusia, pentru a le dovedi tuturor cum arată ea acolo, în străfunduri, în adînc: înzestrată, imensă, fermecătoare. Trebuie să iubești Rusia, ea merită asta, căci bogăția ei stă în forțele sale fără seamăn, în frumusețea sa încîntătoare."

Credința aceasta a lui Gorki în mărețele forțe ale poporului său își avea izvorul nu în cărți, nu în idei abstracte, cunoscute o dată pentru totdeauna, ci în observația de fiecare zi. Căci ochii săi aveau o agerime nemaipomenită și experiența lui de viață era uimitoare prin capacitatea sa.

Într-una din scrisorile sale din perioada cînd se afla la Capri, el scrie:

„Noi doi, dumneata și cu mine, ne găsim în țara aceasta în care o sută de milioane de tigve pline cu creier sănătos n-au învățat încă să-i folosească puterea, căci în el abia s-au aprins unele licăriri. Dar nu mai e nici o îndoială, el va izbucni, se va aprinde, va străluci! Și aceasta e cît se poate de necesar!"

CAPITOLUL AL PATRULEA

1

În 1913 în Rusia a fost decretată o amnistie, cu prilejul împlinirii a „trei sute de ani de existență a casei Romanovilor". Dintre politici, hotărîrea prevedea doar persoanele condamnate sau în curs de judecată pentru că publicaseră ceva în presă.

După citirea „manifestului" țarist, Lenin i-a scris lui Gorki: „Amnistia pentru delicte de presă pare a fi deplină. Ar trebui să încerci să te întorci, *informîndu-te, bineînțeles, în prealabil dacă nu ți se va înscena un proces pentru «școală» etc.* Probabil că pentru asta nu te vor putea deferi justiției...

Iar posibilitatea de a hoinări prin Rusia (prin Rusia nouă) înseamnă pentru un scriitor revoluționar posibilitatea de a lovi apoi de o sută de ori mai puternic în Romanovi & Co..." [1]

Între timp, muncitorii din Piter, grupați în jurul *Pravdei*, au publicat o *Scrisoare deschisă către Maxim Gorki*, în care-i adresau chemarea de a se întoarce în patrie: „Sîntem pe deplin încredințați că contactul cu poporul drag, cu pămîntul patriei va determina un puternic avînt în creația dumneavoastră. Iar forțele care se călesc în adîncurile clasei muncitoare vor constitui un nesecat izvor de materiale pentru munca dumneavoastră."

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 35, pag. 69, E.S.P.L.P., 1958. (*N.a.*)

Însă întoarcerea lui Gorki a însemnat agravarea pentru multă vreme a tuberculozei de care el suferea din 1896 și care în această perioadă, către toamna anului 1913, a luat o formă dintre cele mai grave.

„Ceea ce-mi scrii despre boala d-tale, îi scria Lenin în septembrie 1913, mă îngrijorează foarte mult...

Iar d-ta, după ce ai stat la Capri, pleci iarna în Rusia ???? Tare mă tem că acest lucru va dăuna sănătății d-tale și-ți va submina capacitatea de muncă. Nu se găsesc în Italia asta medici *de mîna* întîi ??"[1]

Temerile lui Lenin s-au dovedit a fi neîntemeiate. Doctorul I. Manuhin, care-l îngrijea pe Gorki, i-a aplicat cu succes o metodă de vindecare a tuberculozei pe care el însuși o descoperise și procesul a fost oprit.

Totuși boala n-a întrerupt creația lui Gorki. În acest an el își începe lucrul la marile povestiri autobiografice.

Încă din 1893 Gorki începuse să facă unele însemnări despre copilăria sa. Însă în aceste prime însemnări autobiografice narațiunea se desfășura pe linia considerațiunilor despre soarta proprie.

Acum el părăsește această cale. Să povestești nu despre tine, ci despre viață, socotindu-te asemeni unui martor, această idee a continuat să subsiste, fără îndoială, în conștiința autorului, în toți cei douăzeci de ani.

În 1900 el îi scrie lui K. P. Piatnițki, ca răspuns la rugămintea acestuia de a-i trimite autobiografia: „Autobiografia îmi e necesară ca material pentru o nuvelă, iar mai mult decît ceea ce, din păcate, s-a tipărit, nu pot să adaug."

Iar pe cînd se afla în America, în 1906, în vreme ce lucra la *Mama*, el îi scrie lui I. P. Ladîjnikov: „Am multe planuri literare de tot felul și cred că am să mă apuc de autobiografie — americanii îmi oferă bani mulți, nu mai puțin de 100 m(mii) d(olari), după cum reiese din spusele lor."

Mențiunea despre bani este legată de grija lui Alexei Maximovici de a strînge fonduri pentru partidul bolșe-

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 35, pag. 87, E.S.P.L.P., 1958. (*N.t.*)

vicilor scop pentru care fusese întreprinsă plecarea sa în America.

Dar nu venise încă timpul să fie scrisă o autobiografie în sensul în care fusese ea proiectată.

La M. Gorki scrierea unor mari lucrări începea întotdeauna prin povestiri de mici proporții.

Alexei Maximovici spunea că „dacă vrei să înveți să scrii, trebuie să începi de la povestirile mici, care fac pe autor să se obișnuiască să facă economie la cuvinte, să scrie cît se poate de concentrat."

Gorki ținea el însuși seamă, așa cum s-a întîmplat și în cazul de față, de acest principiu. Copilăria a fost precedată de culegerea de povestiri *Însemnările unui trecător*.

De altfel aici era vorba nu numai de o înaltă măiestrie, de „concentrarea" faptelor ce urmau să fie dezvoltate în lucrarea viitoare, ci și de originalitatea cu care Gorki prelucrează materialul autobiografic.

Astfel, în prima povestire de acest gen, *O întîmplare din viața lui Makar*, scrisă în februarie-martie 1912, Gorki se personifică în chipul unui oarecare Makar — de altfel, acest fenomen se observă, într-o anumită măsură și în povestirile *Curg sloiurile*, *Gubin*, *Patronul* — și abia după aceea trece la autobiografie într-un sens mai precis.

În 1887 în viața lui Gorki a avut loc o întîmplare de care totdeauna își amintea cu un sentiment de jenă.

În *Universitățile mele* Gorki dezvăluie importanța pe care a avut-o pentru el povestirea *O întîmplare din viața lui Makar*:

„În decembrie m-am hotărît să mă sinucid. Am încercat să descriu motivul acestei hotărîri în povestirea *O întîmplare din viața lui Makar*. N-am reușit însă, povestirea a ieșit greoaie, neplăcută și lipsită de logică interioară... Faptele sînt veridice, dar punerea lor în valoare parcă n-ar fi făcută de mine și n-ar vorbi despre mine. Povestirea, lăsînd la o parte valoarea literară, constituise pentru mine ceva îmbucurător — am reușit, cum s-ar spune, să trec peste persoana mea".

Descriind tuturor cel mai greu episod din trecutul său Gorki a reușit să treacă „peste persoana sa".

Iată cît de greu i-a fost să înceapă *Copilăria.*

Copilăria a fost publicată pentru prima oară în ziarul *Russkoe slovo*[1] începînd cu numărul din 25 august 1913.

Însă din planurile de lucru ale lui Gorki se vede că ea era terminată încă de la sfîrşitul anului 1912. În vreme ce lucra la povestirea *Patronul,* Alexei Maximovici îi scria redactorului revistei *Sovremennik,* E. Leaţki:

„În toamnă vă voi trimite o lucrare mare".

Divergenţele cu *Sovremennik* în problemele ideologico-organizatorice l-au silit pe Gorki să transfere povestirea la *Russkoe slovo.*

Aprobarea pentru tipărire a fost dată de editorul ziarului, I. D. Sîtin, care venise în vara anului 1913 la Capri pentru a trata cu Gorki.

Scrisoarea adresată lui F. I. Blagov, redactorul şef al ziarului *Russkoe slovo,* ne dă putinţa să deducem minuţiozitatea cu care Gorki lucra la *Copilăria.*

„Vă rog să mă iertaţi că nu v-am trimis manuscrisul! Adevărul e că mă simt prost şi nu pot termina povestirea pe care am început-o pentru *R. S.,* temîndu-mă ca — din pricina proastei dispoziţii — să nu-l stric, să nu introduc unele lucruri nesănătoase, fapt care se poate întîmpla fără voie."

Interesant e că o dată cu terminarea celui de al patrulea capitol, autorul a început să se îndoiască dacă este corect titlul nuvelei sau „Schiţelor autobiografice", cum le numea el în scrisori.

În septembrie, el îi scrie lui Blagov:

„Vă trimit capitolul al IV-lea al schiţelor. Acest capitol ar trebui intitulat *Bunica* şi nu *Copilăria.* N-aţi fi de acord să schimbaţi titlul?"

Gorki o zugrăvise cu atîta dragoste şi atît de amplu pe Akulina Ivanovna Kaşirina — o femeie rusă cu o mare sensibilitate sufletească, dar dreaptă şi severă în ceea ce priveşte morala — încît stătea în dubiu dacă n-ar fi bine să intituleze povestirea *Bunica.*

---

[1] *Russkoe slovo* (*Cuvîntul rus*) — cotidian burghez-liberal; a apărut la Moscova începînd din 1895; a fost suspendat în noiembrie 1917. (*N.t.*)

Dar trimiţînd capitolul următor, el scria:

„După ce m-am gîndit bine, am văzut că titlul nu trebuie schimbat şi că v-am deranjat degeaba. Lăsăm dar titlul cum a fost: *Copilăria*".

Versiunea *Copilăriei* apărută în *Russkoe slovo* a suferit doar unele prescurtări fără importanţă, nuvela rămînînd în forma în care fusese tipărită în ziar, ceea ce dovedeşte atenţia încordată cu care a lucrat autorul.

Prin ce anume te uimeşte *Copilăria*, această măreaţă operă a literaturii universale? În ea sînt oameni care se ceartă, se bat, se schilodesc unii pe alţii, şi cu toate acestea *Copilăria* este atît de plină de viaţă, de energie, de vigoare, atît de plină de încredere în viitor. De ce?

„Viaţa noastră te uimeşte nu numai prin faptul că stratul de bestială ticăloşie e aşa de rodnic şi de gras, dar şi prin faptul că prin stratul acesta răzbate totuşi biruitor elementul viu, sănătos şi creator, şi, o dată cu el, cresc bunătatea şi omenia, care trezesc nădejdea neclintită în renaşterea noastră la o viaţă omenească, plină de seninătate."

Aceasta nu este o simplă constatare a lui Gorki, ci însuşi fundamentul nuvelei lui, scheletul pe care este ea construită.

Şi înainte de Gorki, în literatura rusă au existat scriitori, ca S. Aksakov, L. Tolstoi, V. Korolenko, care povesteau despre copilăria lor.

Însă atît la Aksakov cît şi la Tolstoi „copilăria" se petrece în familie şi totul se concentrează asupra frămîntărilor intime ale eroului, asupra bucuriilor şi necazurilor pe care le trăieşte personajul principal.

Pînă şi Korolenko, care a zugrăvit vizibil mai amplu epoca sa, în prefaţa la *Istoria unui contemporan al meu* menţionează:

„Nu scriu o istorie a epocii mele ci doar istoria unei vieţi într-o anumită epocă şi aş dori ca cititorul să cunoască în prealabil prizma în care s-a reflectat epoca respectivă... Aceste însemnări nu sînt o biografie, pentru că nu m-am îngrijit în mod deosebit să dau suficiente date biografice; ele nu sînt nici spovedanie, pentru că eu nu cred nici în posibilitatea, nici în utilitatea spovedaniei publice; nu sînt nici măcar un portret,

pentru că e foarte greu să-ți faci singur portretul și să fii sigur că are să-ți și semene."

În ceea ce-l privește pe Gorki problema nu se punea în acest fel, în povestirile sale el nu făcea nici biografie, nici portret, nici spovedanie. El scria o istorie la care fusese martor. În centrul povestirii nu se află destinul său, ci istoria poporului rus, reflectată în destinul familiei sale și în acela al oamenilor pe care i-a întîlnit.

Descriind scena dezgustătoare cînd mama sa este bătută Gorki face următoarele reflecții:

„Cînd îmi amintesc de aceste apăsătoare ticăloșii ale vieții ruseşti plină de sălbăticie, mă întreb uneori dacă face să vorbesc de ele. Și, de fiecare dată, îmi răspund cu o convingere mereu nouă — face, deoarece ele-s un adevăr viu și josnic, care n-a fost stîrpit nici pînă în ziua de azi. Și acesta-i adevărul pe care trebuie să-l cunoști temeinic, ca să-l poți smulge cu rădăcină cu tot din mintea și din sufletul omului și din toată viața noastră apăsătoare și rușinoasă.

Mai este încă o pricină, mai pozitivă, care mă face să zugrăvesc aceste ticăloșii. Deși ele sînt dezgustătoare, deși ne apasă strivind de moarte o mulțime de suflete minunate, rusul este totuși un om atît de sănătos și, sufletește, atît de tînăr, încît le înlătură și are să le înlăture totdeauna."

Această mărturisire fără ocolișuri făcută de Gorki în mod public este o reliefare a unui adevăr artistic. El zugrăvește viața acelor ani în toată goliciunea ei și cu toate contradicțiile ei.

În raportul său la primul Congres unional al scriitorilor sovietici, Gorki spune: „Creația este actul care are loc în momentul cînd activitatea memoriei atinge gradul de intensitate necesar pentru a declanșa din rezerva de cunoștințe și impresii faptele, imaginile și amănuntele cele mai caracteristice, mai reliefate, exprimîndu-le în cuvinte cît mai precise, mai colorate și mai accesibile tuturor".

Copilăria este una din cele mai desăvîrșite lucrări ale lui Gorki, lucrări cărora el le atribuia înaltul titlu de „creații".

Esența proletară a concepției care stă la baza *Copilăriei* este determinată nemijlocit de relațiile apropiate cu Lenin, în acești ani de avînt revoluționar. Țigănuș, tînărul lucrător de la Kașirin, Maxim Savvateici, tatăl lui Gorki și bunica puteau deveni în altă perioadă a istoriei ruse eroi ai romanului *Mama*.

2

La sfîrșitul lui decembrie 1913, terminînd *Copilăria*, Gorki părăsește insula Capri și se întoarce în patrie.

Pentru departamentul poliției venirea lui a fost ceva cu totul neașteptat. I. P. Ladîjnikov povestește că la consulatul rus din Neapole, unde se dusese să-i schimbe pașaportul, consulul i-a spus că Gorki va fi fără îndoială arestat.

Dar guvernul își pierdu capul neștiind cum să procedeze cu renumitul scriitor, aflat în evidența poliției: să-l aresteze, să-i facă percheziție, să-l judece în toate „procesele" rămase nerezolvate încă din pricina emigrării și nestinse prin amnistie?

Pe lîngă toate astea s-a mai întîmplat un fapt care i-a pus în încurcătură: venirea lui Gorki a fost observată abia cînd el ajunsese la Petersburg.

Răsfoind dosarele departamentului poliției putem citi: „Șeful direcției pentru asigurarea ordinii și securității populației din Sct. Petersburg raportează că la 31 decembrie a fost pus sub supravegherea detectivilor în subordine numitul Alexei Maximov Peșkov, meseriaș din Nijni-Novgorod, emigrant, cunoscut de dumneavoastră, sosit cu trenul, probabil de la gara Verjbolovo".

Faptul atît de scandalos pentru ohrană că Gorki a fost observat abia în gară la Petersburg de niște agenți întîmplători a silit departamentul poliției să ceară iritat socoteală jandarmilor de la graniță.

„Comunicați-ne dacă ați adus la cunoștință, cui anume și cînd, faptul că pe teritoriul imperiului s-a reîntors renumitul activist revoluționar Alexei Peșkov."

Neîndrăznind să-l aresteze, autoritățile au redeschis vechiul „proces" în care Gorki era implicat ca autor al

Mamei. „Procesul" a durat foarte mult și s-a terminat și de data aceasta fără nici un rezultat.

Amestecul guvernului era explicabil, deoarece întoarcerea lui Gorki a fost însoțită de nenumăratele saluturi și felicitări, în care venirea lui era pusă în legătură cu noua creștere a avîntului revoluționar din țară.

„Sînt întîmpinat de reprezentanții democrației în mod emoționant, cu multă dragoste, îi scria Alexei Maximovici lui Amfiteatrov, numai Moscova mi-a adresat salutul său de peste 70 de ori, sînt prezenți și franzelarii și ciorăpăresele, și instalatorii de apă, ba chiar «mujicii din județul Novotorjski». Sînt cît se poate de mișcat."

Un val nesfîrșit de saluturi au venit din partea asociației profesionale a lucrătorilor din artele grafice, din partea lucrătorilor din presă și literatură din diverse orașe: Tarussî, Novgorod, Iakutsk, de la cercurile din Nijni-Novgorod, de la un grup de deportați în satul Rîbinsk, din partea ziarelor și revistelor, și acest val n-a putut fi înăbușit de strigătele pline de furie ale presei ultrareacționare.

„V-ați întors la noi — scriau studenții din Moscova — tocmai în ajunul deșteptării noastre din somnul cel chinuitor și greu... Tot mai puternică devine speranța că sîntem în ajunul primăverii și vrem să credem că o vom întîmpina împreună cu dumneavoastră"

Într-unul din saluturile trimise de muncitori se spunea: „Sîntem încredințați că venirea dumneavoastră în patrie și munca ce o depuneți vor spori forțele noastre, ne vor ajuta pe noi, proletarii ruși, să aruncăm de pe umeri jugul beznei țariste pe care îl urîm."

Scriitorul, încă bolnav, a refuzat să fie sărbătorit public și în februarie 1914 s-a stabilit în apropiere de Petersburg, în satul finlandez Mustameaki.

Deși bolnav, Gorki a purces cu toată seriozitatea la unirea tinerelor forțe creatoare ale proletariatului.

Încă de multă vreme se simțeau atrași spre el toți cei ce începeau să scrie. Așa se întîmplase și la Capri unde îi erau trimise manuscrise din toate colțurile Rusiei și Gorki nu uita vasta corespondență de atunci.

În 1911, în revista *Sovremennîi mir* [1] Gorki a publicat articolul: *Despre scriitorii autodidacți.* În acest articol el arată că în perioada 1906—1910 a citit peste patru sute de manuscrise ale căror autori sînt „scriitori din popor".

El afirmă că marea majoritate a acestor scriitori, contrar literaturii tipărite din acea vreme, în care predomina o atmosferă de tînguire, de deprimare, tendința spre analiză și pasivitate, sînt stăpîniți de un spirit dinamic și plin de optimism.

Gorki trecea cu vederea lipsa de cultură.

„Nu mă refer nici la talent, scrie el, nici la artă, ci la autenticitate, la viață, și în primul rînd la oamenii apți pentru acțiune, optimiști și care știu să iubească tot ce este pururea viu, tot ce se dezvoltă plin de noblețe — omenescul."

Sub redacția lui a apărut în 1914 prima culegere a scriitorilor proletari. În prefața la culegere, adresîndu-se muncitorilor, Gorki spune: „Cînd istoria va povesti proletariatului din întreaga lume cît ați suferit și cîte ați realizat de-a lungul celor opt ani de reacțiune, toată muncitorimea va fi uimită de vioiciunea, de optimismul spiritului vostru, de eroismul vostru."

În prefața la cartea lui I. Morozov *Iarba fiarelor*, apărută în 1914, Gorki scrie că atunci cînd poșta îi aduce un caietel cenușiu, scris de o mînă nefamiliarizată cu condeiul, încearcă o mare bucurie. „Bucurie pentru faptul că mi se trimit tot mai multe versuri, e drept, stîngace, lucrări în proză greoaie, dar în care răsună tot mai dinamic glasul celor ce scriu. Simți cum în cele mai de jos straturi ale vieții se trezește în om conștiința legăturii lui cu lumea, cum crește în omul mărunt năzuința spre o viață măreață, largă, o dată cu setea de libertate."

Tot în 1914 Gorki intră în relații cu S. P. Podiacev, pe care-l ajută materialicește și-i cere o povestire pentru cea de a doua culegere a scriitorilor proletari.

---

[1] *Sovremennîi mir* (*Lumea contemporană*) — revistă lunară literară, științifică și politică: a apărut la Petersburg începînd din octombrie 1906. *(N.t.)*

În acești ani Gorki era stăpînit necontenit de un avînt optimist de luptă. Încă în 1913 el scria : „Nimeni nu va încerca să nege că în Rusia se adună iarăși norii care prevestesc uriașele furtuni și vijelii."

La Petersburg el ajuta partidul și organul său central Pravda. În 1914 valul grevelor cuprinde Petersburgul. Represiunea guvernului i-a silit pe greviști să înalțe baricade pe străzi ; au loc ciocniri ale muncitorilor cu armata.

În aceste zile A. E. Badaev, membru în Duma de stat, luînd măsuri de excesivă precauție, îi face lui Gorki, din partea bolșevicilor, o vizită la Mustameaki.[1]

„M-am dus la Gorki din însărcinarea organelor noastre centrale de partid. Era nevoie de ajutorul și sprijinul său nu numai în ceea ce privește ziarul, ci și într-o serie de alte probleme ale muncii de partid.

Cînd am terminat de discutat problemele cu care venisem, Gorki m-a năpădit cu întrebări despre situația mișcării revoluționare, despre munca ilegală, despre activitatea fracțiunii noastre din Dumă, despre munca deputaților bolșevici în afara Dumei etc. Dar Gorki manifesta un interes deosebit de viu și insistent față de ceea ce se petrece în fabrici și uzine, în adîncul vieții muncitorilor... El a participat cu multă energie la înfăptuirea acțiunilor pe care le-am discutat cu el și ne-a ajutat să obținem legăturile și mijloacele necesare, de care în acea perioadă avea nevoie partidul muncitoresc și în special redacția Pravdei."

Războiul imperialist a stîrnit în Gorki o uriașă indignare. El a fost unul dintre cei mai înverșunați demascatori ai scopurilor lui reacționare, de clasă.

Pravda a fost interzisă, s-a dezlănțuit un uriaș val de arestări în masă, arestații fiind trimiși în grupuri compacte spre Siberia. Fracțiunea bolșevică din Dumă a fost arestată și condamnată la deportare.

Într-o scrisoare adresată lui S. V. Malîșev, colaborator al ziarului Pravda, care fusese deportat, Gorki îi comunică : „În general atmosfera este înăbușitoare.

[1] În amintirile sale, A. E. Badaev, scrie : „...În vara anului 1913 m-am dus la Alexei Maximovici." Fără îndoială că este la mijloc o eroare : el a plecat în vara anului 1914. (*N.a.*)

Nu m-am simțit niciodată atît de necesar pentru viața rușilor și demult nu m-am simțit atît de plin de forță, însă, dragă tovarășe, trebuie să recunosc, uneori mîinile îmi cad neputincioase și ochii mi se-ntunecă. E tare greu... Cu toate acestea tot reușesc să fac cîte ceva. Și reușesc mai ales pentru că proletariatul din Petersburg a educat oameni straşnic de buni!"

Ultimele cuvinte dovedesc că Gorki păstra legătura cu muncitorii care luptau în ilegalitate. [1]

În vara anului 1915 Gorki a primit la Mustameaki vizita lui Maiakovski. Versurile pe care acesta i le-a recitat au stîrnit interesul și aprobarea cea mai vie a lui Gorki.

Cînd scriitorul a reușit să organizeze o mare revistă, *Letopis* [2], rezervîndu-și dreptul de a avea cuvîntul hotărîtor la rubrica literară, a început să grupeze în jurul acestei reviste forțe tinere, l-a atras și pe Maiakovski și a obținut să se publice în *Letopis* poemul acestuia *Lumea și războiul*, o lucrare nouă și de mare însemnătate a poetului îndreptată împotriva războiului imperialist. Cenzura a scos-o din șpalturi.

În editura *Parus* [3] condusă de Gorki a fost publicată prima mare culegere de versuri ale lui Maiakovski. În felul acesta Gorki l-a apărat pe Maiakovski de valul atacurilor pline de furie ale presei burgheze și l-a apreciat ca pe un mare poet.

---

[1] „De la sfîrșitul anului 1915, după recomandarea lui A. M. Gorki, lucrătorii Biroului C.C. al Partidului muncitoresc social democrat bolșevic din Rusia au organizat în locuința noastră din strada Serdobolskaia nr. 35, apartamentul 4, un punct pentru întîlniri conspirative" (M. Pavlova, *Statul major al revoluției, Pravda*, nr. 71 din 1957 (*N.a.*)

[2] *Letopis (Cronica)* — revistă literară, științifică și politică lunară, fondată de M. Gorki la Petrograd; a apărut din decembrie 1915 pînă în august 1917. (*N.t.*)

[3] *Parus (Vela)* — editură ce a ființat la Petrograd între 1915—1918, întemeiată din inițiativa și cu sprijinul direct al lui A. M. Gorki. Editura publica lucrări social-politice și literare. În 1918 editura și-a încetat activitatea. Baza ei materială a fost folosită pentru crearea ed. *Vsemirnaia literatura* (*Literatura universală*). (*N.t.*)

Letopis s-a situat pe poziția internaționalismului, fiind în fățișă contradicție cu poziția adoptată de slugoii liberali și menșevici ai imperialismului.

Revista a publicat în 1916 continuarea povestirii *Copilăria* sub titlul *La stăpîn.*

În această a doua povestire tabloul Nijni-Novgorodului a devenit mai cuprinzător. În ea sînt zugrăviți cu o mare forță artistică negustori, iconari, dulgheri, zidari, vagabonzi. Voința creatoare și munca creatoare a omului învinge ocurovismul — acesta este sensul povestirilor autobiografice ale lui Gorki. El corespundea cum nu se poate mai bine epocii noului avînt al clasei muncitoare și al întregii democrații.

Revista a început să apară la sfîrșitul lui 1915 iar peste numai un an, atît *Letopis* cît și editura *Parus* își atraseseră asupra lor o binemeritată aversiune și ura tuturor grupurilor reacționare, burghezo-liberale și „defetiste."

Războiul îl copleșește tot mai mult pe Gorki provocîndu-i sentimente întunecate.

„Oamenii trăiesc apăsați de teamă, teama îi face să se dușmănească unul pe altul, atîță pornirile sălbatice și face să decadă tot mai mult respectul față de om," îi scria el lui K. A. Timiriazev."

În *Letopis* se publicau și articolele lui K. A. Timiriazev, iar editura *Parus* proiectase apariția unei culegeri din operele sale.

Totodată Gorki a hotărît ca *Parus* să publice și cărți pentru tineret. În acest scop l-a rugat pe Fridtjorf Nansen să scrie o carte despre viața lui Columb, pe Romain Rolland despre Beethoven, pe Wells despre Edison. pe Timiriazev despre Darwin. Prin aceasta Gorki urmărea să atragă atenția copiilor și tineretului asupra faptului că toate popoarele au avut, și au și în prezent, oameni de seamă, inimi nobile. „E necesar să facem asta acum cînd triumfă cruzimea și sălbăticia", îi scria el lui Romain Rolland.

Gorki proiectase de asemenea și apariția unei serii de broșuri care demascau adevăratul sens al războiului imperialist. Cu privire la tematica acestor broșuri Gorki scria : „...E nevoie să întocmim un act de acuzare îm-

A. M. Gorki pe terasa clădirii ziarului **Izvestia.** *Moscova. 1928.*

A. M. Gorki şi S. M. Kirov la uzina Baltica din Leningrad. *1929.*

A. M. Gorki în mijlocul copiilor din colonia Kureaj ieșiți la muncile cîmpului. *Kureaj. 1928.*

A. M. Gorki cu nepoatele sale Marfa și Daria Peșkova. *Italia. Sorrento, vila* **Il Sorito.** *1932.*

potriva capitalismului ca fiind singurul vinovat de catastrofa pe care o îndură întreaga lume, şi să arătăm că acţiunea anarhică a capitalului nu poate să nu păstreze în ea germenii unor catastrofe de acest fel."

În această perioadă, Gorki menţinea legăturile cu Lenin prin intermediul surorii acestuia — M. Ulianova, care venea la Gorki cu scrisori şi însărcinări din partea fratelui său. S-a păstrat o scrisoare a lui Lenin, în care îi face cunoscut lui Gorki că-i trimite cartea sa *Date noi despre legile dezvoltării capitalismului în agricultură*, pentru a fi publicată în editura *Parus*. Apariţia cărţii a fost anunţată, dar pînă la revoluţie ea n-a mai apucat să fie tipărită.

În 1916 Lenin a trimis la Parus o altă carte a sa *Imperialismul, stadiul cel mai înalt al capitalismului*, a cărei publicare în *Letopis* a fost de asemenea anunţată înainte de revoluţie.

Reprezentantul C.C. al partidului bolşevic care locuia ilegal la Petrograd şi care primea de la Gorki bani pentru munca bolşevicilor povestea mai tîrziu că Alexei Maximovici nu era competent în problemele de politică şi tactică şi că muncitorii veneau la el pur şi simplu pentru „a discuta de la om la om", pentru a-şi împărtăşi suferinţele şi neliniştile. Secţia ohranei era informată despre aceste vizite ale muncitorilor, aşa că pe lîngă casa în care locuia A. M. Gorki stăteau mereu la pîndă spioni.

Ca un document al urii excesive cu care îl înconjurau pe Gorki este semnificativ articolul unui oarecare *Juvenal*, apărut în ziarul ultrareacţionar *Golos Rusi*.[1]

Toate lucrările lui Gorki, după cum reieşea din spusele acelui *Juvenal*, „bagă în cap" cititorilor următoarele „axiome": „Războiul este necesar numai guvernelor burgheze ale Franţei, Angliei, Rusiei şi duşmanilor acestora, Germaniei şi Austriei...

Proletariatul din *toate* aceste ţări nu are nevoie de nici un război.

---

[1] *Glasul Rusiei.* (*N.t.*)

Mai departe se vorbește despre pace într-o astfel de formă care face imposibilă fie și măcar transpunerea aproximativă a acestor «idei»în presă."

Acest „pudic" autor își încheie articolașul printr-un vaiet cu privire la „un cuvînt de condamnare" care „capătă o semnificație cu adevărat patriotică."

Bineînțeles *Juvenal* cerea de fapt nu doar „un cuvînt de condamnare" ci măsuri mult mai hotărîte cu caracter polițienesc.

Într-adevăr articolul a apărut la 27 noiembrie 1916, și la 1 decembrie, directorul departamentului poliției cerea Direcției pentru presă o caracterizare a revistei *Letopis*, necesară unui raport adresat ministrului afacerilor interne. Și fără îndoială că departamentul poliției ar fi reușit să suspende *Letopis*, dacă revoluția din februarie n-ar fi „suspendat" în același timp departamentul poliției.

3

Propaganda antirăzboinică dusă de *Letopis* demasca țelurile cotropitoare ale guvernelor imperialiste, printre care și cele ale guvernului țarist. În atmosfera „patriotismului" deșănțat al presei burgheze ea avea o mare importanță în acțiunea de răspîndire în rîndurile intelectualității democratice a unei juste orientări în interpretarea sensului și țelurilor războiului.

Letopis a fost unicul organ legal care a demascat toate elementele șovine din țară, începînd cu sutele negre ultrareacționare și terminînd cu liberalii burghezi și cu acei membri ai partidelor „socialiste", slugoi ai capitalismului, cărora în istorie le-a rămas porecla de „social-șoviniști".

Însă în condițiile revoluției din februarie conducătorii revistei și-au pierdut capul. Redactorul secției politice, N. Suhanov, ziarist de la *Sovremennik* care se considera menșevic-internaționalist, era partizan al unui guvern burghez, iar V. Bazarov, membru al redacției, fost „vperedist", a scris în primele zile ale revoluției

din februarie un articol despre oportunitatea participării democraților la guvernul burghez.

Însuși Gorki, care publicase în *Letopis* povestirea autobiografică *La stăpîn* și o serie de schițe minunate *(Pocitanii, Gri cu albastru, Cum s-a compus un cîntec, Cartea, Păcat păsăresc, Un flușturatic* ș.a.), și care conducea rubrica literară, s-a lăsat influențat de intelectualii-literați care-l înconjurau la revistă și a părăsit orientarea revoluționară.

„În politică Gorki dă întotdeauna dovadă de slăbiciune de caracter, lăsîndu-se influențat de sentimente și de stări sufletești de moment“ [1], scria Lenin într-o scrisoare a sa către A. Șleapnikov, încă în anul 1916.

Rupîndu-se de ilegalitatea bolșevică, Gorki scria în primul număr al revistei *Letopis* apărut după revoluția din februarie: „...Nu se cade să uităm că noi toți sîntem oameni vechi, și că măreața cauză a renașterii țării se află în mîinile unor cetățeni educați de impresiile apăsătoare ale trecutului în spiritul neîncrederii unuia față de celălalt, a lipsei de respect față de semeni și al unui egoism monstruos.“

Ura față de semeni, sălbăticirea, lipsa de respect, tot ceea ce menționa Gorki în scrisoarea sa către K. A. Timiriazev, se referea la micul-burghez filistin, la micul-burghez-intelectual.

Generalizînd aceste observații de fiecare zi din timpul războiului imperialist la întreaga masă a poporului rus, la filistinii „din cele două sute de orașe de provincie din Rusia“, Gorki se îngrozește gîndindu-se cît de greu vor putea fi introduse „rînduielile noi“ în străvechiul fel de trai rusesc, în „tîrgușorul Okurov“, pe care-l zugrăvise atît de bine și care se afla mereu în închipuirea sa.

„Nu trebuie să uităm că trăim în masa deasă de multe milioane de mici-burghezi, analfabeți politicește și lipsiți de educație sub aspect social“, scria Gorki în același articol.

Îl neliniștea nu masele proletare, care creșteau și deveneau din ce în ce mai puternice în fața revoluției,

[1] V. I. Lenin, *Opere,* vol. 35, pag. 210, E.S.P.L.P., 1958. (*N.a.*)

și a căror însemnătate Gorki o subaprecia în acea perioadă, ci rolul burgheziei. „Va înțelege ea oare că munca ei va da rezultate numai în condițiile unei strînse unități cu democrația ?...“ ș.a.m.d.

De acest fel de încredere mic-burgheză față de dușmanul social sînt pătrunse toate articolele lui Gorki din acea perioadă.

În timpul acesta, Lenin se zbătea din răsputeri, căutînd posibilitatea de a veni în Rusia. Aproape în fiecare zi publica în *Pravda Scrisori din depărtare*. În al doilea articol din această serie, după ce citise în presa străină știrea despre scrisoarea lui Gorki în care acesta chema Guvernul provizoriu și Comitetul Executiv să încheie cît mai repede pacea, Lenin scrie: „Așa e transmisă scrisoarea lui M. Gorki. Încerci un sentiment amar cînd citești această scrisoare, îmbibată în întregime de prejudecățile filistine curente. Autorul acestor rînduri a avut prilejul, în timpul întîlnirilor cu Gorki pe insula Capri, să-l prevină și să-i reproșeze greșelile lui politice. Gorki para aceste reproșuri cu zîmbetul lui neasemuit de fermecător și cu declarația sinceră: «Știu că sînt un prost marxist, și apoi, noi, artiștii, sîntem cu toții puțin cam iresponsabili». E greu să conteşti acest lucru.

Fără doar și poate că Gorki e un uriaș talent literar, care a adus și va aduce mult folos mișcării proletare mondiale.

Dar de ce se apucă Gorki de politică?

După părerea mea, scrisoarea lui Gorki exprimă prejudecățile, extrem de răspîndite, nu numai ale micii-burghezii, ci și ale unei părți a muncitorilor aflați sub influența acesteia. *Toate* forțele partidului nostru, toate eforturile muncitorilor conștienți trebuie concentrate asupra unei lupte îndîrjite, perseverente, multilaterale împotriva acestor prejudecăți.“ [1]

În acest articol intitulat *Cum să dobîndim pacea*, Lenin arată că numai proletariatul și țărănimea săracă, luînd în mîinile lor puterea de stat, pot obține „o pace

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 23, pag. 333—334, E.S.P.L.P., 1957. (*N.t.*)

cu adevărat democratică, cu adevărat onorabilă“ [1], iar Guvernul provizoriu burghez, fiind prin natura sa imperialist, nu poate încheia nici un fel de altă pace decît imperialistă.

„A face acestui Guvern propunerea să încheie o pace democratică e ca şi cum ai predica unor proxeneţi virtutea.“ [2]

Am văzut că în 1908—1909, cînd unii ajunseseră trădători şi renegaţi, iar alţii, speriaţi, îşi pierduseră capul, Gorki a suportat foarte greu această fărîmiţare în fracţiuni şi grupuleţe a social-democraţiei ruse, considerînd-o ca o slăbire a forţelor partidului; Lenin, care avea o neclintită încredere în potenţialul forţelor clasei muncitoare îi scria atunci lui Gorki că proletariatul din Rusia „va făuri în orice caz, va făuri o minunată social-democraţie mai repede decît pare uneori cînd priveşti lucrurile din punctul de vedere al blestematei situaţii din emigraţie, o va făuri mai just decît ni s-ar părea dacă ar fi să judecăm după unele manifestări exterioare şi episoade izolate.“ [3]

Aceste aprecieri foarte deosebite asupra potenţialului forţelor proletariatului rus în urma anilor ucigători de reacţiune au devenit sursa divergenţelor lui Gorki cu învăţătura leninistă în 1917.

În anii grei ai reacţiunii stolîpiniste Lenin credea cu fermitate în forţele revoluţionare ale proletariatului rus şi nu-l înspăimîntau greutăţile din ce în ce mai mari. Cu două luni înainte de revoluţia din februarie, ţinînd în faţa tineretului muncitoresc elveţian o conferinţă despre revoluţia din 1905, Lenin spunea următoarele în legătură cu amploarea mişcării greviste din Rusia în anul 1905:

„...Aceasta arată cît de mare poate să fie energia dormitîndă a proletariatului. Aceasta dovedeşte că într-o epocă revoluţionară — fac această afirmaţie fără nici o exagerare, pe baza celor mai exacte date ale istoriei Rusiei — proletariatul poate să desfăşoare o energie de luptă de *100 de ori* mai mare decît în vremurile

[1] Ibidem pag. 337.
[2] Ibidem, pag. 334.
[3] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 34, pag. 412, E.S.P.L.P., 1958. *(N.t.)*

liniştite, obişnuite. Aceasta dovedeşte că pînă în 1905 omenirea nu ştia încă cît de mare, cît de grandioasă poate fi şi va fi încordarea forţelor proletariatului atunci cînd e vorba să lupte pentru ţeluri cu adevărat măreţe, să lupte cu adevărat în mod revoluţionar!" [1]

Subaprecierea forţelor proletariatului rus în această perioadă de către Gorki era provocată nu numai de teama izolării muncitorilor conştienţi în mediul micii-burghezii reacţionare, în mediul „okurovismului", subaprecierea aceasta era provocată şi de teama în faţa forţei anarhice, stihinice a satului, care, aşa cum i se părea lui Gorki, se sălbăticise în anii războiului imperialist.

Mai tîrziu Gorki îşi amintea: „In 1917, cînd Lenin, sosind în Rusia, şi-a publicat «tezele» sale, am crezut că prin aceste teze el sacrifică ţărănimii ruse întreaga armată a muncitorilor ridicaţi politiceşte, armată neînsemnată ca număr, dar calitativ eroică, precum şi întreaga intelectualitate cu adevărat revoluţionară. Această forţă — singura forţă activă din Rusia — va fi aruncată, ca un pumn de sare, în balta stătută a satului şi se va dizolva fără urmă, se va resorbi în ea, fără să aducă nici o schimbare în spiritul, în felul de viaţă, în istoria poporului rus."

Apreciind astfel repartiţia forţelor politice şi culturale ale ţării, Gorki punea pe prim-plan necesitatea unei strînse legături între muncitorii înaintaţi şi oamenii de ştiinţă şi tehnică, iar sarcina fundamentală a revoluţiei considera că este în primul rînd crearea unor asemenea condiţii care să contribuie în cea mai mare măsură la creşterea rapidă a forţelor culturale şi la o cît mai largă democratizare a ştiinţei.

In acest scop el organizează o serie de asociaţii: *Asociaţia voluntară pentru dezvoltarea şi răspîndirea ştiinţelor pozitive*, *Liga educaţiei sociale*, societatea *Cultura şi libertatea* etc...

In slujba aceluiaşi scop, în articolele sale din *Novaia jizni* el face agitaţie pentru o muncă cultural-educativă „neîntîrziată, planificată, multilaterală şi per-

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 23, pag. 239, E.S.P.L.P., 1957. (*N.t.*)

severentă", socotind aceasta singura cale justă în condițiile crizei sociale care avea loc.

Chiar în vestitele zile ale lui iulie 1917, pe care Lenin le-a numit „un punct de cotitură al întregii revoluții" [1] Gorki scria despre „instinctele întunecate ale maselor" și despre poporul care „trebuie să fie încălzit la roșu și purificat de robie" prin focul culturii.

„Iar despre cultură? — întreabă Gorki și tot el răspunde:

— Da, din nou despre cultură. Eu nu cunosc nimic altceva care ar fi în stare să ne salveze țara de la pieire."

Aici erau exprimate de fapt „prejudecățile extraordinar de răspîndite ale micii burghezii" și ale unei părți dintre muncitorii lipsiți de cultură. Tocmai aceasta era și calea pe care o arăta Gorki.

„Dar de ce se apucă Gorki de politică?" întreba mînios Lenin în epoca ascuțirii hotărîtoare a luptei politice.

Partidul bolșevicilor, în frunte cu Lenin, considera că singura cale și unica premisă a întregii evoluții sociale și culturale este aceea a cuceririi puterii de stat de către proletariatul revoluționar și țărănimea săracă.

Renumitul său articol combativ *Vor păstra oare bolșevicii puterea de stat?* scris cu o lună înaintea revoluției din Octombrie, Lenin îl consacră în mare măsură unei polemici cu cei de la *Novaia jizni* ca trădători ai cauzei revoluției, care susțineau că „presiunea forțelor vrăjmașe va mătura dictatura proletariatului." [2] Lenin folosește această polemică pentru ca, zdrobind argumentele celor de la *Novaia jizni*, să sporească încrederea partidului și a maselor crescînde ale revoluției proletare.

„Noi am văzut deja forța împotrivirii capitaliștilor, a văzut-o întregul popor, căci capitaliștii sînt mai conștienți decît alte clase și au înțeles numaidecît importanța Sovietelor, și-au încordat imediat la maximum *toate forțele*, au pus în mișcare absolut totul, au recurs

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 25, pag. 307, E.S.P.L.P., 1956. *(N.t.)*
[2] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 26, pag. 101, E.S.P.L.P., 1954. *(N.t.)*

la toate blestemăţiile, au mers pînă la a debita calomnii şi minciuni nemaiauzite, pînă la a urzi comploturi militare, *pentru a submina Sovietele*, pentru a le reduce la zero, pentru a le prostitua (cu ajutorul menşevicilor şi al socialiştilor revoluţionari), pentru a le transforma în locuri de flecăreală, pentru a extenua pe ţărani şi muncitori prin luni şi luni de zile de vorbărie goală şi de joc de-a revoluţia.

Dar *n-am văzut încă* forţa împotrivirii proletarilor şi a ţăranilor săraci, deoarece această forţă va apare în toată amploarea ei numai atunci cînd puterea va fi în mîinile proletariatului, cînd zeci de milioane de oameni, striviţi de nevoi şi de robia capitalistă, vor vedea în practică, *vor simţi* că puterea în stat a trecut în mîinile claselor asuprite, că puterea ajută sărăcimii să lupte împotriva moşierilor şi capitaliştilor, *sfărîmă* împotrivirea acestora. *Numai* atunci vom putea vedea acele forţe neatinse încă care sînt ascunse în popor şi cu care acesta va da o ripostă capitaliştilor, numai atunci se va manifesta ceea ce Engels numeşte «socialism latent», numai atunci în faţa fiecăror *zece mii* de duşmani făţişi sau ascunşi ai puterii clasei muncitoare şi care se manifestă în mod activ sau printr-o rezistenţă pasivă se vor ridica *cîte un milion* de noi luptători, care pînă acum au dormitat din punct de vedere politic, care au lîncezit în chinurile mizeriei cuprinşi de desperare, care au încetat să creadă că şi ei sînt oameni, că şi ei au dreptul la viaţă.“ [1]

Aşa scria Lenin, genialul vestitor, inspirator şi organizator al Marii Revoluţii Socialiste.

La 25 octombrie (7 noiembrie) 1917 a început o nouă eră în istoria lumii.

---

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 26, pag. 109—110, E.S.P.L.P., 1959. (*N.t.*)

PARTEA A TREIA

CAPITOLUL ÎNTÎI

1

Participanții activi la munca ilegală a bolșevicilor din Petrograd povestesc că în ajunul revoluției din 1917 Gorki a dat un mare sprijin în munca de partid. De la el, reprezentanții C.C. al bolșevicilor culegeau informații din lumea cercurilor conducătoare, precum și despre munca, problemele și intențiile intelectualității democratice, pe care Alexei Maximovici încerca s-o atragă în activitatea revoluționară și antițaristă.

Locuința lui Gorki de pe Kronverski prospect (în prezent strada Maxim Gorki) devenise un centru, un fel de punct de informații, unde se adunau toate datele cu privire la mișcarea revoluționară.

Insă după revoluția din februarie și răsturnarea monarhiei, treptat, treptat s-a schimbat atît componența celor ce veneau aici, cît și caracterul informațiilor. Bolșevicii au părăsit munca ilegală, trecînd la lupta fățișă, pe cînd la Gorki veneau tot mai mulți intelectuali micburghezi, speriați de amploarea mișcării bolșevicilor.

Iar după Revoluția din Octombrie, locuința lui Gorki a devenit centrul tuturor plîngerilor și tînguirilor. Hoții, jafuri, linșaje, devastarea pivnițelor cu vinuri— fiecare vizitator aducea o nouă versiune a cutărei sau cutărei întîmplări. Alexei Maximovici privea toate acestea fără perspectivă, îngust, cum s-ar spune „de-a dreptul". „Sporește cruzimea străzii, scria el, și vina pentru acest lucru va fi aruncată asupra clasei muncitoare, căci

în mod inevitabil se va spune: «Guvernul muncitorilor a lăsat frîu liber instinctelor animalice ale maselor străzii».“

El rămînea la părerea pe care şi-o formase mai-nainte: anume, că în revoluţia din 1905 proletariatul a fost şi calitativ şi cantitativ mai puternic decît în 1917, deoarece industria nu era pe atunci distrusă în asemenea măsură ca acum; în locul zecilor de mii de proletari adevăraţi, căzuţi în război, în fabrici şi uzine au dat buzna flăcăi de prin sate, care trebuiesc educaţi vreme îndelungată, şi cu care trebuie să se ducă cît mai urgent posibil o perseverentă muncă cultural-educativă şi revoluţionară.

Ca exemplu, Gorki cita scrisorile despre speculanţii din sate primite de dînsul, povestea despre tulburările agrare în timpul cărora au fost distruse pe la moşii valori culturale (biblioteci), despre jefuirea renumitei artiste M. N. Ermolova, despre traficul de carne vie de la Feodosia unde soldaţii aduc din Caucaz turcoaice, armence, sau fete răpite de la kurzi şi le vînd cu douăzeci şi cinci de ruble bucata — pe scurt, toate zvonurile provocatoare de panică pe care le răspîndea burghezia erau incluse şi în articolele lui Gorki. Pentru fiecare caz de hoţie, de jaf, de speculă şi devastare, Gorki făcea răspunzătoare Puterea Sovietică.

E de mirare cum nu vedea Gorki munca uriaşă a bolşevicilor, care în primele luni luptau cu deosebită perseverenţă împotriva anarhismului păturilor înapoiate.

Iată fapte pe care toată lumea le cunoaşte şi care au fost publicate în ziare: decretul lui Lenin cu privire la jefuitori şi speculanţi; cuvîntarea sa la Congresul al III-lea al Sovietelor, în care arată că toată această bandă de capitalişti şi escroci, de derbedei şi sabotori nu este altceva decît o şleahtă coruptă de burghezie, care se împotriveşte puterii oamenilor muncii. Luînd cuvîntul în faţa Sovietului din Petrograd, Lenin arată că împotriva speculanţilor şi hoţilor trebuiesc luate cele mai drastice măsuri: împuşcarea pe loc. În articolul *Sarcinile imediate ale Puterii Sovietice* Lenin scria despre elementele descompuse ale vechii societăţi, care nu se pot manifesta altfel decît prin sporirea crimelor,

a actelor de huliganism, a cazurilor de corupție, de speculă și prin tot felul de ticăloșii. „Pentru a pune capăt tuturor acestora, e nevoie de timp și *e nevoie de o mînă de fier.*“ [1] Restaurarea exploatării burgheze, scria Lenin, ne amenință azi „sub forma stihiei dezmățului și anarhismului mic-burghez... sub forma atacurilor și incursiunilor zilnice, mărunte, dar numeroase ale acestei stihii împotriva disciplinei proletare. Trebuie să învingem această stihie a anarhiei mic-burgheze, și o vom învinge.“ [2]

Gorki nu vedea că masa poporului rus era cuprinsă de un uriaș avînt, că țăranii din cele mai îndepărtate colțuri ale țării confiscau pămîntul și manifestau inițiative creatoare, că muncitorii de pretutindeni luau în mîinile lor fabricile și uzinele, că zi de zi se înființau pretutindeni noi organizații.

„Iar celor care spun că noi n-am făcut nimic, că tot timpul am fost inactivi, că dominația Puterii Sovietice n-a adus nici un fel de roade, acestora le putem răspunde doar atît: aruncați o privire în străfundurile poporului muncitor, în adîncurile maselor, acolo clocotește munca organizatorică, creatoare, acolo pulsează din plin viața care se reînnoiește, viața consfințită de revoluție“ [3], spunea Lenin la Congresul al III-lea pe întreaga Rusie.

Cele mai aspre cuvîntări ale lui Gorki împotriva bolșevicilor sînt în primele luni de după Octombrie, în perioada cînd vagabonzii devastau pivnițele palatelor, săvîrșind jafuri și atacuri tîlhărești. El sublinia în mod stăruitor fenomenele negative, nevăzînd și neîncercînd să vadă faptul fundamental, cel mai important, uriașele forțe creatoare ale revoluției proletare. El nu vedea peste tot decît distrugerea valorilor culturale, furturi din avutul obștesc, accese de egoism provocate de aviditate, și după cum scria el „o sălbăticire generală“.

În articolul *Cuvinte profetice*, Lenin, citînd aprecierile lui Engels cu privire la războiul mondial pe care acesta îl prezisese în 1887, și la urmările lui, „foa-

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 27, pag. 248, E.S.P.L.P., 1955. *(N.t.)*
[2] Ibidem, pag. 255.
[3] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 26, pag. 469, E.S.P.L.P., 1959. *(N.t.)*

mete, epidemii, o sălbăticire generală atît a trupelor cît și a maselor populare, provocate de lipsurile acute", scria : „Cît de simplu și de clar trage Engels această concluzie incontestabilă, evidentă pentru oricine cît de cît în stare să reflecteze asupra consecințelor obiective ale unui greu și chinuitor război îndelungat. Și cît de uimitor de neinteligenți sînt numeroșii «social-democrați» și pseudo-«socialiști» care nu doresc sau nu sînt în stare să aprofundeze această extrem de simplă considerație.

Este oare de conceput un război îndelungat fără ca atît trupele cît și masele populare *să se sălbăticească?* Desigur că nu." [1]

Lenin compară revoluția cu chinurile îngrozitoare ale facerii, cu acest act „care transformă femeia într-o bucată de carne chinuită, extenuată, înnebunită de durere, însîngerată, pe jumătate moartă". Însă „cine ar renunța oare din *acest* motiv la dragoste, la bucuria de a avea copii?" întreabă Lenin. „Marx și Engels... au vorbit întotdeauna de *îndelungatele dureri ale facerii* legate inevitabil de actul trecerii de la capitalism la socialism." [2]

Gorki nu putea să nu-și dea seama că articolul lui Lenin i se adresa și lui. Era imposibil ca nașterea lumii noi, care trecea prin aceleași dureri ale facerii, să nu-l silească să cerceteze cu mai multă atenție fenomenele tragice ale revoluției. Încă înainte de apariția articolului lui Lenin, el scria : „Murdăria și zdrențele îți sar în ochi întotdeauna într-o zi însorită, însă descori se întîmplă ca noi, concentrîndu-ne prea mult atenția asupra unor fapte care se împotrivesc cu înverșunare dorinței noastre de mai bine, încetăm să mai observăm razele soarelui și parcă nici nu-i simțim puterea dătătoare de viață... În prezent întregul popor rus participă la crearea istoriei sale, acesta este un eveniment de o uriașă importanță și de aici trebuie să pornim atunci cînd apreciem ce e bine și ce e rău, ce ne bucură și ce ne întristează."

---

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 27, pag. 485, E.S.P.L.P., 1955. (*N.t.*)
[2] Ibidem, pag. 486.

Gorki a publicat acest articol la 17 mai 1918 și curînd după aceasta a încetat să mai scrie la *Novaia jizni*.

După cum mărturisește V. D Bonci-Bruevici, Lenin aștepta ca Gorki să vină la Moscova. La 31 iulie Bonci-Bruevici i-a telegrafiat lui Gorki: „Am fost astăzi pe la dumneata pe acasă, ai dumitale te așteptau și sînt mirați că n-ai sosit încă [1]. De asemenea și Vladimir Ilici, după ce s-a întors de la Kremlin, te-a așteptat."

S-a întîmplat însă ca prima întîlnire să aibă loc după ce Lenin fusese rănit de terorista Kaplan.

Atentatul la viața lui Lenin l-a zguduit pe Gorki. Acest fapt i-a dezvăluit toată înverșunarea și furia turbată a rezistenței pe care partidul trebuia s-o biruie în lupta sa. Revolta stîrnită de această ticăloșie, revoltă care a cuprins cu o nemaivăzută putere poporul, dragostea și devotamentul față de Lenin și exploziile de mînie și ură față de dușmanii lui i-au arătat lui Gorki cît de adînc au pătruns ideile lui Lenin, ideile bolșevismului, în masele populare.

În amintirile sale despre Lenin, Gorki povestește: „Întîlnirea noastră a fost foarte prietenească, dar se înțelege că ochii mici, pătrunzători, atotvăzători ai scumpului nostru Ilici mă priveau pe mine, «cel rătăcit», cu o vădită compătimire."

Despre această întîlnire ne-a rămas de la Gorki o pagină de amintiri pătrunsă de subiectivismul firesc al scriitorului. Amănuntele reale ale vizitei ne-au rămas necunoscute. Putem aprecia doar că întîlnirea celor doi vechi prieteni a fost emoționantă — fiind punctată de o oarecare neîncredere a lui Gorki față de cauza bolșevicilor, de regretul lui Lenin pentru rătăcirile lui Gorki și de bucuria că, iată, scriitorul va părăsi politica sa prostească și „va mai aduce mult folos mișcării mondiale proletare".

Discuția dintre Lenin și Gorki a fost, se vede, deosebit de rodnică. Știm că Lenin era un „dascăl" în cel mai bun înțeles al acestui cuvînt. Știm de asemenea că scrisorile sale către Gorki sînt modele educative prin asprimea și hotărîrea cu care își exprima el

[1] E. P. Peșkova, soția lui Gorki, locuia la Moscova împreună cu fiul lui Alexei Maximovici, M. A. Peșkov. (*N.a.*)

ideile. Nu degeaba spune Gorki în amintirile sale: „Atitudinea lui față de mine era aceea a unui dascăl sever și a unui «prieten bun și grijuliu»". Probabil că și discuția din timpul acestei întîlniri s-a desfășurat la fel.

Lenin îl cunoștea bine pe Gorki, știa că toate ieșirile lui tăioase din *Novaia jizni* nu înseamnă nimic față de mărețul său talent de scriitor proletar, pe care acesta îl purta în sufletul său.

Într-una din notele sale de mai tîrziu, Gorki spune: „...Din ziua mîrșavului atentat la viața lui V. I. m-am simțit din nou bolșevic".

Ne îndoim dacă a fost așa. Însă în afară de orice îndoială e faptul că Gorki a fost din nou vrăjit de Lenin, așa cum fusese la Londra la Congresul al V-lea al social-democraților, așa cum fusese la Capri, așa cum fusese la Paris.

Rezultatul discuției s-a soldat cu obligația lui Gorki să acționeze în mod intens pentru atragerea celor mai puternice forțe intelectuale ale țării de partea construcției sovietice, pentru reluarea muncii în instituțiile de învățămînt superior, pentru o literatură adresată maselor largi de muncitori, pentru apărarea valorilor culturale ale țării, pentru organizarea frontului scriitoricesc și al oamenilor de știință; Gorki s-a angajat să facă o muncă asemănătoare celei pe care o desfășurase de-a lungul a trei ani înainte de plecarea sa în străinătate și care a lăsat o urmă de neșters în istoria culturii sovietice.

Într-o scrisoare specială adresată lui V. I. Lenin, Gorki arăta necesitatea editării unei reviste de informare care să facă bilanțul și să dea lămuririle necesare despre toate realizările Puterii Sovietice în răstimp de un an de zile. El arăta că e necesar să li se dea agitatorilor comuniști material agitatoric. Această idee și-a găsit expresia mai tîrziu în revista *Nași dostijenia.* [1]

[1] *Nași dostijenia* (*Realizările noastre*) — revistă literară fondată de Gorki. A apărut la Moscova și Leningrad din 1929 pînă în mai 1937. Inițial a apărut un număr la 2 luni iar din 1930 revista a apărut lunar. (*N.t.*)

Gorki fusese şi pînă atunci asediat de cei pe care revoluţia îi lovise, pe care-i nemulţumeau pînă şi articolele lui din *Novaia jizni*, s-au păstrat multe scrisori anonime de acest fel, acum însă atacurile deveniseră deosebit de înverşunate. „Bolşevicului Maxim Gorki" — aşa e adresată una dintre aceste scrisori. „Întrucît tu Maxim Gorki zis Peşkov eşti un trădător care ai trădat Rusia şi pe toţi trădătorii de patrie îi aşteaptă spînzurătoarea îţi trimit ţie trădătorule laţul pe care îl vei folosi dacă vei mai avea curajul cetăţenesc de a o face, să ştii că eşti blestemat, nu te vor scăpa nici banii nemţeşti, judecata Domnului şi a poporului atîrnă asupra ta."

Într-adevăr, în plic se afla un laţ, iar scrisoarea era semnată : „Strigătul sufletului îndurerat al poporului".

„Pentru noi tu eşti Cain-ul, Iuda şi Pilat-ul poporului rus" scria în emigraţie scriitorul Cirikov, probabil în numele aceluiaşi „popor".

În acelaşi timp însă au apărut şi altfel de ecouri. Naumov, muncitor din Piter, îi scria lui Gorki, de pe front, de la statul major al Armatei a şasea :

„Dragă Alexei Maximovici, cu o nemaipomenită bucurie am citit astăzi comunicarea că dumneata faci parte din rîndurile celor care vor munci pentru consolidarea Puterii Sovietice. Dumneata eşti un scriitor pe care-l iubim cu înflăcărare. Am fost multă vreme, în ascuns şi în tăcere, îndurerat pentru dumneata, şi acum nu pot să nu-mi exprim bucuria ce m-a cuprins. Dumneata nu mă cunoşti, cum nu cunoşti mii de alţi oameni ca mine, dar asta nu are nici o importanţă."

Iar de pe frontul luptei împotriva chiaburimii la sate îi scria Dmitri Pavlov, fost muncitor la Sormovo, tovarăşul său de luptă de pe vremea insurecţiei din Moscova şi a muncii ilegale din 1916. Despre el Gorki a scris o minunată schiţă intitulată *Mitea Pavlov*.

„Dragă Alexei Maximovici ! — îi scria D. A. Pavlov. În primul rînd dă-mi voie să-mi exprim bucuria că eşti al nostru, pentru totdeauna al nostru ! Căci ne durea în suflet, cînd în toiul muncii avîntate, noi ne încordam puterile, iar dumneata nu erai cu noi !

Nu mai puteam să sufăr gîndul acesta, căci mă deprinsesem de zeci de ani să te socot un om de-al nostru, al muncitorilor, un Prieten și Dascăl, și mai ales un Tovarăș ! O, cît de multe am chibzuit și cît am suferit împreună cu dumneata. Dar nu-i nimic, important e că dumneata ești din nou cu noi, că dumneata ești al nostru, acum n-o să mai pleci de la noi, minți, n-o să pleci ! Și gata !"

2

La 29 noiembrie 1918 Gorki prezidează mitingul „Anglia și Rusia." În cuvîntarea sa la acest miting el spune că „acțiunea culturală a guvernului muncitoresc rus, care se desfășoară în condițiile deosebit de grele și care necesită o încordare plină de eroism a tuturor energiilor, capătă treptat dimensiuni și forme nemaiîntîlnite încă în istoria omenirii... Făclia revoluției ruse, care a luminat întreaga lume, o ține cu putere Vladimir Lenin."

Peste o lună are loc, sub președinția lui Gorki, primul miting internațional. Gorki a denumit această zi „sărbătoarea proletariatului rus", „o măreață zi a revoluției ruse". „Importanța discursurilor, noutatea și strălucirea cuvintelor adresate poporului rus de către reprezentanții diferitelor guverne și națiuni ale Europei și Asiei, nu întrec importanța și semnificația sentimentului de încredere înflăcărată față de Rusia muncitorilor, înțelegerea profundă a rolului ei istoric, exprimată de cei douăzeci și trei de oratori."

După aceea el publică o serie de articole în revista *Kommunisticeskii Internațional* [1]. În aceste articole se reflectă atît vechile-i „îngrijorări" cu privire la moștenirea spirituală grea a trecutului, care otrăvește masele de oameni ai muncii cu acea atitudine deformată și pasivă față de muncă, cît și sentimentele sale noi, ce își făcuseră loc acum în viața lui Gorki — entuziasmul

[1] *Kommunisticeskii Internațional* (*Internaționala Comunistă*) — organul Comitetului Executiv al Internaționalei Comuniste; a apărut de la 1 mai 1919 pînă în iunie 1943. (*N.t.*)

stîrnit de energia revoluționară a proletariatului rus, care prin victoria sa a deschis procesul revoluției sociale în întreaga Europă, ale cărei ecouri au fost auzite deja în Apus, de către detașamentele frățești ale proletariatului. Totodată aproape fiecare dintre articolele acestea era o chemare adresată forțelor revoluționare internaționale și intelectualității din lumea întreagă de a înțelege evenimentele din Rusia.

„Trebuie să înțelegem, scria el în articolul *Ieri și azi*, că astăzi în praf și în moloz, în haosul distrugerii s-a început deja măreața muncă a eliberării oamenilor din păienjenișul puternic, de fier al trecutului, trebuie să simțim că răul de ieri își trăiește ultimele ceasuri alături de oamenii de ieri.

S-a întîmplat astfel ca în fruntea popoarelor care luptă pentru triumful dreptății să păsească luptători mai slabi și fără experiență, oamenii ruși, oamenii unei țări înapoiate sub aspect economic și cultural, oameni chinuiți în trecut mai mult decît alții. Ieri încă, lumea întreagă îi socotea pe jumătate sălbatici, iar astăzi, ei, murind aproape de foame, pășesc spre victorie sau moarte, plini de înflăcărare și bărbăție, întocmai unor luptători vechi și încercați.

Oricare inimă cinstită nu se îndoiește, oricare minte cinstită e străină de tentația concesiilor, oricare mînă cinstită va lucra neobosită atîta timp cît inima bate, muncitorul rus e încredințat că frații lui spirituali nu vor lăsa să fie înăbușită revoluția din Rusia, nu-i vor lăsa să reînvie pe acei care au fost răniți de moarte ș sînt pe moarte..."

1919 a fost anul celui mai mare avînt al revoluției proletare. Abia fuseseră respinse bandele lui Krasnov, în sud, că în Siberia și pe Volga a apărut Kolceak cu o armată uriașă. Înfrîngîndu-l pe Kolceak și făcîndu-l să se retragă în Siberia, Armata Roșie trebui să-și încordeze toate forțele în lupta cu Denikin care pătrunsese în partea centrală a Rusiei. În același timp albgardiștii porniseră ofensiva împotriva Petrogradului dinspre apus, ajungînd în timpul celui de-al doilea atac pînă în apropierea orașului. Dinspre Arhanghelsk veneau armatele intervenționiștilor.

Lenin, Președintele Sovietului Apărării, dovedea o neobosită energie, dînd dispoziții pentru toate fronturile și păstrînd o încredere neclintită în forțele revoluționare ale țării.

Luînd cuvîntul la conferința feroviarilor el spunea: „Niciodată nu va fi învins poporul ai cărui muncitori și țărani și-au dat seama, au simțit și au văzut, în majoritatea lor, că ei își apără propria lor putere, Puterea Sovietică — puterea celor ce muncesc, că ei apără cauza a cărei izbîndă le va asigura lor și copiilor lor posibilitatea de a se bucura de toate binefacerile culturii, de tot ce a creat munca omenească." [1]

Gorki însă, trăind și luptînd în 1919 la Petrograd, în condițiile haosului industrial, în condiții de foamete și epuizare a muncitorilor, a simțit toată greutatea acestor împrejurări. El îi spunea și-i scria lui Lenin despre toate, se plîngea de instabilitatea bazei proletare a revoluției, căci din nou îl încercau temerile sale că satul, țărănimea va absorbi și va înfrînge revoluția.

Lenin înțelegea că Gorki, rămînînd la Petrograd în munca de ocrotire a valorilor culturale și de construcție culturală, nu va putea cunoaște adevăratul avînt al revoluției, și că plîngerile intelectualității care-l înconjura îl vor deruta.

El a încercat să-l smulgă pe Gorki din Petrograd, propunîndu-i să plece cu vaporul agitatoric *Krasnaia zvezda* [2] pe Volga. După ce Gorki a refuzat categoric această propunere, Lenin l-a invitat în localitatea Gorki... [3]: „...eu plec adesea, pentru două-trei zile, la țară, unde te pot aranja minunat fie pentru un timp scurt, fie pentru un timp mai îndelungat... Crede-mă că ai nevoie să mai schimbi puțin aerul". [4]

Gorki se încăpățîna să rămînă la Petrograd.

Atunci, ca răspuns la scrisoarea lui Gorki, Lenin îi scrie la 31 iulie 1919 că Petrogradul este unul din

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 29, pag. 303, E.S.P.L.P., 1957. *(N.t.)*

[2] *Krasnaia zvezda — Steaua roșie. (N.t.)*

[3] Gorki — diminutiv plural de la „gora" (munte, în rusește). Este numele localității unde lucra și se odihnea în ultimii ani ai vieții V. I. Lenin, situată la 35 km. spre sud de Moscova. La Gorki, Lenin vine pentru prima dată în 1918. *(N.t.)*

[4] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 35, pag. 386, E.S.P.L.P., 1958. *(N.t.)*

punctele cele mai nevralgice în ultima vreme, că populația lui a avut cel mai mult de suferit, că, mai mult decît oriunde, muncitorii de aici au dat cele mai bune forțe ale lor, că foametea e grea, iar pericolul militar deosebit de grav, că acolo e centrul atacurilor înverșunate ale dușmanilor din afară, centrul luptei grele împotriva comploturilor...

„Din scrisoarea dumitale, ca și din cele spuse de dumneata în convorbirile avute cu mine, se simte că te afli sub efectul unor impresii nesănătoase, care te duc la concluzii nesănătoase... Te-ai lipsit de posibilitatea de a face ceea ce l-ar satisface pe artist; la Petrograd poate să lucreze un om politic, dar dumneata nu ești om politic. Astăzi — geamuri sparte fără rost, mîine — focuri de armă și urlete din închisori, apoi frînturi de vorbe auzite din gura celor mai obosiți dintre nemuncitorii rămași la Petrograd, după aceea un milion de impresii din convorbirile cu intelectualii, cu intelectuli din capitală care au rămas fără capitală, apoi sute de plîngeri din partea unor nedreptățiți..." [1]

Lenin enumără tot ceea ce Gorki i-a amintit probabil în discuțiile cu el și în scrisori și o face în așa fel, încît toate acestea revin la proporțiile și dimensiunile adecvate în comparație cu evenimentele de importanță uriașă care se petreceau. „Stînd acolo, *dumneata nu ai posibilitatea* să observi și să studiezi, ca artist, nici noul din armată, nici noul din viața satului și a fabricii." [2]

Lenin avea în fața ochilor întreaga țară, îi cunoștea greutățile nemărginite, dar vedea totodată și noul, care se năștea și dădea zi de zi noi rezultate.

Gorki însă, trăind la Petrograd, vedea epidemii, foamete, speculă, dezordini, geamuri sparte, mașini distruse etc., etc.

Lenin scria că pentru a putea urmări construirea noii societăți trebuie să trăiești printre muncitori, țărani și soldați, că trăind la Petrograd Gorki nu vede nimic, în afară de viața fostei Capitale, în afară de „furia înver-

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 35, pag. 387 și 390, E.S.P.L.P., 1958. (*N.t.*)

[2] Ibidem, pag. 389—390.

șunată a intelectualității din Capitală". De aceea Lenin îi recomandă în mod insistent: „Schimbă-ți radical și condițiile de viață, și mediul" [1] și domiciliul.

Cu toate insistențele lui Lenin, Gorki nu și-a „schimbat domiciliul" însă argumentele precise și zdrobitoare din scrisoarea lui Lenin și-au făcut efectul.

În nr. 12 al revistei *Kommunisticeskii Internațional* Gorki publică un articol în care arată că el îl consideră pe Lenin omul care polarizează în jurul său forțele revoluției ruse și mondiale.

„El nu e numai omul — scria Gorki — în fața căruia istoria a pus sarcina imensă de a răscoli pînă în temelii furnicarul omenesc pestriț, greoi, leneș care se numește Rusia, dar voința lui este asemeni unui neobosit berbece, ale cărui lovituri fac să se clatine din temelii construcțiile monumentale ale statelor capitaliste din occident și înjghebările respingătoarelor despoții ale Orientului, care au dăinuit de-a lungul mileniilor."

În această perioadă Gorki încă nu renunțase să-și închipuie Revoluția din Octombrie ca pe o „gigantică încercare", de a aplica în viață știința socialismului, ca pe o „experiență" socială de importanță mondială. Totodată nu se poate trece cu vederea nici faptul că ceea ce el denumea „furnicarul omenesc pestriț, greoi, leneș" corespundea scepticismului scriitorului, care cunoștea atît de bine „tîrgușoarele Okurov", și a căror prefacere istoria o pusese în seama giganticei voințe a lui Lenin. Gorki nu putea înțelege că tîrgușoarele Okurov țin de o epocă trecută, și că Revoluția Socialistă din Octombrie a pus în mișcare întreaga țară.

E interesant de menționat că concomitent cu articolul lui Gorki a apărut și broșura lui Lenin *Stîngismul — boala copilăriei comunismului*, în care este făcută o cu totul altă apreciere, leninistă, a forțelor istoriei în mișcare:

„Istoria în general, și istoria revoluțiilor în special, este întotdeauna mai bogată în conținut, mai variată, mai multilaterală, mai vie, mai «vicleană» decît își închipuie cele mai bune partide, cele mai conștiente avan-

[1] Ibidem, pag. 391.

gărzi ale claselor celor mai înaintate. Și acest lucru este lesne de înțeles, deoarece cele mai bune avangărzi exprimă conștiința, voința, pasiunea și fantezia a zeci de mii de oameni, pe cînd revoluția este realizată — în moment de deosebit avînt și deosebită încordare a tuturor capacităților omenești — de conștiința, de voința, de pasiunea și de fantezia a zeci de milioane de oameni îmboldiți de cea mai crîncenă luptă de clasă."[1]

Mai tîrziu, amintindu-și de „divergențele" sale cu Lenin, Gorki scria :

„Importanța acestor «divergențe», după părerea mea, este foarte adîncă și poate servi drept temă pentru unele considerațiuni filozofice, căci la drept vorbind în ceea ce privește cunoașterea realității în mod «empiric» eu aveam, cu siguranță, «mai multă experiență» decît dînsul, însă ca «teoretician» el era incomparabil mai profund și cunoștea mai bine realitatea rusă..."

În iulie 1920, Lenin a venit la Petrograd. La 19 iulie a avut loc în palatul Tavriceski prima ședință a celui de al doilea Congres al Internaționalei Comuniste. Lenin a prezentat raportul cu privire la situația internațională. El a fost întîmpinat cu ovații zgomotoase și prelungite. Aceleași ovații au izbucnit și după ce și-a încheiat cuvîntarea.

K. Fedin, care pe atunci era ziarist, scrie în amintirile sale :

„Era o înghesuială grozavă. În zăpușeală și îmbulzeală, sute de oameni se străduiau să-și croiască drum ca să-l vadă mai de aproape, și tot timpul cît a străbătut culoarele, rotonda și vestibulul, l-au înghesuit oamenii." Cînd a ieșit din înghesuială într-un loc mai larg, K. Fedin l-a văzut pe Gorki. ..Gorki stătea cu spatele la Lenin, lîngă o coloană. Fără pălărie, cu capul scăldat în razele soarelui, putea fi văzut de departe... Am descifrat pe chipul lui Gorki trăsături noi, pe care nu-mi aminteam să le fi observat în întîlnirile anterioare. Era probabil profund emoționat, dar își stăpînea emoția și asta îi înăsprea privirea, iar cutele feței lui, întot-

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 31, pag. 78—79, E.S.P.L.P., 1956. *(N.t.)*

deauna mobile, încremeniseră. Părea foarte autoritar, iar fața lui exprima acea neînduplecare ce cu puțin înainte se simțise în discursul lui Lenin și care îi însuflețise pe toți congresiștii."

Această întîlnire dintre Gorki și Lenin a marcat încheierea relațiilor lor din anii 1918—1920.

Scriitorul povestea cum Vladimir Ilici a umblat pe străzile orașului, de parcă își lua rămas bun de la el pentru totdeauna, iar înainte de a pleca la gară a trecut pe la Gorki.

3

Gorki venea adesea la Moscova, noua capitală a Rusiei Sovietice, la Lenin.

Problemele în care Gorki i se adresa direct lui Lenin erau variate. În afară de chestiunile obișnuite legate de munca sa culturală, Gorki discuta cu Lenin probleme cu privire la invenții și la creația savanților, organizarea comisiei de expertiză, lupta împotriva criminalității în rîndurile copiilor, despre elaborarea unui decret privind confiscarea averii emigranților albi pentru a se intra în posesia valorilor culturale deținute de ei, întemeierea unei case a oamenilor de știință, reevacuarea Ermitajului, editarea de lucrări cu caracter științific, acordarea unui ajutor pentru Observatorul din Pulkovo etc., etc.

„O mare bucurie punea stăpînire pe noi, toți cei ce lucram la secretariatul lui Vladimir Ilici, în zilele în care venea la el Gorki. Bucuria aceasta ne-o producea excepționala bună dispoziție a lui Vladimir Ilici, care ni se transmitea și nouă, nerăbdarea cu care îl aștepta pe Gorki, dragostea mare, așa cum ne dădeam seama cu toții, ce-o nutrea pentru Gorki ca pentru un prieten apropiat, pentru omul care-și pusese întregul său talent uriaș în slujba revoluției proletare", își amintește M. Gleasser, lucrător în secretariatul lui Lenin.

În acest sens este grăitoare rezoluția lui Lenin pe unul din documentele cu privire la ajutorul acordat oamenilor de știință: „Tovarăși! Vă rog foarte mult,

ca în toate cazurile cînd t. Gorki vi se va adresa cu probleme de acest fel, să-i acordați un sprijin *multilateral*, iar dacă veți avea greutăți, încurcături, obiecțiuni sau orice altceva în genul acesta, să nu evitați să-mi comunicați care sînt acestea".

Bineînțeles că multe din problemele pentru care Gorki i se adresa lui Lenin nu s-au păstrat nici în memoria lui, nici în istorie. Astfel, de pildă, se presupune că Gorki a intervenit pe lîngă Lenin în chestiunea Institutului de orientalistică. Aceasta reiese din răspunsul pe care i-l dă Gorki directorului institutului: „...Am fost foarte mișcat de salutul neașteptat și aproape nemeritat de mine, pe care mi-l adresează Institutul de orientalistică.

Bineînțeles, eu nu-mi închipui că rolul meu în legătură cu cererea institutului a fost atît de «uriaș», după cum spuneți dumneavoastră. Aveți perfectă dreptate cînd presupuneți că am uitat și nu-mi aduc aminte faptul că i-am scris în mod special lui Vladimir Ilici despre așa ceva.

Eu îl sîcîiam mult prea des în acei ani grei, cu fel de fel de «probleme» — procedeul hidraulic de extragerea turbei, copiii declasați, aparatul pentru reglarea tirului asupra aeroplanelor etc.; și minunatul Ilici numea întotdeauna proiectele mele «literatură și romantism». Își mijea ochii blînzi, pătrunzători și puțin șireți, și zîmbea; întreba: «Hm — hm, iar literatură?»

Însă deseori, în timp ce rîdea, el știa bine că ceea ce ceream nu e de loc «literatură». Era uimitoare capacitatea lui de a concretiza, capacitatea «puterii sale spirituale» de a vedea ideile traduse în viață."

Cînd se întîlnea cu Lenin, Gorki îi vorbea adesea despre tot ce observa el stînd la Piter. Astfel, în vara anului 1920, aflîndu-se în satul Gorki, scriitorul i se plîngea lui Ilici că atunci cînd desfac casele de lemn pentru foc, muncitorii din Piter distrug cercevelele, sparg geamurile, strică fără nici un rost tabla de pe acoperișuri, în vreme ce la ei acasă trece apa prin acoperișuri, ferestrele sînt bătute cu placaj etc. Lenin n-a

răspuns nimic la toate acestea și Gorki și-a zis: „Îl sîcîi cu fleacuri"

„După ce-am băut ceai, am ieșit să ne plimbăm și el mi-a zis: «Degeaba crezi că eu nu iau în seamă lucrurile mărunte, și pe urmă nici nu e un lucru mărunt ceea ce ai observat dumneata, este o subapreciere a muncii, nu, desigur, nu e un lucru mărunt: sîntem oameni săraci și trebuie să înțelegem prețul fiecărui lemn, al fiecărui ban. Distrugerile au fost enorme, și trebuie foarte bine păstrat tot ce a rămas, tot ce poate folosi pentru refacerea economiei...» Lenin a vorbit deosebit de mult pe această temă și eram uimit de cît de multe «lucruri mărunte» observă, și cu cîtă simplitate surprinzătoare trece gîndul lui de la neînsemnatele amănunte ale traiului de fiece zi la generalizările cele mai ample."

Un rezultat al acestor discuții este desigur și publicarea în *Petrogradskaia pravda* și *Krasnaia gazeta* a ciclului de articole ale lui Gorki *Discuții despre muncă*, în care arată că absurditatea distrugerii iraționale a bunurilor este o acțiune „criminală atît sub aspect politic, cît și social."

Cînd Congresul al IX-lea al P.C. (b) din Rusia a hotărît să transforme sărbătoarea de 1 Mai într-un subotnic pe întreaga Rusie, Gorki a publicat în *Pravda* articolul *Calea spre fericire*. În acest articol el scria:

„Pe undeva prin unghere întunecoase, păianjenii încearcă să-și dreagă pînza străpunsă de vîrtejul revoluției. Iar noi trebuie să știm și să simțim că munca noastră grea, de fiece zi, este de cea mai mare însemnătate pentru întreaga lume, că fiecare efort chibzuit și cinstit, în lupta împotriva distrugerii, are în momentul de față un sens colosal de mare, nespus de mare."

„Calea spre fericire", repeta neobosit Alexei Maximovici, se poate străbate numai prin muncă încordată; „trebuie să știm prin ce sîntem bogați sau săraci, care sînt meritele și lipsurile noastre", spunea el în cuvîntarea închinată ofensivei împotriva analfabetismului.

Cea mai de seamă realizare culturală a lui Gorki pe linie de stat în acești ani a fost organizarea editurii

Vsemirnaia literatura [1]. Gorki și-a propus să pună la îndemîna cititorului sovietic întreaga literatură clasică a occidentului și orientului în traduceri noi, revizuite, însoțite de prefețe și comentarii. El a reunit în jurul editurii pe cei mai buni scriitori, oameni de știință și traducători. *Vsemirnaia literatura* a editat fără întrerupere cărți pînă cînd Gorki a fost nevoit să plece în străinătate.

K. I. Ciukovski povestește în amintirile sale că editura avea un colegiu format din academicieni și profesori, scriitori de seamă și traducători!

„Am efectuat această muncă mai mulți ani sub președinția lui Gorki, și mi-am dat seama pentru prima oară de unele trăsături ale sale pe care nu i le-aș fi bănuit niciodată mai înainte.

...S-a dovedit că era un cunoscător de frunte al literaturii străine. Unii își băteau joc: «E proletar, nu cunoaște nici o limbă străină dar prezidează colegiul oamenilor de știință!» Însă acest proletar s-a dovedit mult mai înțelept decît oricare profesor. Era de ajuns să se pomenească un nume oarecare în fața lui: Hawthorne [2], Wordsworth [3], Chamisso [4], sau Ludwig Tieck [5], și îndată începea să vorbească despre operele lor de parcă toată viața i-ar fi studiat pe acești autori, cu toate că adesea le pronunța numele cu accentul celor din Nijni-Novgorod. Se pomenea, de pildă, în prezența lui, numele vreunui scriitor francez mărunt, despre care nimeni nu auzise niciodată, noi tăceam și ni se făcea rușine, iar Gorki spunea cu seriozitate:

— Scriitorul acesta a scris cutare și cutare opere. Cutare e o lucrare cam slabă, iar cealaltă (și aici pe chip îi înflorea un zîmbet) e o lucrare minunată, foarte impresionantă".

Erudiția lui Gorki este subliniată de numeroși oameni cu care a avut de-a face. Odată K. Fedin i-a adus în dar

---

[1] *Editura pentru Literatură universală.* (*N.t.*)
[2] Hawthorne (1804—1864) — scriitor american. (*N.t.*)
[3] Wordsworth W. (1770—1850) — poet englez. (*N.t.*)
[4] A. von Chamisso (1781—1838) — scriitor romantic german. (*N.t.*)
[5] Tieck L. (1773—1853) — scriitor romantic german. (*N.t.*)

o cărticică de Nersés din Klaen, patriarhul tuturor armenilor, editată la Veneția. Conținea o singură povestire tradusă în douăzeci și patru de limbi.

„Gorki a apreciat această particularitate a cărții, scrie Fedin, și faptul m-a impresionat plăcut, dar într-o clipă satisfacția a lăsat loc uimirii. Gorki a spus:

— Da, a existat. Mi se pare în secolul al doisprezecelea. Dar îl chema altfel. Dacă nu mă înșel — Șnorgali. N-a fost numai teolog, ci și poet... Iar faptul că e editată la Veneția, e de înțeles. Ați auzit de colonia armeană de acolo? Și se porni să vorbească despre armenii din Veneția de parcă s-ar fi pregătit să țină o prelegere despre istoria Armeniei."

Cu oricine ar fi discutat, fie savant-arheolog, geograf, sau explorator pasionat, Gorki dădea dovadă de o asemenea erudiție, încît îi uimea pur și simplu pe interlocutorii respectivi. A rămas memorabilă în adunările *Bibliotecii poetului*, prezidate de el, erudiția sa în domeniul culturii ruse din trecut.

El ia parte la lucrările Secției de teatru din Petrograd, organizînd Teatrul mare de dramă, cu un repertoriu de înaltă clasă. „În epoca noastră, spunea Gorki, e necesar un teatru eroic." Totodată el a scris pentru teatrul de comedie populară piesa *„Raboteaga Slovotekov"* [1], prima satiră din dramaturgia sovietică.

Rezoluțiile celui de al VIII-lea Congres al partidului (martie 1919) conțin o chemare la lupta împotriva birocratismului. „Împotriva acestui rău e necesar să începem neîntîrziat o luptă plină de hotărîre."

Raboteaga Slovotekov a constituit răspunsul lui Gorki la această chemare. Slovotekov este campionul flecărelii, în care se înecă toate nevoile orașului și ale ordinei revoluționare. În cuvîntările lui răsună cuvinte ca: organizare, colegialitate, concentrare, utilizarea economiei etc., dar populația nu are nici un folos de pe urma lui Slovotekov. Vorbărie multă și treabă de loc, iată tema piesei.

Pentru a contribui la formarea unei noi atitudini față de muncă, Gorki s-a hotărît să înceapă un ciclu de dra-

[1] *Harnicul vorbă multă. (N.t.)*

V. I. Lenin și A. M. Gorki la Congresul al II-lea al Cominternului. *Petrograd. 1920.*

Alexei Maximovici Gorki şi Maxim Peşkov.
Paris. 1912.

A. M. Gorki spală bustul lui Dante din parcul vilei **Massa**. Italia.
Sorrento. 1924.

matizări după istoria culturii universale. În articolul *Dramatizarea istoriei culturii* el scria:

„...Pentru a educa în omul de rînd o altă atitudine, mai conștientă, față de el însuși, față de munca sa, e necesar să i se arate în limita posibilului întreaga evoluție a procesului prin care omenirea și-a dobîndit succesiv însușirile, să i se arate cum s-au născut și s-au dezvoltat cerințele sale spirituale, cît de încet dar fără șovăire a învins el propriile sale instincte animalice, ajungînd în același timp să stăpînească forțele elementare ale naturii..."

Alexei Maximovici desfășura o neîntreruptă muncă cultural-educativă, fără să se dea în lături de la nici o activitate oricît de măruntă: ținea conferințe la Asociația scriitorilor proletari și chiar și la cercul literar al milițienilor.

„Dumneata mă întrebi ce mai fac, îi scrie el lui Herbert Wells. Lucrez foarte mult în domeniul culturalizării poporului, însă nu scriu nimic."

Nu era tocmai așa. În orele libere Gorki scria *Viața la Kazan*, intitulată mai tîrziu *Universitățile mele* (continuarea povestirii *La stăpîn*), și a publicat volumul *Amintiri despre Lev Tolstoi*.

Cartea despre Tolstoi este una dintre cele mai bune lucrări ale lui Gorki. El a zugrăvit cu o uriașă forță artistică chipul genialului scriitor, prezentîndu-l pe Tolstoi cu toate contradicțiile sale.

Gorki povestește că într-una din întîlnirile sale cu Lenin la Moscova, Lenin se plîngea:

„...Iar de citit nu mai am timp de loc. Abia azinoapte am terminat de citit cartea dumitale despre Tolstoi.

Zîmbind, strîngînd pleoapele, s-a lăsat cu vădită plăcere în fotoliu și coborînd glasul, a continuat repede:

— Ce colos, ce zici? Ce forță! Ăsta, frățioare, e un adevărat artist... Și știi ce e mai uimitor? Pînă la acest conte n-a existat mujic autentic în literatură."

Gorki își amintește că atunci cînd se întîlneau, vorbeau adesea despre literatură: despre Ivan Volnîi, Maiakovski, Demian Bednîi, despre literatura proletară.

În 1921 Gorki răspunde de rubrica literară a revistei *Krasnaia novi* [1], prima revistă sovietică voluminoasă, pînă în momentul cînd pleacă în străinătate și este nevoit să întrerupă această muncă.

La 18 ianuarie V. I. Lenin îi scrie lui A. Lunacearski, relativ la dicționarul lui Dal:

„E un dicționar admirabil, dar are un caracter *regional* și este învechit. N-ar fi oare timpul să se procedeze la întocmirea unui dicționar al limbii ruse *moderne* de pildă a unui dicționar care să cuprindă cuvintele folosite *azi* și folosite de *clasici*, de la Pușkin pînă la Gorki?" [2]

Astfel Lenin îl numește pentru prima oară pe Gorki clasic al literaturii ruse.

Viața la Petrograd și munca încordată au agravat boala lui Gorki. Aflînd despre aceasta, Lenin, alarmat, începu să insiste pentru plecarea scriitorului în străinătate, la tratament.

El îi scria lui Menjinski:

„Trebuie să-l ajutăm pe Gorki și asta cît mai neîntîrziat, pentru că el din cauza asta nu pleacă în străinătate și a avut o hemoptizie." [3]

La 9 august 1921 Lenin îi scrie lui Gorki:

„Iar dumneata ai avut hemoptizie și nu pleci!! Asta dovedește, zău așa, nu numai lipsă de obraz, dar și nesocotință. În Europa, la un sanatoriu bun, te vei trata și în același timp vei lucra de trei ori mai mult. Zău așa... Pleacă, fă-te sănătos. Nu te încăpățîna, te rog!"

Tuberculoza face progrese. Curînd el pleacă în străinătate, cu intenția de a se întoarce în țară la sfîrșitul lui martie 1922.

În realitate însă s-a întîmplat altfel: vreme de doi ani și jumătate s-a tratat în sanatoriile din Germania și Cehoslovacia, iar în primăvara următoare, la recomandarea medicilor, s-a stabilit în Italia.

---

[1] *Krasnaia novi* (*Noutatea roșie*) — revistă de literatură, știință și publicistică. A apărut la Moscova din iunie 1921 pînă în august 1942. Din 1934 a devenit organ al Uniunii scriitorilor sovietici din U.R.S.S. (*N.t.*)

[2] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 35, pag. 411, E.S.P.L.P., 1958. (*N.t.*)

[3] *Culegere Lenin*, vol. 20, pag. 324. (*N.a.*)

Timpul acesta n-a constituit pentru el o perioadă de odihnă și liniște. Aceasta a fost perioada celei mai intense munci literare.

Lenin avusese dreptate cînd îi scrisese: „La un sanatoriu bun, te vei trata și în același timp vei lucra de trei ori mai mult."

De-a lungul cîtorva ani Gorki a scris șapte cărți noi: *Universitățile mele*, *Amintiri*, *Povestiri din anii 1922—24*, *Însemnări din jurnal*, *Întreprinderile Artamonov* și două volume ale epopeii: *Viața lui Klim Samghin*.

Povestirea *Universitățile mele* constituie partea a treia a trilogiei autobiografice începută cu *Copilăria* și *La stăpîn*.

În *Universitățile mele* Gorki revine la perioada tinereții sale, pe cînd era la Kazan, ca lucrător la brutăria negustorului Semeonov, apoi ajutor de brutar la franzelăria lui Derenkov.

Aici, la Kazan, trăind printre hamali, a înțeles el pentru prima dată importanța muncii în viața omului.

„Mă atrăgea simfonia vieții de muncă de pe Volga; pînă în ziua de azi îmi simt sufletul îmbătat de această muzică; mi-a rămas bine întipărită în minte ziua cînd a răsunat în mine pentru prima dată poezia eroică a muncii."

Gorki descrie descărcarea unui șlep în ploaie și vînt. Scena aceasta pare adresată tineretului sovietic, care trebuia să-și construiască statul muncind cu o încordare nemaivăzută.

Aici întîlnise el tineretul studențesc dornic de libertate, în cuvintele căruia răsunau, după cum i se părea lui, „gîndurile sale mute"; aici el însuși încercase să facă „propagandă" în rîndurile covrigarilor năpăstuiți și chinuiți.

Venind la Kazan cu speranța de a intra la universitate, el nimerește în subsolul unei franzelării.

În anii aceia ușile universității „imperiale" din Kazan s-au deschis, pentru puțină vreme, și în fața lui Lenin. În decembrie 1887 la universitatea din Kazan au început tulburări și drept urmare studentul Ulianov,

împreună cu un grup de tovarăși, este exmatriculat din universitate.

S-a întîmplat astfel ca tocmai nuvela care vorbește despre acea perioadă, tipărită în anul 1923, să fie pentru Lenin și ultima lucrare a lui Gorki. „Îmi amintesc, scrie N. K. Krupskaia, cum asculta el *Universitățile mele* în ultimele zile ale vieții sale."

În scrisoarea către Gorki N. K. Krupskaia mai dă și alte lămuriri. E vorba de articolul lui Gorki din *Kommunisticeskii Internațional:*

„...Mereu îmi amintesc, de fapt ți-am mai scris o dată despre asta, cum Ilici în ultima lună a vieții sale a găsit cartea în care dumneata scrii despre el și mi-a cerut să citesc cu glas tare articolul dumitale. Văd și acum chipul lui Lenin, așa cum asculta, privind prin geam undeva departe, făcîndu-și bilanțul vieții și se gîndea la dumneata."

Moartea lui Lenin l-a impresionat puternic și l-a zguduit pe Gorki. Ea l-a surprins bolnav, printre străini. „Pentru mine personal, moartea lui Lenin a însemnat o grea lovitură", scrie el după ce primește vestea despre sfîrșitul lui Lenin.

La 4 februarie 1924 el îi scrie M. F. Andreevei:

„Am primit scrisoarea ta, foarte caldă, despre Lenin. Am scris și eu amintiri despre el...

Scriam și lacrimile-mi curgeau șiroaie. Nici pe Tolstoi nu l-am regretat atît. Și acum, uite, cînd scriu îmi tremură mîna."

De amintirea lui Lenin a fost plin tot restul vieții lui Gorki. În 1930, după ce a citit amintirile scrise de N. K. Krupskaia despre Lenin, el îi scrie despre emoția pe care i-au stîrnit-o aceste amintiri: „Și toată noaptea m-am tot gîndit: ce făclie a rațiunii s-a stins, ce inimă și-a încetat bătăile!"

CAPITOLUL AL DOILEA

1

Mai tîrziu Gorki a extins şi a aprofundat minunatele sale amintiri despre Lenin.

Gorki îl numeşte pe Lenin cel mai măreţ dintre conducători. Om cu gînduri simple şi grandioase, el se afla, după cum scrie Gorki, întotdeauna pe adevărata cale spre adevăr. Era omul raţiunii neînfricate, el însuşi simplu şi cinstit întocmai adevărului, geniu revoluţionar de proporţii nemaiauzite şi întemeietor al unei culturi noi, socialiste.

Alexei Maximovici a fost nemulţumit de prima redactare a amintirilor. „...N-am scris bine despre Vladimir Ilici. Am fost prea impresionat de moartea sa şi m-am pripit să-mi strig durerea care mă apăsa pentru pierderea omului pe care l-am iubit atît."

S-ar putea ca de amintirile despre Lenin să fie legată şi munca la romanul *Întreprinderile Artamonov*. Gorki a început să lucreze intens la roman după moartea lui Lenin, în primăvara anului 1924, după ce s-a stabilit la Sorrento.

Cînd în 1910 îi povestise lui Lenin subiectul romanului, istoria unei familii al cărei întemeietor e un ţăran eliberat de pe o moşie — Lenin îl ascultase foarte atent, îi pusese cîteva întrebări şi apoi declarase: „Nu văd cu ce ai să închei această carte? Realitatea nu-ţi oferă finalul. Nu, asta trebuie scris după revoluţie..."

Gorki a început să scrie romanul după revoluție. În *Letopis* din 1916 a fost anunțată apariția romanului Artamonovii. Însă „finalul" despre care vorbea Lenin nu exista încă. Numai după revoluție Gorki a înfăptuit propunerea lui Lenin și ideea sa creatoare. Schimbarea titlului vorbește în mod semnificativ despre modificările din roman.

La 4 august 1925 el îi scria vechiului său prieten A. E. Bogdanovici:

„Am isprăvit romanul *Întreprinderile Artamonov* și în curînd ți-l trimit. E mare!"

Romanul *Întreprinderile Artamonov* reprezintă analiza istorică a procesului de dezvoltare și destrămare a burgheziei ruse din perioada de după reformă începînd cu deceniul al șaptelea și terminînd cu revoluția. De-a lungul acestei perioade se desfășoară istoria celor trei generații de Artamonovi, proprietari de fabrici.

Întemeietorul familiei, Ilia Artamonov, un om lat în umeri, puternic, fost vechil în vremea iobăgiei pe moșia prinților Ratski, și eliberat, pleacă de bună voie și se hotărăște să-și înjghebe singur o întreprindere: o fabrică de țesături. De aceea se și stabilește în orașul Dremov. Exploatator, lacom de bani, Ilia Artamonov a păstrat din trecutul său de țăran forța fizică uriașă a plugarului, energia încă neirosită a omului care muncește. Acest ins provenit din poporul muncitor devine întemeietorul unei întreprinderi industriale.

Gorki socotea că aceste tipuri de oameni proveniți din țărănime au fost trecute cu vederea de literatura rusă. El scrie că pînă la desființarea iobăgiei „satul iobag a dat la iveală din mediul său întunecat un mare număr de astfel de organizatori talentați ai industriei: Kokorevii, Guboninii, Morozovii, Kolcinii, Juravlevii etc. Din masa țăranilor se ridicau astfel de oameni parcă anume pentru a demonstra forța și talentele pe care ea le tăinuia. Însă literatura nobililor se pare că nu vedea și nu simțea acest lucru, ea nu-l zugrăvea pe eroul epocii, pe acest om plin de voință, lacom de viață, omul cel mai real — constructor, exploatator, «patron...»"

Ilia Artamonov era un astfel de patron — energic, sănătos, puternic și crud.

„Artamonov își ridică laba lui mare și-și strînse atît de tare pumnul, încît degetele i se învineţiră.

— Știu eu cum să frîng oamenii; în jurul meu nu se prea zburdă..."

Față de boierul său, prinţul Ratski, avea o atitudine de îngăduitor dispreţ:

„Răposatul prinţ Iuri a citit șapte mii de cărţi și s-a adîncit așa de mult în gînduri înalte, încît pînă și credinţa în Dumnezeu și-a prăpădit-o. A cutreierat toate ţările și a fost primit cu cinste de toţi împăraţii, că vestit om era! Dar cînd s-a apucat să ridice o fabrică de postav, treaba n-a mai mers... Și așa, a trăit toată viaţa din pîinea muncită de ţărani."

Nepotul lui Ilia Artamonov, Alexei, într-o „strigătură" la horă, spunea astfel despre boieri:

„La boier, la Mokei,
Erau nu știu cîţi lachei,
Dar acum, boier Mokei
E și el lacheu ca ei!"

Piotr Artamonov, feciorul lui Ilia, dintr-un flăcău blînd și simplu se transformă în proprietar, devenind un beţiv, un destrăbălat, un criminal.

Fratele lui Piotr, Nikita cocoșatul, părăsește viaţa criminală, desfrînată și crudă a Artamonovilor, plecînd la mănăstire.

Tihon Vialov, paznicul Artamonovilor, spune:

„Voi, Artamonovii, m-aţi silit să-mi prăpădesc credinţa... Voi nu credeţi nici în Dumnezeu, nici în diabol. Ţineţi icoane în casă ca să înșelaţi lumea. Dar ce folos aveţi din asta?... Nu pot să pricep. Și parcă tot aveţi ceva... Sînteţi niște mincinoși. Prin înșelăciune aţi trăit."

Tihon apare ca un fel de judecător al Artamonovilor, un judecător care cunoaște toate fărădelegile, toate păcatele stăpînilor săi.

„Literatura noastră nobiliară, scria Gorki într-unul din articolele sale, îl iubea și știa să-l zugrăvească grozav de bine pe ţăran ca pe un om blajin, răbdător,

îndrăgostit de nu știu ce suprapământesc «adevăr al lui Hristos», pentru care nu era loc în realitate, dar la care țăranii visau toată viața lor, întocmai cum face Kalinîci al lui Turgheniev în *Hori și Kalinîci* sau Platon Karataev în *Război și pace* a lui Tolstoi. Acest chip al țăranului, blajin și răbdător, care visa la «adevărul divin», a început a fi zugrăvit cu vreo douăzeci de ani înainte de abolirea iobăgiei..."

Viața dădea la iveală fabricanți, constructori de nave, comercianți și toți aceștia erau „țăranii de ieri", dar literatura continua „să zugrăvească cu dragoste pe iobagul blajin, pe credinciosul Polikușka [1]."

Prin chipul lui Tihon Vialov, Gorki l-a prezentat pe țăranul care nu numai că nu-i iartă, dar îi și judecă pe Artamonovi.

Într-un răspuns la o scrisoare a lui Romain Rolland, Gorki scria că Tihon Vialov este prezentat în opoziție cu bătrînul Artamonov, „un fel de Platon Karataev din *Război și pace* dar sub altă înfățișare".

În *Întreprinderile Artamonov* Gorki descrie începutul construcției industriale burgheze, înflorirea și pieirea ei sub loviturile revoluției proletare.

„O să fie de lucru destul, și pentru voi, și pentru copiii voștri, și pentru nepoții voștri. Pe trei sute de ani..." spunea Ilia Artamonov, întemeietorul familiei capitaliste. Dar el a dat greș. Gorki a știut să zugrăvească cu măiestrie creșterea clasei muncitoare, pe muncitorii a căror conștiință se maturizează și vor zdrobi pe Artamonovi: „totul pornește de la noi, stăpîni — noi sîntem", spun ei; „fabrica, oamenii, pînă și caii, totul lucrează de parcă ar fi niște automate pregătite să lucreze veacuri de-a rîndul"; frămîntarea stîrnită în cartierul muncitoresc al orașului Dremov, ce devine tot mai plină de neliniște, și muncitorii tot mai bolnavi și tot mai îndîrjiți.

Ilia cel mic îi spune tatălui său, lui Piotr Artamonov, arătînd crucile din fața lor: „Uite colo, un întreg cimitir, al celor pe care i-a ucis fabrica".

---

[1] *Polikușka* — erou din povestirea cu același nume a lui L. Tolstoi. (*N.a.*)

Revoluția proletară i-a răsturnat pe Artamonovi și i-a împrăștiat în lume. Importanța politică a romanului constă în faptul că el arată că pieirea capitalismului e o lege, e inevitabilă și aceasta în epoca în care grupurile noii burghezii discutau despre posibilitatea reinstaurării capitalismului în U.R.S.S. Prin romanul său, Gorki a pus o lespede de mormînt peste aceste „idei", și arătînd cititorului sovietic „sfîrșitul" Artamonovilor, el îndeplinea în mod strălucit îndemnul lui Lenin.

Avîntul creator al lui Maxim Gorki ca scriitor a fost uimitor în acești ani. Încă în primăvara lui 1925, aproape imediat după ce terminase *Întreprinderile Artamonov*, Gorki îi spune unuia dintre vizitatorii săi:

„Scriu, da! Scriu o lucrare mare. Scriu pentru prima oară o «astfel» de lucrare și încă nu știu ce va ieși.

— Cronică, da, poate că va fi o cronică. De-a lungul întregului roman arăt cum s-au format ideile bolșevicilor. Am intenția să ajung cu romanul pînă în 1918, incluzînd amîndouă revoluțiile."

Titlul lucrării nu este indicat în discuție, însă nu încape îndoială că era vorba de romanul care ulterior a fost intitulat *Viața lui Klim Samghin*.

Refăcînd un plan al său mai vechi, elaborat încă la Capri, relativ la intelectualul care se depărtează de revoluție după înfrîngerea din 1907—1908, Gorki realizează acum această temă sub forma unei mari creații, care, se vede, a depășit cu mult planul inițial.

Despre planul acestei lucrări Gorki spunea în 1932, la o discuție în cadrul ședinței lărgite a consiliului redacțional al editurii Consiliului Central al Sindicatelor din U.R.S.S.:

„Cartea aceasta am conceput-o demult, după prima revoluție din 905—6, cînd intelectualitatea care se considera revoluționară — și într-adevăr participase într-o oarecare măsură la organizarea primei revoluții — în anii 7 și 8 a început să treacă brusc spre dreapta... Atunci s-a trezit în mine dorința să prezint figura unui astfel de intelectual, tipică după părerea mea. Cunoșteam personal destul de multe figuri de acestea... Dumneavoastră știți probabil fără să vă reamintesc că intelectualitatea care trăiește în străinătate, în emigra-

ţie, calomniază Uniunea Sovietică, organizează complo-turi şi în general se ocupă cu tot felul de ticăloşii — această intelectualitate este formată în majoritate din cei de felul Samghinilor."

Viaţa lui Klim Samghin este tabloul vieţii intelectualităţii şi a societăţii din Rusia în perioada ultimelor decenii dinaintea revoluţiei din 1917. Însă cartea este astfel construită încît evenimentele furtunoase şi foarte variate ale epocii se răsfrîng în conştiinţa personajului central al romanului, Klim Samghin, „intelectual de mîna a doua", şi Gorki reuşeşte s-o facă cu o neîntrecută artă.

Această epopee a fost un material demascator dintre cele mai puternice, un pamflet la adresa acelei părţi a intelectualităţii care s-a legat de capitalism şi care în mod firesc a trecut în lagărul duşmanilor înverşunaţi ai revoluţiei.

În focul unei încordate munci de creaţie, şi cu toate că se afla departe de ţară, Gorki era mereu cu gîndul la Patria sa. El urmărea cu cea mai mare atenţie viaţa din Uniunea Sovietică, presa sovietică, literatura sovietică, şi de aceea era de la sine înţeles de ce corespondenţii muncitori sau săteşti, scriitorii începători şi chiar participanţii de rînd la construcţia socialistă îi trimiteau zi de zi, din toate colţurile ţării, zeci de scrisori, manuscrise, felurite întrebări, ca şi încercările lor literare şi-i povesteau despre munca lor, ca unui bun sfătuitor, ca unui dascăl, şi ca unui prieten.

„Primeşte un număr atît de mare de manuscrise, scrie D. A. Lutohin, cum probabil că nu primeşte nici o redacţie din lume, cu deosebirea că în timp ce redacţia aruncă la coş tot ce nu e bun, sau restituie autorului cu indicaţia laconică „nu merge", Gorki dă fiecăruia sfaturi practice.

Deosebit de atent este faţă de scriitorii începători. În astfel de cazuri el se străduie din răsputeri să-i descopere tînărului începător calităţile cu care este înzestrat, să-i stimuleze curajul, să-l facă să se ocupe de dezvoltarea sa."

Scrisorile veneau din toate colţurile Uniunii Sovietice şi purtau uneori adrese dintre cele mai fante-

ziste. De altfel adresa nu avea nici o importanță, fiindcă întreaga rețea poștală din Europa îndrepta toate aceste scrisori la Sorrento, pe același nume — Gorki.

Într-o scrisoare din 1926 Gorki își dezvăluie astfel impresiile relativ la această corespondență: „Uneori, după ce citesc scrisori, în care se împletesc adesea hazul și tristețea, aș dori grozav să plec acasă, și dacă n-ar fi romanul (Klim Samghin), aș fugi undeva într-un colț cît mai îndepărtat."

Dorința să revină în Patrie era tot mai puternică.

Sănătatea în perioada aceea i se îmbunătățise într-o oarecare măsură și luînd hotărîrea să plece în Rusia Sovietică de îndată ce va termina romanul, Gorki scrie: „Sînt un om lacom de oameni, și se înțelege că după ce voi sosi în Rusia, nu mă voi apuca să lucrez, ci voi umbla, voi privi și voi sta de vorbă. Și aș vrea să călătoresc prin toate locurile pe care le cunosc: prin regiunea Volgii, prin Caucaz, prin Ucraina, Crimeea, pe Oka și prin toate gropile și hîrtoapele de altă dată. Ori de cîte ori — și asta mi se întîmplă în fiecare zi! — primesc o scrisoare de la vreun tînăr care începe să înțeleagă cîte ceva, ard de nerăbdare, îmi vine să alerg spre omul acela. Ce oameni interesanți, cum clocotește viața în jurul lor. E minunat!"

E lesne de înțeles ce anume îl entuziasma pe Gorki, fie și numai din această mărturisire fragmentară.

În Patrie se desfășura cu toată amploarea procesul descătușării tot mai largi a energiei potențiale a maselor, forțele creatoare ale construcției creșteau cu o intensitate din ce în ce mai mare.

Sub conducerea partidului bolșevic, masele muncitorilor și țăranilor, după ce nimiciseră în cursul războiului civil pe dușmanii revoluției și refăcuseră industria țării, treceau la lucrările din perioada de reconstrucție. Această dovadă practică, plină de eroism îl silise încă demult pe Gorki să-și revizuiască părerile despre energia latentă a satului. „Se prea poate, scria el, ca peste un timp să se spună: «Într-un deceniu, din Octombrie 917 pînă în anul 927, satul rusesc a pășit înainte cu jumătate de veac»".

Iar într-un articol scris în 1927 și consacrat constructorului de rînd al socialismului, el spune : „Bucuria mea și mîndria mea este noul om rus, constructorul statului nou.

Acestui om mic și totodată măreț, răspîndit prin toate colțurile țării, prin fabrici, sate, pierdut în stepe și în taigaua siberiană, în munții Caucazului și tundrele Nordului, acestui om, uneori foarte singur, care lucrează printre oameni ce cu greu îl înțeleg încă, acestui constructor al statului său, care săvîrșește cu modestie o muncă ce pare neînsemnată, dar care are o însemnătate istorică uriașă, îi adresez salutul meu pornit din inimă.

Tovarășe ! Să știi și să fii încredințat că tu ești cel mai necesar om de pe pămînt. Îndeplinește-ți munca ta neînsemnată, tu ai început să creezi o lume cu adevărat nouă."

Astfel îi saluta Gorki pe muncitorii care săvîrșeau măreața operă organizatorică de transformare a Rusiei într-o țară din care trebuie să se reverse și a și început să se reverse asupra „întregului nostru pămînt stăpînit de om" energia creatoare.

Iar într-una din scrisori el spune : „Aș vrea să scriu o carte despre noua Rusie. Am și adunat pentru ea un material bogat și foarte interesant... E o chestiune foarte serioasă. Cînd mă gîndesc la asta, simt că de emoție mă trec fiorii."

Însă Gorki trebuia să plece în Patrie, ca să se convingă cu propriii săi ochi de scriitor despre cele ce se petreceau acolo. Încă în august 1925 el scrie : „Cred că voi pleca în Rusia în primăvara lui 26, dacă voi termina cartea pînă atunci".

Cam tot pe atunci Gorki îi scria lui A. E. Bogdanovici în legătură cu publicarea amintirilor sale din deceniul al zecelea : „Aș putea să mai scriu multe despre acești ani, însă mă abțin în mod conștient, căci am intenția să scriu un fel de cronică începînd cu deceniul al nouălea pînă în 918. Am și început să scriu. Nu sînt sigur dacă voi reuși ce am început."

Din aceste relatări se vede că inițial Gorki considera că *Viața lui Klim Samghin* va fi o lucrare de proporții mult mai mici.

În primăvara anului 1925 el credea că va termina lucrarea „spre toamnă", iar în august termenul acesta se amînă pînă în primăvara anului 1926. Pornind să scrie un roman într-un singur volum, el socotea că va trebui să mai lucreze la el încă opt-nouă luni. Însă după patru luni de lucru, în decembrie 1925, el îi scrie lui V. I. Sișkov: „Cînd mă întorc în Rusia? Cînd voi termina acest roman foarte vast pe care l-am început. Va trebui să lucrez la el, probabil, nu mai puțin de un an. În Rusia doar n-o să lucrez ci o să alerg și cu așa cum faci și dumneata."

Pe măsură ce timpul trecea, planul romanului se extindea tot mai mult. Peste alte patru luni, la 1 mai 1926, Gorki îi scrie lui A. P. Ceapîghin: „...Și apoi eu însumi scriu ceva «de bun rămas», un roman, o cronică de-a lungul a patruzeci de ani de viață rusească. Va fi o carte mare — măsurată în funturi [1] și va trebui să lucrez la ea vreun an și jumătate".

Curînd după aceasta a fost precizat volumul lucrării în pregătire.

În scrisoarea adresată autorului acestor rînduri, datată 7 iulie 1926, Alexei Maximovici spune: „Despre noua lucrare e prematur să vorbim. Va fi o lucrare în 3 volume, 45 coli. Am scris doar primul volum."

Judecînd după acest calcul, în vara anului 1926 erau scrise cincisprezece coli, adică primul volum, în forma lui inițială.

La 23 septembrie 1926 Alexei Maximovici îmi scria: „Nu-ți pot comunica nici o veste bună în legătură cu sănătatea. Mă doare mîna dreaptă din umăr, naiba s-o ia, și capul de asemenea mă doare, și capul înainte nu mă durea niciodată. Și apoi bronșita, tributul obligator al toamnei. Toate astea mă încurcă grozav. Scriu romanul, volumul al doilea și nimic altceva nu mai pot scrie."

Către sfîrșitul anului 1926 și începutul lui 1927 primul volum era terminat în forma definitivă, dar Alexei Maximovici mai stătea încă în dubiu, căutînd un criteriu cît mai bun al repartizării materialului. Primul volum al „trilogiei", așa cum își închipuia pe atunci

[1] Un funt: 400 gr. (*N.t.*)

Gorki că va deveni această lucrare, a apărut abia în vara anului 1927, și era de două ori mai voluminos decît fusese prevăzut inițial. Însă chiar la începutul lui 1927 materialul volumului al doilea intrase în lucru, și procesul de elaborare a ținut tot cursul acelui an.

La 27 decembrie 1927 Alexei Maximovici, primind primul volum publicat de Editura de stat, îmi scria glumind :

„«Samghin» în ediția de la Moscova este cu 119 pagini mai mare decît cea de la Berlin. — Groaznic ! Iar la mine manuscrisul volumului al doilea e mai mare decît primul. Mă mîngîi cu ideea că *Oblomov* are 700 pag."

Al doilea volum exista în manuscris dar aceasta nu însemna că lucrul la el luase sfîrșit. Într-o altă scrisoare, pe un ton la fel de hazliu, pe care scriitorul mi-a adresat-o la 21 februarie 1921 spunea : „Am terminat volumul doi din Samghin. Sînt bucuros. Nu știu dacă se vor bucura și cititorii. I-aș sfătui s-o facă. Că eu oricum — o să mai scriu încă un volum."

Lucrul la acest „foarte vast roman", cum îi spunea el *Vieții lui Klim Samghin* în scrisori, îl făcea să-și amîne întoarcerea în patrie, proiectată pentru primăvara anului 1926. În scrisorile către diverse persoane el repeta mereu același lucru, că va veni în țară îndată ce termină romanul.

„Multe lucruri interesante sînt în Rusia și tare aș vrea să văd cu ochii mei toate acestea, scrie el în 1926, dar m-am împotmolit în romanul meu și înainte de a-l termina, nu pot vedea Rusia."

Totuși în primăvara anului 1928, deși nu terminase decît volumul al doilea, el nu mai rezistă consemnului pe care singur și-l fixase și, întrerupînd munca la roman, sosește în patrie în luna mai.

2

Încă de la Negoreloe, pe atunci punct de graniță cu Polonia, Gorki a fost întîmpinat cu însuflețire de populația locală. Și pe tot drumul pînă la Moscova valurile

înflăcăratelor urări de bun sosit îl învăluiau de pretutindeni.

Scenele din timpul venirii sale la Moscova, mulțimea din piața din fața gării Beloruskaia-Baltiiskaia, mitingul, atmosfera de entuziasm general, toate acestea i-au rămas în amintire, ca o minunată sărbătoare.

„...Mișcat de entuziasmul întîlnirii, scria Maxim Gorki într-un ziar, nici acum nu-mi pot așterne în vorbe simțămintele. Nu știu dacă a mai fost vreodată undeva un scriitor întîmpinat de cititori cu atîta bucurie și prietenie. Bucuria aceasta m-a uluit. Nu sînt înfumurat și nu cred că munca mea și-a cîștigat o apreciere atît de înaltă... Lucrul cel mai însemnat și îmbucurător în această uimitoare întîlnire este că am văzut și am simțit că forțele tinere ale Uniunii Sovietice știu să prețuiască munca, știu să se entuziasmeze de ea. Și asta înseamnă că ele au înțeles, simt importanța internațională mondială, deosebit de profundă a acelei munci, pentru care se pregătesc și pe care o îndeplinesc... Acest lucru nu se poate exprima în cuvinte, dragi tovarăși!"

La Universitatea din Sverdlovsk, la Uzina de automobile din Moscova, la Triohgornaia manufaktura [1], la ședința Sovietului din Moscova, la plenara Consiliului orășenesc al sindicatelor din Moscova, la cluburile muncitorești, la corespondenții muncitori din Moscova, la Universitatea comunistă a oamenilor muncii din Orient, la Casa Centrală a Armatei Roșii, în redacțiile revistelor, la redacția ziarului *Krestianskaia gazeta* [2], la etnografi, la Casa oamenilor de știință, pretutindeni Gorki era întîmpinat ca un scriitor îndrăgit.

La una din adunări el a spus:

„Mi se pare că am lipsit din Rusia nu șase ani, ci cel puțin douăzeci. În timpul acesta țara a întinerit. Am impresia că alături de cea ce e vechi, înconjurat de

[1] *Triohgornaia manufaktura* — una dintre cele mai vechi întreprinderi textile din U.R.S.S. Muncitorii din această întreprindere au participat activ la mișcarea revoluționară, începînd cu grevele din 1884 pînă în timpul Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, cînd au luptat cu arma în mînă pentru Puterea Sovietică. *(N.t.)*

[2] Krestianskaia gazeta — Ziarul țărănesc. *(N.t.)*

ceea ce e vechi, crește ceva nou, tînăr... Asta văd eu. Văd o țară nouă. Și de cînd mă aflu aici, am întinerit și eu."

Într-una din primele zile după sosire, Gorki s-a dus la Mausoleul lui Lenin. A rămas o jumătate de oră fără să rostească un cuvînt la mormîntul marelui său prieten, întemeietorul statului sovietic, întemeietorul unei lumi noi...

Deși afirmase că după venirea în țară „nu se va apuca de lucru ci va umbla și va privi", era greu să ne închipuim așa ceva, într-atît de strîns legată de noțiunea de muncă era imaginea lui Gorki.

Și într-adevăr, încă din primele zile, Gorki s-a integrat în munca culturală sovietică de fiecare zi, dacă putem numi muncă de fiecare zi acel uriaș spirit de inițiativă pe care el îl dăruia gîndirii sovietice.

Chiar în a treia zi după venirea sa, la ședința Sovietului din Moscova, Gorki, răspunzînd la saluturile ce i se adresau, a propus să se înființeze revista *Nași dostijenia*. Gorki spunea că muncitorii din Uniunea Sovietică au nevoie de o oglindă în care ei să-și vadă realizările nu numai pe un singur plan, ci multilateral, în toate domeniile științei, culturii și producției.

La 9 iunie Gorki a ținut o conferință la Congresul unional al lucrătorilor din industria alimentară, care se ținea la Moscova.

„Dragi tovarăși, a spus Alexei Maximovici ca răspuns la saluturile care i se adresaseră. Vreau să vă spun că ceea ce am văzut aici la Moscova și în drum spre Moscova m-a făcut să întineresc într-adevăr cu cel puțin douăzeci de ani. Și am acest sentiment pentru că am intrat în atmosfera unui uimitor avînt al energiei, al creației sănătoase și raționale pe care, fără să țineți seama de greutățile întîmpinate, voi o înfăptuiți în chip atît de minunat... Va fi pe pămînt — și aceasta destul de curînd — înfăptuită ideea dreptății universale. Oamenii vor fi liberi, înțelepți, sănătoși și curajoși. Și voi sînteți cei care îndreptați întreaga lume către aceasta."

Gorki era cu adevărat uimit în întîlnirile cu tineretul. La o serbare de la o școală, un băiat de paisprezece ani, iar după el o fată ceva mai mare, au ținut cuvîntări

— băiatul despre momentul actual și sarcinile educației, iar fata despre importanța științei.

„Băiețandrul, scrie Gorki, poate fără să vrea, a rostit aceste cuvinte nemaipomenite, de-a dreptul uluitoare pentru mine: «Prietenii noștri tați și mame, tovarășii noștri!»

Vorbea liber, ca un orator încercat, cu umor, chiar frumos; fetița a vorbit cu patos și tot cu cuvinte proprii, despre lupta științei împotriva prejudecăților și a superstițiilor, despre «giganții științei».

«Ei, ăștia doi sînt excepțional de înzestrați», mi-am zis eu.

După aceea la diferite adunări am ascultat zeci de oratori-pionieri din aceștia."

Gorki nu numai că mergea la diverse adunări, în întreprinderi, în instituții de învățămînt, el și umbla mult pe străzile Moscovei, intra în vorbă cu oamenii pe care-i întîlnea în timpul plimbărilor sale. Despre acest sistem de a urmări viața din Moscova, Gorki îi scria N. A. Peșkovei, la 26 iunie: „Am umblat pe stradă machiat, cu barbă; e singurul mod de a vedea fără a fi înconjurat de spectatori... am văzut multe lucruri interesante și cred că voi folosi de mai multe ori acest sistem de observație care nu incomodează absolut de loc."

Un eveniment de seamă pentru cercurile de scriitori a fost o mare adunare a scriitorilor la care a participat Gorki. Aici se aflau și dintre cei pe care-i îndrumase el spre literatură, și dintre aceia ale căror cărți le citise la Sorrento, dar se aflau și alții pe care nu-i cunoștea de loc.

Gorki urmărea cu atenție fețele celor prezenți. Aceasta era literatura nouă, sovietică. El a vorbit avîntat, cu patos, vrînd parcă să transmită părerile sale despre literatură statornicite de-a lungul deceniilor.

„M-am obișnuit să privesc literatura ca pe o operă revoluționară. De fiecare dată cînd vorbesc despre literatură, mi se pare că intru în luptă, sînt gata să mă bat cu realitatea în numele omului, care pentru mine este mai de preț ca orice, mai presus ca orice. La noi începe

să se formeze o nouă pătură de oameni. E vorba de filistinul cu atitudine «eroică», gata să pornească la atac... Această nouă pătură mic-burgheză este organizată în interior mult mai puternic decît înainte, ea este acum un dușman mult mai de temut decît era în zilele tinereții mele. Literatura trebuie să fie acum și mai revoluționară decît era atunci, trebuie să lupți, trebuie ca în cadrul literaturii beletristice să supui realitatea unei critici severe, aspre, dar totodată trebuie să prezinți, să cauți și să descoperi trăsăturile pozitive ale omului nou." Literatura trebuie să prezinte acest om nou. „Pe ce cale? Socot că e necesar să se îmbine realismul cu romantismul. Nu numai realism, nu numai romantism, ci și realism și romantism, ca două laturi ale aceleiași esențe."

Curînd după venirea în țară, copleșit de impresii, Gorki pornește cu energie la organizarea revistei *Nași dostijenia*.

La consfătuirea care a avut loc la Editura de stat, el spunea:

„Trebuie să extrageți din tumultul vieții de fiecare zi tot ce e nou și să fixați acest nou nu în articole, ci în fapte vii, nu în considerațiuni pe această temă ci pur și simplu să înfățișați faptele respective într-o formă concretă și totodată expresivă... Ce putem arăta din viața de fiecare zi? Eu mă aflu aici numai de opt-nouă zile, dar sînt un om care cunoaște bine viața Rusiei. Văd azi, am văzut ieri și în fiecare din aceste zile, că în reconstrucția felului de trai s-au obținut multe realizări. Omul s-a schimbat."

In iulie și august Gorki întreprinde o călătorie prin țară. În această călătorie el adună mult material faptic pentru revista *Nași dostijenia*.

Rubrica *Prin Uniunea Sovietică* era susținută în fiecare număr de Gorki.

El opunea amintirilor din trecut prezentul. Într-o formă artistică își împărtășea impresii în legătură cu schimbările care au avut loc.

La Baku, își amintește că în anii 1892 și 1898 a mai trecut pe acolo [1], și descrie tabloul sumbru al condițiilor în care se lucra pe atunci, condiții pe care le cunoștea bine, acea „muncă silnică", cu totul deosebită de ceea ce văzuse acum la exploatările petrolifere. „Poate că tinerilor cititori nu le place că mă întorc atît de des la trecut? Dar o fac dinadins. Mi se pare că tineretul nu cunoaște îndeajuns de bine trecutul, are o idee destul de vagă despre viața chinuită și eroică a părinților săi, și ignoră condițiile în care au muncit aceștia pînă în zilele cînd voința lor organizată a răsturnat și a distrus vechea orînduire.

Știu că memoria mea este supraîncărcată cu «vechituri», dar eu nu pot uita nimic și nu socot necesar să uit. Văd cît se poate de limpede în fața ochilor mei noroiul îngrozitor al exploatărilor petrolifere, băltoacele negre-verzui de păcură, miile de muncitori mînjiți și otrăviți de ea; văd copiii murdari pe acoperișurile barăcilor..."

Gorki descrie luxul nerușinat al proprietarilor de întreprinderi petrolifere, lux ce se răsfață pe fondul acestei mizerii deznădăjduite a muncitorilor. „Baku e de nerecunoscut, puține urme mai dăinuie din îngrămădirea caselor triste din cartierul «tătărăsc» al orașului, care semăna atît de mult cu un morman de dărîmături rămase după un cutremur." Neobosit, Gorki zugrăvește tabloul exploatărilor petrolifere așa cum se înfățișează acum, povestește despre orașul Bibi-Eibat „unde oamenii smulg mării o parte din întinsurile ei pentru a elibera de sub apă pămîntul doldora de petrol", vorbește despre adunarea corespondenților muncitori și a scriitorilor începători de la Baku, la care, întocmai ca pretutindeni, și-a dat seama de vastitatea și varietatea preocupărilor tineretului, de setea lui de cunoștințe.

Chipul lui Vladimir Ilici apare adesea în amintirea lui Gorki, „pe acest pămînt bogat, unde clasa munci-

[1] Alexei Maximovici spune că în 1897 a venit pentru a doua oară la Baku. E o eroare de memorie. El a vizitat orașul Baku în anul 1898 cînd s-a întors din închisoarea din Tiflis. Deseori Alexei Maximovici indica data arestării sale 1897, probabil pentru că „dosarul" jandarmeriei era datat 1897. (*N.a.*)

toare lucrează din plin, afirmîndu-şi puterea... Cît de bucuros ar fi Lenin dacă ar vedea asta..."

Din Baku Gorki pleacă la Tiflis, din Tiflis în Armenia.

În toate oraşele stătea de vorbă cu scriitorii, făcînd cunoscut scopul şi importanţa revistei *Naşi dostijenia*.

„În ea se va reflecta întregul torent de neccuprins al muncii culturale care se desfăşoară în ţara noastră, spunea el. Gruzia, Azerbaidjanul, Armenia, Ucraina, etc. trebuie să apară, cu ajutorul acestei reviste, în faţa întregii lumi civilizate. Ele trebuie să prezinte întregul turn babilonean al noilor construcţii. Şi eu, bătrîn cugetător, socot că va fi minunat."

Cînd lua cuvîntul în faţa unui auditoriu mai numeros, Alexei Maximovici căuta să insufle ascultătorilor credinţa înflăcărată în muncă.

La plenara Sovietului din Tiflis, el a spus: „Dacă aş fi critic şi aş scrie o carte despre Gorki, aş spune acolo că ceea ce l-a făcut pe Gorki să devină omul pe care-l vedeţi stînd acum în faţa voastră, a fost ideea muncii, pe care şi-a însuşit-o profund. Aş spune că Gorki a devenit cel pe care-l vedeţi acum, pentru că a înţeles personal uriaşa însemnătate a muncii care zămisleşte tot ce e mai de preţ, mai frumos şi mai măreţ pe lume."

Făcînd drumul de întoarcere pe Şoseaua militară a Gruziei, Alexei Maximovici s-a oprit la Vladikavkaz. La mitingul care a avut loc în gară el a spus: „Vă rog să mă iertaţi că nu ştiu să vorbesc frumos, ca un orator. De scris am învăţat eu cu chiu cu vai, dar de vorbit frumos nu pot şi pace. Vă aud adesea rostind cuvîntul «proletar»... Aici nu văd proletari, văd nişte stăpîni adevăraţi... Văd cum aceşti stăpîni făuresc noi construcţii grandioase, construcţii fără seamăn, ca de pildă Dneprostroiul..."

De la Vladikavkaz Gorki taie de-a dreptul prin nordul Caucazului pînă la Ţariţîn. Iar după aceea urcă pe Volga pînă la Kazan.

„...Kazan, Nijni-Novgorod. Dar în aceste oraşe mă năpădesc atîtea aduceri aminte, că n-o să vorbesc acum de ele", scria Gorki în nr. 1 al revistei *Naşi dostijenia*.

Nici mai tîrziu Gorki n-a găsit vreme să ne povestească despre aceste orașe, însă din fragmente de amintiri putem deduce cîte ceva despre vizitele lui acolo.

Alexei Maximovici a ajuns la Kazan într-o zi caldă, însorită. La debarcader a acostat motonava *Urițki*. Țărmul Volgii era înțesat de oameni, se auzeau răsunînd strigăte de bucurie și de salut.

„Chiar din prima clipă a întîlnirii, Gorki a început să ne pună fel de fel de întrebări, își amintește scriitorul tătar Kavi Nadjmi. El s-a interesat ce cărți noi au mai apărut, ce cuprind ele, și ne-a spus că trebuie să interpretăm și să zugrăvim artistic schimbările radicale care se săvîrșesc în viața și în conștiința oamenilor."

Vorbind la cele cîteva adunări de la Kazan, Gorki a mărturisit cît de multe a reținut el din călătoria prin U.R.S.S., cîte noutăți a întîlnit, după anii îndelungați petrecuți departe de Patrie, imobilizat de boală în Italia, o țară minunată, dar de fapt străină lui.

Aici, pe malurile Volgii se simțea la el acasă. Era în țara sa dragă, care-l întîmpinase cu entuziasm.

„Eu sînt un admirator al omului cu voința puternică, care urmărește un scop bine determinat, spunea Gorki. Oamenii la care odinioară îndrăzneam doar să visez, acum trăiesc, muncesc, înfăptuiesc o operă măreață."

El a arătat că în cartea sa *Universitățile mele* vorbește despre perioada cînd a trăit la Kazan. Aici a îndurat de fapt mult mai multe clipe amare decît cele descrise în carte. Însă „toate simțămintele personale cărora fiecare din noi ne supunem, toate sînt într-adevăr cu totul neînsemnate pe lîngă simțămintele mărețe pe care le încercăm acum."

Alexei Maximovici a spus că el cunoștea Rusia, cunoștea poporul rus, dar acum trebuie să-și schimbe părerile care și le formase de-a lungul multor ani. „Poporul pe care-l văd în Uniunea Sovietică îl cunosc și nu-l cunosc... Prin voința voastră se schimbă lumea."

La Nijni-Novgorod, la ședința festivă a Sovietului orășenesc, Alexei Maximovici a ținut o conferință în care a tras concluzii în urma călătoriei prin Uniunea Sovietică.

„De-a lungul a opt mii de verste, de la Moscova la Erevan și de la Erevan la Nijni... în toate punctele unde a trebuit să mă opresc... impresiile au fost deosebit de puternice. Mereu mi se părea că țara este condusă de un stăpîn bun, de un om înțelept, care a început să-și înțeleagă de minune menirea sa istorică."

La *Krasnoe Sormovo* Gorki a ajuns cînd abia se începuse reorganizarea vechii uzine și a văzut cu amărăciune că mașinile stau înghesuite, aproape lipite unele de altele. Muncitorii pricepuți lucrau eroic, în înghesuială și condiții primitive de muncă, construind vase maritime «aproape cu mîinile goale»."

Fabrica de hîrtie din Balahna, însă, Gorki simte nevoia s-o cînte ca pe „una din creațiile minunate ale minții omenești".

„...Buștenii de pe malul Volgii vin singuri din apă la gater, sînt tăiați fără ajutorul omului, trec într-un cilindru, unde apa îi spală și-i descojește, apoi se urcă pe un jgheab la o înălțime de o sută de picioare, de unde se prăvălesc în jos, formînd piramide; din aceste piramide, tot singuri, buștenii pleacă spre o mașină care-i macină și-i terciuiește, apoi terciul se scurge spre măruntaiele unei alte mașini și coboară din aceasta sub forma unor suluri uriașe de hîrtie, de-a dreptul pe platformele trenului de marfă. Toate acestea sînt organizate atît de simplu și inteligent, încît, repet, despre astfel de fabrici s-ar cuveni să se scrie în versuri, ca despre niște izbînzi ale cugetului omenesc."

În cuvîntarea adresată muncitorilor Gorki spune că vede și înțelege foarte bine greutățile de care se lovește clasa muncitoare din țară, dînd viață acestor primi nounăscuți ai industriei socialiste. Dar el încetează de a mai crede în aceste greutăți cînd vede forța victorioasă și energia muncitorului rus.

La mitingul de la Sormovo, relevînd uriașa construcție care se desfășoară în Uniunea Sovietică, Gorki vorbește despre atenția și încrederea ce trebuie acordată acelor oameni care au învățat clasa muncitoare să ia în mîinile ei puterea politică în țară. „Vorbesc despre partid. Eu nu sînt membru de partid, nu sînt comunist, dar nu pot să nu vă mărturisesc cinstit că partidul este

într-adevăr creierul vostru, forța voastră, adevăratul vostru conducător, un conducător pe care proletariatul din occident, din păcate și din nefericire pentru el, încă nu-l are."

În nr. 3 al revistei *Nași dostijenia* Gorki vorbește despre Dneprostroi, construcție care abia mijea printre stîncile sfîșiate de explozii, printre automacaralele cu care se fixau pal-planșeele de fier pe fundul de piatră al Niprului turbat. Și Gorki scrie: „Sînt martor al disputei dintre vechi și nou. Și fac depoziții la judecata istoriei în fața tineretului muncitor, care cunoaște foarte puțin trecutul blestemat și de aceea adesea apreciază greșit prezentul pe care, de fapt, de asemenea nu-l cunoaște suficient."

Astfel, mereu, număr de număr Gorki își împărtășea „considerațiunile" sale.

În apropiere de Harkov, la Kuriaj, Gorki a petrecut cîteva zile printre foștii copii vagabonzi, aflați sub îndrumarea talentatului pedagog și scriitor A. S. Makarenko.

„Acestea au fost cele mai fericite zile atît din viața mea cît și din viața copiilor. De altfel eu îl socoteam pe Alexei Maximovici oaspetele coloniștilor și nu al meu, și de aceea m-am străduit ca relațiile dintre el și copiii din colonie să fie cît se poate de strînse și cordiale", își amintea A. S. Makarenko.

Gorki purtase corespondență mai mulți ani cu tinerii coloniști, urmărise progresele lor în ceea ce privește ortografia, gramatica, înțelegerea vieții sociale, lărgirea cercului de cunoștințe despre realitate, simțise cum din niște tineri anarhici, vagabonzi, derbedei, din tinerele prostituate cresc oameni adevărați, muncitori.

Acum ei îi făcuseră, după cum spunea chiar Gorki, „un minunat dar", cele două sute optzeci și patru de autobiografii scrise de fiecare dintre ei.

Gorki atașează la aceste autobiografii prefața lui A. S. Makarenko: „Cînd băteam la mașină cea de-a suta biografie, mi-am dat seama că am în fața mea cea mai zguduitoare carte pe care mi-a fost dat s-o citesc vreodată... Fiecare dintre ele este povestea simplă, sinceră, a unui omuleț lăsat pradă singurătății, care s-a

deprins să nu se aştepte la nici un fel de compătimire, s-a obişnuit cu ostilitatea mediului ambiant şi a învăţat să nu se sperie."

Imaginea acelor copii vagabonzi rămîne, după însăşi vorbele lui Gorki, una dintre cele mai puternice impresii care l-a însoţit tot restul vieţii sale.

Călătoria prin ţară în 1928 l-a răscolit pe Gorki în chip deosebit. La Sorrento, el citea presa sovietică inclusiv gazetele de uzină, urmărea tot ce se petrecea în Uniunea Sovietică, primea zeci de scrisori de la corespondenţii muncitori şi de la sate, care-i procurau de altfel, foarte adesea, lui, ca scriitor, un material concret şi folositor. Totuşi întîlnirea cu patria l-a emoţionat profund şi a făcut ca cele mai înflăcărate năzuinţe ale sale să se transforme în convingere, în faţa omului nou în luptă pentru fericirea sa.

Această călătorie şi noile articole ale lui Gorki au stîrnit un torent de injurii atît în presa de emigraţie, cît şi în cea capitalistă din străinătate.

În 1928, cu prilejul publicării în importantul organ francez *Le Temps* a unui articol semnat de emigrantul alb A. Levinson, revista de orientare democratică *Europe* i-a adresat lui Gorki o scrisoare prin care protesta împotriva acestor atacuri şi cerea un răspuns din partea scriitorului.

„Vă mulţumesc din suflet, răspunde Gorki la această scrisoare, pentru sentimentul de prietenie pe care mi-l arătaţi şi care reiese din scrisoarea d-voastră.

În articolul d-lui A. Levinson nu găsesc nimic jignitor pentru mine. El nu face decît să repete afirmaţiile presei de emigraţie, pe care le cunosc demult, cum că m-am vîndut «Diavolului». În legătură cu aceasta pot să spun doar atît: dacă Diavolul există, apoi cel ce m-a corupt pe mine nu e desigur un «demon mărunt» al ambiţiei şi al vanităţii ci însuşi Abadonna [1], revoltat împotriva creatorului atît de nepăsător faţă de oameni. Însă eu cred că nu e cazul să vorbim de Diavol atît timp cît oamenii au inventat şi apără ceva mult mai rău decît

[1] Abadonn sau Abadonna — nume dat în Vechiul Testament şi în Apocalips spiritului răului, care s-a ridicat împotriva Creatorului. (*N.t.*)

iadul, organizarea ruşinoasă a statului contemporan. Că păşesc alături de «bolşevici», care neagă libertatea? Da, sînt cu ei pentru că cu sînt pentru munca cinstită a tuturor oamenilor şi împotriva libertăţii paraziţilor şi flecarilor... Cu bolşevicii m-am certat şi i-am duşmănit în 1918, cînd mi se părea că nu sînt în stare să atragă ţărănimea anarhizată de război şi că în ciocnirea cu ea vor distruge partidul muncitoresc. Mai tîrziu mi-am dat seama că greşesc, iar acum sînt absolut convins că poporul rus, cu toată vrăjmăşia ce i-o poartă toate statele Europei şi indiferent de greutăţile economice cauzate de această vrăjmăşie, a păşit în epoca renaşterii sale."

Astfel a răspuns Gorki opiniei publice din occident.

3

În anul următor, 1929, Gorki pleacă în nord, spre Kem, Solovki şi mai departe, pînă la Murmansk şi Hibinî.

Solovki e o insulă întunecată, în culori sumbre, atît de deosebite de tonurile vii ale sudului cu care se obişnuise Gorki. De departe se văd dealurile înverzite, înveşmîntate în păduri, şi pe fondul acestor dealuri se profilează o mănăstire fortificată. De aproape, fortăreaţa se înalţă, după cum spune Gorki, întocmai palatelor din basme, cu ziduri şi turnuri durate din uriaşe stînci de diferite culori.

Gorki a vizitat închisoarea, a discutat cu deţinuţii, cu tineretul, a cunoscut diferite tipuri care i-au amintit de personagii întîlnite demult.

„...În marea lor majoritate, ei îţi dau convingerea că au înţeles esenţialul: că nu se poate trăi aşa cum apucaseră ei să trăiască."

Gorki s-a interesat de acei oameni care după terminarea detenţiunii au rămas pe insulă, lucrînd neobosiţi, îndrăgostiţi de munca lor. Un asemenea om era responsabilul sectorului agricol şi al staţiei experimentale de pe insulă. El visa să însămînţeze cu grîu „rezistent la frig" trei sute de hectare, cultivă castraveţi, răsă-

deşte trandafiri, şi studiază dăunătorii plantelor. Acest om i-a arătat lui Gorki herghelia de cai, cireada de vite cornute, frumoase, punctul de preparare al cărnii, al şuncii şi cel al produselor lactate. Un asemenea om era şi responsabilul creşcătoriei de vulpi polare roşcate, vulpi argintii şi samuri. Creşcătoria arăta ca un adevărat orăşel, cu cîteva rînduri de ţarcuri de sîrmă, despărţite de „străzi", în mijlocul ţarcurilor cu căsuţe cu o mulţime de intrări şi ieşiri, întocmai vizuinelor, şi cu „mediul" necesar animalului : tufişuri, copaci, bunceag. Responsabilul reuşise să domesticească pînă şi un animal atît de neîncrezător, de rău ca vulpea : aceasta i se urca pe genunchi, pe umăr, lua hrana din mîna lui şi nu-şi ascundea, nu-şi alunga puii în vizuină cînd de ţarcul ei se apropiau oamenii. La fel erau şi ceilalţi lucrători. Gîndindu-se la oameni de felul lor Gorki a spus : „Oamenii aceştia înfăptuiesc o operă mare, munca lor merită cea mai serioasă atenţie şi trebuie sprijinită prin toate mijloacele".

Mai departe itinerariul lui Gorki prevedea Murmanskul.

În reportajul *La capătul pămîntului* după ce povesteşte despre felul cum s-a născut noul oraş, scriitorul te face să simţi din plin importanţa marei acţiuni creatoare, uriaşul avînt al construcţiei de stat care se desfăşoară aici „la capătul pămîntului".

„Ţinutul se trezeşte la viaţă, astfel îşi încheie Gorki reportajul. Totul învie în ţara noastră. Păcat numai că noi ştim despre ea nemăsurat şi ruşinos de puţin faţă de ceea ce s-ar cuveni să ştim".

La Murmansk Gorki are o întîlnire cu tinerii viitori ziarişti. Discuţia purtată atunci cu aceştia a fost relatată de către unul dintre ei. Gorki a vorbit despre acele lucruri asupra cărora trebuie să-ţi opreşti în primul rînd atenţia : el arăta că nu trebuie să se treacă cu indiferenţă pe lîngă lipsuri, ci trebuie să li se dea neapărat importanţa socială respectivă, să fie criticate neajunsurile ; în mod deosebit Gorki a subliniat darul de a şti să vezi, să remarci trăsăturile noului, să le promovezi.

Nu e greu de observat că sfaturile pe care Gorki le dădea tinerilor ziariști erau tot atîtea puncte din programul său personal.

„Aș vrea să lucrez și iar să lucrez. După ce voi termina al treilea volum al romanului, mă voi ocupa, probabil, de ziaristică, pentru a fi cît mai aproape de viață, și mai ales de tinerețe".

Această scrisoare din 1928 dă în vileag dorința lui Gorki de a se ocupa de ziaristică și iată că foarte curînd a și dat la iveală o nouă lucrare, seria de reportaje *Prin Uniunea Sovietelor.*

Reportajele acestea sînt mărturii ale succeselor Uniunii Sovietice din anul 1928. Și important nu e numai faptul că mecanizarea muncii, tehnica industrială a permis ca U.R.S.S. să facă pași uriași, ci faptul că omul însuși s-a schimbat, a devenit stăpînul operei publice pe care o înfăptuiește. Gorki subliniază acest lucru, caută să reamintească necesitatea de a-l reeduca pe om, transformîndu-l dintr-un muncitor dependent sau maistru indiferent într-un „creator liber și activ, care să dea viață unei noi culturi".

Gîndurile zboară mereu în trecutul îndepărtat, scrie Gorki, și trecutul servește ca o minunată unitate de măsură pentru prezent.

Liniștea de la exploatările petrolifere Azneft e o trăsătură care relevă suficient noul față de nivelul exploatărilor cu zgomotul și vuietul lor pe care Gorki nu le putea uita.

Fiind printre copiii vagabonzi, el își amintește de vechea colonie de delicvenți minori din Nijni-Novgorod, în care se pierdeau mulți copii talentați. „Soarta vitregă a acelor copii este una din petele întunecate ale amintirilor mele despre trecut."

Relatarea faptelor în reportaje e adesea întreruptă de discuțiile purtate pe vapor sau pe drumurile de țară, de considerațiuni despre știința burgheză, despre istoria folclorului, și toate acestea cu un singur scop : să reamintească mereu despre forța făcătoare de minuni a voinței omului, a puterii muncii.

Despre unul dintre tovarășii săi de drum, un om din Zaporojie, Gorki a spus : „Face parte pesemne din ca-

tegoria acelor oameni «cu vederea ageră» care văd prea bine cît de anevoie este drumul spre viitor, dar nu se sperie de greutățile lui."

Gorki vedea, ca și tovarășul său, că drumul spre viitor e greu și că în cale „se întinde mlaștina fericirii personale". „Se observă că unii părinți se și afundă în această mlaștină, își pun singuri de gît lațul spiritului mic-burghez, împotriva căruia au luptat ei înșiși cu atîta abnegație, cu atîta eroism."

La Dneprostroi, el a văzut cum a fost aruncată în aer o stîncă uriașă. Aceasta a gemut înăbușit de cîteva ori, s-a cutremurat și s-a învăluit în nori albi. Apoi, după ce norii s-au destrămat, stînca a rămas mai lată, mai scundă, însă forma ei în genere nu s-a schimbat prea mult, iar în aer n-a sărit nici o pietricică.

Inginerul care-l însoțea pe Gorki i-a explicat că nu e nevoie de așa ceva. Întreaga forță a exploziei se consumă pentru distrugerea interioară a rocii, iar pentru acțiunea brizantă, de împrăștiere, nu rămîne nimic.

Și Gorki scrie:

„Mi-a plăcut foarte mult această metodă economică de distrugere. Ar fi straşnic dacă din domeniul tehnicii ar putea fi transpusă în domeniul sociologiei. Căci mica-burghezie, aruncată în aer economiceşte, este larg împrăștiată de acțiunea «brizantă» a exploziei și prinde din nou rădăcini foarte vizibile în realitatea noastră."

Iată cît de puternic era ascuțișul publicistic al acestor reportaje.

Deși scrise pentru ziar, reportajele sînt literare, nu numai prin structura lor ci și datorită numeroaselor detalii pline de colorit: descrierea orașului Baku, văzut de pe munte, noaptea, în comparație cu vederea generală a Neapolului; dansurile armenilor din Salun, la care asistase la Erevan; tablouri din vechiul Kursk; soarele din miez de noapte la Murmansk; peisagiile dinspre Nipru; popasul în pădure, între Kem și Murmansk, cu poveștile în jurul focului; mișcarea imaginară a masei de gheață, greutatea ei nemăsurată, trosnetul și scrîșnetul pietrii, dislocate și rotunjite care se rostogolește ca un torent necuprins și adînc de gheață.

S-a păstrat o fotografie din anul 1929. Ea îl înfățișează pe Gorki abia întors din nord la Leningrad, povestindu-i despre această călătorie lui Kirov, care-l ascultă cu atenție. Gorki își însoțește povestirea cu gesturi largi, caracteristice.

Ca redactor șef al revistei *Nași dostijenia*, Gorki citea foarte multe materiale, întreținea corespondență cu autorii, îi îndemna să scrie reportaje.

„Fiecare zi cu grijile ei, ce să-i faci? îi scrie el autorului acestor rînduri. Eu m-am simțit întotdeauna un om *al zilei de azi*. Iacă și acum de dimineață pînă noaptea șed și citesc materiale pentru revista *Nași dostijenia* și am realizat o insomnie.[1]"

Primea o mulțime de scrisori de la cititori. Scrisorile îi provocau o bună dispoziție grozavă. „În timp ce examinez scrisorile cu care mă împresoară «Rusia», scria el, îl invidiez pe omul care va scotoci arhiva mea."

Printre miile de scrisori pe care le primea Gorki erau și unele de la oameni care-l dușmăneau. Tuturor acestor „corespondenți" Gorki le-a răspuns prin articolul *Către „cetățenii automați" din U.R.S.S.*

Demascîndu-i necruțător, cu un dispreț nimicitor în fața muncitorilor, Gorki își încheie astfel articolul: „Oamenii au nevoie de altă realitate, nu de aceea în care s-au deprins să trăiască. Văd că procesul de creare a noii realități la noi, în Uniunea Sovietelor, se dezvoltă cu o uimitoare repeziciune, văd cît de just, cît de creator își face loc în viață o energie nouă, energia clasei muncitoare, și eu cred în victoria acestei clase.

Cred în ea, pentru că o cunosc."

Gorki cunoștea ca nimeni altul jugul Rusiei țariste, răzbise cu greu din străfundurile ei, cunoștea toată ticăloșia și sclavia care apăsase poporul.

Cine, dacă nu Gorki, avea să știe toate acestea? Iar el se străduia să transmită tineretului cunoștințele sale, să-i insufle aversiune pentru trecut, să-l învețe să urască filistinismul ca pe o rămășiță a capitalismului.

---

[1] În ruseşte joc de cuvinte: dostijenia — realizări; *Nași dostijenia — Realizările noastre.*

În afară de munca la *Naşi dostijenia*, Gorki fondează şi conduce *Za rubejom*[1], *Literaturnaia uceba*[2], *S.S.S.R. na stroike*[3] şi pune bazele editării colecţiilor: *Istoria tînărului din secolul al XIX-lea*, *Biblioteca poetului*, *Viaţa oamenilor de seamă*.

Pentru această din urmă colecţie Gorki s-a îngrijit în mod cu totul deosebit. El singur redacta manuscrisele şi scria:

„Biografiile trebuiesc editate nu un an, nu doi, ci mereu şi mereu, pînă cînd vor fi prezentate figurile celor mai însemnaţi creatori ai culturii".

Din iniţiativa lui încep să apară ediţii de o mare importanţă, ca de pildă *Istoria fabricilor şi uzinelor* şi *Istoria războiului civil*, sprijinul său se răsfrînge asupra oricărei acţiuni de cultură generală care are nevoie de acest ajutor; şi aceasta în afară de acţiunile de primă importanţă pentru Alexei Maximovici ca îndrumarea acordată scriitorilor începători şi literaturii sovietice; indiferent dacă era vorba de lucrările societăţii *Jos analfabetismul*, de organizarea Anului polar, de coloniile de copii vagabonzi, de organizarea Institutului unional de medicină experimentală, de zeci de alte lucrări de mare importanţă culturală pe linie de stat — el venea pretutindeni cu iniţiativa sa, sau măcar cu un cuvînt încurajator, plin de seriozitate.

Multilateralitatea preocupărilor şi cunoştinţelor lui, strălucirea ideilor şi iniţiativelor lui erau într-adevăr uimitoare.

Gorki era un redactor autentic, înzestrat cu o capacitate de muncă excepţională. Pe lîngă faptul că citea tot ceea ce era paginat şi pregătit de responsabilii tuturor secţiilor aşa cum procedează redactorii din zilele noastre, el citea toate manuscrisele trimise revistei sau colecţiei respective, le corecta, şi le răspundea autorilor, îndemnîndu-i să scrie pentru revistă, molipsindu-i cu energia sa pe toţi membrii colegiului de redacţie.

Trei-patru reviste şi cam tot atîtea colecţii de cărţi, iată care a fost uriaşa sa muncă de redactor, făcută

[1] *Za rubejom — Dincolo de hotare. (N.t.)*
[2] *Literaturnaia uceba — Studiile literare. (N.t.)*
[3] *S.S.S.R. na stroike — U.R.S.S. construieşte. (N.t.)*

concomitent cu aceea organizatorică, publicistică și literară.

Din păcate, aproape toate publicațiile literar-politice ale lui Gorki, cu excepția *Bibliotecii poetului* și a colecției *Viața oamenilor de seamă* au încetat să apară imediat după moartea sa.

La 10 octombrie 1931 C.C. al Partidului Comunist (bolșevic) al Uniunii Sovietice a aprobat propunerea lui Gorki de a se edita *Istoria fabricilor și uzinelor.* În cadrul OGHIZ-ului (Editurile de stat reunite) a fost înființată o nouă editură, *Istoria uzinelor*, avîndu-l printre conducătorii săi de frunte pe Gorki. Redacția centrală a hotărît ca între 1932—1933 să se editeze un număr de douăzeci și șase de volume. În uzine au fost organizate colegii de redacție.

Au început să apară culegerile *Istoria uzinelor* în care se publicau articolele lui Gorki precum și ale altor conducători. Primul volum a fost *Oamenii de la Uzina de tractoare din Stalingrad*, apoi cartea lui N. P. Paialin *Uzina Lenin* (fostă Semeannikovski), apoi au apărut *Cei de la Vîsokaia Gora*, povestiri ale muncitorilor de la minele de fier din Vîsokaia Gora, de la Canalul Marea Albă, Marea Baltică și altele. La redacție s-au mai primit: *Istoria uzinei din Ijorsk* și *Istoria căii ferate Moscova-Kazan.* S-au publicat de asemenea capitole din *Istoria uzinei din Kolpino*, *Istoria fabricii de scularie din Moscova* și *Istoria uzinei Secera și Ciocanul.*

Gorki scria: „Îi felicit cu căldură pe autorii muncitori cu prilejul începutului bun, izbutit, al acestei munci mari, grele și cît se poate de plină de răspundere. Prin aceasta proletariatul confirmă o dată mai mult convingerea îmbucurătoare și demnă de mîndrie că forțele sale de creație sînt multiple și inepuizabile." Gorki scria că acolo unde istoria uzinelor este considerată o muncă politică de masă, ea dă rezultate dintre cele mai bune, în sensul educării noilor detașamente ale clasei muncitoare. Istoria uzinelor este în primul rînd istoria dezvoltării conștiinței de clasă a muncitorilor, înțelegerea de către aceștia a rolului lor istoric și a dreptului pe care-l au de a săvîrși revoluția.

Această mare acțiune cultural-politică pe linie de stat nu a fost dusă pînă la sfîrșit. A mai apărut volumul *Povestirile constructorilor metroului*, îngrijit de un grup de scriitori, dar de fapt, munca la *Istoria uzinelor* după moartea lui Gorki s-a întrerupt. Astăzi se ridică iar voci pentru reluarea acestei inițiative a lui Gorki, mai cu seamă că la unele uzine s-a și început munca pentru crearea *Istoriei uzinelor*.

Cît privește *Istoria războiului civil*, Gorki a scris încă în 1930 un articol intitulat: *Poporul trebuie să-și cunoască istoria*. În articol se spune: „Istoria războiului civil este istoria victoriei măreațe a adevărului întruchipat de clasa muncitoare. Această istorie trebuie s-o cunoască fiecare luptător de pe frontul cultural-revoluționar, fiecare constructor al noii lumi".

S-a format o redacție compusă din activiști politici de frunte, dar primul volum a apărut abia în 1935, iar al doilea în 1942, încheindu-se cu expunerea evenimentelor petrecute pînă la Revoluția Socialistă din Octombrie.

În prezent s-a reluat și această inițiativă a lui Gorki. Într-un interval relativ scurt au fost elaborate și au apărut volumul trei și patru din *Istorie*, iar curînd va apare și volumul cinci. „S-a dat o deosebită atenție pentru ca evenimentele să fie prezentate în adevărata lor lumină, fără denaturări datorate cultului personalității." Aceste denaturări s-au făcut simțite în special în al doilea volum (1942).

Gorki intenționa să organizeze publicarea a încă unei „istorii" și anume *Istoria satului*. Însă el n-a mai apucat decît să adune la locuința sa cîțiva tovarăși pentru discutarea acestei acțiuni și să scrie două articole.

Printre revistele fondate și conduse de Gorki a fost și revista *Kolhoznik*. La fel ca și *Nași dostijenia*, *Kolhoznik* era o revistă minunată; ea a fost redactată de Gorki și în ea scriitorul și-a publicat multe lucrări dealе sale.

Problema educării noilor cadre sătești, a noii țărănimi colhoznice era, după cum spunea Gorki, o chestiune cît se poate de importantă. El ajuta multilateral *Krestianskaia gazeta* și pentru a oferi o lectură adecvată ci-

titorului mai avansat, introduce la sate revista *Kolhoznik*.

În această revistă Gorki publica o serie de povestiri de mîna întîia despre satul de altădată, pentru ca tovarășii colhoznici să poată face o comparație între trecut și prezent. La fel ca în *Nași dostijenia*, Alexei Maximovici depune aici „mărturii la judecata istoriei". El povestește despre oameni „pe care lupta cea mai înversunată pentru o bucată de pîine îi ținea departe unul de altul", povestește un episod sfîșietor despre bătaia cu vergile a țăranilor din ordinul guvernatorului *(Execuția)*, despre judecata pe care nacialnicul zemstvei o făcea țăranilor *(Vulturul)*, despre satul Krasnuha, în care „din cele treizeci și șapte de gospodării, nouăsprezece erau înglodate în datorii, iar cinci se și duseseră cu totul de rîpă", unde nevoiașii, argățind pe la bogătani, abia își tîrau zilele, înfometați și înrăiți *(Taurul)*.

Acum cîțiva ani s-a pus problema reluării revistei. Despre asta A. Javoronkov scria: „E timpul să ne întoarcem la minunata idee a lui A. M. Gorki și să reluăm editarea revistei politico-literare și de știință popularizată *Kolhoznik*. Credeam că revista reînviată, pe lîngă faptul că va continua cele mai bune tradiții ale vechiului *Kolhoznik*, va găsi forme noi, originale, de creație, publicistică..."

Iată cum renasc ideile lui Gorki în timpul nostru.

4

„Liniștea acestei nopți, ajutînd ratiunii să se odihnească după nenumăratele, dar măruntele necazuri, ale unei zile de muncă, îi murmură parcă inimii acea melodie triumfătoare a muncii din lumea întreagă pe care o depun oamenii mari și mici, minunatul cîntec al noii istorii, cîntecul pe care l-a început cu atîta curaj poporul muncitor al patriei mele."

Așa scria Gorki încă în Italia, înainte de a se întoarce în Uniunea Sovietică.

Primind ziarele sovietice, începînd cu cele centrale și terminînd cu gazetele de uzine, primind zilnic cam

cîte treizeci de scrisori de la corespondenții muncitori, săteşti şi militari, el urmărea atent, aprobativ şi cu admiraţie viaţa de muncă a Patriei sale.

Călătoria prin Uniunea Sovietică i-a întărit această stare de spirit.

El nu trecea cu vederea lipsurile din viaţa muncitorilor ruşi, rămăşiţele orînduirii capitaliste de curînd doborîte.

Gorki scria că muncitorii şi ţăranii „îşi duc viaţa luptînd cu propria incultură şi ignoranţă, cu obiceiurile rele care au intrat adînc în trupul şi sîngele lor, moştenire de la burghezie, de la blestemata, înrobitoarea lume veche".

Cu toate acestea el ştia foarte bine că s-a realizat lucrul cel mai de seamă : poporul muncitor a simţit din plin forţa de neînvins a cunoaşterii, forţa muncii libere, şi simţind aceasta învaţă „să muncească bine, să trăiască o viaţă nouă".

Viitorul istoric al revoluţiei ruse, spune Gorki, va fi uimit de cîte a înfăptuit clasa muncitoare în numai zece ani.

„Vladimir Lenin, scria el, era un om care credea în viitor, el credea cu tărie, pentru că ştia cum va fi atunci... El vedea, simţea în jurul său miile de creatori ai noii istorii, detaşamentele de frunte ale clasei muncitoare, educate de ideile elaborate de el, de credinţa sa, detaşamente capabile să conducă întreaga masă a muncitorilor..."

Gorki era entuziasmat şi însufleţit de avîntul uimitor „al energiei revoluţionare cu adevărat minunată".

El lua mereu apărarea proletariatului revolutionar în faţa duşmanilor dinăuntru şi dinafară, prin declaraţii despre forţa politică a Statului Sovietic.

Cîndva Lenin îi scria lui Gorki : „Dar dacă eşti dispus să colaborezi în acelaşi timp la un ziar politic, de ce n-ai continua, de ce n-ai transforma în obicei acel gen de scrieri pe care l-ai început cu *Note despre filistinism* în *Novaia jizni* şi pe care, după părerea mea, l-ai început bine ?" [1]

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 34, pag. 383. (*N.a.*)

Gorki a înfăptuit întru totul acest îndemn al lui Lenin, în presa sovietică. Articolele sale sînt modele clasice de propagandă și agitație.

În mod consecvent, cu deosebită claritate și expresivitate el populariza succesele Uniunii Sovietice, arătînd importanța muncii pe care poporul rus o ridicase la o asemenea înălțime, importanța prieteniei dintre popoarele sovietice, a creșterii nivelului culturii sovietice multinaționale.

În articolul *Umanismul proletar* Gorki scrie astfel despre imperialism și fascism: „Imperialismul și fascismul caută să răspîndească în sînul maselor proletare, diferite ca limbă și naționalitate, semințele otrăvite ale vrajbei naționale și ale desconsiderării și disprețului rasial din care poate încolți ura de rasă, menită să împiedice în lumea oamenilor muncii dezvoltarea conștiinței unității intereselor lor de clasă — acea conștiință salvatoare, singura în stare să-i scoată pe muncitorii și țăranii de pretutindeni din situația de robi lipsiți de drepturi și de apărare, ai negustorilor descreierați."

Astfel de „note" despre filistinismul mondial demascau capitalismul în fața muncitorilor din Europa și America, prezentîndu-i pe capitaliști ca pe niște „negustori descreierați."

Numai o mică parte din aceste lucrări au fost cuprinse în volumul de *Articole publicistice*, la care trebuie adăugate nenumăratele scrisori cu caracter publicistic și volumul de articole literare publicistice.

În anii aceștia el a scris aproape trei sute de articole, pe care le-a publicat în *Pravda*, *Izvestia* și în alte ziare.

Uraganul care a nimicit vechea lume, *Calomnie și ipocrizie*, *Apel prietenesc*, *Sub drapelele purpurii*, *Către muncitorii din străinătate*, și alte articole au fost într-adevăr cele mai bune lucrări ale omului de stat și cultură și ale luptătorului sovietic, Maxim Gorki.

Gorki a scris împotriva „culturii" americanilor-fasciști, care-i executau pe muncitorii negri pe scaunul electric (*Teroarea capitaliștilor împotriva muncitorilor negri din America*) și a răspuns la scrisoarea unor co-

respondenți americani printr-un mare articol intitulat: *Cu cine sînteți voi „maeștri ai culturii"?*

„Îmi reproșați că «propovăduiesc ura» și mă sfătuiți «să predic dragostea». Mă socotiți, probabil, capabil să le vorbesc muncitorilor în felul acesta: iubiți pe capitaliști, pentru că ei vă storc de puteri, iubiți-i pentru că iroseșc fără rost bogățiile pămîntului vostru, iubiți-i pe oamenii aceștia, care din fierul vostru fabrică tunuri sortite să vă nimicească, iubiți-i pe ticăloșii din pricina cărora copiii voștri crapă de foame, iubiți-i pe cei care vă distrug spre a fi ei liniștiți și sătui, iubiți-i pe capitaliști pentru că biserica lor vă ține cufundați în bezna ignoranței."

Gorki atrage atenția intelectualilor americani asupra lecției aspre pe care istoria a servit-o intelectualilor burghezi din Ruisa: aceștia n-au mers alături de poporul muncitor și de aceea acum se descompuneau roși de ură neputincioasă, putrezeau în emigrație și în curînd aveau să piară toți pînă la unul, lăsînd în urmă amintirea unor trădători.

Răspunzînd în cadrul unei anchete inițiată de o revistă americană la întrebarea „Ce credeți despre civilizația Americii?", Gorki scrie: „Cred că civilizația voastră este cea mai denaturată civilizație de pe planeta noastră, pentru că a exagerat în chip monstruos toate anomaliile variate și rușinoase ale civilizației europene."

Neîndoindu-se de forța poporului sovietic, Gorki era un mare apărător al păcii.

„Muncitorii și țăranii din Uniunea Sovietelor nu vor război, ei vor să construiască un stat în care toți să aibă drepturi egale. Însă în cazul cînd vor fi atacați, ei se vor apăra pînă la ultimul om, ca un tot unitar și vor învinge, pentru că îi ajută însăși istoria."

Această previziune a lui Gorki s-a confirmat în întregime în Marele Război pentru Apărarea Patriei.

Gorki visa cu înflăcărare pacea, o pace rodnică, în timpul căreia munca eliberată a constructorilor socialismului va schimba natura după nevoile lor, va acumula bunuri materiale, va transforma munca în artă.

Adresîndu-se femeilor, mamelor, el scria : „De ce nu ridicați cu hotărîre glasul vostru împotriva nebuniei care amenință să învăluie lumea într-un nor de otravă ?...

Vă alăptați copilul la sîn, îl duceți de mînă în viață, în istorie, făcîndu-l muncitor, care prin munca sa va îmbogăți lumea fiind erou, tovarăș de luptă al omenirii, înțelept, cugetător cu mintea luminată. De ce, dar, sînteți atît de liniștite, de nepăsătoare în fața morții care-l amenință ?...

Mame ! Soții ! Voi aveți cuvîntul, voi aveți dreptul de a alcătui legi. Viața se zămislește în voi și voi toate ca un singur om trebuie să vă ridicați să apărați viața împotriva morții".

Dar lupta pentru pace este indisolubil legată de demascarea înverșunată a reacțiunii imperialiste.

În paginile de publicistică ale lui Gorki sînt pomenite aproape toate guvernele statelor imperialiste. „Pentru ce se ceartă stăpînii ?" întreba Gorki și tot el răspundea : „Se ceartă pentru că nu se înțeleg care șleahtă de tîlhari să fie cea mai bogată și să conducă lumea." Industriașii Americii adună munți de armament, care le aduc venituri uriașe și promit să adune și mai multe, „căci s-a demonstrat că afacerea cea mai rentabilă este să faci din oameni invalizi și morți".

Cînd intelectualitatea din Europa s-a adunat la Congresul antirăzboinic de la Amsterdam, împreună cu delegația sovietică a fost invitat să participe și Gorki.

Însă guvernul olandez, după indicațiile marilor puteri imperialiste, n-a permis delegației sovietice să vină la congres.

Atunci Gorki a trimis delegaților congresului o telegramă în care înfiera lașitatea rușinoasă a guvernului olandez și le ura delegațiilor unanimitate deplină în atitudinea lor de condamnare a imperialiștilor.

„...Trîntorii, paraziții, obișnuiții jefuitori ai muncii altora pregătesc un nou măcel, pentru a opri, a întrerupe mărețul proces de transformare a lumii, de cucerire a bogățiilor ei."

În vremurile noastre, glasul lui Gorki, al marelui scriitor și marelui publicist, răsună fără încetare în protestul plin de mînie al popoarelor împotriva războiului.

În arhiva lui Gorki s-au păstrat materiale pentru o lucrare despre economia socialistă și cea capitalistă. Gorki a făcut și un plan al volumului: burghezia își construiește economia cu intenția de a-și „consolida în toate domeniile puterea asupra poporului muncitor", pentru a-și întări stăpînirea colonială; în economia socialistă toate eforturile, întreaga muncă urmărește atingerea unui singur țel — independența Patriei Sovietice, libertatea și fericirea popoarelor care trăiesc în cuprinsul ei.

Preamărindu-și Patria Gorki o numește „cea mai bogată țară din lume, cu un relief variat, cu belșug de zăcăminte prețioase, cu o moștenire deosebit de multilaterală și talentată. Talentul nu este o scornire în scopul autolinistirii, el este un fapt real, confirmat zi de zi de tînăra noastră știință și artă."

„Uriaș popor, în el arde o energie mărcată, luminînd întreaga lume muncitoare a planetei noastre!" exclamă Gorki.

Nenumărate sînt apelurile pe care Gorki le-a adresat tineretului, chemările sale pentru devotament față de „puternica noastră patrie socialistă", unde toți oamenii sînt chemați să muncească pentru a transforma deplin și total vechile temelii ale vieții, și unde distanța dintre cele mai înaripate și fantastice visuri și realitatea de fiecare zi se reduce mereu cu o repeziciune nemaipomenită.

„Simți cum urci spre înălțimi, de pe care ți se desfășoară în fața ochilor tabloul istoric din ce în ce mai larg al muncii variate a milioane de oameni..."

Prin asemenea cuvinte solemne, Gorki arăta că nu există piedici pe care să nu le poată înfrînge energia clasei muncitoare, organizată de partidul lui Lenin.

El chema la luptă împotriva dușmanilor care încercau să pună piedici marii cauze de transformare comunistă a țării.

„Înlăuntrul țării dușmanii cei mai vicleni înfometează populația, chiaburii țin sub teroare pe țăranii colhoznici, prin omoruri, incendii, și alte asemenea ticăloșii, împotriva noastră sînt toți cei care au trecut peste

limitele istorice ale existenței lor, și asta ne dă dreptul să ne considerăm încă în situația de război civil."

Acest articol a fost scris la 15 noiembrie 1930, iar peste zece zile începea procesul *Partidului industrial* [1]. La evenimentele care aveau loc Gorki a răspuns, în afară de articole, și cu o lucrare literară dintre cele mai bune.

Se pare că în acea perioadă a început din plin munca la piesa *Somov și alții*. În februarie 1931 piesa era terminată.

Somov — inginer cu înaltă calificare, este în slujba capitaliștilor din occident. Vila sa este unul dintre „marele state majore" ale acțiunii de sabotaj. Împreună cu inginerii Bogomolov și Izotov, el elaborează planurile sabotajului: stocarea utilajelor, frînarea pe cît posibil a construcției, scoaterea din circulație a fondurilor, îndepărtarea oamenilor care nu fac parte din organizația lor, etc.

Iată un fragment dintr-o discuție intimă:

„Bogomolov: Ce zăpușeală!

Izotov: M-da. Pălesc grînele pe cîmp.

Bogomolov: Crezi că o să fie o recoltă proastă?

Izotov: Așa se aude.

Bogomolov: Știți că n-ar fi rău?"

Somov lucrează cu foarte multă „dibăcie". El își reamintește discuția cu directorul uzinei, comunistul Terentiev: „Strașnic lucrezi dumneata, tovarășe Somov, zice, te privesc cu admirație și mă gîndesc: oare cît o să mai treacă pînă ce s-or ridica și dintre noi oameni ca dumneata?"

Numai soția sa, Lidia, fără să-i cunoască planurile de sabotaj, îi simte „ipocrizia".

Scena explicației dintre Somov și soția sa constituie partea centrală a piesei. Somov se demască, dorind s-o facă pe Lidia părtașa scopurilor sale: „Spui că sînt cu două fețe? Da, așa-i! Nici nu se poate altfel! E imposibil să trăiești altfel cînd urmărești un țel măreț, ca

[1] *Partidul industrial* (*Prompartia*) — organizație diversionistă și de spionaj cu largi ramificații, formată din tehnicieni cu posturi de conducere proveniți din intelectualitatea burgheză ce acționase în U.R.S.S. din 1926 pînă în 1930, din însărcinarea serviciului de spionaj francez. A fost descoperită și nimicită. (*N.t.*)

acela pe care mi l-am pus eu în față... Eu sînt un om sigur de forța lui, de misiunea lui. Eu sînt din rasa învingătorilor..."

Aceasta este ideologia fascismului, a precursorului acestuia — Nietzsche[1]. Somov visează ca, folosindu-se de ajutorul capitaliștilor din occident, să organizeze o lovitură fascistă. Însă Somov este mai deștept decît acoliții săi. El înțelege că discuția despre cincinal, despre întrecerea socialistă nu e de domeniul fanteziei, că bolșevicii sînt oameni pregătiți, că ei intuiesc perfect, că tineretul este înzestrat și perseverent. De aceea cuvintele lui că muncitorii care au pus mîna pe putere nu știu să conducă, că partidul lor se destramă, că masele nu înțeleg țelurile acestui partid, că țărănimea este împotriva muncitorilor, toate aceste cuvinte se transformă în strigăte isterice.

Somov îl pune la încercare pe Iaropegov, colegul său de școală, trimis pe șantier, face aluzie la solidaritatea inginerilor în acțiunea de sabotaj, arată că ei, conducătorii, au nevoie de încredere deplină din partea muncitorilor.

„Iaropegov: Înclin să cred că le-am cîștigat încrederea.

Somov: Numai tu! Nu este vorba de încrederea față de un singur individ, important este ca ei să capete încredere în noi toți! Masa e împotriva noastră și noi nu trebuie să închidem ochii asupra unui lucru: conștiința ei de clasă crește pe zi ce trece. Tu le ții nu știu ce lecții, dacă nu mă înșel conduci un seminar de istoria tehnicii... și ei consideră că toate astea li se cuvin...

Iaropegov: (rîzînd) Ei mi se vîră în suflet ca într-un buzunar unde s-ar găsi banii lor. Drept să-ți spun — mie asta-mi place."

Iaropegov simte că unii ingineri, colegi ai săi, sînt înstrăinați de muncitori și glumesc pe seama lor. Dar el nu bănuiește că ei lucrează în clica sabotorilor, și abia în momentul cînd această clică dă faliment, i se lămuresc toate.

[1] Nietzsche Fr. (1844—1900) — filozof idealist german, reacționar extremist, apologet fățiș al exploatării burgheze și al agresiunii, precursor direct al „ideologilor" fasciști. (*N.t.*)

O figură plină de pitoresc este aceea a bătrînului muncitor Krîjov. El a venit la Terentiev de la o altă uzină. Acolo fusese socotit drept un scandalagiu și intrigant, pentru că cerea să se cerceteze de ce a fost încetinită producția după terminarea reconstrucției uzinei. De aceea el ia „carnetul" în care își însemnase întregul mers al lucrului și toate tărăgănelile și vine la vechiul său cunoscut Terentiev. În povestirea lui despre călătoria făcută se simte însuși glasul lui Gorki, care colindase de curînd țara.

„Iacătă, pe drum încoace, am trecut prin păduri, peste munți și ape, ca o corabie cu pînzele în vînt — cum se spune — și unde te uiți, ce să vezi: ici se clădește, colo se zidește, dincolo au isprăvit de construit, îți crește inima, nu alta! Vîrtos s-au mai apucat de treabă, strașnic! De bună seamă, toate astea le știam din rapoarte, din gazete, dar cînd vezi cu ochii tăi, se schimbă treaba!"

Figura lui Krîjov este dintre cele mai tipice. Trăsăturile lui de caracter, limbajul lui dau piesei un colorit viu.

Varietatea de tipuri din piesă este în genere neobișnuită. Se poate spune că ea este o enciclopedie a vieții acelor ani.

Iat-o pe Lidia, soția lui Somov, care s-a rupt de viață: „În oraș, spune ea, toți sînt nemulțumiți. veșnic bosumflați, mîrîie, îi bîrfesc pe membrii de partid, povestesc anecdote răsuflate de la Moscova."

Iată-l pe Lisogonov, fost proprietar de fabrică, care încearcă s-o mituiască pe Lidia și care-l imploră în genunchi pe Somov să-i repună în funcțiune fabrica lui. Îi e teamă că va avea loc lovitura proiectată și fabrica îi va fi restituită fără să fi fost utilată.

Anna Nikolaevna, mama lui Somov, cucoană din vremea veche, cu „maniere alese" și cu un limbaj al ei, personal: „Au ajuns să strîngă pînă și gunoaiele, acum le spun deșeuri, și cînd te gîndești că asta se petrece în Rusia! Ne facem de ocară față de toată Europa!" Despre Titova, care în trecut ținea o casă „pentru mici distracții", Anna Nikolaevna spune: „Firește, sîntem siliți să avem legături cu fel de fel de lepădături..." Iat-o

pe Arsenieva, fiică de doctor, care aprobă munca bolșevicilor, care știe să spună cu temei „da" și „nu". Îl vedem pe Terentiev care în timpul războiului civil a stat ascuns în casa Arsenievei.

El îi spune lui Drozdov, ajutorului său: „Trei ani m-a urmărit chipul ei, frate... după cum vezi, nici nu m-am însurat. Poate că e de rîs..." Iată-l pe Bogomolov, inginer bătrîn, șperțar mărunt, care se pregătește să pună tineretului sovietic „cravatele lui Stolîpin" și care este în legătură cu Lisogonov și Anna Nikolaevna.

Troekurov, „profesorul de canto", sabotor pe plan moral, încearcă să-i infiltreze lui Kitaev, responsabilul clubului, fost partizan, obsedat de „eroism", această opinie: „Prin firea dumitale ești un tip distructiv, deci trebuie să distrugi, dumneata însă construiești și cînți construcția; asta-i treaba statului, nu a dumitale." Tot Troekurov este cel care-l corupe pe Kitaev și-l îndeamnă să-l lovească cu mașina pe Iaropegov.

De fapt Troekurov este profesor de istorie, dar „în ziua de azi nu mai există istorie în Rusia..." îi spune Anna Nikolaevna lui Somov.

În piesă e înfățișată o luptă pe viață și pe moarte. Un corespondent muncitor este găsit rănit în apropiere de Selișci. Clubului i-au dat foc. Mașei Valova i-au spart capul. Terentiev spune: „Nu demult, chiaburii au tras într-unul dintre ei și glontele i-a străpuns partea dreaptă a pieptului. A fost adus la spital fără cunoștință, dar cum și-a venit în fire, primul lui cuvînt a fost «Mult am să mai zac?» Vezi dumneata, el se teme să nu întîrzie cumva cu înscrierea la universitatea muncitorească — asta-l doare pe el! Avem o producție de tineret de prima calitate. Desigur, mai sînt și rebuturi, dar vorba aceea: «În orice familie găsești cîte un bicisnic», iar familia noastră e destul de mare!"

Pe unul din acești „bicisnici" l-a zugrăvit Gorki în persoana lui Semikov, recrutat de Troekurov.

Însă tineretul plin de viață, viguros, curajos, plin de energie, pășește cu dîrzenie la ofensivă. Comsomolistul Mișa, Ludmila, care visează să învețe, fiul lui Lisogonov, care se alătură bolșevicilor, Kostiuška Veazov, nepoata lui Krîjov, care a plecat la Sverdlovsk la școală,

Maria, fiica chiaburului Silantiev, comsomolista Duniaşa şi toţi ceilalţi aduc în piesă un minunat şuvoi de optimism şi constituie o chezăşie a viitorului.

Era perioada în care partidul lupta pentru lichidarea elementelor capitaliste la sate. Chiaburii au răspuns cu acte teroriste împotriva ţăranilor înaintaţi, a membrilor de partid, a corespondenţilor de la sate. Inginerii-sabotori, care din 1926 se organizaseră în Partidul industrial, îşi intensificaseră activitatea în urma semnalului venit de peste graniţă. Se acţiona şi în străinătate. Guvernul englez a desfiinţat reprezentanţa noastră comercială, pregătind blocada economică. În Polonia fusese ucis ambasadorul nostru, tovarăşul Voikov. La Berlin, urmînd exemplul Londrei, s-au efectuat atacuri asupra reprezentanţei diplomatice sovietice şi a celei comerciale. În China gomindanistă, la Pekin, Şanhai, Tian-ţzin au avut loc atacuri similare, urmărind scopuri provocatoare — producerea unei încordări militare şi în Orient. Şi, în sfîrşit, militariştii chinezi au organizat o mare demonstraţie antisovietică, efectuînd un atac armat asupra Căii ferate a Chinei de Est, iar peste două luni au atacat teritoriul sovietic. Aceasta a fost o nouă încercare a imperialiştilor de a dezlănţui un război împotriva Uniunii Sovietice. Sabotorii din Partidul industrial, care pregăteau cu grijă complotul, ţineau legătura cu capitaliştii ruşi din străinătate şi cu serviciile străine de spionaj. Scopul urmărit de ei era răsturnarea Puterii Sovietice şi reinstaurarea capitalismului cu ajutorul intervenţiei străine.

Gorki a reflectat în chip strălucit, în piesă, această luptă, prin personajele de la vila lui Somov.

CAPITOLUL AL TREILEA

1

La 23 aprilie 1932, în viaţa literară a U.R.S.S. a avut loc un eveniment de seamă. C.C. al P.C. (b) al U.R.S.S. a adoptat hotărîrea cu privire la reorganizarea grupărilor artistice şi literare.

Această hotărîre nu este decît continuarea şi dezvoltarea măsurilor pe care partidul le-a luat anterior în acest domeniu (articolele lui Lenin, rezoluţia din 1920, a C.C. al P.C. (b) al U.R.S.S. cu privire la Proletkult[1], rezoluţia C.C. al P.C. (b) al U.R.S.S. cu privire la problemele literaturii în 1925, etc.).

Asociaţia scriitorilor proletari a fost desfiinţată şi toţi scriitorii care susţineau platforma Puterii Sovietice şi se străduiau să participe efectiv la construirea socialismului s-au reunit în Uniunea scriitorilor sovietici, în cadrul căreia s-a constituit o grupă comunistă.

A fost creat Comitetul organizatoric al Uniunii scriitorilor sovietici, condus de Gorki.

---

[1] Proletkult — termen format din prescurtarea a două cuvinte: Proletarskaia kultura = cultura proletară. Sub această denumire e cunoscută organizaţia oamenilor de artă, teatru şi litere care a luat fiinţă în Rusia Sovietică îndată după revoluţie. Rupînd cu tradiţiile clasice, negînd orice moştenire culturală, această organizaţie care iniţial a militat pentru o cultură legată de proletariat s-a rupt de mase, de popor, de construcţia socialismului şi a fost desfiinţată în 1932.

Era cît se poate de firesc ca partidul să-i încredințeze tocmai lui A. M. Gorki sarcina de a conduce această muncă.

Gorki luptă neobosit pentru unitatea literaturii sovietice, împotriva grupurilor literare ai căror critici discutau cu aprindere, aducînd în aceste discuții multe elemente inutile, neesențiale simpatii și antipatii personale. „Scriitorii și criticii trebuie să caute și să cerceteze căile spre o muncă unită, comună, spre munca în interesul masei muncitorilor."

Gorki căuta cu perseverență calea pentru prezentarea omului nou și a realității noi. Încă din 1928 el le spune scriitorilor: „Trebuie descoperite, dezvăluite și zugrăvite trăsăturile pozitive ale omului nou... Cred că e necesară îmbinarea realismului cu romantismul."

Însă simpla împletire mecanică a celor două vechi stiluri nu-l putea mulțumi pe Gorki. În 1929 el scrie:

„Misiunea scriitorilor noștri este grea, complicată. Ea nu se reduce numai la critica vechii societăți, la demascarea caracterului contagios al viciilor ei. Sarcina lor este de a studia, a prezenta, a zugrăvi și prin aceasta de a susține noua realitate. Trebuie să înveți să observi cum de sub putregaiul și zgura vechilor dărîmături izbucnesc, se aprind flăcările viitorului."

Căutările acestea erau mereu reluate și repetate în diverse variante atît în discuțiile cu scriitorii sovietici cît și în articolele despre literatură. În 1930 Gorki scria despre critici: „E cît se poate de ciudat și foarte trist să vezi că discuțiile unor oameni care în probleme importante sînt tovarăși de idei, se duc pe un ton de vrăjmășie, sînt îmbîcsite de atacuri personale dintre cele mai grosolane și că din aceste discuții lipsește sentimentul tovărășesc, conștiința unității orientării principale."

Gorki era în continuare copleșit de impresiile culese în anul 1928, după venirea sa în Rusia Sovietică. Deosebit de mult îl uimise uriașa creștere a nivelului constructorului de rînd al socialismului. El îndemna scriitorii sovietici să acorde cea mai mare atenție prezentării acestui om și să-l ajute cît mai mult.

Participînd la o adunare lărgită a scriitorilor în anul 1931, Alexei Maximovici reia din nou această problemă: „N-ar trebui oare să se găsească posibilitatea de a reuni realismul şi romantismul într-o a treia formă, capabilă să zugrăvească realitatea eroică în culori mai vii şi să vorbească despre ea pe un ton mai înalt, mai plin de demnitate?"

În 1932 Gorki li se adresează astfel scriitorilor: „Dacă pentru zugrăvirea eroului epocii în lumina pe care el o merită vă incomodează metoda realismului, căutaţi alte metode, elaboraţi-le."

Pas cu pas Gorki se apropia de noua metodă a literaturii sovietice, realismul socialist. Deocamdată o denumea metoda „realismului multilateral".

Dar ştiut este că denumirea unei orientări apare de obicei atunci cînd practica artistică serveşte un material suficient pentru indicarea termenului respectiv. Astfel, Puşkin, fiind realist, nu dispunea de termenul „realism"

În deceniul al şaptelea cînd în literatura beletristică socialismul nu apăruse încă, N. G. Cernîşevski a înfăţişat în romanul *Ce-i de făcut?* prin cel de-al patrulea vis al Verei Pavlovna socialismul. „Ce repede merge munca!" se miră în vis Vera Pavlovna. Şi cum să nu meargă repede! Maşinile fac aproape totul: şi seceră, şi leagă snopi şi-i transportă, oamenii aproape nu fac decît să umble încolo şi încoace, să meargă cu maşinile, să le conducă. Iată că au isprăvit munca şi se duc la masă. Masa e minunat aranjată. Se află şi vase cu flori.

E seară. În sala mare, somptuoasă, oamenii se veselesc, dansează. Dimineaţa au lucrat din plin. Cei ce n-au muncit de ajuns, nu pot simţi mulţumirea veseliei. Dar aici nu sînt decît jumătate din oameni. Unde sînt ceilalţi? Pretutindeni. Mulţi se află la teatru. Alţii s-au împrăştiat prin diverse săli de conferinţe, muzee, sau sînt la bibliotecă, iar restul sînt acasă, în camerele lor, unde se odihnesc în singurătate. Aici trăiesc toţi după pofta inimii, aici fiecare are libertate deplină, nestînjenită."

Socialismul era înfăţişat de o manieră romantică, într-un vis. Dar peste patruzeci de ani, cînd clasa munci-

toare a devenit mai puternică și a început să-și manifeste forța și să-și revendice drepturile, a apărut un alt curent.

Piesa lui Gorki *Micii burghezi* (1901) poate fi considerată prototipul realismului socialist, la fel cum și muncitorul Nil este reprezentantul omului nou în literatură. „Stăpîn e cel care muncește", spune Nil și spectatorul înțelegea că într-o piesă care trecuse prin foarfecele cenzurii, omul nu se putea exprima mai clar... Pentru actori Gorki a indicat: „Nil este un om cu o credință calmă în forța lui și în dreptul său de a transforma viața și toate legile ei, după propria sa concepție." El este eroul clasei muncitoare, eroul revoluției viitoare. În piesa *Dușmanii* (1906), tendința aceasta apare mult mai clar. Masa muncitorilor înțelege că numai lupta împotriva capitaliștilor, dușmani ai clasei muncitoare, îi va duce pe calea cea nouă, socialistă.

Pentru eroii din romanul *Mama*, socialismul nu e un vis confuz, ci o realitate istorică, pe care clasa muncitoare o va cuceri. Ei sînt cei care pășesc în noua realitate. De aceea e atît de plin de bucurie și optimism acest roman, cu toată „ticăloșia înveninată, silnică" existentă, după cuvintele lui Gorki, în lumea înconjurătoare.

Cînd, în 1928, Gorki vede nemijlocit măreția construcției socialiste, el începe să transmită cu însuflețire experiența sa scriitorilor sovietici și să se îngrijească și mai mult de reunirea tuturor scriitorilor în jurul grandioasei sarcini — sprijinirea constructorilor socialismului.

El se bucura nespus cînd apăreau lucrări ca *Cimentul* de F. Gladkov, *Torentul de fier* de A. Serafimovici, *Donul liniștit* de M. Șolohov, *Soti* de L. Leonov, *Înfrîngere* de A. Fadeev, nuvelele și povestirile lui Vs. Ivanov, precum și multe altele. Toate acestea erau lucrări literare care mai tîrziu au format literatura realismului socialist. Această literatură creștea, creîndu-l și educîndu-l pe eroul pozitiv în spiritul unei atitudini bolșevice față de realitate. Forța pe care o degajă chipul omului nou, deschizător de drum spre noua realitate, spre noua viață socialistă, îi călește voința.

Noțiunea de „realism socialist" se extindea, devenea tot mai amplă.

Într-una din scrisorile sale din 1933, Gorki, vorbind despre „divergențele" sale cu Lenin în anii 1917—1918, arată că justețea celor spuse de Lenin nu stătea numai în forța rațiunii și erudiției sale, în adevărul viguros al teoriei sale, ci în afară de toate acestea, încă în ceva.

„Acest «ceva», scria Alexei Maximovici, este probabil înălțimea punctului de la care se face observația, la care se ajunge numai în cazul unei rare iscusințe de a vedea prezentul cu ochii viitorului. Eu cred că tocmai această înălțime, această iscusință trebuie să servească drept bază acelui «realism socialist» despre care începe să se vorbească la noi ca despre o metodă nouă și necesară literaturii noastre."

Se pregătea Congresul unional al scriitorilor sovietici.

„Primul congres unional al scriitorilor noștri este un eveniment de cea mai mare însemnătate, scria Gorki. Este un examen al literaturii, un raport pe care aceasta îl prezintă în fața întregii țări."

În tot restul timpului care s-a scurs pînă la congres, Alexei Maximovici a lucrat neobosit în calitate de președinte al comitetului organizatoric al Uniunii scriitorilor sovietici.

Astfel, la 7 septembrie 1933, Gorki rostește o cuvîntare la ședința lărgită a prezidiului Comitetului organizatoric. El lansează un apel către scriitori de a-și ridica calificarea, adică de a cunoaște cît mai bine țara și cititorul. „Cititorul crește. Toată țara și-a încordat puterile... spunea el. Se înfăptuiesc lucruri uimitoare. Trebuie să cunoaștem aceste înfăptuiri. Trebuie să luăm parte la aceste procese, să le analizăm."

El trimetea grupuri de scriitori ruși în republicile frățești. Acolo scriitorii trebuiau să cerceteze creația națională, să facă aprecieri asupra ei și să organizeze traduceri din această creație. Subliniind faptul că în literatură copiii nu apar ca eroi, Gorki arăta necesitatea unei bune literaturi pentru copii. El s-a îngrijit de noile

cadre de scriitori, a pus problema organizării unui institut de literatură, insistînd ca pînă la înființarea institutului să se organizeze neîntîrziat cursul pentru tineretul din uzine și din cercurile literare.

Nu era bucurie mai mare pentru Maxim Gorki decît apariția unui om înzestrat, a unui nou talent. Amintind adunării despre sutele și sutele de tineri scriitori care lucrează în toate republicile și regiunile Uniunii Sovietice, care-și publică lucrările în zeci de culegeri și almanahuri de provincie, el cerea ca această armată de scriitori începători să fie îndrumată.

„Avem înaintea noastră o muncă uriașă, o muncă minunată..., spunea plin de însuflețire Alexei Maximovici. Vă chem deci, foarte stăruitor, tovarăși, să înfăptuim această muncă".

Deschiderea congresului a fost fixată pentru 17 august 1934. Raportul principal cu privire la literatura sovietică avea să fie prezentat de Gorki.

Cuvîntarea lui Alexei Maximovici la congres a avut ca punct central chemarea pentru unitatea literaturii sovietice și consolidarea ei pe baza principiilor creatoare ale realismului socialist.

„Cuvîntul nostru răsună aici, într-o țară unde proletariatul și țărănimea, conduse de partidul lui Lenin, și-au cucerit dreptul de a-și dezvolta toate posibilitățile și aptitudinile și unde muncitorii și colhoznicii dovedesc zi de zi, în fel și chip, destoinicia lor în a se folosi de acest drept."

Așa a început cuvîntarea festivă a lui Alexei Maximovici la deschiderea primului Congres unional al scriitorilor.

Subliniind în raportul său importanța muncii ca izvor și bază a creației artistice, Gorki demască cultura capitalismului, care n-a fost niciodată considerată de burghezie ca o necesitate pentru creșterea nivelului intelectual al întregii omeniri.

Burghezia urmărea consolidarea și apărarea puterii sale asupra lumii, ca limita în fel și chip posibilitatea creșterii sub aspect intelectual a nivelului poporului

muncitor, dar rezultatul a fost că în lume a apărut o nouă forță creatoare în acțiune — proletariatul.

Partidul comuniștilor leniniști a nimicit capitalismul pe tot cuprinsul Rusiei țariste, dînd puterea politică în mîinile muncitorilor și țăranilor. Țelul urmărit de Țara Sovietică este asigurarea accesului la cultură în mod egal pentru toți oamenii societății și străduința ca munca oamenilor să devină o artă în dirijarea forțelor naturii. „De la înălțimea acestui țel măreț trebuie să studieze, să-și aprecieze și să-și organizeze activitatea lor scriitorii cinstiți din Uniunea Sovietică."

Îmi amintesc ziua aceea: Gorki stătea la tribuna congresului, în fața sălii arhipline, în fața miilor de ochi îndreptați asupra lui, vorbind deslușit și convingător, îndemnîndu-i parcă pe cei de față să pornească la acțiune toți laolaltă, strîns uniți. Era cuvîntarea unui orator însuflețit.

La congres au participat mulți scriitori străini: din Franța, Germania, Danemarca, Spania, S.U.A., Cehoslovacia, Suedia, Grecia, Olanda, Turcia, Norvegia, Anglia, Austria, China, Japonia.

Mulți dintre ei au ținut cuvîntări însuflețite, revoluționare, iar japonezul Hijikato, a doua zi după ce vorbise la congres, a fost amenințat de guvernul japonez cu represiuni polițienești.

Scriitorul francez Jean Richard Bloch[1] își amintea astfel despre felul în care vorbise Gorki de la tribuna congresului: „Nu mi-am luat nici o clipă ochii de la el. Omul acesta în vîrstă, cu sănătatea șubrezită de o boală veche, oricît ar părea de ciudat, întruchipa o forță de neînvins... Cuvîntarea lui a rămas nu numai în paginile cărților, ci și în amintirea noastră, ca o adevărată chartă literară a culturii socialiste".

Realismul socialist, după cum reiese din amplele dezbateri ale scriitorilor sovietici (la congres au luat cuvîntul aproape două sute de vorbitori), dădea o neli-

[1] *Jean Richard Bloch* (1884—1947) — scriitor și publicist francez: comunist, luptător activ împotriva războiului și fascismului. (*N.t.*)

mitată libertate tuturor căutărilor creatoare, prin nesfîrșita varietate a formelor și stilurilor sale.

La congres au luat cuvîntul L. Leonov, F. Gladkov, I. Ehrenburg, K. Fedin, Vs. Ivanov, A. Fadeev, A. Tolstoi, N. Tihonov, A. Surkov și o serie de alți remarcabili scriitori.

In cuvîntul său K. Fedin spunea: „Scriitorii din Uniunea Sovietică au afirmat de la această tribună unitatea lor. Această unitate a fost exprimată în domeniul literaturii prin unitatea ideologică a conținutului artei."

Fadeev a spus: „Caracteristica fundamentală a literaturii noastre constă în faptul că ea, prin esența ei, este o literatură *socialistă*, căci scopul existenței noastre este consolidarea realității noi, socialiste, în lupta ei cu realitatea veche."

Vs. Ivanov a spus: „Trebuie să căutăm mereu noi metode de lucru... Un scriitor al socialismului este un om care trebuie să cunoască știința artei, cu alte cuvinte, o dată cu tehnica profesiunii sale, el trebuie să învețe să inventeze, să facă noi descoperiri de fiecare dată, în fața fiecărui fenomen nou, să vadă orice fenomen în lumina științei bolșevice, știința prezentului și a viitorului".

Leonov a spus: „...Așadar trebuie să creăm lucrări demne de vremurile în care trăim. E foarte greu să înfăptuim asta, știm din proprie experiență. Uneori ți se pare că trebuie să ai de două ori, de zece ori mai multă minte, suflet, curaj și măiestrie, pentru a face față sarcinii care-ți stă în față".

I. Ehrenburg a spus: „Burghezia dă scriitorilor săi comanda socială de a înveseli sau de a distrage atenția cititorilor de la gîndul pieirii inevitabile, cu ajutorul unor chinuri imaginare. Comanda socială pe care ne-o dă societatea noastră este alta. Noi scriem cărți pentru a ne ajuta tovarășii să construiască țara".

A. Serafimovici întreba de unde vine forța uriașă a literaturii noastre beletristice și tot el răspundea: „De la un singur lucru: de la acea colosală încordare, de la acea orientare către un singur țel, de la acea măreață

unitate interioară a creației literare, pe care o poartă în ea literatura sovietică".

Și mulți alți scriitori, care au luat cuvîntul, au vorbit despre unitatea principiilor de creație ale literaturii sovietice.

În cuvîntul de încheiere, Gorki a arătat că această unitate ideologică internă a scriitorilor este rezultatul hotărîrii C.C. al P. C. (b) al U.R.S.S. din 23 aprilie 1932, prin care au fost condamnate grupările din rîndul scriitorilor care nu aveau nimic comun cu sarcinile măreți ale literaturii sovietice.

2

La congresul scriitorilor sovietici Alexei Maximovici a vorbit cu însuflețire despre creația populară orală.

Gorki era un neobosit propagandist în rîndurile scriitorilor a dragostei și atenției ce trebuie acordate folclorului.

„Ascultați-vă mereu, fără preget, arma voastră, scria Gorki, studiați limba poporului, inepuizabil de bogată, plină de sevă, minunată! Ea vă poate da forța necesară pentru exprimarea unor simțăminte și idei accesibile geniului."

Aceste cuvinte vădesc o dată în plus importanța pe care Gorki o acorda folclorului. Ba mai mult. Într-o scrisoare, vorbind despre folclor el releva uimitoarea bogăție și puritatea limbii populare. În prefața la ediția de basme arabe, Gorki scrie că basmele vor ajuta scriitorul să-și dezvolte fantezia, și mai ales îi vor împrospăta „limba sa săracă, vocabularul său insuficient, pe care adesea el se străduiește să-l «îmbogățească» cu «provincialisme», «regionalisme» sau cuvintele lipsite de viață, inventate «la repezeală»".

Cu puțin înainte de congres, în anul 1934, Gorki a pornit o adevărată campanie pentru puritatea limbii, împotriva «gunoiului filologic» în literatură. Un prilej pentru aceasta l-a dat F. Panfiorov, care în cadrul

discuției despre romanul său *Bruski* a apărat cuvîntul „se plictiserea".

Gorki scria : „Simțindu-mă obligat să lupt împotriva impurității limbii literare ruse, datorită așa-ziselor «regionalisme» și în genere datorită gunoiului filologic, atrag atenția tovarășilor scriitori asupra următorului fapt : este recunoscut că limba populară rusă posedă, în special în formele sale verbale concrete, o minunată plasticitate. Cînd se spune : se ghemui, se chirci, se schimonosi etc., noi vedem expresii și poziții. Eu însă nu văd cum se schimbă trupul și expresia omului care se «plictisește». Verbul «a se plictiseri» este ticluit vădit artificial și stupid..."

Gorki citează o serie de „voroave" ale altor scriitori ca de pildă : „cerul s-a înfurtunat", „dorințele s-au aciuat în ospeție pe la simțăminte" etc... [1]

„Mai pot fi citate încă vreo zece cărți — toate «producție» a anului în curs, care sînt pline de astfel de prostii, de această batjocorire fățișă, uneori chiar cinică, a limbii și a cititorului...

E necesar să se ducă o luptă necruțătoare pentru curățirea literaturii de asemenea gunoi, pentru simplitatea și claritatea limbii noastre, pentru o exprimare cinstită, fără de care nu poate exista o ideologie clară".

La dezbaterea acestei probleme (articolele *Pe marginea unei discuții*, *Scrisoare deschisă către A. S. Serafimovici*, *Despre limbă*, *De vorbă cu cei tineri*), au participat F. Panfiorov, A. Serafimovici, L. Seifullina, E. Permitin, A. Tolstoi, M. Slonimski, M. Șolohov, M. Șaghinian, Vs. Ivanov, V. Kirșon, V. Ilienkov și alții. Toți scriitorii au dovedit un interes profesional pentru această discuție și își exprimau părerea fie prin viu grai în cadrul adunărilor, fie în articolele publicate în *Literaturnaia gazeta* și în *Literaturnîi Leningrad*.

---

[1] Gorki citează în continuare următoarele expresii intraductibile lipsite de sens : *„Skokuleazilo"*, *„vîcikurdîvati"*, *„oignuti"*, *„vorokasa bezuennîi"*, *„diuznul"*, *„skobîskoi"*, *„kulceak tebe mejdu iagodiț"*, *„saimon naproci pod koreșok otleașil"*, *„hardîbaciti"*. (*N.t.*)

Ziarul *Pravda* a sprijinit poziția lui Alexei Maximovici: „Partidul și guvernul, întreaga Țară Sovietică își pune și rezolvă în prezent problemele construcției socialiste sub semnul luptei pentru calitate... Problema purității limbii se impune în fața literaturii cu toată ascuțimea, ne referim la calitatea acelei limbi prin care zi de zi literatura noastră, presa noastră se adresează milioanelor de oameni ai muncii."

Gorki lupta pentru puritatea limbii literare ruse, socotind-o un instrument de cultură. Dar el nu se limita la atît. Lupta pentru cultura rusă o transforma în luptă pentru cultura sovietică, pentru cultura tuturor națiunilor frățești. Se știe cîtă atenție acordase Gorki încă dinainte problemei cunoașterii și popularizării culturii popoarelor, care se află în relații istorice cu poporul rus! Cît de mult s-a zbătut el pentru o exemplară traducere în limba rusă a acestor literaturi!

Încă pe timpul cînd lucra la editura *Znanie*, în iurul anului 1900, Alexei Maximovici a organizat tipărirea unor culegeri de literatură gruzină, tătară, poloneză, letonă, armeană, suportînd adesea cheltuielile din banii proprii. Însă această acțiune nu a continuat, deoarece traducerile nu-l mulțumeau.

În 1912 el scria Editurii scriitorilor din Moscova că ar fi cît se poate de potrivit și extrem de important ca de editarea culegerilor din scriitorii literaturilor naționale să se ocupe nu cine știe ce firmă editorială, care să urmărească scopuri comerciale, ci asociația scriitorilor velicoruși.

„Această acțiune bună și necesară, scria Alexei Maximovici, va întări din nou și cît se poate de repede prestigiul moral și politic șubrezit al literaturii ruse."

Din scrisoare se poate deduce că Gorki era în corespondență cu scriitori ai literaturilor naționale și inițiа o acțiune căreia îi dădea cea mai mare însemnătate.

În același an, în decembrie, un grup de gruzini i-au adresat lui Alexei Maximovici rugămintea de a deveni redactorul unei culegeri de traduceri în limba rusă, din scriitorii gruzini, pe care intenționau s-o publice.

„Să iau asupra mea redactarea traducerilor mă jenez, le-a răspuns el, dar dacă dumneavoastră socotiți că acest lucru e necesar, îl voi face."

Avînd foarte mult de lucru, Gorki cere să i se indice *toate* cărțile de istorie a Gruziei și de istoria literaturii gruzine și eventual să-i fie trimise cele care sînt mai la-ndemînă. Cere să i se trimită neîntîrziat manuscrisele, în banderolă și nu în colete, căci ajung foarte greu. Cunoscînd capacitatea de muncă și exigența sa, ne putem închipui cum a lucrat Gorki la redactarea traducerilor.

Din păcate această acțiune a eșuat și în arhiva lui Alexei Maximovici a rămas o mare cantitate de manuscrise traduse.

După multe strădanii, Gorki reușește să organizeze și să editeze astfel de culegeri, cu colaborarea celor mai de seamă forțe ale literaturii ruse, abia în anii imediat premergători revoluției, cînd, venind la Petersburg, el preia conducerea editurii *Parus*. Astfel au apărut culegeri voluminoase ale literaturii armene, letone, finlandeze; culegerile din literatura evreiască și ucraineană n-au apucat să mai apară.

În epoca sovietică, cînd au căzut îngrădirile cenzurei, care frîna propagarea culturilor naționale în timpul țarismului, și cînd, ceea ce constituie lucrul cel mai de seamă, la baza relațiilor dintre popoarele Uniunii Sovietice stau principiile politicii naționale a partidului bolșevic (crearea republicilor frățești și crearea culturii socialiste unitară prin conținut și variată ca formă, ca limbă etc.), această acțiune a devenit pentru Gorki obiectul unei permanente preocupări.

Se poate afirma că nu exista chestiune organizatorică importantă de care Gorki să nu fi legat problema culturii popoarelor frățești.

Încă în 1920, la Moscova, într-o întrevedere pe care a avut-o la locuința sa din strada Maşkovaia cu Lenin, Gorki a arătat necesitatea ajutorului pentru dezvoltarea literaturii naționalităților din Uniunea Sovietică.

La scurtă vreme după sosirea sa în U.R.S.S., în anul 1928, Gorki discută cu scriitorii din Kazan, Erevan, Tbilisi.

Totodată el se oferă să lucreze pentru organizarea unor culegeri din literatura tuturor republicilor sovietice.

„Să ne cunoaștem bine unii pe alții este acum mai necesar ca altădată, scria el, pentru că, repet, noi toți urmărim același țel, sîntem chemați să înfăptuim aceeași cauză."

Lui Kavi Nadjmi [1] el îi scria: „Vă facem cunoscut următoarele: Gosizdat [2] intenționează să publice cîteva *Almanahuri de literatură beletristică a popoarelor și naționalităților din Uniunea Sovietică*, și e de la sine înțeles că este necesar să figureze și scriitorii tătari în aceste almanahuri."

Alexei Maximovici a intervenit personal la Gosizdat pentru publicarea acestor almanahuri și el însuși a trimis scrisori de felul aceleia adresate lui Kavi Nadjmi.

Dar mai ales în preajma congresului scriitorilor sovietici, Gorki a manifestat o vie inițiativă pentru cunoașterea culturilor naționale de către scriitorii ruși. El populariza în rîndurile scriitorilor ruși creațiile celorlalte naționalități și trimițîndu-i în republicile frățești, aștepta cu nerăbdare întoarcerea lor.

„Scriitorii noștri, adică scriitorii ruși, citesc în general puțin, îi scria el lui A. S. Șcerbakov, iar cărțile «minorităților naționale» nu le citesc de loc; ar trebui să le citească și să vadă că scriitorii din republicile frățești nu scriu mai rău, ba uneori scriu chiar mai bine decît ei."

La congres, după raportul lui Gorki cu privire la literatura sovietică, s-au prezentat corapoarte cu privire la literaturile ucraineană, bielorusă, tătară, gruzină, armeană, tadjică, și alte literaturi naționale. Au fost reprezentate peste cincizeci de popoare frățești. Aproape șaizeci de delegați au vorbit despre literaturile naționale.

---

[1] Nadjmi Kavi (1901—1957) — scriitor sovietic tătar; tema lui preferată era zugrăvirea prieteniei dintre proletariatul rus și cel tătar, născută în lupta comună împotriva monarhiei țariste. (*N.t.*)

[2] Editura de stat.

În cuvîntul de deschidere a congresului Alexei Maximovici subliniază importanța Uniunii scriitorilor: „Importanța acestei organizații reiese din faptul că literatura multinațională, atît de diversă ca limbă, a tuturor republicilor noastre, apare ca un tot perfect închegat în fața proletariatului Țării Sovietelor, în fața proletariatului revoluționar din toate țările și în fața acelora dintre scriitorii lumii întregi care ne sînt prieteni."

Gorki vorbea cu multă dragoste și însuflețire despre literaturile naționale, pe care el le vedea unite într-o singură familie cu marea literatură rusă. În mod deosebit se îngrijea de traduceri. „Ideal ar fi, spunea el într-o scrisoare, ca orice lucrare a oricărei naționalități care face parte din Uniune să se traducă în limbile tuturor naționalităților Uniunii Sovietice."

Pe bună dreptate această atotcuprinzătoare năzuință i-a atras numele de „părinte al culturilor naționale".

Gorki cerea ca almanahul să apară regulat cel puțin patru numere pe an, cuprinzînd lucrările cele mai noi din republicile frățești. Astfel a fost fondat almanahul care a căpătat mai tîrziu numele de *Drujba narodov* [1], și care s-a transformat acum în revistă lunară.

Prezența la congres a poetului național Suleiman Stalski din Daghestan constituia o confirmare a cuvintelor lui Gorki cu privire la inepuizabila bogăție a culturilor naționale. Stalski a venit la congres în haine de cioban muntean, cu beșmet [2] și căciulă caucaziană.

P. Pavlenko, care-l cunoscuse în Daghestan, povestește următoarele despre întîlnirea lui Stalski cu Gorki: „Furișîndu-se, parcă și mai slab decît înainte, Suleiman Stalski intră în cămăruța din spatele scenei Sălii Coloanelor, unde îl aștepta Gorki. Vroia să întrebe ceva, probabil cum trebuie să-l salute pe Alexei Maximovici dar... n-a mai apucat. Zîmbind cu acel zîmbet timid specific lui și privindu-l cu ochi strălucitori, plini de bucurie. Gorki îi ieși în întîmpinare.

---

[1] *Drujba narodov — Prietenia popoarelor. (N.t.)*

[2] Beșmet — haină scurtă vătuită. *(N.t.)*

— Am auzit multe despre dumneata și sînt bucuros că pot să-ți strîng mîna, spuse el aplecîndu-se spre Stalski cel scund, care era tulburat și surprins... Dar tulburarea a durat o clipă. În minutul următor Stalski îi și răspundea lui Gorki, vorbind încet, cu vocea lui obișnuită, pe jumătate cîntată :

— Mă bucur că sîntem amîndoi bătrîni, spuse el cu o duioșie uimitoare, o să-mi fie mai ușor să vorbesc cu dumneata.

Și așezîndu-se alături, începură să discute, cu ajutorul translatorului, ca și cum s-ar fi cunoscut de zeci de ani."

Stalski a declamat versurile sale de salut închinate congresului în limba maternă, cu intonații și gesturi expresive.

În cuvîntul de închidere al congresului, Alexei Maximovici a spus că impresia pe care i-a produs-o poetul național Suleiman Stalski a fost zguduitoare.

„Am văzut, spunea Gorki, cum acest bătrîn neștiutor de carte, dar atît de înțelept, stînd în prezidiu, șoptea și mișca ușor buzele, întocmindu-și versurile și apoi, cum tot el, acest Homer al secolului XX, le-a recitat într-un mod uluitor.

Înconjurați cu toată atenția pe acei oameni care sînt capabili să creeze asemenea mărgăritare ale poeziei ca acelea pe care le creează Suleiman."

E necesar să se treacă la o amplă cunoaștere a culturii naționalităților frățești, a spus Gorki și și-a exprimat dorința de a se crea la Moscova un *Teatru Unional*, la care artiști de toate naționalitățile din Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste să aibă posibilitatea să popularizeze dramaturgia națională și prin ea, viața culturală din trecut și prezent a popoarelor lor.

În locul Teatrului Unional s-au organizat decade naționale la Moscova, care constituie de fiecare dată o sărbătoare pentru fiecare naționalitate și un eveniment pentru întreaga artă sovietică.

3

Ceea ce cerea Gorki în primul rînd și în permanență de la scriitorii sovietici era atitudinea atentă față de realitate, și datoria de a fi totdeauna în pas cu construcția eroică a socialismului, cu avangarda clasei muncitoare.

El cerea o muncă încordată, cerea ca literatura să dea un ajutor cît mai mare în lupta pentru victoria comunismului, cerea ca literatura să fie populară prin patosul, conținutul, prin limba ei.

Gorki se necăjea foarte tare cînd i se părea că particularitățile limbii vor constitui o piedică pentru înțelegerea în toate colțurile țării a unei cărți bune, sau că traducerea lucrării respective va putea fi cu mare greutate răspîndită dincolo de granițele limbii ruse!

El îi scria lui L. M. Leonov despre romanul acestuia *Bursucii*.

„Este o carte care va rămîne. Vă felicit din suflet. Regret un singur lucru: romanul nu e scris suficient de simplu. Va fi greu de tradus în limbile străine... Iar literatura contemporană rusă trebuie să aibă în vedere interesul și înțelegerea Europei, a acelei părți din Europa care dorește sincer să «cunoască Rusia». Oamenii cinstiți din Europa încep să simtă că noi trăim începutul zguduitor al Renașterii noastre și că au multe de învățat de la noi."

Scriitorul sovietic, după părerea lui Gorki, trebuie să poată fi înțeles în lumea întreagă, trebuie să fie purtătorul de cuvînt al victoriilor socialismului, crainicul ideilor acestuia.

Pînă în ultima zi a vieții sale, și pe bună dreptate, el a adresat literaturii sovietice chemarea de a-și înfăptui înalta ei menire, iar abnegația, dăruirea lui Gorki pentru a transmite scriitorilor sovietici marea sa pasiune este bine cunoscută.

Din cauza aceasta și datorită acțiunilor culturale deosebit de importante pe care le inițiia, Gorki a amînat pentru o vreme munca sa artistică de creație, deși nu putea să uite faptul că *Viața lui Klim Samghin*, lucrare de căpetenie, era încă neterminată.

Căci nu numai dintr-un sentiment de bunătate era el atît de înțelegător, scriind sute de scrisori, răspunzînd uneori la întrebări dintre cele mai naive trimise din cine știe ce colț de țară, din cine știe ce „fund" de Rusie. El răspundea de fiecare dată atunci cînd bănuia în scrisoare sau în manuscris germenii talentului, efortul de voință, năzuința spre „înainte și mai sus".

„Nu te concentra asupra dumitale, ci concentrează întreaga lume *în dumneata*, îi scria el poetului Ahumean. Poetul este ecoul lumii și nu numai o dădacă a sufletului său."

Unui scriitor începător el îi scrie:

„Talentul? Talentul este dragostea pentru munca ta, priceperea de a lucra. Trebuie să te dăruiești tu însuți tot, să dăruiești toate forțele tale muncii pe care ți-ai ales-o... Dumneata trăiești în cea mai interesantă epocă din cîte s-au desfășurat vreodată pe pămînt. Gîndește-te numai: așa cum fiecare dintre noi se ridică la viață nouă, vrea să construiască, la fel, treptat-treptat se ridică spre această viață voința, imaginația, gîndurile a zeci de milioane de oameni."

Este imens numărul oamenilor pe care Gorki i-a ajutat, i-a pus pe picioare, i-a încurajat în muncă, i-a însuflețit, i-a învățat. Iar dacă observa undeva măcar o scînteie de talent, nu precupețea nici un efort pentru a preface scînteia în flacără; dacă simțea că cineva dorește din toată inima să devină folositor cauzei comune, își deschidea întregul său suflet în fața acelui om.

Talentul său de maestru al cuvîntului, uriașa sa experiență în munca de creație, puterea de a simți oricare fenomen literar nou aproape ca pe o reușită personală, vechiul său rol de pasionat inspirator și organizator au făcut ca Gorki să devină în mod firesc focarul vieții literare sovietice, astfel că între anii 1920—1930 se poate spune că nu a existat nici un scriitor sovietic care să nu-i fie dator, într-un fel sau altul, pentru ajutorul, atenția, sfatul acordat, iar uneori chiar numai prin exemplul felului său de viață ca scriitor.

„Sînt un cititor profesionist, îndrăgostit de literatură, scria Gorki. De fiecare dată cînd apare o nouă

carte, o deschid cu o profundă emoție, așteptînd cu încordare să găsesc în ea ceva nou, îmbucurător, de talent", răspunde Gorki unui corespondent care-l întrebase de ce citește tot ceea ce apare în literatura rusă.

O dată scriitorul V. I. Zazubrin i-a comunicat lui Alexei Maximovici că nu-i va mai povesti nimic despre tinerii scriitori siberieni, „căci desigur asemenea pruncili literați sîcîitori îl agasează cu miile."

La această afirmație Alexei Maximovici a răspuns printr-o scrisoare extraordinar de interesantă:

„Vezi dumneata, scria Alexei Maximovici, aici e vorba de faptul că eu nu uit niciodată de mine flăcăiașul incult de 12—16 ani, sau de flăcăul stîngaci de 17—22 de ani... Dacă ai ști dumneata... de cîte ori am întîlnit în calea mea oameni cu un minunat talent, care s-au pierdut numai pentru că în momentul supremei încordări a năzuințelor lor n-au găsit un sprijin, un ajutor! Iată, de aici se trage atitudinea mea față de «pruncii-literați» care se înrudesc de două ori cu mine, întîi ca oameni care năzuiesc spre mai bine, și apoi ca oameni care doresc să pornească pe calea pe care eu am străbătut-o și care m-a înzestrat cu o anumită experiență, pe care ei nu o au. Multora din cei ce stau deoparte, ba deseori și mie însumi, aceste griji cu «pruncii» mi se par ridicole, de multe ori mai și greșesc, căci nimic nu e mai ușor decît să greșești în aprecierea unui om... Totuși deseori am reușit să ghicesc just adevărata valoare a pruncului. Asta îmi dă o mare mulțumire și mă bucură, iar de greșeli nu mă tem, ci mai degrabă plîng din pricina lor.

Omul e diabolic de șiret, eu îți scriu toate acestea... cu intenția nemărturisită de a te influența în atitudinea dumitale față de «pruncii-literați». Așteptînd cu convingere apariția în zilele noastre a unor artiști de seamă și chiar a unor genii, eu nu uit că Pușkin și Tolstoi au fost și ei pruncii."

Cît de nobilă este grija sa profundă față de om, cît de pasionată așteptarea dezvoltării rodnice a forțelor lui creatoare, care caracterizează aceste gînduri ale lui Gorki. El definește, în aceeași scrisoare, cît se poate de precis, dragostea sa față de om — „creatorul tu-

turor minunăţiilor" ca fiind îndeletnicirea sa cea mai dragă „sau poate chiar arta".

Dar pe lîngă faptul că el însuşi se îngrijea de scriitorii începători şi de cei care se formau, Gorki cerea şi din partea altor scriitori o grijă atentă pentru tineret, aşa cum dovedeşte scrisoarea sa către V. I. Zaţubrin.

Nu e cazul însă să ne închipuim că Gorki îşi pierdea vremea cu „miile de prunci-literaţi" care-i trimiteau lucrări de-ale lor scrise oricum. Iată un răspuns adresat „Membrilor cercului literar din oraşul Zaporojie" : „Încercările literare pe care mi le trimiteţi, prin neglijenţa şi neseriozitatea lor, mi-au produs impresia unei glume din «plictiseală». Primesc sute de manuscrise de la oameni mai puţin pregătiţi, însă în ele se simte întotdeauna năzuinţa de a spune ceva despre ei înşişi, şi de a spune aceasta cu propriul lor glas. În lucrările voastre n-am simţit aşa ceva... Nu am dreptul să mă ocup de analizarea amănunţită a unor lucrări de felul celor pe care mi le-aţi trimis, deoarece nu am timp pentru asta."

Ajutorul larg pe care Gorki l-a acordat de-a lungul a patru decenii tinerilor scriitori va intra în istoria culturii noastre ca una din dovezile cele mai luminoase a uriaşei şi multilateralei sale activităţi.

Mulţi dintre acei „tineri" scriitori, foşti la vremea lor „prunci", au devenit scriitori remarcabili, unii au ajuns celebri iar alţii au plecat din mijlocul nostru, încheindu-şi activitatea lor pămînteană...

Această muncă a lui Alexei Maximovici poate fi, pînă la un punct, comparată cu munca marelui Saltîkov-Şcedrin, care pe vremea cînd redacta revista *Otecestvennîe zapiski* a educat o întreagă generaţie de scriitori.

Într-una din scrisorile adresate lui N. K. Mihailovski, Saltîkov-Şcedrin spunea : „Toţi ştiu că eu nu sînt redactor pentru bani ci din pasiune".

Un astfel de redactor „din pasiune" era şi Gorki.

Seriozitatea cu care făcea o apreciere se poate vedea din următoarea întîmplare. Un scriitor i-a trimis o carte de schiţe, spunîndu-i : „Iată tot ce pot eu da, mai mult să nu-mi cereţi".

După ce a citit lucrarea, Alexei Maximovici i-a răspuns: „...Nu te cred. Am impresia că din nu știu ce motive, dumneata nu vrei să fii mai darnic. Parcă ți-e teamă de ceva sau, iartă-mă, ți-e lene să lucrezi... «Dacă poți — ești obligat să dai!» Ori, dumneata poți, asta ai dovedit-o, înseamnă deci că trebuie să lucrezi."

Și Alexei Maximovici i-a propus scriitorului respectiv o temă pentru o nouă carte.

Gorki era și foarte exigent. El respingea fără cruțare, nefăcînd concesii nici vîrstei, nici lipsei de experiență. El îi cerea scriitorului să învețe necontenit.

„Un scriitor nu poate fi un enciclopedist", îi scria lui Gorki un autor.

„Dacă aceasta este convingerea dumitale fermă, i-a răspuns Gorki cu asprime, lasă-te de scris, întrucît convingerea aceasta arată că dumneata nu ești capabil sau nu vrei să înveți. Un scriitor trebuie să știe cît mai multe lucruri. Iar dumneata te străduiești să-ți asiguri dreptul la ignoranță."

Și după ce-l dojenește cu asprime, către sfîrșitul scrisorii, Alexei Maximovici îl sfătuiește cu blîndețe:

„Cred că ești încăpățînat, ai voință, și mai cred că ai și talent. Poate că totuși vei încerca să înveți a scrie? Ar fi cazul."

„Arta" lui Gorki constă în faptul că el întotdeauna căuta să-și închipuie dincolo de scrisori și manuscrise pe omul care i le trimetea, să ghicească cine este el, ce năzuințe are, dacă dovedește sau nu talent. Adesea Alexei Maximovici se înșela, și totuși se apuca iar și iar de lectura manuscriselor și de descoperirea noilor talente.

„Îndoiala pentru un artist este o trăsătură admirabilă, pe cîtă vreme înfumurarea este un dezastru", spunea Alexei Maximovici și grozav se mai mînia cînd întîlnea înfumurarea îngemănată cu refuzul de a munci cinstit.

„N-o să încep să înșir aici toate prostiile și banalitățile care umplu paginile cărții dumitale, nu numai proaste, ci rușinos de proaste, îi scria Gorki unuia dintre autori. Toate acestea le spun cu un sentiment de

adîncă amărăciune. Cum pot exista oare în Uniunea Sovietică astfel de scriitori, lipsiți complet de respect față de cititor? Și iată că, deși complet lipsit de conștiința legăturii sociale cu cititorul, dovedind o incultură de pomină, dumneata spui cu lăudăroșenie: «Eu și grupul meu de creație...» «Întregul meu grup de creație», așadar dumneata ești organizatorul și conducătorul unui grup, dumneata, care ai întocmit o lucrare atît de proastă?... Îți scriu într-un mod destul de brutal, dar dincolo de dumneata eu mă adresez tuturor scriitorilor de felul dumitale: băgați bine de seamă, învățați să lucrați cinstit. Trebuie să înțelegeți că în condițiile noastre sovietice o muncă de proastă calitate este o muncă necinstită."

Altui autor Gorki îi scrie: „Povestirile dumitale mi-au trezit gînduri cam de felul acesta: Ciudat! Omul trăiește într-un stat în care zeci de milioane de oameni, fără să-și precupețească forțele, creează forme noi de viață, unde sute de mii de tineri studiază în instituții de învățămînt superior, care au și dat zeci de remarcabili lucrători în domeniul științei, unde clasa muncitoare își sporește an de an cadrele administrative și de inventatori... și trăind într-o asemenea țară, în mijlocul unui asemenea popor, el nu vede nimic altceva decît niște semi-idioți... Însă dumneata ai posibilități și deci obligația să ți le dezvolți multilateral."

Străduința cinstită, încordată, perseverentă, de fiecare zi, chinuitoare uneori, aceasta era, după convingerea lui Alexei Maximovici, baza muncii literare.

Gorki a fost un mare dascăl în domeniul muncii literare. F. Gladkov, M. Șolohov, V. Șișkov, V. Bahmetiev, A. Fadeev, L. Leonov, K. Fedin, Vs. Ivanov, P. Pavlenko, N. Tihonov și mulți alți scriitori, care au făcut gloria literaturii sovietice, au crescut sub influența lui Gorki, l-au considerat un dascăl în munca lor.

„Oricît de aspru ar fi fost Gorki în criticile sale, își amintește K. Fedin, întotdeauna el căuta să trezească în sufletul scriitorului un sentiment măreț: tu ești stăpînul, du-te și condu-ți singur gospodăria, care se numește literatură, este a ta!... El se străduia să

A. M. Gorki, V. I. Kacialov și
K. S. Stanislavski.
Moscova, 1928.

A. M. Gorki printre pionierii Siberiei răsăritene, autorii volumului, **Baza cîrnilor**. *Moscova. 1934.*

La primul congres al scriitorilor sovietici. A. M. Gorki de vorbă cu S. I. Grincenko, eroina romanului **Din goană** de V. Staţki. *Moscova. 1934.*

insufle încredere în cauza literaturii, convingîndu-te de importanța ei."

P. Pavlenko scrie despre serile petrecute în casa lui Gorki :

„Șezi, bei ceai, îl asculți pe Alexei Maximovici și deodată simți că de fapt ești tovarăș de luptă cu Pușkin, că faci parte din aceeași breaslă cu Turgheniev, Cernîșevski, Lev Tolstoi, Cehov, că tu — minune ! — ești moștenitorul și continuatorul lor legitim."

F. Gladkov a scris despre o mare discuție pe care a avut-o cu Alexei Maximovici. La această discuție, Gorki l-a invitat și l-a silit să-i povestească despre copilăria și tinerețea sa. Apoi i-a cerut să-și dea cuvîntul că tot ceea ce-i spusese lui, îi va povesti și cititorului, fără a ascunde nimic. „Nu trebuie să treci cu vederea fenomenele apăsătoare și negative — ele au existat în trecut și erau inevitabile — însă pune accentul pe fenomenele pozitive, pline de încredere în viață și expune-le în culori vii." F. Gladkov a îndeplinit această promisiune, și în ceasurile în care era stăpînit de îndoieli și șovăială, auzea răsunînd insistent glasul impunător al lui Alexei Maximovici : „Aceasta e foarte important, foarte necesar". Astfel s-au născut povestirile lui : *Povestea copilăriei* și *Volnița*.

Vs. Ivanov a povestit cum îl instruia Gorki pe cînd era încă scriitor începător. Lui Alexei Maximovici îi plăcuse povestirea pe care acesta i-o trimisese din Siberia. Aflînd de acest lucru, autorul i-a trimis bucuros un „teanc" întreg de povestiri. Gorki i-a răspuns că povestirile sînt slabe, că trebuie să lucreze și să învețe. După războiul civil, Vs. Ivanov a venit la Gorki, în Petrogradul înfometat. Ghetele îi erau aproape fără tălpi, legate cu sîrmă ruginită. „Trebuie să-ți repari ghetele, și-ți mai trebuie mîncare, o cameră... Întîi și-ntîi însă povestește-mi despre dumneata, cît de puțin. Ce ai de gînd să scrii ?"

„...După ce am scris cîteva povestiri i le-am dus. El a început să-și frece agitat palmele, și a spus :

— Vino mîine să discutăm despre povestiri.

A doua zi dimineața m-am și prezentat... Fața îi era neprietenoasă, ușor nedumerită și parcă un cerc imaginar se contura în jurul lui.

— ...Povestirile dumitale sînt nelucrate, sînt scrise neglijent. Nu pot fi publicate. Și după o clipă de tăcere, adăugă: Dar de talentat, ești talentat. De ce-o fi așa?"

Vs. Ivanov și-a luat povestirile. Mergea buimac spre casă. Se părea că totul s-a sfîrșit. Însă deodată și-a amintit: „Doar mi-a spus că sînt *nelucrate*. Înseamnă că trebuie să le lucrez, să mă străduiesc". A lucrat trei zile și trei nopți aproape fără să se desprindă de la masa de scris. În cea de a patra zi i s-au terminat rezervele de pîine. Dar era terminată și o povestire. O intitulase *Partizanii*. Autorul i-a cerut lui Gorki o bucată de pîine.

„Către seară am primit următoarea scrisoare: «Cum se poate, frate dragă, să nu ai pîine! Dumneata trebuie să primești în mod regulat de la Casa oamenilor de știință. Tot acolo trebuie să-ți repari încălțările.»"

Dimineața, autorului i s-au trimis de la Casa oamenilor de știință o pereche de cizme. Iar peste o zi i s-a adus următorul bon: „I se va elibera o pereche de cizme lui Vsevolod Ivanov". Și încă peste o săptămînă, pe cînd trecea pe lîngă scara de marmură a casei oamenilor de știință, auzi de sus vocea lui Alexei Maximovici:

„— Ivanov, am în birou ceva pentru dumneata. Stai puțin!

Și mi-a adus de acolo o pereche de cizme.

— Am trei perechi de cizme acum, Alexei Maximovici, am spus eu înduioșat. Îmi ajung pentru multă vreme!

— Nu-i nimic, o să-ți prindă bine, ia-le: scrii povestiri minunate."

Așa l-a felicitat Gorki pe Vsevolod Ivanov la începutul activității sale literare.

Sînt caracteristice cuvintele pe care Gorki i le-a adresat unui tînăr scriitor:

„Nu te obișnui să scrii fleacuri, dacă ești capabil să faci un lucru serios. Lucrează mai mult, citește și

urmărește activitatea oamenilor, agită-te. Și, în general, dacă te-ai apucat să faci artă, nu te cruța!

În munca aceasta inima trebuie să fie toată înfiorată și plină de pasiune."

Pentru nimic nu avea Alexei Maximovici cuvinte de mustrare mai aspre și mai amare ca pentru o atitudine superficială, ușuratecă a scriitorului față de munca sa.

„...Atitudinea dumitale neserioasă, superficială față de munca literară, se explică prin aceea că dumneata ți-ai cîștigat foarte ușor reputația", îi scrie el unui autor care se grăbea în chip deosebit să devină celebru.

„Nu încape îndoială, îi scrie el unui scriitor care se vădea nepăsător și neatent față de munca sa, că dumneata ești un om talentat dar, iartă-mă, un prost lucrător; te grăbești prea tare cînd lucrezi și probabil că nu simți nici o plăcere lucrînd."

„În general fii cutezător, îi scrie el unui autor începător, după ce i-a cercetat primele manuscrise. Dar învață! Asta trebuie s-o faci în primul rînd și mereu, pînă la moarte."

„Întrebi cum să scrii? răspunde el unui alt corespondent. Scrie ca și cum ai fi martor la judecata milenară a adevărului cu minciuna, la care judecătorul ar fi cel mai bun prieten al dumitale, în al cărui spirit de dreptate crezi fără rezerve și față de care nu vrei și nici nu poți să ascunzi ceva."

Aceste gînduri ale lui Gorki, pătrunse de o profundă înțelepciune, sînt exprimate în perioada cînd el scria cea mai importantă lucrare a sa, epopeea în patru volume *Viața lui Klim Samghin*.

Ea cuprinde aproape o jumătate de secol din istoria Rusiei și Gorki a conceput-o întocmai așa: ca martor — și ce măreț, ce experimentat, ce cunoscător martor! — la judecata milenară a adevărului cu minciuna.

Și atît de puternică era voința lui de a munci, încît îi plăcea să vorbească despre nemurirea omului „creator al tuturor minunăților".

„Ar fi mai raţional şi mai economic, i-a scris el autorului acestor rînduri, ca oamenii să fie creaţi nemuritori, aşa cum e, trebuie să presupui, etern, universul..."

El nu se mulţumea numai cu o viaţă cît mai lungă pentru om, ci o pretindea nelimitată în timp, şi aceasta nu era oare o consecinţă a faptului că forţele sale creatoare erau inepuizabile?

CAPITOLUL AL PATRULEA

1

Alexei Maximovici îi scria lui S. P. Podiacev:

„Îţi scriu rar numai pentru că nu am vreme să fac corespondenţă de plăcere. Nici nu-ţi poţi închipui cît de mult trebuie să scriu. De pildă, ieri am primit 17 scrisori, astăzi 14 şi din toate acestea la cel puţin zece trebuie să trimit răspunsuri amănunţite. Bineînţeles, nu mă plîng, vorba ceea: «Ai intrat în horă, trebuie să joci». Dar eu trebuie să scriu articole, *vreau să scriu o piesă*[1], n-am terminat *Samghin*, iar în mîna dreaptă mi s-a cuibărit reumatismul... Şi în general, cei 63 de ani se fac simţiţi."

Cu toate că era peste măsură de ocupat, Alexei Maximovici continua să lucreze şi în dramaturgie.

Îi plăcea nespus teatrul. El socotea teatrul o artă populară de masă, care-l emoţionează şi-l înveseleşte pe spectator. Aprecia îndeosebi această calitate, care se transmitea la sute de mii de oameni.

Piesa de care pomeneşte Alexei Maximovici în scrisoarea către Podiacev a fost reprezentată pe scenă în toamna anului 1932.

Această piesă, intitulată *Egor Bulîciov şi alţii*, zugrăveşte întîmplările petrecute într-o casă de negustori în ajunul revoluţiei din februarie 1917.

[1] Sublinierea îmi aparţine. (*N.a.*)

Egor Bulîciov și-a cîștigat curînd simpatia spectatorilor datorită importanței sale politice, măiestriei cu care e construită, expresivității limbii în care vorbesc personajele.

Acțiunea se petrece într-un oraș de provincie, reședință de gubernie.

Bulîciov, negustor cu vază, neam de edecar („tatăl meu mîna plutele"), a răzbit spre bogăție datorită energiei sale — cu pumnii — s-a însurat cu o fată de negustor, a primit o avere foarte mare. — „Și ce mai șoim era el!" își amintește soția despre Bulîciov.

Devenind capitalist, acesta își sporește averea prin jafuri, „în tinerețe fost-am un bătăuș și-un hoț", spune el folosind cuvintele baladei.

Dar se vede că încă din tinerețe îl încercau îndoielile, înăbușite apoi de setea de înavuțire. Acum, în 1916, el neagă tocmai acele rînduieli și moravuri burgheze al căror reprezentant activ fusese pînă nu demult.

A ajuns la negarea lor acum, cînd „oamenii prind banii de-a dreptul din văzduh, ca scamatorii."

Bașkin, administratorul lui Bulîciov, îi spune soției acestuia :

„În jurul nostru curg banii ca dintr-un buzunar spart. Toți calicii ajung bogătani... Dostigaev s-a îngrășat în așa hal, de umblă descheiat la haină și nu mai știe să socotească decît în mii de ruble. Iar lui Egor Vasilievici parcă au început să i se întunece mințile. Adineauri îmi spune : «Am trecut prin viață, zice, fără nici un rost». Ce-o fi însemnînd asta?"

Ce-o fi însemnînd asta, Bașkin nu știe, și nu știe nici soția lui Bulîciov, care pune aceste vorbe pe seama strengăriilor lui Bulîciov.

Desigur Bulîciov e un strengar. Însă acum, prin strengăriile lui se întrezărește negarea lumii care-l înconjoară.

Întorcîndu-se de la spital, de la răniți, el spune : „Atîția oameni au nenorocit, de ți-e groază să privești..." Popa Pavlin intervine prevăzător : „Totuși,

războaiele nu aduc numai pagubă, ele te și îmbogățesc cu experiență, precum și cu..." iar Bulîciov îl întrerupe: „Da, unii luptă, alții se-nfruptă".

„Bulîciov caută „adevărul" la orice om cu care are de-a face. Başkin, care vine la el pentru a obține aprobarea să dea șperț generalului Betling. În vederea unei afaceri cu niște stofă, este supus următorului interogatoriu:

„Bulîciov: Zău, și mai ce? Războiul e o nenorocire?... Pentru cine e o nenorocire?

Başkin: Pentru noi.

Bulîciov: Pentru care noi? Spuneai doar că de pe urma războiului unii cîștigă milioane. Atunci?

Başkin: Pentru popor... adică...

Bulîciov: Poporul e mujicul și lui îi e totuna de trăiește ori moare. Asta-i adevărul!

Başkin: Cum poți vorbi așa? Ce fel de adevăr mai e și ăsta?

Bulîciov: Adevărul gol-goluț! Asta-i adevărul. Eu spun pe șleau: treaba mea e să cîștig parale, iar a mujicilor să facă bucate și să cumpere mărfuri. Ce alt adevăr mai poate fi?"

Bulîciov caută să afle cu orice preț „adevărul", de la oricine venea la el și caută să-l afle cu orice preț nu pentru a demasca ci pentru a se convinge el însuși de putreziciunea realității burgheze.

Bulîciov are cancer la ficat. Boala îl smulge ocupațiilor obișnuite, îi stîrnește îndoieli și-l face să aibă o atitudine și mai aspră față de cei din jur.

El se ceartă cu Melania, starețа unei mănăstiri care și-a investit banii într-o afacere de-a lui. Ea îl amenință cu judecata domnului, iar el o învinuiește de fățărnicie.

Bulîciov va reuși să afle „adevărul" triumfînd asupra unui dușman umilit, dînd la iveală toată josnica „minciună" a acestuia.

Başkin fuge din fața lui. Melania, cu tot toiagul și potcapul ei, năucită, își pierde măreția de starețа. Popa Pavlin se retrage, făcut de rușine de Bulîciov.

Bulîciov nu vrea să moară. El se agaţă de orice leacuri care i se propun. Cine ştie, poate că vreunul din ele îi va ajuta? Şi i se trimit fel de fel de şarlatani şi pungaşi.

Cînd trîmbiţaşul-pompier, care vindecă sunînd din trîmbiţă, recunoaşte înşelătoria şi spune că nu-i ruşine să înşeli dacă eşti crezut, Bulîciov se înveseleşte.

„Are dreptate! zice el... Popa Pavlin, bunăoară, nu ţi-ar spune aşa ceva, n-are destul curaj!"

Şi aflînd că pe trîmbiţaş îl cheamă Gavrilo, îi porunceşte să trîmbiţeze din toate puterile.

Iar cînd dau buzna înăuntru musafirii şi toţi ai casei, el strigă: „Asurzeşte-i, Gavrilo! E arhanghelul Gavriil, care trîmbiţează sfîrşitul lumii..."

Prin această furtunoasă, tragică strengărie, Bulîciov anunţă „haosul", sfîrşitul lumii şi „înfricoşătoarea judecată" împotriva jafului, înşelătoriei, hoţiei.

Iar în vremea aceasta neamurile aşteaptă ca el să moară, pentru a pune mîna pe moştenire.

Xenia, soţia lui Bulîciov, îi mărturiseşte lui Başkin regretul că s-a măritat cu soţul ei şi îi spune că trebuia să se mărite cu el, cu Başkin. Se teme că fiica sa Varvara şi cu Zvonţov, ginerele, o vor trage pe sfoară la moartea lui Bulîciov. Başkin spune: „Totu-i cu putinţă! E război! Pe vreme de război nu mai există nici ruşine, nici milă."

Bulîciov simte cu întreaga lui fiinţă că „va pieri împărăţia ce dulmeşte a hoit!" Dostigaevii şi Zvonţovii, dimpotrivă, aşteaptă să înflorească orînduirea burgheză.

Zvonţov, avocat-cadet, urmăreşte o carieră politică, aspiră să devină o personalitate în gubernie şi să primească un portofoliu ministerial; Varvara visează să organizeze un salon politic: Dostigaev plănuieşte uriaşe afaceri financiare, şi toţi laolaltă socot frămîntările lui Bulîciov ciudăţenii şi absurdităţi.

Piesa l-a uimit pe spectator prin simplitatea sa şi a reabilitat noţiunea de „teatral". Simplitatea piesei era

un lucru atît de neobișnuit, încît regizorul B. Zahava de la teatrul *Vahtangov* își amintește astfel despre perioada inițială de muncă asupra piesei:

„...Am împărțit actele în episoade, le-am reunificat și, drept urmare, o serie de fragmente au nimerit dintr-un act în altul; am întocmit un prolog, am introdus în text lecturi de ziare, declamări de versuri, etc., iar, pe alocuri ne-am luat chiar îndrăzneala — ți-e și groază să te gîndești! — să intercalăm în textul lui Gorki replici puse de la noi."

S-a dovedit însă că toată această teatralizare a fost inutilă, căci piesa era clasică atît în ceea ce privește construcția, cît și limba.

Piesa dezvoltă trei idei mai însemnate.

O primă idee este lupta lui Bulîciov pentru viață, luptă înverșunată, și conștiința că e neputincios în fața morții. „Domnul dacă ar vrea, iar eu de-aș putea...", spune el, repetînd cuvintele „preafericitului" Propotei.

A doua: Lupta lui Bulîciov cu cei din preajma sa, care-i așteaptă moartea și țes intrigi complicate, gata cu toții să se repeadă ca să smulgă o bucată cît mai mare din moștenire. Folosind întîmplarea cu trîmbițașul, rudele sar să-i convingă pe medici să-l declare pe Bulîciov nebun, pentru a putea contesta la tribunal testamentul acestuia.

Apropierea revoluției din februarie, care amenință să măture toate rînduielile exploatatoare este cea de a treia idee a piesei. Bulîciov, care a ajuns singur, pe o cale proprie, să nu mai creadă în legile de jaf ale capitalismului, spune gînditor: „Nu de țar e vorba... ci de rădăcina răului..." Dostigaevii și Zvonțovii însă își pun nădejdea în revoluția burgheză pentru împlinirea țelurilor lor de speculanți. Dostigaev spune la sfîrșitul piesei, cînd Bulîciov are o criză puternică după dangătul „preafericitului" Propotei: „Se apropie manifestația. Trebuie să ne alăturăm și noi..."

Iată cît de complex, cît de bogat este conținutul pe care-l toarnă autorul în cele trei acte ale acestei scurte piese.

A. N. Tolstoi îi scria lui Alexei Maximovici : „Încă niciodată nu te-ai ridicat pînă la o asemenea simplitate în artă. Întocmai așa trebuie să fie arta — să vorbească despre ceea ce este esențial, în cuvinte pornite din creier, direct și simplu, fără forme convenționale. Spectacolul produce o impresie puternică și înălțătoare. E uimitor că după ce ai parcurs un asemenea drum, ai ajuns la o asemenea artă proaspătă și tînără..."

Prin *Egor Bulîciov* Gorki a făcut o cotitură în evoluția dramaturgiei sovietice. Piesa a constituit o etapă hotărîtoare. „Fără convenționalismul formelor", fără teatralizare, fără înfrumusețări exterioare, fără idei sîcîitoare, fără stilizare, fără melodramă, Gorki a zugrăvit „nemijlocit și cu simplitate" un erou complex și contradictoriu. Sînt bogat colorate artistic nu numai Bulîciov, ci și toate celelalte personagii, pînă la cele mai neînsemnate, episodice, și toate la un loc creează un amplu tablou social. Deși în piesă nu se specifică nicăieri, cititorul și spectatorul are tot timpul impresia că acțiunea se petrece în preajma revoluției socialiste.

Cea de a doua piesă — *Dostigaev și alții* — a fost reprezentată pe scenă în 1933. Acțiunea ei se petrece în iulie, septembrie și octombrie 1917.

Dacă în prima piesă vedem doar prevestirea furtunii, a revoluției socialiste, în a doua piesă este înfățișată însăși furtuna.

Valul popular s-a ridicat, muncitorii și soldații țin mitinguri în uzine și pe străzi.

La clubul negustorimii s-au adunat Zvonțov, comisar în Guvernul provizoriu, „guvernatorul", cum îi spun ironic concetățenii, Varvara, soția lui, membră în partidul cadeților, Dostigaev, generalul Betling, Nestrașnîi și Gubin, membri ai sutelor negre, negustorii Troekurov, Telovaniev, fabricantul Lisogonov, Pavlin, fostul polițist Mokrousov, Melania. Toți și-au pierdut capul, nu știu ce să facă, de ce să se apuce.

Numai Dostigaev trage cu urechea, privește cu atenție, spune vorbe de duh, și chibzuiește pe lîngă cine să se dea bine.

În actul al doilea, cînd Melania, după ciocnirea cu bolșevicul Riabinin, strigă: „Ce am ajuns! Nici măcar nu putem să-i arestăm... Poftim, umblă un tîlhar în văzul lumii și n-ai voie să te atingi de el. Ce înseamnă asta?" Dostigaev îi răspunde: „N-ai voie să te atingi de ei! Acum e libertate."

Și chibzuiește: „Dacă se găsesc cinci, zece mii de asemenea Riabinini... Și cine știe, poate că sînt și mai mulți... M-da. Pe toți nu-i poți înhăța. Dar ce-ar fi dacă le-am pune piedici pe drumul greu... pe drumul necunoscut pe care au pornit?"

Așadar, pierzînd nădejdea de a-i îndepărta pe Riabinini, Dostigaev a și început să-și facă planuri de sabotaj.

Iar cînd Pavlin, tulburat, îi aduce știrea despre Revoluția din Octombrie, Dostigaev vorbește ca și cum nimic deosebit nu s-ar fi întîmplat:

„Va să zică, la Petrograd s-a format un nou guvern, din muncitori? Ei și? Bunicii și străbunicii noștri s-au ridicat dintre muncitori, părinții noștri au trăit și au muncit cot la cot cu muncitorii, atunci de ce n-am putea și noi?"

Iar Pavlin exclamă cu amărăciune:

„Of, Vasili Efimovici, ai un fel de a glumi foarte supărător!..."

Dar Dostigaev n-are chef de glumă, el știe să se fofileze cu iscusință, lucru pe care-l dovedește chiar în aceeași seară. La el vin doi membri ai sutelor negre ultrareacționare, Nestrașnîi și Gubin, pentru a-l atrage într-un complot și a pregăti un atac armat asupra Sovietului de deputați ai muncitorilor și soldaților.

Dostigaev are cu ei o discuție politică prin care nu se obligă însă în nici un fel și totodată îi trage de limbă pe ceilalți doi pentru a le afla secretele, iar cînd intră soldații să-i aresteze pe Nestrașnîi și Gubin, el își învinuiește musafirii că au venit „cu niște aiureli" pe care el „a refuzat să le asculte, părintele Pavlin e martor..."

Dar Dostigaev nu reușește să iasă basma curată.

Ultima scenă este închinată „soldatului cu barbă".

„Soldatul cu barbă" este un personagiu episodic, dar foarte important pentru Gorki. Soldatul acesta, spre marea mirare a Dostigaevilor, rămîne de gardă în casa lor și piesa se termină cu dialogul dintre el și cei arestați.

Într-o discuție cu actorii, după una din repetiții, Gorki spunea despre „soldatul cu barbă" : „Figura lui trebuie foarte bine conturată. Soldatul acesta este un personagiu de epopee. Prin cîte n-a trecut el în viață ! A fost grăjdar și, chiar dacă nu se poate spune că a înțeles, apoi omul acesta simte cu toată făptura lui : «Asta trebuie să facem !» E o figură tipică a acelor vremuri... Drumul lui a început încă din anul 1906 ; în 1912 a trăit masacrul de pe Lena ; a văzut suferințele tovarășilor săi, suferințele maselor. El însuși e legat de masă, așa cum fiecare deget e legat de mînă. Nu vreau să spun că el a înțeles semnificația istorică a acestei dureri, însă durerea a simțit-o pe pielea lui. De aceea el nu trebuie să se agite, nici să vorbească prea mult. Vorbește calm. Față de dușmani el nu încearcă o satisfacție răutăcioasă, dar nici n-are de gînd să-i cruțe. Cînd e nevoie, trage cu mîna lui în dușmani..."

Iată cum este înfățișat personajul de epopee cu care se încheie piesa *Dostigaev și alții*.

În timp ce pregăteam a doua ediție din operele lui M. Gorki, l-am întrebat pe Alexei Maximovici dacă n-ar fi bine să includ în culegere și cele două piese care fuseseră de-acum scrise. La 21 decembrie 1932 Alexei Maximovici mi-a răspuns : „*Bulîciov* și *Dostigaev* nu trebuie incluse ; cînd o să scriu a treia piesă, o să le edităm pe toate laolaltă în volum separat".

A treia piesă urma să fie, după cum reiese din unele mărturisiri ale lui Alexei Maximovici, *Riabinin și alții*.

Din păcate multiplele sale ocupații l-au împiedicat pe Gorki să scrie această piesă. E regretabil, pentru că

Riabinin ar fi fost un adevărat bolșevic. În *Dostigaev și alții* el e înfățișat ca un om înțelept, vesel, care știe ce vrea și poate să ducă cu sine, plin de curaj, masele. Autorul ni-l prezintă abia în actul al doilea, dar el ni se întipărește în memorie ca o figură dintre cele mai minunate ale creației lui Gorki. În dramaturgia gorkiană, lumea „mică" apărea întotdeauna pe scenă ca o reflectare a lumii „mari" — a istoriei. La fel și Riabinin, personagiu aproape episodic, ne este prezentat ca agitator, educator, conducător politic. El îl învață pe Tiatin cum să scrie proclamațiile, îl laudă pe Donat pentru cuvîntările pe care le ține, o lămurește, plin de umor, pe Taisia, slujnică la o mănăstire; chipul său este atît de cuprinzător, de concret, încît dorești să-l atingi cu mîna. Iată de ce promitea atît de mult cea de-a treia piesă.

Judecînd după scrisoarea lui Alexei Maximovici din 21 decembrie 1932, nădăjduiam că piesa va fi terminată în 1933.

La 7 octombrie 1933, după una din repetițiile generale cu *Dostigaev* la teatrul Vahtangov, Alexei Maximovici a avut o discuție cu trupa teatrului relativ la personagiile piesei *Dostigaev și alții*. S-a vorbit totodată și despre personagiile de-aici care vor apare în cea de-a treia piesă.

Varvara, soția lui Zvonțov, urma să fie, după spusele lui Alexei Maximovici, o contrarevoluționară înverșunată. Zvonțov „apărător al ordinei" sau pur și simplu „contabil". Pe Dostigaev perioada nepului îl saltă „în șa", are vilă, zile de primire, automobil propriu. Glafira (servitoarea lui Bulîciov) urma să devină activist de partid trecut prin războiul civil. Șura (fiica nelegitimă a lui Bulîciov) „va intra în devierea de stînga". Nestrașnii se va bizui pe țăran (chiabur), socotind că „țăranul nu-l va trăda"

În notele și însemnările lui Gorki găsim cîteva completări. În primul rînd, moartea Glafirei. La proces Ria-

binin ține o cuvîntare de acuzare. Se pare că vinovați de moartea ei sînt chiaburii. Kalmîkova, după o întrerupere de zece ani, continuă munca sa veche cu Riabinin. Taisia intră în partid, și e învinuită că „a fost călugăriță". Însă tovarășii îi iau apărarea.

În însemnări există și multe nume și personagii pe care nu le cunoaștem. Un țăran, coadă de topor care acționează în folosul chiaburilor, comsomolistul Sergheika, etc.

Însă găsim și personagii pe care le-am cunoscut din piesa *Somov și alții* — inginerul Iaropegov, chiaburul Silantiev, profesorul de canto.

Curînd după ce termină *Somov și alții*, Gorki începu piesa despre Bulîciov. Lucrul la Bulîciov a influențat, se vede, soarta piesei *Somov și alții*. Pe aceasta Alexei Maximovici n-a publicat-o. Fie că era nemulțumit de ea, fie că vroia s-o refacă, pentru a o include în ciclul dramatic a cărui idee s-a născut în momentul cînd se gîndea la Bulîciov, în orice caz avea de gînd să se reîntoarcă la ea.

În 1933 a avut loc un eveniment care l-a tulburat pe Alexei Maximovici : omorîrea pionierului Pavel Morozov, de către chiaburi, cu sprijinul tatălui acestuia.

Se pare că Gorki a luat hotărîrea să includă în piesă acest eveniment și de aceea „profesorul de canto" vorbește în însemnări despre Filip al II-lea și Don Carlos, despre Petru cel Mare și fiul său Alexei, despre Ivan cel Groaznic și fiul său, ca despre niște ucigași predestinați de istorie. Dar din aceste însemnări nu se poate spune cu certitudine ce intenții avea Gorki.

Un singur lucru apare clar, anume că, înfățișînd în ciclul său dramatic prăbușirea burgheziei, Gorki vroia să continuie piesele pînă la acel Octombrie al satelor, pînă la lupta înverșunată a partidului împotriva chiaburilor, pînă la prăbușirea rînduielilor economice în fruntea cărora se aflau chiaburii. Dar despre această perioadă a rămas numai piesa *Somov și alții*.

2

Încă în 1927 Alexei Maximovici arăta că are intenția să scrie o carte despre Rusia nouă.

El n-a apucat să scrie această carte. Însă toate lucrările sale din ultimii ani dovedesc că dorința aceasta îl frămîntă.

Ciclul de scrieri *Prin Uniunea Sovietelor* constituie parcă niște fragmente pentru o carte, iar *Povestirile despre eroi* — tablouri separate pentru aceeași lucrare.

Parchetarul Zausailov, erou al războiului civil, argata Anfisa, care devine constructor activ al economiei socialiste la țară, tînărul care se întoarce din Armata Roșie și organizează un colhoz, toți acești eroi erau așa cum socotea Gorki, „oameni mici dar foarte însemnați".

Printre hîrtiile lui Gorki au fost găsite, după moartea sa, fragmente izolate dar asemănătoare. Le citățm incomplet.

Primul fragment:

„Viața nu e prea interesantă, viața obișnuită. La noi, copiii de anii mei au început tot de la asta".

Din această introducere se pare că povestirea se referă la același ciclu. Povestitorul a intrat la șaisprezece ani în Armata Roșie ca voluntar, i s-a dat o misiune și a fost trimis la albi. A fost recunoscut și arestat. „Ce mai bătaie, ți-e și silă să-ți aduci aminte... Unui tovarăș i-au legat capul cu o frînghie și după aceea au început să răsucească frînghia cu o pană, un fel de băț anume făcut, că-i trosneau oasele și i se bulbucaseră ochii".

Alt fragment: „Băieții și fetele".

„Însemnările acestea le-am făcut în diverse împrejurări. Le-am notat textual, așa cum le-am auzit, și sînt convins că n-am strecurat nimic «de la mine».

Anul 1920. Spre Petrograd năvălește Iudenici.

«Ei, și iacă, stăteam așa culcați, care va să zică, noi, vreo 30 de oameni... în fața noastră trăgeau albii, ei, gloanțele șuierau, totul era-n regulă, mă rog, ca la

război!... Deodată dinspre stînga prinse să se miște ceva nemaivăzut, un fel de casă, se mișca și culca tufișurile la pămînt, cam neplăcută priveliște! Și se îndrepta drăcia tot pe coastă, venea spre noi... Băieții și-au dat cu părerea: Drăcia asta o să ne strivească, hai s-o luăm din loc.

Și pe dată au început să sară în sus de la pămînt și să se tîrască în lături. Dar a apărut un flăcăiaș, năltuț cam cît ți-e pușca de lungă și ne-a strigat: — Stați, tovarăși, zice, oare ne aflăm aici ca să-l lăsăm pe dușman să treacă? Noi, zice, trebuie sau să capturăm socoteala asta, sau s-o distrugem, tovarăși, înainte! Și a pornit în frunte, iar după el, încă un om, zece, și bineînțeles, n-am făcut nici un rău casei aceleia, a trebuit să ne retragem... Atunci un tovarăș mi-a zis:

— Ce mai flăcăiaș, a, ce zici?

— Da, zic eu, flăcăiașul trebuie ținut minte.

Dară s-a prăpădit, și noi nici măcar numele n-am apucat să i-l aflăm...»"

Fragmentul al treilea: „Strămutarea rațiunii!"

Povestește un paznic: „Să lupți, măi frate-meu, în războiul civil, e grozav de simplu; în războiul civil știi pe cine bați și pentru ce trebuie să-l bați. Iar războiul țarist, adicătelea imperialist, e o treabă întunecată, ba iacă, acuma înțeleg eu că dimpotrivă, e chiar cu totul deslușit că e o treabă ticăloasă; dar pe vremea aceea, luptam, care va să zică, pentru prima oară, și ce mare lucru puteam pricepe?... De-abia după ofensiva lui Brusilov m-am dumirit și eu. Am luat atunci prizonieri straș-nic de mulți, mă uitam la ei, la dracu! D-apăi îs și ei niște ticăloși fără grai, ca mine și ca toți ai noștri. «De ce, zic, v-ați apucat voi să faceți așa și pe dincolo? Unde vă băgați, de care proști, de care pui de cățea ascultați?... Mai bine, zic, le-ați face de petrecanie la mai marii voștri, care nu-s buni de nimic, iacă ce-ar trebui, zic. Se poate să vă supuneți unor proști?» Ei, și am tot răcnit așa la ei, din toată inima, din toate

puterile... Şi numai ce văd un soldăţel, unul din Piter, muncitor la fabrica de cuie, că se amestecă : «Lukovnikov, va să zică eşti bolşevic!» «Şi de ce mă rog», zic eu. M-am şi speriat, că ofiţerul ne spusese vorbe destul de aspre despre bolşevici. Iar soldatul, avea un nume tare greu, mi-a povestit cu binişorul de ce, va să zică, m-am înfuriat. El îmi povestea şi eu înţelegeam : Adevărat! «Ia te uită! mă gîndeam. Eh, maica ta, cum de-am făcut-o eu? M-da...» Ei, şi soldatul ăsta m-a ţinut din scurt şi m-a tot şlefuit de-am ajuns om. De atunci am făcut războiul civil, tot ca bolşevic.

Pînă în 1923 am luptat, iar după aceea m-au doborît bolile. Ce să-i faci : mă alesesem cu trei răni, prizonier am fost, m-au bătut de m-au lăsat aproape mort, şi pe deasupra şi tifos de două ori am avut, de, aşa ceva oricui îi ajunge pentru toată viaţa!"

Şi această povestire face parte, fără îndoială, din acelaşi ciclu despre „oamenii mici, dar foarte însemnaţi".

Al patrulea erou e zugrăvit într-o scrisoare a sa : Unul, de felul lui din Oloneţ, s-a dus de bună voie cu Armata Roşie „să-i bată pe englezi la Arhanghelsk". A fost rănit, luat prizonier, a fugit în Norvegia, a fost pescar acolo, a fugit, a tot umblat „să-l prindă pe banditul Antonov în gubernia Tambov", s-a înscris în partid, a fost secretarul Sovietului sătesc. L-au atacat chiaburii, a fost împuşcat în coasta dreaptă şi a împuşcat şi el pe unul, a zăcut în spital unsprezece zile şi s-a dus apoi să lucreze la uzină.

Ultimul fragment este „Povestirea lui Efim Zabotkin cel strălucitor".

„Şi dintr-o dată sări ca din pod, se prezentă! Maică, măiculiţă, tot numai curele, îmbumbat tot numai în nasturi de alamă, strălucea de-ţi lua ochii! Ce mai vorbă, icoană făcătoare de minuni în două picioare, să vină să i se-nchine cine vrea, şi mai multe nu. Se sui, pe asta, cum îi zice, *evstrată*, dădea din mîini şi începu de-a dreptul : «Tovarăşi», hai să salvăm patria ; nemţii, zice.

lungi toți de-un stînjen și toți, zice, bălțați nu știu cum, ne înghesuie, zice, din toate părțile, coșciugul ne așteaptă și s-a isprăvit cu noi".

Aici a sărit unul Sokirenko, maistru la fabrica de lumînări.

— Stai! i-a strigat. Sînt, zice, două patrii, dintre care una este de-adevărat, iar cealaltă nu este. Asta, zice, pe care ne chemi s-o apărăm, care din ele e!...

S-a mai ridicat altul și a zis așa:

— Minte cetățeanul Zabotkin. Ei, zice, Zabotkinii, ăștia nu se tem de nemți, ei le-au predat nemților Riga, pentru ca poporul muncitor să fie subjugat. Ei, zice, joacă cu nemții laolaltă în aceeași horă, împotriva muncitorilor și a țăranilor săraci. Nouă ne trebuie patria aceea, în care tot pămîntul e al țăranilor, și toate fabricile-s ale muncitorilor, și toată puterea tot a lor este, iar pe ăștia, strălucitorii, să-i trimitem la mama dracului cu curelele și bumbii lor cu tot.

Ne-am dus la războiul civil, am luptat ca partizani împotriva lui Denikin, n-am rămas decît vreo 40 de oameni... pe unii i-au ucis, alții s-au împrăștiat ca niște fulgi de găină în vînt... Cîte trei, cîte cinci intram în sate, în comune, prefăcîndu-ne de-ai albilor, și-i căutam... Ei, și de bună seamă ici stricam un drum, dincolo dărîmam un podișor... Într-o gară am izbutit să facem rost de gaz, am dat foc magaziei de mărfuri, erau și alimente acolo. Ei, dar uneori se duceau tovarășii, și nu mai veneau, îi băteau pînă-i ucideau țăranii bogați... De bună seamă, se mai întîmpla și să se dea de partea noastră argați, ciobani... Aveam cîteva puncte, la Kolopanovka la un fierar, și încă vreo două-trei. Era o femeie minunată, nevastă de soldat, pe bărbatu-său îl uciseseră, lucra la un cazac la o presă de ulei, femeie înțeleaptă, mult ne-a mai ajutat. Au ucis-o și pe dînsa. Puternică mai era, unul de-ai noștri a văzut cum... multă vreme n-au putut s-o..."

Toate aceste povestiri trebuiesc socotite ca făcînd parte din ciclul *Povestiri despre eroi*. Presupunerea mea

se întemeiază pe următorul fapt. L-am întrebat cîndva pe Alexei Maximovici de ce numai trei din *Povestirile despre eroi* sînt incluse în volumul apărut în 1932. El mi-a răspuns că are mult material pentru o carte voluminoasă, dar că deocamdată publică un volum mic, pentru a nu ține în loc povestirile.

Și a început să-mi povestească despre eroii războiului civil, oameni neînsemnați, dar în realitate — eroi. Nu-mi amintesc bine toate povestirile lui, însă îmi aduc aminte că povestea extraordinar de interesant. De Zabotkin, omul strălucitor, însă, îmi amintesc cît se poate de bine. Probabil că Alexei Maximovici pregătea o carte voluminoasă cu titlul *Povestiri despre eroi* ca o carte despre viața sovietică.

Faptul că Gorki pregătea o carte despre viața sovietică, o carte în care să acționeze oameni de rînd, care îndeplinesc măreața misiune a transformării țării, îl confirmă și un alt amănunt.

În 1917 el și-a notat următoarea scenă. Un soldat bărbos, cu o cască de fier pe cap, cu pușca petrecută peste umăr, purtînd o manta veche, roasă, cu mîna dreaptă legată într-un bandaj, stătea în stradă, înconjurat de vreo sută cincizeci de oameni. Oamenii strigau la el, iar soldatul răspundea liniștit: „Și ce se spune despre bolșevici — e tot minciună. Fiindcă-i de nepriceput cum pot oamenii, contra propriului lor interes, să-i povățuiască pe muncitori și pe țărani să ia puterea în mîinile lor. Una ca asta nu s-a mai pomenit, d-aia e și greu de priceput, nu-ți vine a crede că, spre propria lor nenorocire..."

Drept răspuns la zeflemeli soldatul începu să vorbească, repezindu-se cu pieptul înainte, gesticulînd: „— Și ți-oi spune, domnule cu pălărie, fără înconjur: pămîntul o să-l luăm negreșit în mîinile noastre, negreșit! Și o să rînduim totul altfel pe acest pământ!...

— O să fie rotund, ca un pepene? îl luă peste picior un om cu șapcă.

— O să fie! adeveri soldatul.

— Dar munții, o să-i mutați din loc?

— D-apoi cum? Dac-au să ne stea în cale, o să sfărîmăm și munții.

— Și rîurile au să pornească de-a-ndaratelea?

— Au să pornească încotro le-om porunci noi. Ce te rîzi, boierule?...

Acasă mi-am notat scena asta așa cum o reproduc acum aici. Am păstrat-o, nădăjduind s-o folosesc la sfîrșitul unei cărți pe care o concepusem de mult. Ostașul acela în care s-a trezit omul creator al vieții noi, al istoriei celei noi, este foarte prețios, foarte necesar pentru finalul acestei cărți... Dacă mai trăiește, dacă nu a pierit cumva pe fronturile războiului civil, el se îndeletnicește probabil cu vreo muncuță modestă a vremii noastre măreațe".

Chipul acesta îl tulbura pe Gorki de fiecare dată cînd urmărea cu atenție realitatea sovietică. Nu e greu de observat că „soldatul cu barbă" din piesa *Dostigaev și alții* este identic cu acesta.

În anul 1935 un teatru sovietic hotărăște să monteze *Vassa Jeleznova*, piesă scrisă în 1910. Cînd a aflat aceasta, Alexei Maximovici a comunicat că va trimite o nouă variantă.

Și într-adevăr, textul piesei pe care l-a trimis el avea schimbări atît de radicale, încît în esență era o nouă piesă, care a și fost publicată în almanahul *Anul nouăsprezece* nr. 9, sub titlul *Vassa Jeleznova*, varianta a doua.

Între 1898—1899 Gorki a scris *Foma Gordeev*, în care demască esența clasei industriale, dezvăluind procesele interioare ale dezechilibrului început încă de atunci, din perioada celei mai mari înfloriri a ei.

În articolul *Destrămarea personalității* Gorki scrie despre burghezul care avea încă forțe proaspete și era destul de bine înarmat „pentru a lupta pe socoteala lui", deoarece condițiile producției nu depășeau posibilitățile sale individuale.

„Însă pe măsură ce tehnica progresa, creștea concurența și o dată cu ea și lăcomia burghezului: ...Creș-

tea și disproporția dintre posibilitățile individuale și condițiile înconjurătoare... Și astfel vedem crescînd în rîndurile burgheziei neurastenia, criminalitatea și asistăm la apariția unor degenerați, tipici, chiar de la a treia generație a familiilor burgheze.

În felul acesta Gorki prezintă pe plan social tema „degenerării" în mediul clasei industriale.

În spatele acestor condiții teoretice bănuim acea minunată ilustrare care este *Întreprinderile Artamonov*, lucrare ce nu fusese realizată pînă atunci dar care stăruia în închipuirea creatoare a lui Gorki de peste douăzeci de ani.

În anii primei revoluții Gorki abandonează această temă.

Însă după prima revoluție din 1905—1906, cînd pătura exploatatoare nu numai că se stabilizase, dar părea că s-a și consolidat într-o oarecare măsură, Gorki pune din nou problema dezechilibrului și degenerării sociale din mediul burgheziei ruse.

El vrea să demonstreze: iată ce a mai rămas din forțele creatoare ale burgheziei, care în prezent a ajuns iar la conducere, din această clasă care fusese cîndva creatoarea vieții industriale din Rusia.

Și Gorki scrie piesa *Vassa Jeleznova*.

Proveniența familiei Jeleznovei e clară. În Nijni-Novgorod exista o zicală veche: casele-s de piatră, oamenii-s de fier. Jeleznovii [1] sînt de acolo.

Vassa face parte din acea generație de negustori de viță nobilă a cărei viață Gorki a început s-o urmărească încă din deceniul al zecelea în *Foma Gordeev* — Maiakin, Surov, etc.

El își alege un om de vază, ba mai mult, o *mamă*.

Gorki considera femeia-mamă izvor al vieții creatoare pe pămînt.

Ce însemnătate avea pentru Gorki tema *mamei?* Aproape toate *Poveștile din Italia* sînt pătrunse de

[1] Jeleznova de la „jelezo" care în limba rusă înseamnă fier. (*N.t.*)

această temă. Una dintre ele, care începe: „Să proslăvim femeia-Mamă, izvorul nesecat al vieții atotbiruitoare!" este povestea unei mame care i-a cerut cuceritorului Timurlenk să-i redea copilul.

Povestea aceasta despre Timurlenk îi plăcea tare mult lui Alexei Maximovici. Cînd un grup de comsomoliști din Tver i-au cerut să le recomande una din scrierile sale pentru publicare, el le-a răspuns: „Publicați *Mama* din poveștile din Italia".

Pentru el tema aceasta avea o uriașă însemnătate. Într-o scrisoare din 1926 adresată lui M. M. Prișvin el scrie: „Mi-e tare scumpă femeia-mamă și mă gîndesc necontenit la ea".

Și iată că Vassa Jeleznova acum e mamă, și însuși subtitlul piesei e *Mama*.

Tema acestei piese este denaturarea monstruoasă a însăși noțiunii de mamă.

Mama din piesă, mama proprietară a unei întreprinderi industriale, mama-Vassa ajunge pînă la crimă în relațiile cu copiii săi. Pentru ce? Pentru a păstra întreprinderea pe care nu are cui s-o transmită. Neamul ei degenerează.

Vassa salvează întreprinderea, însă munca, uriașa muncă pe care a investit-o în această întreprindere, devine lipsită de sens. Și Ludmila, nora ei, care o iubește, spune: „Tot ce-i de preț pe lume apucă pe altă uliță..."

Totuși există în piesă un amănunt introdus anume pentru a scoate în evidență, a simboliza posibilitățile creatoare ale acestei femei: grădina cultivată de Vassa.

Ludmila spune: „Uite, mamă, de pildă, grădina dumitale e frumoasă! Din copilărie am îndrăgit-o. Și de cîte ori mă plimb prin grădină, mă gîndesc cu drag la dumneata, fiindcă te-ai străduit să împodobești pămîntul... Ce bine e să ajuți pămîntul să se-mpodobească cu flori".

Dar ce însemna pentru Gorki a împodobi pămîntul cu flori?

Vasili Buslaev, din poemul cu același titlu al lui Gorki, spune că :

„Colindare-aș un veac...
Tot așa, să înalț tîrguri mari, case-nalte,
și grădini să aștern, tot cu florile-nvoalte!"

Și iată că un om de seamă, Vassa Jeleznova deși învingătoare atît în familia cît și în întreprinderea sa, e sortită în chip neîndoielnic pieirii morale. Tocmai în aceasta constă tragismul piesei. Piesa se încheie cu cuvintele Vassei : „N-am eu parte de liniște... și nici nu voi avea vreodată..."

Liniștea nu și-a putut-o dobîndi nici prin crimă, nici prin munca sa.

Atît piesa aceasta, cît și *Întreprinderile Artamonov*, lucrare proiectată în aceeași perioadă, nu aveau „sfîrșit". Acum, în 1935, acest „sfîrșit" — victoria revoluției socialiste — exista. Și atunci Gorki a scris o nouă variantă a piesei.

În noua piesă el a dezvăluit nu numai faptul că Vassa este sortită pieirii morale ci a arătat, subliniind puternic, că și societatea din care face parte Vassa e sortită pieirii.

Vassa, proprietara unei societăți de navigație pe Volga, ține la ea pe nepotul cel mai mic, pentru ca atunci cînd va fi mare să-i transmită drept moștenire întreprinderea sa. În propriii săi copii, degenerați, ea, mama lor, nu are încredere. Dar în piesă apare încă o mamă — revoluționara Rașel.

Și aici se repetă subiectul din *Povești din Italia* în care mama își revendică fiul luat prizonier de Timurlenk — în cazul de față atotputernica stăpînă a societății de navigație de pe Volga.

Vassa o trimite pe fiica ei favorită, pe Anna, s-o denunțe pe Rașel la direcția jandarmeriei ; și moare în momentul năruirii depline a familiei sale.

În această a doua variantă a *Vassei Jeleznova* a fost transformat totul : și personajele, și tipurile, pînă și numele patronimic al Vassei, care nu mai e Petrovna.

ci Borisovna, iar numele de familie nu mai e Vassa Jeleznova ci Hrapova — Jeleznov e soțul ei, căpitan de navigație, căzut în patima beției.

Totul s-a schimbat, însă grădina a rămas. Ludmila nu mai e nora, ci fiica semi-idioată a Vassei, iar mama ei, Vassa, pregătește grădina pentru a i-o lăsa moștenire Ludmilei „cea fără de prihană", fata săracă cu duhul, prostănacă.

Acesta e „sfîrșitul" celei de a doua variante a piesei *Vassa Jeleznova.*

CAPITOLUL AL CINCILEA

1

Medicii îi recomandaseră lui Alexei Maximovici ca în fiecare iarnă să se ducă la Sorrento. El face lucrul acesta cîţiva ani la rînd, însă în cele din urmă refuză categoric să mai plece.

Nu poate trăi departe de patrie, unde au loc realizări grandioase, unde construirea socialismului îi aduce zi de zi noi confirmări, unde participarea sa nemijlocită la aceste acţiuni necesită numeroase intervenţii, corespondenţe şi întîlniri.

În primăvara anului 1933 el revine în patrie pe mare, prin Constantinopol şi Odesa şi rămîne pentru totdeauna în Uniunea Sovietică.

I se găseşte pe ţărmul de sud al Crimeii, în apropiere de Foros (Tesseli) o localitate potrivită din punct de vedere al climei în timpul iernii. El se stabileşte acolo şi, fără să abandoneze preocupările şi întîlnirile sale, scrie la romanul *Samghin*, străduindu-se să-l termine cît mai repede.

În *Viaţa lui Klim Samghin* Gorki aduce o cantitate uriaşă de material nou, descoperă noi forme de a povesti. Această epopee rămîne un monument uimitor al forţei lui nepieritoare.

Romanul prezintă un moment de răscruce al istoriei, zugrăveşte destinele oamenilor de-a lungul mai multor ani din viaţa lor.

În fața cititorului apare un mare număr de personagii — capitaliști de toate calibrele, intelectuali de toate soiurile, țărani, muncitori, „oameni din toate stările".

Încă înainte de vara anului 1926 Gorki își întocmise pentru romanul său în trei volume un plan de perspectivă.

Lucrul la volumul al treilea (începînd din toamna lui 1928) mergea oarecum mai încet în comparație cu ritmul pe care-l avusese la primele două volume: după venirea în Uniunea Sovietică, în 1928, Alexei Maximovici depune o vastă activitate organizatorică și redacțională în domeniul culturii sovietice; în aceeași perioadă a început o nouă etapă în activitatea sa literară, cu lucrări publicistice de proporții mari, fără a mai vorbi de munca artistică pentru schițe și povestiri, precum și în domeniul dramaturgiei.

În 1931 Gorki se hotărăște să publice partea următoare din *Viața lui Klim Samghin*, fără a mai aștepta să termine romanul în întregime. În această parte, care a fost intitulată volumul al treilea, este zugrăvit tabloul vast al insurecției armate din Moscova din decembrie 1905, și al evenimentelor ulterioare.

Trimițîndu-i un exemplar lui Romain Rolland, în scrisoarea însoțitoare Gorki numește cartea prima parte a volumului trei, comunicîndu-i că mai are de scris încă vreo zece coli.

La 21 decembrie 1932 Alexei Maximovici îmi scria:

„Lucrez la *Samghin*. Între noi fie vorba, asta e o treabă cît se poate de grea, te înăbușă materialul. Țîșnește întocmai unor ghicizere!"

Așa se face că cele zece coli au atins proporțiile unui manuscris mare, care în ediția postumă a constituit al patrulea volum al romanului.

Manuscrisul se întrerupe la evenimentele revoluției din februarie, se întrerupe, am putea spune, la jumătatea cuvîntului, moartea împiedicîndu-l pe Gorki să-și termine această lucrare la care a trudit peste zece ani din viață.

Ultimul volum a rămas în ciornă, neterminat și parțial nefinisat, cu repetarea diferitelor scene în diverse variante. Însă în urma studierii manuscrisului s-a putut citi și lega textul cu multă exactitate, și totodată, în majoritatea cazurilor, s-au putut preciza locurile numeroaselor intercalări a diferitelor pagini. Torentul evenimentelor, transformarea personajelor, evoluția caracterelor și destinelor oamenilor — sînt zugrăvite cu forța neîntrecutei măiestrii gorkiene.

Într-una din scrisorile din ultima perioadă a vieții, Alexei Maximovici arată că amintindu-și de trecut, stabilind datele cronologice, observă că memoria sa „supraîncărcată" începe „să-și facă de cap".

Însă „memoria vizuală — scrie el — a figurilor, a expresiilor, a peisagiilor," este la fel de bună. „Și ea îmi permite să-mi corectez greșelile memoriei raționale".

Un scriitor de romane istorice scrie pe baza documentării și pe baza imaginației sale creatoare. Epopeea lui Gorki este creată prin forța *imaginației și a memoriei.*

Munca de creație este uriașă, iar efortul de memorie pentru alcătuirea acestei opere, care înfățișează sute de chipuri de oameni vii, oameni însemnați sub aspect social, plasați cu precizie sub aspect istoric și redați cu atîta expresivitate încît oricare dintre ei, luat în parte, este cu neputință să-l uiți, este fenomenal.

Cu toate acestea, romanul lui Gorki nu poate fi asemuit cu o „cronică istorică", cu o povestire imposibilă despre trecut.

Ultima creație a lui Gorki este totodată și ultima sa contribuție combativă în lupta pentru fericirea marelui său popor, împotriva forțelor asupritoare și a rămășițelor trecutului.

Prin ce devine atît de însemnată zugrăvirea personajului central al romanului Klim Samghin?

Prin faptul că acest erou, legat în modul cel mai puternic de condițiile mediului social și de perioada istorică, acest erou a cărui biografie este atît de ar-

tistic îmbinată de autor cu biografia epocii, depășește ca personaj cadrul care-i fusese rezervat și datorită forței sale de sintetizare artistică intră în galeria marilor tipuri ale literaturii universale.

„Am scris și scriem multe despre spiritul mic-burghez, spunea Alexei Maximovici la congresul scriitorilor sovietici, dar nimeni încă n-a dat pînă acum o întruchipare artistică a acestui spirit, într-un singur personaj, într-o singură figură. Or, este necesar să-l reprezentăm anume într-o singură figură — o figură cu un relief tot atît de puternic, ca ale marilor tipuri din literatura universală — un Faust, un Hamlet sau alții."

Exactitatea istorică în prezentarea lui Samghin poate fi confirmată, începînd cu anii tinereții, printr-o serie de documente.

În tinerețe, Alexei Maximovici îl urmărea pe micburghezul tînăr care se camufla în spatele diferitelor teorii filozofice.

Cei mai valoroși oameni din acea epocă își concentrau atenția, plini de neliniște, asupra acestor reprezentanți ai vieții tihnite și îmbelșugate a burgheziei, denumindu-i „oamenii deceniului al nouălea."

Așa, de pildă, N. V. Șelgunov, conducătorul intelectualității democrate din a doua jumătate a deceniului al nouălea, într-unul din articolele sale, caracterizează în felul următor tineretul burghez contemporan:

„Pe oamenii deceniului al nouălea îi caracterizează simțul practic sub aspectul lui banal. Ei sînt mult prea reci și raționali pentru a fi pasionați de ceva, și se iubesc prea mult pe ei înșiși și timpul lor, pentru a uita de sine în vreo împrejurare."

Aceasta e o caracterizare destul de exactă a oamenilor de tipul lui Samghin. Trebuie să recunoaștem că Gorki a creat acest erou desprinzîndu-l chiar din adîncurile evenimentelor istorice, sintetizîndu-l pînă la nivelul unui tip universal.

În jurul anului 1900, în perioada creșterii avîntului primei revoluții ruse „oamenii de acest tip", iubindu-se

cel mai mult „pe ei înșiși și trupul lor", se străduiau din răsputeri să îmbrace haina de apărători ai revoluției, însă tînjeau din tot sufletul și așteptau cu nerăbdare să vină refluxul, care să le asigure în sfîrșit un loc liniștit și solid pe vîrfurile intelectualității din societatea burgheză.

Fără îndoială că Gorki îi urmărea de multă vreme și cu mare atenție pe acești oameni, pe acești mic-burghezi camuflați, zugrăvindu-i în *Micii burghezi* și în *Vilegiaturiștii*. Într-un anumit fel aceștia erau „tovarășii săi de drum". Nu degeaba în epopeea sa el îl zugrăvește pe Samghin în ziua de 9 ianuarie 1905, în momentul în care Gorki primește de la el niște hîrtii.

„A intrat un om înalt, cu pomeții obrajilor proeminenți, cu mustăți roșcate, cu o tunică ciudată fără nasturi, încheiată pe umărul drept cu niște cîrlige. Era încălțat cu cizme înalte; deși avea părul lung, neted, omul acesta era un soldat travestit. Frecîndu-și ochii cu degetele, el s-a îndreptat spre ușa din stînga, Samghin i-a pus sub nas hîrtiile lui Turoboev, omul le-a luat din mers, l-a privit cu ochii injectați pe Samghin, s-a uitat la hîrtii și fără să scoată vreun cuvînt, a dispărut pe ușă împreună cu Morozov."

Referindu-se la Samghin, Alexei Maximovici scria: „După anii 1905—1906 am început să dezaprob cît se poate de mult acest soi de oameni. Neîncrezător față de ei eram încă de mai-nainte, «din vremurile junеții mele»."

La această perioadă de după prima revoluție din o mie nouă sute cinci-șase se referă intenția lui Gorki de a sintetiza tipul respectiv de oameni într-o singură figură.

În culori de două ori mai puternice au înflorit Samghinii în epoca reacțiunii.

Misticismul, estetismul, erotismul au invadat literatura, ca manifestări în diverse forme ale spaimei de o nouă revoluție. În același timp, conducătorii intelectualității burgheze chemau la supunere în fața autocrației,

pe care o apărau, după cum spuneau ei în culegerea *Vehi*, cu baionetele de „furia poporului".

„...în genere, deceniul 1907—1917 şi-a meritat pe deplin reputaţia de a fi cel mai ruşinos şi mai sfruntat deceniu din istoria intelectualităţii ruse", spunea Gorki la congresul scriitorilor sovietici. Zugrăvirii acestei perioade tulburi îi este consacrată o mare parte din volumul al patrulea al romanului.

Trebuie menţionat că acesta este unul din exemplele cele mai strălucite ale satirei gorkiene. Este minunat prezentată şi intensificarea neliniştii acestei pături în faţa noului avînt al maselor democratice. Tot aici se resimt din cînd în cînd ecourile muncii activiştilor combativi ai proletariatului, evidenţiindu-se figura puternică, plină de veselie, fermecătoare a bolşevicului Kutuzov.

Importanţa cognitivă a acestei a patra părţi, şi totodată şi ultima, la fel ca şi a primelor părţi ale romanului, este uriaşă. Însă această ultimă parte se distinge printr-o şi mai înaltă măiestrie artistică, printr-o şi mai deplină concizinne a stilului, printr-o şi mai mare densitate a materialului, şi printr-o anumită forţă a naraţiunii, minunată şi nemaiîntîlnită încă.

Întregul roman este alcătuit într-o înlănţuire atît de organică, încît aproape că nici nu poate fi ilustrat prin citate. Se pot enumera doar scenele care se ridică la nivelul celor mai de seamă lucrări ale prozei ruse. Sinuciderea lui Liutov, interogatoriul lui Bezbedov în închisoare în faţa lui Taghilski şi Samghin, moartea lui Taghilski, vizita lui Samghin la cheaburi — ultima fiind o satiră nemaiîntîlnită în literatură de la Şcedrin încoace. E minunată figura lui Dronov, Sancho Panza Samghin, a mic-burghezului-democrat, care în timpul războiului devine speculant; lui îi e dat să simtă „prima palmă a revoluţiei", cum se exprimă el însuşi.

Prin toată această învălmăşeală de păreri, prin tot acest torent de evenimente mărunte şi tragice, impor-

tante și ridicole, trece, închis în el, tăcut, Klim Samghin, observator prudent al măreților evenimente.

„Timpul trecea cu o iuțeală uluitoare. Dîndu-și în vileag imaterialitatea, timpul se topea în torentele discursurilor înfierbîntate, în fumul cuvintelor, fără să lase în urma lui nici cenușă, nici scrum. Klim Samghin vedea multe, auzea și mai multe și rămînea neschimbat, parcă suspendat în aer, deasupra cursului larg al evenimentelor. Evenimentele se scurgeau prin fața lui, treceau prin el însuși. Îl atingeau, îl jigneau și uneori chiar îl înspăimîntau. Dar toate treceau, numai el rămînea, neclintit spectator al vieții. Observa că sentimentul de respect față de statornicia lui, conștiința independenței lui se consolidează în el pe zi ce trece. N-ar fi putut spune despre el însuși că-i un om indiferent, deoarece tot ce privea direct persoana lui îl emoționa foarte mult."

Cine e Klim Samghin? Este un mic-burghez sub masca unui „aristocrat al spiritului". Acest mic-burghez, trăind în epoca intensificării avîntului revoluției proletare, înspăimîntat de bubuiturile istoriei, rămîne devotat cu întreaga sa ființă vechii lumi.

Este un înțelept plin de sine, care pretinde dreptul la conducerea spirituală a maselor. Este întruchiparea evaziunii, minciunii și ipocriziei, un laș care evită orice ciocnire directă cu dușmanul și care rîvnește la bunăstare materială, la tihnă personală și la inactivitatea spirituală mai mult ca la orice.

În goană după acest ideal de trai, el se eschivează de la evenimente printr-un joc dublu — și de aici se naște trădarea profesionistă.

Cu o mare măiestrie, în roman se arată cum către „cinstitul" Samghin pornesc de pretutindeni, spontan parcă, firele vîscoase ale corupției fățișe.

Samghin se mîndrește cu „independența" și cu „statornicia" sa, care-i permit să se apere „de constrîngerile vieții", cum spune el. Însă în realitate el se apără de conștiința maselor, care crește mereu: el e înrudit

cu lumea proprietarilor, care i-a făgăduit o viață confortabilă și plăcută. Samghin este sluga credincioasă a capitalismului.

Cînd capitalistul Berdnikov îi propune să săvîrșească o excrocherie, Klim cel „independent" strigă : „Ați înnebunit!" Atunci Berdnikov îl înghesuie în perete și-i declară cu impertinență : „A, tu ești deștept ! Cine dracu are nevoie de deșteptăciunea ta ? Ce gaură poți astupa cu deșteptăciunea ta ?"

Într-adevăr, cu deșteptăciunea lui, Samghin ar putea doar să acopere găurile capitalismului. Sub masca unei înalte intelectualități aflăm o agentură nemijlocită a burgheziei în epoca încleștării sale hotărîtoare, pe viață și pe moarte, cu revoluția proletară.

Tot timpul Gorki pare să-l pună pe Samghin să se dueleze cu revoluția. Evenimentele anului 1905 sînt prezentate din perspectiva lui Samghin, dar ele nu-și pierd însemnătatea din cauza aceasta, ci dimpotrivă, clocotesc cu și mai mare putere.

„Se părea că evenimentele se precipită din zi în zi, că trec în zbor vijelios fără să se abată, lăsînd în urmă doar amintirea unor înperecheri de cuvinte șuierătoare, sclipitoare parcă, doar fraze scurte ca titlurile articolelor de ziar. Gazetele țipau asurzitor, revistele satirice huiduiau cu nerușinare. vînzătorii de ziare strigau și ei și strigau și cetățenii — fiecare zi își lua alt titlu : «Răscoala marinarilor» — proclama una, iar următoarea declara solemn : «Lupta pentru ziua de lucru de opt ore». Pînă să apuce Samghin să facă legătura între aceste două fapte și să le prindă sensul, auzea : «Sovietul de deputați ai muncitorilor din Petersburg suspendă lupta pentru ziua de lucru de opt ore. S-a declarat grevă de protest împotriva executării marinarilor din Kronstadt. S-a revoltat flota din Marea Neagră.» Și nu era zi în care să nu zbiere cineva, cu un sentiment de oroare sau de satisfacție, despre devastarea conacelor boierești de către țărani. Noaptea, lui Samghin îi apărea înaintea ochilor un peisaj de iarnă, nins ; pămîntul alb

A. M. Gorki și G. M. Dimitrov. Moscova. *Piața roșie. 1934.*

A. M. Gorki şi Romain Rolland. *Gorki. 1935.*

era înroșit de rugurile enorme ale incendiilor. Vîlvătăi de foc izbucneau ca din adîncul pămîntului, și pretutindeni, pe cîmpurile orbitor de albe, tălăzuiau de la un vulcan la altul, vuind mînios, torente de lavă neagră — mulțimile de țărani răsculate."

Cînd Moscova fu împînzită de baricade, casa în care locuia Samghin se nimeri între două din ele. Ciocnirea cu soldații, felul de viață al apărătorilor baricadelor, uciderea unui agent al ohranei și teama lui Samghin în fața revoluției, toate acestea sînt uimitor descrise de Gorki.

Cînd a fost adusă de la Petersburg garda țarului, regimentul Semeonovski cu tunurile sale grele, insurgenții s-au retras către Presnia, apărînd revoluția.

Samghin a răsuflat ușurat, însă s-a gîndit neliniștit: „Participarea mea... indirectă și involuntară la această nebunie, va fi interpretată ca o participare directă."

Peste cîteva zile el privea de la fereastră cum pompierii dărîmau baricada.

„Samghin se uita cum sar bucățile de gheață dezgolind scheletul baricadei; doi pompieri, rupînd spătarul unei canapele, începură să smulgă umplutura de cîlți, aruncînd smocurile smulse unui al treilea, care, stînd în genunchi, aprindea de mîneca tunicii chibrit după chibrit, dar toate se stingeau. Unul dintre ele izbuti însă să se aprindă și pompierul îl băgă în cîlți; atunci începură să alerge în toate părțile limbi iuți de flăcări, capricioase și tremurătoare, care dispărură o clipă, apoi se adunară deodată într-un panaș roșu. Un pompier ridică atunci un butoi deasupra focului și scuturâ din el paie și surcele; un fum gros și cenușiu se îngroșă mai tare, iar peste puțin, din butoi izbucni o singură flacără mare, roșie...

— Ce frumos! spuse Samghin încet.

Se simțea mișcat, parcă-i părea rău de baricadă, dar încerca în același timp un sentiment de recunoștință, fără să știe față de cine și pentru ce."

Iată cît de „estetic" suporta Samghin sfîrșitul insurecției din Moscova. El a găsit chiar că pompierii semănau cu soldații romani.

De teamă să nu fie luat drept participant la ridicarea baricadelor, Samghin pleacă din Moscova.

Revenind peste doi ani în aceeași casă în care locuise atunci, Samghin se întîlnește pe neașteptate cu portarul Nikolai, apărător al baricadei, care după revoluție plecase la țară.

„ — Ai venit iar la oraș? îl întrebă Samghin.

— Da, după cum vedeți, m-am întors. La țară, Klim Ivanovici, a început să fie greu de trăit; chiar ți-i și teamă.

— De ce?

— Autoritățile-s tare otărîte de cele petrecute în 1905 și-i încolțesc pe țărani. Pe vărul meu l-au trimis la ocnă pe patru ani, iar pe vecinul meu, care era țăran chibzuit la minte și liniștit, l-au spînzurat de-a binelea. Pînă și pe muieri le pedepsesc pentru trecut, da, da! Oamenii stăpînirii s-au dezlănțuit chiar... pînă la nerușinare."

Samghin gîndea: „Sau e spion, sau crede... că-s de-ai lui", și în amîndouă cazurile era în pericol. El părăsește din nou Moscova, însă amintirea revoluției îl urmărește.

În anul 1914, venind în gubernia Novgorod pentru niște chestiuni juridice în legătură cu chiaburii Denisov și Frolenkov, Samghin dă peste țăranul Maxim Lovțov, care-i prezintă cu curaj revendicările sale în numele obștii țărănești.

„ — Păcatele anului nouă sute cinci... Moscova a făcut atîta murdărie, adăugă Denisov posomorît.

— Așa-i! confirmă Frolenkov. Moscova e tare vinovată față de noi, față de Rusia... Zău că da!... M-da, Moscova... În nouă sute șase a venit pe-aici un țăran dintr-un sat apropiat de orașul nostru, unul Postnikov Serghei, după ce stătuse la Moscova vreo trei ani, ca rîndaș; înainte de asta fusese un om muncitor, liniștit

și cumsecade... Și începu să învîrtească niște treburi pe aici, că l-au înhățat, l-au dus la Novgorod și-acolo l-au spînzurat. L-au spînzurat cît ai bate din palme : la unu ziua l-a condamnat, și a doua zi dimineață, a fost executat."

Nici mai tîrziu Samghin nu poate scăpa de aceste amintiri. „Cunoștințele lui întîmplătoare", apărătorii baricadei, dau semne de viața.

Samghin îl întîlnește pe „tovarășul Jakov" pe front. Poiarkov lucrează undeva și vine la Dronov după bani, pe ucenicul spoitorului îl întîlnește printre soldații care fac instrucție, Dunaev, prietenul lui Dronov lucrează ca paginator, pe Lavruška, devenit poet proletar, îl întîlnește printre vizitatorii locuinței lui Leonid Andreev.

Și în toți anii, pînă în 1917, Samghin s-a simțit urmărit de evenimentele de la Moscova.

Ziarele bolșevice îi stîrneau revolta prin „ironia lor, prin limbajul șfichiuitor, grosolan, prin unilateralitatea ideilor". Îi era însă ciudă că „din articolele acestea țîșnește o filozofie socială, pe care el nu era în stare s-o conteste".

Samghin arde de dorința nestăpînită de a deveni un om influent în societatea burgheză, dar nu are talentul și energia necesară să ajungă nici scriitor, nici lider al vreunui partid politic, nici ministru în Guvernul provizoriu. După cum reiese din însemnările rămase în ciornă, după revoluția din februarie, el a fost trimis pe front să vorbească soldaților, iar în timpul unei retrageri în debandadă a fost strivit de un furgon de artilerie.

La sfîrșitul romanului este înfățișată o scenă de la palatul Tavriceski : în prima zi a revoluției din februarie, în plină hărmălaie și zgomot, în înghesuială și dezordine, un soldat ședea pe podea și repara o mitralieră. Nu dădea nici o atenție celor ce se petreceau în jur ci, serios, își vedea de lucru la mitralieră, ținînd-o bine între genunchi.

Este pentru a treia oară cînd în opera lui Gorki apare imaginea unui soldat ca o prevestire a luptelor pentru

Revoluția Socialistă din Octombrie. El e concentrat asupra muncii sale, e preocupat de mitralieră.

Apoteoza romanului, după cum se poate judeca din însemnările sumare rămase în ciornă, urma să fie scena venirii lui Lenin la Petrograd.

S-au păstrat cîteva note izolate relativ la această scenă. Sosind pe peronul gării Finlandeze, pentru a-l vedea pe Lenin, Samghin se trezi în mijlocul mulțimii de muncitori.

. . . . . .

Și acolo, în jurul automobilului blindat, ticsit ca un singur trup...

— Trăiască revoluția socialistă, strigă cineva nu prea tare, dar așa, încît se auzi în toată piața.

Se clătină.

— Aha? Ai auzit?

. . . . . .

— Tovarășe Lenin, noi sîntem gata. Noi înțelegem, tovarășe, nu-i așa?

— Ilici! Se apropie simplu și spuse: E grozav, Ilici, așa-i?

. . . . . .

Se contopi parcă în mulțime, dispăru și se topi în ea, dar mulțimea deveni și mai amenințătoare, și mai imensă.

. . . . . .

Tot ce spunea el era foarte simplu și convingător. Dar tocmai de aceea nu voia să fie de acord cu el.

. . . . . .

Senzația: Lenin e dușman *personal.*

Era ciudat și foarte supărător faptul că numele acestui om răsuna ca un tunet, că mii de oameni îi sorbeau cuvintele.

. . . . . .
. . . . . .

Romanul n-a fost terminat. Uriașa muncă pe care Gorki o desfășurase începînd din 1928 a făcut să-l amîne pe *Klim Samghin* și doar uneori, cînd vorbea despre multele sale treburi, își amintea de el, așa cum a făcut într-o scrisoare către S. P. Podiacev: „Încă nu l-am terminat pe *Samghin*".

Între timp sănătatea i se înrăutățea din ce în ce mai mult: uneori i se administrau și cîte trei sute de baloane de oxigen pe zi. De aceea s-a apucat cu îndîrjire de lucru la roman. În toamna anului 1935 el îmi comunica într-o scrisoare: „Scriu la *Samghin*. Am intenția să-l termin la iarnă." Iar în scrisoarea următoare: „Scriu ca un turbat".

La 22 martie 1936, ca și cum ar fi simțit că va muri, el îi scrie lui Romain Rolland:

„Lucrez foarte mult, nu dovedesc să fac nimic, obosesc grozav, și ca o încununare a tuturor plăcerilor vieții, astăzi am o hemoptizie abundentă. Bineînțeles, asta nu-i ceva grav, însă, ca întotdeauna, îți provoacă silă, și îți provoacă silă mai ales pentru că cei din jurul tău fac niște ochi speriați, iar alții vor chiar să te liniștească, zicîndu-ți: nu te teme! Mie însă mi-e teamă de un singur lucru: să nu se oprească inima înainte să reușesc să termin romanul."

Așa s-a și întîmplat: Gorki n-a reușit să termine romanul.

La 18 iunie 1936 Gorki a plecat dintre cei vii.

2

Meritul istoric uriaș al lui Gorki constă în faptul că în epoca încleștării hotărîtoare dintre clasa muncitoare și capitalism, prin lucrările sale artistice, el a reușit să sădească în masele largi de cititori conștiința revoluționară; de asemenea, atît prin lucrările artistice și prin publicistica sa, cît și prin munca organizatorică

și revoluționară nemijlocită el întărea conștiința combativă a maselor în lupta lor pentru victoria comunismului.

În 1910, V. I. Lenin scria despre marele scriitor rus Lev Tolstoi :

„Prin glasul lui a vorbit toată acea masă de multe milioane a poporului rus care urăște *deja* pe stăpînii vieții de azi, dar care nu a ajuns *încă* la o luptă conștientă, consecventă, intransigentă, care să meargă pînă la capăt, împotriva lor". [1]

Gorki a fost purtătorul de cuvînt în literatură a acelor mase exploatate care nu numai că-i urau pe „stăpînii vieții" dar care se ridicase la „lupta conștientă, consecventă, dusă pînă la capăt, împotriva lor."

Mersul istoriei a făcut ca marele scriitor, purtătorul de cuvînt al acestor mase, să simbolizeze prin însăși viața sa creșterea clinuitoare a conștiinței, a luptei lor plină de încordare.

„În mine se călea treptat o încordare a voinței, scria el, astfel că, cu cît mai grele deveneau condițiile de viață, cu atît mă simțeam mai puternic și chiar mai înțelept."

Putem spune că și clasa muncitoare rusă, în mijlocul căreia creștea Gorki, se simțea și ea tot mai puternică, mai înțeleaptă, pe măsură ce creștea puterea ei de împotrivire față de statul polițienesc, față de exploatarea capitalistă.

Gorki a fost vestitorul și solul furtunii care a adus Rusia la noile începuturi. Iar legătura lui Gorki cu masele pe care le sprijinea în lupta lor era în primul rînd legătura cu avangarda democrației, cu clasa muncitoare și partidul acesteia.

Întreaga activitate literară a lui Gorki este pătrunsă de năzuința înflăcărată de a trezi la acțiune forțele creatoare ale poporului. „Înainte și mai sus! Știți că așa gîndesc demult — scria el într-una din scrisori — și poate că numai asta mă și caracterizează."

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 16, pag. 351, E.S.P.L.P., 1957. (*N.t.*)

Vorbele sînt simple, rostite cu zgîrcenie. Dar ele reflectă o încordare uriașă și măreţele victorii ale unei epoci întregi.

Gorki era un cavaler al voinţei și al muncii. „Sînt rus pînă-n măduva oaselor — scria el în 1910, într-una din cele mai grele perioade ale activităţii sale literare — am fost bine încărcat în tinereţe și o să-mi ajungă pulberea pentru multă vreme."

Și într-adevăr, viaţa lui Gorki este plină de o uimitoare energie. În anii dinaintea primei revoluţii ruse numele lui reprezenta stindardul furtunii revoluţionare, el înfiinţează, sub conducerea lui Lenin, primul ziar legal al bolșevicilor, participă la organizarea insurecţiei din decembrie de la Moscova, face propagandă în străinătate împotriva contrarevoluţiei care bîntuia în ţară, în anii reacţiunii lucrează în strînsă legătură cu Lenin, susţine presa bolșevicilor printr-o participare energică, iar în celelalte ziare apar fără întrerupere articolele lui combative; care militează pentru o literatură democratică, împotriva literaturii putrefacţiei, a tînguielilor și renegării, a boemei deșănţate și a ipocriziei religioase.

Gorki a început corespondenţa cu Lenin încă în anii emigraţiei. „Atitudinea lui faţă de mine era aceea a unui dascăl sever, a unui prieten grijuliu", scria Gorki în amintirile sale despre Lenin.

Într-adevăr, scrisorile lui Lenin către Gorki sînt pătrunse de o înţelegere prietenească, de uriașa sa grijă pentru felul de trai, condiţiile de lucru și pentru sănătatea lui Gorki, dar totodată Lenin era de o neînduplecată severitate atunci cînd scriitorul făcea vreun pas greșit în politică, cînd își exprima o părere nejustă, în contradicţie cu teoria și practica luptei proletare.

În anul 1917 Gorki n-a înţeles și a subapreciat forţa și avîntul revoluţiei proletare. Dar adevărul bolșevic și legătura vitală, organică cu clasa muncitoare au nimicit în conștiinţa sa toate îndoielile, eliberîndu-l de influenţele străine și făcîndu-l să-și pună toate forţele sale spirituale în slujba societăţii noi, socialiste.

Partidul bolşevicilor, activitatea lui în Uniunea Sovietică a devenit pentru el un nesecat izvor, care l-a inspirat în creaţia artistică precum şi în uriaşa sa muncă de publicist şi organizator.

Marea sa creaţie artistică şi-a cîştigat demult o importanţă istorică mondială. Încă în anul 1899 lucrările lui Gorki se publicau în limba germană, franceză, engleză. *Foma Gordeev* şi *Cei trei* au apărut în nenumărate ediţii în Europa şi America.

Scriitorul francez democrat Charles Louis Philippe[1] declara în 1901 : „A apărut un nou scriitor rus de o forţă zguduitoare — Gorki". În acelaşi an Jack London a scris un articol despre *Foma Gordeev*, în care arăta că autorul „e un tăun care înţeapă conştiinţele adormite ale oamenilor, face ca ei să se deştepte şi-i porneşte la luptă în numele omenirii".

Dar toate acestea nu erau decît un preludiu al acelui uriaş succes pe care l-a avut piesa *Azilul de noapte*, reprezentată întîi la Berlin, şi care a făcut mai tîrziu ocolul scenelor din toate ţările europene provocînd un adevărat ciclon în critica literară.

Cînd după cele petrecute la 9 ianuarie Gorki a fost închis în fortăreaţa Petru şi Pavel, marele scriitor francez Anatole France scria : „Un om ca Gorki aparţine întregii lumi şi întreaga lume trebuie să se ridice pentru apărarea lui".

În 1907, scriind *Mama*, Gorki şi-a legat soarta în mod deschis de proletariatul european. Cititorii burghezi l-au părăsit. În schimb, romanul *Mama* a devenit cartea de căpătîi pentru proletariatul din toate ţările. Gorki a devenit fondatorul literaturii proletare, sau, aşa cum o numim noi astăzi, al literaturii, realismului socialist.

La un miting organizat la Londra pentru comemorarea lui Gorki, scriitorul englez Ralph Fox[2] spunea

---

[1] Charles Louis Philippe (1874—1909) — scriitor realist francez care a descris de preferinţă oameni căzuţi la fundul societăţii capitaliste. (*N.t.*)

[2] Ralph Fox (1900—1937), scriitor englez, istoric şi publicist. În 1920 devine comunist. A murit luptînd în brigăzile internaţionale din Spania. (*N.t.*)

următoarele despre *Mama:* „În întreaga lume se află oameni care au fost pentru prima dată inițiați în politică datorită *Mamei*". „Citirea *Mamei* a fost pentru mine, în anii tinereții, o zguduitoare revelație", scrie André Viollis. „Gorki n-a aparținut numai țării sale, scrie Joseph Fierman. El a fost poetul preferat al proletariatului mondial." „Maxim Gorki n-a fost numai fondatorul umanismului proletar. În istoria literaturii universale el a fost cel dintîi care a înfăptuit acest umanism în viață", spunea într-o cuvîntare scriitorul german Johannes Becher. „Eroii lui Gorki poartă în ei revoluția" scria G. B. Shaw. „În Maxim Gorki eu văd pe primul scriitor proletar, văd un mare poet și un curajos propovăduitor al revoluției", scria Bernhardt Kellerman. Erskine Caldwell îl numea „un adevărat scriitor proletar. Viața și opera lui Gorki sînt de-o importanță mondială."

Erich Muhsam, scriitor revoluționar antifascist, schingiuit în camerele de tortură fasciste, scria despre Gorki: „Nu stă în sarcina contemporanilor de a-și aprecia scriitorii cu măsura eternității. Datoria lor este aceea de a aprecia scriitorul sub aspectul influenței lui asupra mersului evenimentelor mondiale."

Au scris despre el Henri Barbusse, Heinrich Mann, Martin Andersen Nexö, Leonhard Frank, Upton Sinclaire, John Galsworthy, Bernhardt Kellerman, Knut Hamsun, Theodore Dreiser, Georges Duhamel, Jakob Wasserman, Thomas Mann, Arthur Schnitzler, Selma Lagerlöf, Graztia Deledda, Sherwood Anderson, Louis Aragon, John Steinbeck, Bernard Shaw, Herbert Wells precum și alți scriitori. Chiar și cei care nu aveau nimic comun cu el ca formație ideologică și teoretică scriau despre el ca despre un mare artist. „Nu cunosc un alt scriitor contemporan care să mă captiveze atît de mult ca el" (Knut Hamsun). „Gorki este în primul rînd un om de o colosală amploare spirituală, un gigant care-ți stîrnește admirația și dragostea. Au mai existat scriitori mari, dar niciodată n-a existat un astfel de om care să includă într-o operă nemuritoare — soarta a milioane de muncitori și țărani, așa cum a făcut-o Gorki"

(Upton Sinclaire). „Scrierile sale vor rămîne capodopere neîntrecute" (Herbert Wells).

Astfel scriau cei mai mari creatori ai literaturii europene, care de multe ori nu erau pe aceleași poziții în problemele de politică cu Gorki, dar care recunoșteau marele lui rol în literatura mondială.

Oamenii care l-au cunoscut mai bine scriau despre el socotindu-l purtătorul de cuvînt al maselor populare, glasul poporului rus. Lion Feuchtwanger scria: „Prin figurile create de Maxim Gorki, întreaga lume a auzit pentru prima dată nu numai glasul unor ruși izolați, ci însuși glasul poporului rus, prin care răsună glasurile tuturor celor asupriți și înrobiți". Vorbind despre tendința multora dintre criticii din Occident de a trece sub tăcere pe cel mai mare dintre scriitorii ruși din vremea noastră, Feuchtwanger scrie: „Nici nu ne putem gîndi să-l scoatem din literatura universală pe Maxim Gorki. Pretutindeni dai de urmele lui. Creația lui Gorki îi fecundează atît pe scriitori, cît și pe cititori."

Într-o cuvîntare despre Gorki, rostită la Viena, Ștefan Zweig spunea: „Printre adevăratele minuni, puține la număr, ale contemporaneității, se află și acest ochi atoatevăzător al lui Gorki, și eu nu cunosc în arta contemporană ceva care să se asemene măcar cît de cît sub aspectul naturaleței și preciziei cu privirea sa. Nu există nici o umbră de misticism, nici cea mai mică asperitate de neadevăr nu se află pe această minunată lentilă de cristal, care nu mărește și nu micșorează și nu schimonosește, nu înfrumusețează și nu întunecă, pe acest ochi care vede just și clar cu o admirabilă justețe și o neîntrecută limpezime.. Geniul ochiului lui Gorki are un singur nume: adevărul."

Astfel vorbea despre Gorki marele scriitor austriac Ștefan Zweig, un mare admirator al său.

„Gorki a extins domeniul creației literare, a deschis perspective și căi noi pentru literatura mondială", scria Heinrich Mann.

Henri Barbusse își începe astfel declarația: „Îl consider pe Maxim Gorki unul dintre cei mai de seamă

scriitori, poate cel mai de seamă din punctul nostru de vedere, social. Aceasta decurge, după părerea mea, în primul rînd din valoarea lui literară, adică din strălucirea și forța creației sale."

Shervood Andreson, cunoscut scriitor american, preciza astfel importanța lui Gorki pentru scriitorii contemporani: „Cine dintre noi n-a fost influențat de acest om, de umanismul, de talentul său? El este adevăratul părinte al întregii creații contemporane."

„Marele artist și însuflețitul agitator Maxim Gorki face parte dintre scriitorii a căror influență asupra întregii literaturi din Europa este în momentul de față incontestabilă", scria Jakob Wasserman.

Renumitul scriitor german Berthold Brecht sublinia astfel influența lui Gorki: „Uriașa importanță artistică și politică a lui Gorki este pentru literatura rusă și universală un fapt neîndoielnic și nu are nevoie de nici un fel de argumentare... Chiar dacă romanul *Mama* ar fi fost scris mai puțin expresiv, el nu și-ar fi pierdut importanța și influența sa colosală..."

Elevi nemijlociți ai lui Gorki au fost, fiecare în felul său, și Henri Barbusse, și Louis Aragon, și Johannes Becher, precum și scriitorii antifasciști ai Spaniei.

Dar dacă trebuie să citățm o prietenie adevărată, care a dat roade, și o influență reciprocă între scriitori, trebuie să vorbim despre prietenia dintre Romain Rolland și Gorki.

Romain Rolland scrie: „Mi-am întins rădăcinile în jurul Europei pentru a participa la viața rodnică a poporului rus, la măreața viață care a început în adîncurile U.R.S.S., iar la sfîrșitul acestei munci subterane rădăcinile mele s-au întîlnit cu rădăcinile lui Gorki. Și acolo ele s-au împletit frățește. Iar acum, întocmai ca doi tovarăși, unul dintr-un capăt și celălalt din alt capăt al Europei, noi ne vom amesteca și sîngele."

Prietenia creatoare a acestor doi mari scriitori începuse cu douăzeci de ani în urmă, de la prima scrisoare a lui Gorki către R. Rolland, prin care-l ruga să scrie o biografie a lui Beethoven pentru copii. Însă Rolland

își amintea că primele sale impresii despre Gorki sînt anterioare acestui fapt. „Mai mic ca vîrstă, scria R. Rolland, el mi se părea încă de pe atunci mai mare ca mine, pentru că renumele lui strălucea în Occident atunci cînd eu abia începusem să scriu. Am mai povestit undeva că fotografia care-l înfățișează pe Gorki împreună cu Tolstoi la Iasnaia Poliana era singura podoabă a cămăruței în care se afla redacția noastră... Aceste chipuri erau apărătorii independenței și adevărului nostru."

Rolland arată că o parte din *Jean Cristophe* a fost scrisă sub orientarea lui prietenească. Și aceasta e o realitate.

Inimă vrăjită, în special în ultimele volume, poartă amprente vădite ale influenței lui Gorki, cu vasta lui problematică socială, cu critica culturii burgheze așa cum o vedea el, cu patosul revoltei sale, cu căutările lui în domeniul creației populare, cu umanismul său revoluționar, activ. Întreaga concepție social-filozofică a romanului *Inimă vrăjită* este strîns legată de acel cerc de idei care adesea a constituit un model de discuție prietenească dintre cei doi prieteni, uneori de „meditare fără cuvinte", și este totodată tema scrierilor lui Gorki.

În 1935 Romain Rolland a vizitat U.R.S.S. și a fost cîteva săptămîni oaspetele lui Gorki, tovarășul și prietenul său. Rolland vroia să învețe limba rusă pentru a putea discuta cu Gorki fără intermediul cuiva. Influența lui Gorki este deosebit de clară în cazul lui Romain Rolland.

„Nu sînt decît un om, scria Rolland, unul dintre milioanele de oameni pentru care moartea lui Gorki este socotită pierderea cea mai mare pe care a suferit-o omenirea de la moartea lui Lenin."

Gorki și-a desfășurat aripile influenței sale nu numai asupra Occidentului, ci și asupra Orientului. În China, cel mai mare scriitor, Lu Sin, este numit în popor „Gorki al Chinei".

Lu Sin este un inovator care a rupt cu vechile tradiții și care a deschis drum liber artei realiste și populare. De la Gorki, Lu Sin a moștenit năzuința către simplitate și legătura nemijlocită cu folclorul, proverbele și limbajul popular.

Iar o dată cu victoria revoluției și cu constituirea republicii populare, China a început să-l socoată pe Gorki printre cei mai iubiți scriitori ai săi. Au crescut nemăsurat de mult tirajele edițiilor de opere și ale traducerilor separate din Gorki, care e socotit un măreț dascăl al întregului popor.

...La 10 ianuarie 1951, la Moscova, în piața din fața gării Belorusskaia, unde în 1928 mulțimea entuziastă îl întîmpina pe scriitorul venit din străinătate, a avut loc, într-un cadru festiv, dezvelirea monumentului marelui scriitor rus Maxim Gorki.

Pînă noaptea tîrziu locuitorii Moscovei s-au perindat depunînd buchete de flori pe soclul statuii. Curînd, lîngă monument s-a înălțat un munte de flori.

În acest pelerinaj, care se desfășura într-o desăvîrșită liniște, și-a găsit o nouă expresie dragostea pe care întregul popor i-o poartă genialului scriitor rus, mărețului fiu al unui mare popor, luptătorului neobosit în lupta pentru pace, pentru triumful comunismului.

Anii nu l-au înstrăinat de noi pe Gorki și nici nu-l vor putea înstrăina, oricîți s-ar scurge. El luptă și acum alături de noi împotriva tuturor celor ce ar vrea să tîrască lumea într-un nou război, el luptă și acum în rîndurile constructorilor comunismului pentru victoria finală a ideilor Partidului Comunist.

CUPRINS

PARTEA ÎNTII

Capitolul întîi

1. Copilăria. În familia Kaşirin. Bunica, basmele, bîlinele şi cîntecele ei. Şcoala din mahalaua Slobodsko-Kunavinskoe. Diploma de merit. Ucenicia la desenatorul Sergheev. Fuga. Slujba pe vaporul *Dobrîi* 7

2. „Primul dascăl" — bucătarul Smurîi. Din nou la Sergheev. Pasiunea pentru citit. Puşkin. În prăvălia de icoane şi în atelierul de zugrăvit icoane. Gorki — povestind şi citind lucrătorilor. Lecturi din Lermontov. Plecarea de la atelierul de zugrăvit. Pe strada Millionnaia, printre vagabonzi. La iarmaroc, printre actori de bîlci 15

3. Gorki la Kazan. Lupta pentru existenţă. Vagabonzii din Kazan. Băcănia lui Derenkov. Oameni noi. Cercurile din Kazan. Dogma abstractă a narodnicilor şi experienţa de viaţă a lui Gorki. Gorki covrigar la brutărie 25

Capitolul al doilea

1. Propaganda dusă printre covrigari. Greva de la fabrica Morozov din 1885. Gorki — organizatorul grevei muncitorilor covrigari. Plecarea de la covrigărie. Franzelăria lui Derenkov. Gorki şi N. E. Fedoseev. Cu forţele subminate. 12 decembrie 1887 . 34

2. M. A. Romas. Romas primeşte bani din fondurile cercului narodnicist. Romas la Krasnovidovo. Gorki şi Romas. Activitatea de propagandist a lui Romas. Falimentul întreprinderii lui Romas . . 42

3. Gorki — paznic de noapte la gara Dobrînka. Cererea în versuri. La gara de mărfuri Borisoglebsk. Cantaragiu la gara Krutaia. „Cercul muncitoresc de autoinstruire". *Cîntecul bătrînului stejar.* Plecarea la Lev Tolstoi. Nereușita de la Iasnaia Poliana și de la Hamovniki. Venirea la Nijni 48

Capitolul al treilea

1. În casa domnului Lik din strada Jukovskaia. Sub urmărirea jandarmilor. Percheziția și arestarea. Interogatoriul. Eliberarea. „Urmărirea secretă". Serata de la Klark. Întîlnirea cu Sabunaev. *Cîntecul bătrînului stejar* supus criticii lui Korolenko. Gorki în cercurile tineretului. Gorki și Korolenko. Noile contradicții ale realității. Căutări de noi drumuri. Plecarea din Nijni 57

2. Călătoria lui Gorki. Cercul de la gara Filonovo. O întîmplare de la Kandîbin. Munca „la sare". Odesa. Drumul spre Tiflis. Povestirile *Tovarășul meu de drum* și *Doi vagabonzi.* Maikop. Răscoala împotriva ciumei 68

3. Lucrător la mașina de treierat. Camera lui Danko. Gori. Pe șoseaua Suhumi. Baku. „Comuna" de pe strada Novo-Arsenalnaia. Corespondența cu muncitorii din Rostov. Viața la Kaliujnîi. Începutul muncii literare. *Makar Ciudra.* Legenda despre Danko. *Fata și moartea* 77

Capitolul al patrulea

1. Venirea la Nijni. În serviciu la avocatul Lanin. Activitatea literară la Nijni. Versuri trimise la *Russkoe bogatstvo. Emilian Piliai* apărută în *Russkie Vedomosti.* Gorki, colaborator al ziarului *Volțski vestnik* din Kazan. „Sfaturile și indicațiile" lui Korolenko. Discuția dintre Gorki și Korolenko într-una din diminețile anului 1894. *Celkaș.* Atitudinea lui Mihailovski și a lui Korolenko față de povestire . . 90

2. *Samarskaia gazeta.* Corespondența lui Korolenko cu Așeșov. Gorki la Samara. Rubrica *Schițe și însemnări. Printre altele.* Iehudiil Hlamida. *Piatra roșie de încercare.* Serbarea societății tipografilor. *Flăcări puternice. Cîntecul șoimului.* Din nou la Nijni . . 101

3. Avîntul industriei. Expoziția industriei și comerțului din întreaga Rusie. Tendința publicisticii lui Gorki. Necesitatea de a fi reprezentate procesele de muncă. Problemele traiului și exploatării muncitorilor. Demascarea oamenilor „civilizați". Foiletonul despre Șkuroderov. Lipsa „poporului" de la expoziție. Ultima corespondență a lui Gorki 114

PARTEA A DOUA

Capitolul întîi

1. Agravarea procesului de tuberculoză. Gorki în Crimeea. Teatrul sătesc din satul Manuilovka. Reîntoarcerea la Nijni. Editarea și succesul volumului de *Schițe și povestiri.* Spirit protestatar iubitor de libertate. Popularitatea cîștigată în rîndurile cititorilor democrați. Implicarea lui Gorki în „procesul" lui Afanasiev. Spre Tiflis din etapă în etapă. Sub „supravegherea specială" a poliției 127

2. Scrisoarea lui Gorki despre *Foma Gordeev.* Demascarea parazitismului „muncii" capitaliștilor în roman. Creșterea popularității lui Gorki. Demonstrația și măcelul de la 4 martie 1901. „Dezmințirea comunicatului guvernului". Transportarea mimeografului din Petersburg la Nijni. Arestarea lui Gorki. *Cei trei.* Dispoziția cu privire la expulzare. Proclamația nijninovgorodenilor. Evenimentele de la Moscova și de la Harkov. V. I. Lenin despre demonstrația de la 7 noiembrie. *Cîntecul vestitorului furtunii* . . . 136

3. Alegerea lui Gorki ca academician de onoare. Importanța „incidentului academic" *Iskra* leninistă. *Cîntecul vestitorului furtunii* al lui Gorki ca document de propagandă literară. *Micii burghezi.* Nil — eroul piesei. Îngrădirile cenzurei. Succesul *Micilor*

burghezi. Demonstrația de la Belostok. Exilarea lui Gorki la Arzamas. *Azilul de noapte.* Sensul politic al piesei și succesul ei excepțional. Furia reacționarilor. Întrevederea lui Gorki cu reprezentanții *Iskrei* 149

4. Organizarea secției literare la editura *Znanie* de către Gorki. *Vilegiaturiștii.* Demascarea intelectualității liberale. Vlas ca reprezentant al democrației. Înverșunarea presei liberale. Simpatia plină de înflăcărare a tineretului democrat 158

Capitolul al doilea

1. 9 ianuarie. Gorki martor al celor mai sîngeroase evenimente. Gorki cheamă la lupta împotriva absolutismului. Arestarea lui Gorki. Protestele și demonstrațiile împotriva arestării. Spaima guvernului. Teama de a-l judeca 164

2. Însărcinarea primită de V. I. Bonci-Bruevici din partea lui Lenin de a avea o întrevedere cu Gorki. Ziarul *Novaia jizni. Însemnări despre filistinism.* Prima întîlnire a lui Gorki cu Lenin. Ziarul *Borba.* Scrisorile lui Gorki despre insurecția de la Moscova. Participarea lui la organizarea insurecției. Proclamația lui Gorki. Activitatea literară din timpul insurecției 170

3. Plecarea în America. Chemările lansate de Gorki în Germania, Franța, Anglia. Sosirea în America. Agitația din timpul mitingurilor. Lupta guvernului țarist împotriva lui Gorki. Schițele *În America, Interviurile mele, Splendida Franță*! Furtuna de proteste a ziarelor franceze burgheze împotriva pamfletului. Răspunsul lui Gorki 178

Capitolul al treilea

1. Gorki în Italia. Intensificarea reacțiunii. *Viața unui om de prisos. Cei din urmă.* Interzicerea montării *Dușmanilor.* Sensul politic al piesei. Romanul

Mama. Mama de Gorki cel mai puternic document de propagandă revoluționară. Discuția lui Lenin cu Gorki despre *Mama*. Amintirile lui Gorki despre Congresul al V-lea al partidului 188

2. Sosirea lui Lenin la Geneva și corespondența lui cu Gorki. Organizarea școlii de la Capri. N. E. Vilonov („Mihail"). Rezoluția redacției lărgite a ziarului *Proletarii*. Întîlnirea lui Lenin cu Vilonov. Scrisoarea lui Lenin adresată lui Gorki la 16 noiembrie 1909. Riposta lui Lenin dată ziarelor burgheze . . 197

3. Lenin la Capri în anul 1910. Amintirile lui Gorki despre discuțiile sale cu Lenin. Avîntul mișcării muncitorești. Ziarul săptămînal *Zvezda. Povești din Italia*. Piesa lui Gorki *„Oameni ciudați"* . . . 204

4. Creșterea avîntului revoluționar în Rusia. Ziarul *Pravda*. Revista *Prosveșcenie. Prin Rusia*. Poemul despre Vasili Buslaev 211

Capitolul al patrulea

1. Amnistia acordată oamenilor de litere. Lenin îl sfătuiește pe Gorki să se întoarcă în Rusia. Chemarea muncitorilor, grupați în jurul ziarului *Pravda*. Agravarea tuberculozei. Începutul lucrului la *Copilăria*. Optimismul *Copilăriei* 217

2. Sosirea lui Gorki în Rusia, în decembrie 1913. Cuvîntările de salut. Articolul lui Gorki *Despre scriitorii autodidacți*. Culegerea *scriitori proletari*. Plecarea lui A. E. Badaev la Gorki în Finlanda. Începutul războiului și încetarea apariției *Pravdei*. Întîlnirea cu V. V. Maiakovski. Revista *Letopis*. Povestirea *La stăpîn*. Actul de acuzare împotriva capitalismului 223

3. Revoluția din februarie. Șovăielile lui Gorki. Subaprecierea de către Gorki a forțelor proletariatului rus. Articolul lui Lenin *Vor putea menține bolșevicii puterea de stat?* Revoluția Socialistă din Octombrie 230

PARTEA A TREIA

Capitolul întîi

1. Evenimentele după Octombrie. Munca creatoare a maselor populare. Articolul lui Lenin *Cuvinte profetice*. Gorki își recunoaște greșelile. Atentatul la viața lui Lenin. Sosirea lui Gorki la Moscova și întîlnirea sa cu Lenin. Discuția lui Lenin cu Gorki. Gorki se oferă să desfășoare o muncă activă în domeniul construcției culturale. Dușmanii și prietenii lui Gorki 239

2. Gorki prezidează primul miting internațional. Articolele din *Kommunisticeskii internațional*. Gorki la Petrograd. Recidive ale greșelilor ideologice ale lui Gorki. Scrisoarea lui Lenin către Gorki. Articolul lui Gorki despre Lenin în *Kommunisticeskii internațional*. Congresul al doilea al Internaționalei comuniste. Lenin și Gorki 246

3. Gorki se adresa lui Lenin pentru rezolvarea diferitelor probleme. Admirația lui Gorki față de geniul politic al lui Lenin. Activitatea literară a lui Gorki. *Raboteaga slovotekov. Amintiri despre L. Tolstoi*. Gorki clasic al literaturii ruse. Boala se agravează din nou. Insistențele lui Lenin. Plecarea în străinătate și tratamentul în sanatoriile din Germania și Cehoslovacia. Muncă literară intensă. Șapte cărți noi. Moartea lui Lenin 252

Capitolul al doilea

1. *Amintiri despre Lenin. Intreprinderile Artamonov*. Sensul politic al romanului. Intenția de a scrie un nou roman. Corespondența lui Gorki. Dorința de a pleca în Patrie. Munca la *Klim Samghin*. Revenirea în Uniunea Sovietică 261

2. Cum e întîmpinat Gorki la Moscova. Revista *Nași Dostijenia*. Vizitarea orașelor Baku, Tiflis, Erevan, Kazan, Kuriaj, Dneprostroi, Kaluga, Nijni-Novgorod, Balahna și a altor localități. *Prin Uniunea So-*

vietelor. Autobiografiile copiilor vagabonzi. Răspunsul lui Gorki adresat revistei *Europe* 270

3. Călătoria în Nord — la Kem, Solovki, Murmansk şi Hibinî. Discuţiile cu deţinuţii de la Solovki. *La capătul pămîntului.* Discuţia la Murmansk cu tineretul. *Prin Uniunea Sovietelor* — lucrare de publicistică literară. Gorki — redactor la revista *Naşi dostijenia. Către „cetăţenii automaţi" din U.R.S.S.* Alte reviste şi colecţii de cărţi publicate cu participarea nemijlocită a lui Gorki. Povestirile lui Gorki apărute în revista *Kolhoznik* 281

4. Publicistica lui Gorki. Lupta lui Gorki pentru pace şi demascarea însufleţită a reacţiunii imperialiste. Chemarea către tineret. Procesul Partidului industrial (Prompartia). Piesa *Somov şi alţii* . . . 289

Capitolul al treilea

1. Hotărîrea C.C. al P.C. (b) din Uniunea Sovietică cu privire la reorganizarea grupărilor literare. Crearea comitetului organizatoric al Uniunii Scriitorilor Sovietici. Realismul socialist. Primul congres unional al scriitorilor sovietici. Raportul lui Gorki. Cuvîntările scriitorilor la congres 300

2. Gorki despre folclor. Lupta pentru puritatea limbii ruse. Discuţia despre limbă. Lupta pentru cultura tuturor naţionalităţilor frăţeşti. Discuţiile cu scriitorii naţionali. Munca lui Gorki pentru apropierea dintre scriitorii ruşi şi cei ai culturilor naţionale. Participarea la Congresul scriitorilor a peste cincizeci de naţionalităţi. Suleiman Stalski. Decadele naţionale din Moscova 308

3. Misiunea măreaţă a literaturii sovietice. Gorki educator al noilor talente. Scrisori către scriitorii începători. Gorki talentat şi pasionat organizator. Scrisoare către V. I. Zazubrin. Măreaţa acţiune a propagandei prin cuvîntul artistic. Scrisorile pline de mînie ale lui Gorki. Dragostea sa de viaţă şi pasiunea sa inepuizabilă 315

Capitolul al patrulea

1. *Egor Bulîciov și alții. Dostigaev și alții.* Cea de a treia piesă 325
2. Cartea despre noua Rusie. *Povestiri despre eroi.* Schițele noilor povestiri. Chipul „soldatului cu barbă". *Vassa Jeleznova.* Varianta a doua . . . 334

Capitolul al cincilea

1. Gorki la Tesseli. Muncă încordată la *Viața lui Klim Samghin.* Sensul politic al ultimei creații a lui Gorki. Autenticitatea istorică a lui Klim Samghin, sintetizarea pînă la nivelul unei lucrări de tip universal. Romanul neterminat. Moartea lui Gorki . . 343
2. Însemnătatea mondială a creației lui Gorki . . 355

Redactor responsabil : CROICU MARIA
Tehnoredactor : VALERICA POȘTELNICU

Dat la cules 18.09.1961. Bun de tipar 11.01.1962. Apărut 1962. Comanda nr. 5270. Tiraj 20.160. Broșate 19.100+legate 1060. Hîrtie semivelină de 56 g/m², 84×108/32. Coli editoriale 18,97. Coli de tipar 23. Planșe 9 tiefdruck. A. 0886. C. Z. pentru bibliotecile mici 8 (R).

Tiparul executat sub comanda nr. 11.549 la Combinatul Poligrafic Casa Scînteii, București, R.P.R.

Lei 10